

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA TEXTELOR CLASICE GRECEȘTI ȘI LATINEȘTI

No. 9.

CORNELII TACITI
ANNALIUM

LIBRI XI—XVI

VOLUMUL II

TEXTUL LATIN PUBLICAT CU ADNOTAȚII ROMÂNEȘTI

DE

E. LOVINESCU

BUCUREȘTI

Tipografia „România Nouă”, Th. Voinea, Calea Griviței, 41

MCMXXIII

LEI 30.—

CORNELIUS TACITUS
ANALE (XI—XVI)

Vol. II

1

Au apărut de E. Lovinescu :

CĂRȚI LITERARE ȘI ȘTIINȚIFICE

1. *J. J. Weiss et son oeuvre littéraire*, avec une préface par *Emile Faguet*, de l'Académie française
Paris, Champion-édit fr. 4.—
 2. *Les voyageurs français en Grèce*, avec une préface par *M. Gustave Fougères*, professeur à l'Université de Paris, Champion-édit fr. 4.—
 3. *Critice*, vol. I, ed. *Viața Românească* lei 8.—
 4. *Critice*, vol. II, ed. Idem, „ 8.—
 5. *Critice*, vol. III, ed. Idem, „ 10.—
 6. *Critice*, vol. IV, ed. II Idem, „ 12.—
 7. *Critice*, vol. V, Idem, „ 14.—
 8. *Critice*, vol. VI, Alcala, „ 15.—
 9. *Critice*, vol. VII, Idem, „ 20.—
 10. *Gr. Alexandrescu, Viața și opera lui*, ed. Minerva „ 2.—
 11. *Costache Negruzzi, Viața și opera lui*, ed. Idem „ 2.—
 12. *Gheorghe Asachi. Viața și opera lui*, Cartea Românească „ 14.—
 13. *Pași pe nisip*, Studii critice, vol. I epuizată „ 12.—
 14. *Pași pe nisip*, Studii critice, vol. II, epuizată „ 2.—
 15. *Comedia dragostei*, roman, ed. *Viața Românească* „ 7.50
 16. *Lulu*, roman, ed. Idem, „ 10.—
 17. *Scenete și Fantezii*, ed. Flacăra, „ 1.25
 18. *Crinul*, nuvele, ed. Idem, „ 0.30
 19. *Nuvele*, ed. Socăc și C-ie „ 2.—
 20. *De peste prag*, dramă în 3 acte „ 1.—
 21. *Românii*, după *James Caterly*, ed. Socăc și C-ie „ 2.50
 22. *Pronunțarea latină în epoca clasică* „ 1.—
 23. *O chestie de sintaxă latină*, „ 1.—
-

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA TEXTELOR CLASICE GRECEȘTI ȘI LATINEȘTI

CORNELIUS TACITUS

ANALE

VOLUMUL II

(CĂRȚILE XI—XVI)

TEXTUL LATIN PUBLICAT CU ADNOTAȚII ROMÂNEȘTI

DE

E. LOVINESCU

Harleian Padua
f. 116

BUCUREȘTI

Tipografia „România Nouă”, Th. Voinea, Calea Griviței, 41

MCMXXII

PREFAȚA

*Inercarea întreprinsă în primele luni ale rășboiului de a publică textul școlar al **Analelor** lui Tacit, de abia acum poate fi dusă la capăt prin publicarea acestui ultim volum II (cărțile XI—XVI).*

Noembrie 1922.

E. L.

INTRODUCERE

NOTIȚE ASUPRA LUI CORNELIUS TACITUS

I. Viața lui Tacit

Despre viața lui Cornelius Tacitus avem puține cunoștințe.

Anul nașterii lui Tacit e nesigur. Cei mai mulți istorici șovăiesc între anii 54—56 a. Chr., — adică în cei din urmă ani ai domniei lui Neron.

Educația lui a fost, negreșit, foarte îngrijită. În *Dialogul oratorilor* avem un răsunset al acestei educații închinat forului. De tânăr se alipì pe lângă cei doi mari oratori ai timpului, Marcus Aper și Julius Secundus, urmărindu-i nu numai în viața publică, dar chiar și în întreținerile lor familiare.

Educația lui Tacit s'a sfârșit în primii ani ai domniei lui Vespasian. Incetând de a ascultă pe alții, Tacit începù să cuvânteze și dânsul. Nu știm când și în ce împrejurare. Câțiva ani după aceia, Pliniu cel tânăr ni-l arătă

„înfloritor de glorie și de reputație¹⁾“. Re-numele îi venise deci repede. Asupra oratoriei lui avem o apreciere a aceluiaș Pliniu. Fiind vorba de un discurs al lui Tacit în senat, Pliniu scrie: „Tacit a vorbit cu multă elocință și, ceeace e în caracterul talentului său, cu gravitate²⁾“. În adevăr, gravitatea e nota cea mai caracteristică a talentului și personalității lui Tacit...

Succesul lui timpuriu îi deschise drumul unei căsătorii strălucite. În anul 77 se logodi cu fata lui Junius Agricola și în anul următor o luă de nevastă.

Pe vremea căsătoriei lui Tacit, Agricola eră consul și aveà să plece în Britania pentru a-i desăvârși cucerirea...

Sub astfel de auspicii își începù Tacit cariera publică. „Situația mea politică, spune el, a început sub Vespasian, a fost mărită de Titus și împinsă și mai departe încă de Domițian³⁾“. Sub Vespasian el deveni questor; sub Titus, edil sau tribun al poporului; sub Domițian, pretor. Prin felul cum vorbește de cariera lui, e de presupus că în toate aceste magistraturi Tacit a fost „candidatul Împăratului“, — ceea ce-l scutià de

¹⁾ Pliniu, *Epist.* VII, 20.

²⁾ Pliniu, *Epist.* II, 11 : *respondit Cornelius Tacitus eloquentissime, et, quod eximium orationi ejus inest, σεμνότης.*

³⁾ *Hist.* I. 1.

a mai solicitat voturile. În timpul jocurilor seculare serbate sub Domițian, Tacit era pretor și membru al unui colegiu de preoți ce le prezidau. El avea numai 32 de ani.,

Cel mai puternic pictor al imperiului, nu avea deci motive să se plângă de situația pe care i-o făcuse imperiul.

În 89, îndată după pretură, Tacit lipsi din Roma timp de patru ani, pentru a îndeplini probabil una din funcțiile administrative cuvenite pretorilor sau poate ca guvernator al unei provincii imperiale. Nu putem totuși preciza nimic asupra acestei funcții. Ținând seamă că Tacit ne-a lăsat o carte foarte documentată asupra Germaniei, ar fi poate firesc să presupunem că-și petrecuse cei patru ani ai administrației în vecinătatea Germaniei, probabil în Belgia, provincie guvernată de un fost pretor. În adevăr, descrițiile și amănuntele sunt ale unei om ce a cercetat cu ochii lui lucrurile zugrăvite. Văzând primejdia popoarelor Germanice disprețuite de Romani, cartea lui pare un strigăt de alarmă...

Intorcându-se la Roma, la 93, el găsi situația politică și mai noroasă. Pumnul lui Domițian se abătuse greu peste Roma și frunțașii ei. Chiar în anul întoarcerii, Domițian ucisese pe Senecio și pe Arulenus Rusticus, și exilase pe filosofi... În fața acestui regim sângeros, nu mai rămăsese lui Tacit

decât „să se facă uitat: tot ce putea dori un om cinstit”. Astfel putu scăpa de băia de sânge a lui Domițian...

După asasinarea Impăratului, începù domnia sănătoasă a lui Nerva. Cariera lui Tacit făcù un pas înnainte. În 97, el deveni consul în locul lui Verginius Rufus, mort la 83 de ani, încărcat de gloria unei vieți fără pată. Doi ani după aceea îl vedem însărcinat de senat, alături de prietenul său Pliniu, să urmărească pe un proconsul necinstit și aprig... Despre anii din urmă ai lui Tacit cunoaștem prea puține lucruri. Știm doar, dintr'o inscripție găsită de curând în Caria, că spre sfârșitul domniei lui Traian, el erà proconsul al Asiei. Anul morții — de și unii îl pun la 120 — e necunoscut.

II. Lucrările lui Tacit

Operele lui Tacit sunt:

1. **Dialogus de oratoribus** e cea dintâi lucrare a lui Tacit, asupra autenticității căreia, de altfel, s'au ridicat numeroase discuții. Din pricina deosebirii de stil și de caracter, mulți critici i-au contestat autenticitatea, fără

a o putea totuș atribui cuiva. Dacă admitem însă că *Dialogul* a fost scris sub domnia lui Titus atunci putem înțelege deosebirea de stil. În acea epocă a tinereții, Tacit se dedase cu totul studiului retorice. Eră deci firesc ca opera lui să fie mai aproape de curgătoarea elocință a lui Cicero, decât de pateticul chinuit și sombru al *Analelor* și al *Istoriei* maturității lui.

Subiectul acestui *Dialog* e limpede: o cercetare cauzelor ce au adus decadența elocinței.

Idea *Dialogului* eră veche. Mulți alți scriitori se ocupase cu pricinele decadenței artei oratorice. Nimeni până la Tacit nu le grupase însă într'un tot. Reluând o idee a lui Cicero, exprimată în *De oratore*, Tacit susține că adevărata elocință trebuie să disprețuiască retorica: lucru firesc pentru noi, destul de original însă pentru epoca lui Tacit. Insuși Quintilian, de pildă, credea că oratorul nu poate exista fără retorică. Uitându-și propriile lui sfaturi din *De oratore*, Cicero, avea să se întoarcă la vechea oratorie plină de artificii retorice...

Continuând pe Cicero, Tacit cerea prin gura elocinte a lui Messalla ca oratoria să fie pregătită printr'o largă înavuțire de cunoștinți și de idei, singurele care pot da oratorului materia plastică a discursurilor sale...

Timpul elocinței trecuse însă. Imperiul închisese forul. Elocința politică eră moartă. Abia mai rămăsese elocința judiciară. Iată adevărata cauză a decadenței artei oratorice, pe care o exprimă cu vigoare Tacit.

Cu tot stilul lui ciceronian, *Dialogul* ne mai arată și talentul personal al lui Tacit, atât de pătrunzător în analiza psihologică și atât de însuflețit. În *Dialogurile* lui Cicero, scriitorul se zugrăvește pe sine; sub nume proprii se ascunde personalitatea covârșitoare a marelui orator. În *Dialogul* lui Tacit avem, dimpotrivă caractere vii și contradictorii zugrăvite cu vigoare: iată pe Aper,, un avocat practic și un vorbitor spiritual și modernist; iată pe Maternus, un poet visător și melancolic, iubitor al singurătății; iată pe Messalla, un mândru aristocrat credincios vechei republice și vechilor tradiții. Acești oratori vorbesc, și, vorbind, se zugrăvesc.

În *Dialogul* lui Tacit este deci un talent dramatic, pitoresc și patetic care putea să ne vestească pe viitorul autor al *Analelor*.

2. De vita et moribus Julii Agricolae. — *Viața lui Agricola* s'a publicat la 98 d. Chr., adică în primul an al domniei lui Traian.

Ea este mai întâiu un panegiric al socru-lui său.

Toate fragmentele concurg spre Agricola: descripția Britaniei, tabloul domniei lui Domi-

țian, povestirea luptelor. Pretutindenii, Agricola pășește în planul întâiu.

Cartea lui Tacit mai poate fi însă considerată și ca un manifest politic.

În momentul apariției ei, se petrecea o puternică reacțiune de ură împotriva regimului lui Domițian. Din această epocă de reacțiune isvorăsc *Satirele* lui Juvenal, Panegyricul lui Pliniu și *Viața lui Agricola* a lui Tacit.

Ura scriitorului împotriva lui Domițian izbucnește în fiecare pagină a cărții alături de lauda lui Agricola. Opera lui Tacit e dușmănoasă față de tiran. Legile și măsurile bune ale lui Domițian sunt trecute cu vederea. În schimb nu-i uită nici o cruzime, chiar când se întemeiază numai pe un zvon.

3. De origine, situ, moribus ac populis Germanorum. Unii au văzut în această carte un roman fantastic și chiar un fel de pamflet împotriva societății dela Roman. Tacit ar fi lăudat la Germani virtuțile ce le lipsiau Romanilor. Cu tot caracterul miraculos al unor descripții, nu i se poate totuș tăgădui o documentare solidă și o observație precisă.

4. „Historiae“ și „Annales“ Tacit era pregătit acum pentru marea lui operă istorică, pe care plănuia de mult s'o scrie... Răgazul unei epoci liniștite și cu atât mai fericite cu cât urmă sângeroasei domnii a lui Domițian, îi puse pana în mână.

În tot, această mare lucrare istorică se compune din treizeci de cărți despărțite în două mari grupe: *Analele* ce zugrăvesc epoca pe care Tacit n'a cunoscut-o, adică domnia dinastiilor Julia și Claudia; *Istoriile*, înfățișând epoca contemporană, adică războaiele civile din 69 și dinastia Flavia. În *Anale* sunt trei hexade: Tiberiu, — Caligula și Claudiu — Neron. În *Istории*, două hexade: războaiele civile, Vespasian și Titus — Domițian. Hexadele la rândul lor sunt împărțite probabil în triade. Pretutindeni deci compoziție și simțul armoniei interne...

Această operă măreață nu ne-a fost însă transmisă decât în fragmente.

Din *Istории* nu avem decât cele patru cărți dintâi și începutul cărții a cincea, îmbrățișând anii 69 și 70, deși povestirea mergea până la urcarea pe tron a lui Nerva la anul 96.

Scrise între 115 — 117 d. Chr. *Analele* mergeau dela moartea lui August până la căderea lui Neron. Noi nu avem decât cărțile I-IV, fragmente din cartea V și întreaga carte VI. Toate povestesc epoca lui Tiberiu. Mai avem apoi cărțile XI-XVI — adică istoria sfârșitului lui Claudiu și a lui Neron...

Aproape jumătate din opera istorică a lui Tacit este deci pierdută pentru noi... Din ceea ce ne-a rămas însă putem încă prețui marele talent literar al acestui Rembrandt al Im-

periului Roman. Talentul lui merită o cercetare mai amănunțită: Tacit nu e numai cel mai mare istoric al antichității latine, ci și cel mai aproape de sufletul nostru modern.

III. O privire asupra Analelor

Străbătând *Analele* lui Tacit avem o puternică senzație de înăbușire.

Aceasta eră deci realitatea epocii imperiale romane! Sinistră realitate! Toți cei ce laudă fără deosebire viața antică, să citească pe Tacit. Nu în fragmente, ci în întregime. Vor rămâne cu o impresie neuitată de groază. Se vor simți zguduiți. A putut exista o lume atât de apocaliptică! Nu mă gândesc numai la viții: orice civilizație aduce o decădere a moravurilor. A putut însă exista pe deoparte o tiranie atât de sângeroasă, iar pe de alta o josnicie și o lașitate atât de obștești! Mintea noastră deprinsă cu alte forme de viață socială și cu alte idei de umanitate rămâne uimită...

După ce închizi sumbra operă a lui Tacit, te simți coprins de bucurie.

A fost un vis urât. Trăim în alte vremi.

Niște vremi pe cari nu le prețuim cum trebuie. Le găsim mai prejos de trecut și de strămoși; le jertfim pe altarul lucrurilor ce au fost și nu mai sunt. E o tendință înrădăcinată în noi de a idealiza trecutul. Zugrăvindu-ne însă tragedia imperiului roman, Tacit ne risipește această iluzie. Ce bine e la lumina soarelui de azi! Am scăpat de centurionul ce aducea porunca de moarte, am scăpat de vizita doctorului ce deschidea în câteva clipe vinele condamnatului și, mai ales, am scăpat de sila de a ne lăsa averile împăratului, premărindu-l pentru grația de a ne trimite:

....acolo unde s'au dus regele Ancus și Tullus.

Am scăpat de lăcomia delatorilor, de a tot puternicia libertților și a femeilor, de lingușirea senatorilor și de lașitatea tuturor! Suntem liberi, trăim liberi. Moralitatea publică și privată a câștigat mult. Ne bucurăm de toate drepturile constituționale. Avem libertatea cuvântului, avem libertatea de a trăi sau muri. Viața publică nu e plină de primejdii.

Frica morții nu ne silește la josnicii infame. Dorința de a „parveni” nu-și găsește în lingușire singura pârghie. Ce dulce e viața de azi după ce ai trăit cu mintea în epoca sadicului Tiberiu, a imbecilului sângeros Claudiu sau a nebunului megaloman Neron!

*
* *
*

Ceeace isbește dela început e atotputernicia imperială pe care n'o sprijiniă nici o lege. Dimpotrivă, republica trăia încă cu numele. Mulțumită slugărniceii tuturor, împărații au ajuns însă la o tiranie primită de toți. Cu timpul numai s'au învăluit în hlamida „legei maestății”, care le dădea o nemărginită autoritate asupra faptelor și vorbelor tuturor cetățenilor.

Ilustrul orator Mamercus Scaurus eră dușmănit de atotputernicul Macron.

Compunând tragedia *Atreu*, Macron îi rapoartă lui Tiberiu subiectul și îi recită câteva versuri ce s'ar fi putut interpreta ca îndreptate împotriva împăratului. Tiberiu zâmbi: „Scaurus a făcut din mine un Atreu, eu voi face dintr'însul un Ajax”. Și, în adevăr, Scaurus, vrednic urmaș al Aemiliilor neașteptând condamnarea, se sinucise ca Ajax. Soția lui Sextia îi împărtăși soarta.

Istoricul Cremutius Cordus, publicând niște *Anale*, numise pe Cassius „cel din urmă dintre Romani”.. Acuzatorii se ridicară pe dată. În zadar se apăară: „Sunt acuzat pentru vorbele mele, întru atât faptele îmi sunt de nevinovate! Aceste vorbe nu sunt însă îndreptate împotriva împăratului sau a mamei lui, singurii acoperiți de legea de maiestate. Sunt învinuit că am lăudat pe Brutus și pe Cassius. Faptele lor au fost povestite de mulți

istorici. nimeni nu s'a ferit însă de a-i lăuda". In zadar Cremutius cită pe Tit-Liviu, pe Asinius Pollio și pe Messala Corvinus care lăudase pe Cassius și pe Brutus. In zadar, strigă el: „Posteritatea dă fiecăruia dreptul său. Nu vor lipsi urmași cari să pomenească nu numai de Cassius și de Brutus ci chiar și de mine, dacă voi fi condamnat" — Cartea fu arsă, iar Cremutius fu silit să moară de foame...

Oricine înălță capul eră doborât... Imperiul nivelă. O avere însemnată, o autoritate mare, o origine ilustră treziau bănuiala tiranului. Uneori numai lăcomia lui.

Valerius Asiaticus eră o mare figură politică pe timpul lui Claudiu. Fusesse de două ori consul. Avea însă și niște grădini vestite: grădinile de pe Pincio, de pe care apusurile de soare sunt adevărate apoteoze în dosul Vaticanului și al Janiculului. Messalina le râvniă. Nu presimția că aveă să moară în boschetele lor de pini alpestri. Ii înscenă deci lui Valerius un proces ce se desbătù în camera de culcare a împăratului.

Se ridică atunci Vitellius, una din cele mai hidoase figuri ale antichității. Cu lacrimi în ochi, el amintì vechea prietenie ce-l legă de Valerius. Mai amintì apoi meritele prietenului său și campania lui glorioasă în Britania. Iar ca încheiere: *să i se deă libertatea*

de a-și alege moartea! Claudiu se sculă și el, îngăduindu-i cu o sinistră bătae de joc această înaltă favoare..

Valerius le mulțumî. Se întoarse în grădiniile lui. Își pregăti rugul. Il mută apoi pentru ca focul să nu vatăme frunzișul copacilor. Astfel piercă un fost consul roman !

Un alt consular ilustru, Antistius Vetus, avu-
sesse nenorocirea de a fi fost socrul lui Rubellius Plautus, pe care Neron îl ucisese, bănuind într'însul un pretedent la tron... Bătrânul rămăsese ca o imputare vie. Câțiva soldați trimiși de Neron îi împresurară casa dela moșia lui dela Formiae...

Pe lângă dânsul, bătrânul avea și pe fiica lui. Rămânând văduvă după Plautus, ea nu se hrăniă decât ca să nu moară: în brațe i se rostogolise capul soțului și îi păstrase încă hainele însângerate... Politta luă, în sfârșit, drumul Neapolului unde se află împăratul. Nefiind primită, ea îl pândi la ieșire spre a-i strigă cu desnadejde: „Ascultă pe un nevinovat și nu da pradă unui sclav pe un fost coleg al tău de consulat”. Rugăciunile ei găsiră însă pe Neron neînduplecat.

Se întoarse deci la Formiae spre a spune lui Vetus să-și ia orice nădejde... Câțiva prieteni îl sfătuiră să lase pe Neron moștenitor al unei părți din avere pentru a putea lăsa restul nepoților. Vetus respinse sfatul.

El își împărți averea sclavilor, poruncindu-le să ia totul afară de trei paturi de înmormântare. În aceiaș cameră și cu acelaș pumnal ei și deschiseră apoi vinele: bunica, tata și fata. Acoperiți cu un vâl ei fură duși în bae. Fiecare doriă să moară cel dintâi. Natura păstră însă ordinea firească. Întâi murì bunica, apoi tata, la urmă fata.

Acuzați, după ce fusese înmormântați, senatul îi condamnă la ștreang.

Neron se arată însă îngăduitor: le dădu voe să-și aleagă moartea...

Pe lângă cruzime se adăugă astfel și sinistra ironie a nebunului încoronat.

* * *

În fața puterii imperiale ce se ridică stătea puterea senatului. Câteva sute de ani de guvernare îi lăsase o oarecare autoritate ce ar fi putut înfrâna despotismul imperial. Instituția eră aceiaș. Oamenii se schimbaseră însă. Virtuțile republicane dispăruseră. În locul lor stăpâniă lingușirea. Niciodată nu s'a văzut un factor politic mai decăzut decât senatul roman. După cum există beția gloriei, tot astfel există și beția umilinței și a decăderii morale. Senatorii se luau la întrecere în lingușiri: singura cale prin care mai nădăjduiau să însemneze ceva. Chiar dela moartea lui August, senatul eră pregătit la sclavie. Cu

firea lui ascunsă, bănuitoare și răzbunătoare, Tiberiu contribuî și mai mult pentru a-l modela și degradă. Din primii ani ai domniei lui, senatul se prefăcuse într'o adunare fără inițiativă politică, grăbită la orice josnicie. Ceilalți împărați aveau să ducă și mai departe opera de corupție a caracterelor.

O pildă de decădere a caracterelor pe timpul lui Tiberiu.

Patru senatori și foști pretori, Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus, și M. Opsius, voiau să ajungă consuli. Drumul către consulat trecea însă prin antecamera lui Sejan. Pentru a-i face pe plac, ei se hotărîră să atragă într'o cursă pe Titus Sabinus, pe care Sejan îl ură.

Latiaris se împrietenî deci cu Sabinus, vorbindu-i de nenorocirile vremii, de atot puternicia lui Sejan, de cruzimea lui Tiberiu. Câștigându-i încrederea, Latiaris îl ademenî odată în casa lui pentru a-și revărsa mai bine durerea. În acest timp ceilalți trei complici stăteau ascunși în podul casei, ascultând pe la crăpături. La atâta josnicie se pogorîse niște senatori romani, niște viitori consuli !

După ce li se părû că Sabinus ar fi rostit câteva cuvinte împotriva „maestății imperiale” cu toții făcură o plângere scrisă către Tiberiu,

ce se află la Capri, povestindu-i vicleșugul ca pe un lucru de cinste. Cu drept cuvânt adăogă Tacit: „Roma nu s'a arătat niciodată mai neliniștită, mai fricoasă și mai neîncrezătoare chiar față de rude. Toți ocoliau întâlnirile, convorbirile, pe cunoscuți și pe necunoscuți; toți priviau cu băgare de seamă chiar lucrurile mute și neînsuflețite, acoperișul sau pereții”.

Tiberiu scrisese Senatului, învinuind pe Sabinus. Senatul se grăbi, firește, să-l condamne la moarte. Erau tocmai calendele lui Ianuarie, începutul anului religios și politic al Romanilor. Călăii puseră mâna pe Sabinus, acoperindu-i gura cu haina și strângându-l de gâtlee pentru a-i înăbuși cuvintele: „Iată cum începe anul! Iată jertfele aduse lui Sejan!” Toți îi fugiau din cale: ulițele și forul se deșertară. Unii se întorceau îndărăt, fiindu-le frică și de faptul că se temuse!

Drusus, nepotul lui Tiberiu, era închis de mult în palatul imperial. La urmă nu i se mai dădă de mâncare. Nouă zile el se hrăni numai cu paele și penele smulse din salteaua și din perinele patului.

Tiberiu împinse însă cruzimea până a pune să se citească în fața Senatului descrierea amănunțită a captivității nepotului său, care fusese înconjurat de spioni ce-i supravegheau

mişcările și vorbele. De ori câte ori voia să iasă din odaia lui, sclavii îl împingiau și-l înjurau. Scrisorile centurionului Actius reproduceau și cuvintele din urmă ale muribundului: „Asasinul nurorei, al fiului fratelui și al nepoților săi, o să-și primească pedeapsa ce va răzbună pe urmași și pe strămoși”.

Senatorii rămaseră înmărmuriți văzând cât de încrezător devenise Tiberiu. Deschizând ușile palatului său, îndrăznise să-și arate nepotul sub biciul centurionului și al sclavilor, implorând în zadar o nemernică hrană. Se grăbiră totuși să aducă mulțumiri și felicitări lui Tiberiu că scăpase republica de o „primejdie”, hotărînd ca ziua morței lui Drusus, ca și ziua morței Agrippinei, să fie trecute printre zilele faste !...

* * *

Dela un astfel de senat nu era de așteptat o acțiune împotriva tiraniei. Nu este samovolnicie sau crimă a vreunui împărat pe care senatul să n'o fi acoperit cu laude, aducând mulțumiri zeilor.

După ce omorî pe Agrippina, Neron avu o clipă de remușcare.... Restul nopții îl petrecu în aiurări, așteptând răsăritul soarelui, când posomcîrî, când tresărind de spaimă, ca și cum s'ar fi temut ca ziua să nu-i aducă peirea. Centurionii și tribunii militari îi po-

toliră cei dintâi teama prin lingușirile lor, luându-l de mână, felicitându-l că scăpase de uneltirile mamei lui. Prietenii împăratului se răspândiră apoi în temple; orașele vecine își arătară și ele bucuria prin sacrificii și solii.

Rămăsese acum senatul. El fu la înălțimea josniciei lui obișnuite, decretând rugăciuni publice în toate templele, jocuri anuale la serbările Minervei, o statuă de aur a zeiței în senat și alta alături a împăratului. Ziua de naștere a Agrippinei fu trecută printre zilele nefaste. La intrarea lui în Roma, Neron fu primit ca un triumfător: triburile îi ieșiră în cale, senatul eră îmbrăcat în haine de serbătoare, pretutindeni se ridicase în drum amfiteatre pentru a fi văzut de toată lumea. Invingător al josniciei publice, el se urcă pe Capitol spre a mulțumi zeilor.

După ce ucise pe Sulla și pe Rubellius Plautus, Neron trimise o scrisoare senatului, zugrăvindu-i ca pe niște spirite răzvrătite, fără să spună că-i și ucisese.

Senatul votă mulțumiri zeilor și isgonirea lui Sulla și Plautus din senat; batjocură și mai sângeroasă decât crima lui Neron!

Nimic nu poate fi mai duios decât moartea nevinovatei Octavia, nevasta lui Neron. Legând-o, i se tăiară vinele tuturor membrelor.

Fiindcă sângele întârziă să curgă din pricina frigului, ea fu înăbușită în aburii unei băi calde. I se reteză apoi capul spre a fi adus Poppaeei.

Senatul votă însă și de astădată daruri tuturor templelor și mulțumiri zeilor !

Astfel, toate asasinările Impăraților erau urmate de sacrificii divine. Ceeace odinioară vestea o biruință sau o prosperitate națională, devenise acum semnul unei nenorociri publice.

Intr-o astfel de mocirlă, lunecase senatul Scipionilor și al Catonilor !

* *

Tirania Imperiului se răzima pe o singură formă legală: *legea maestății*. În corupția moravurilor, avea un puternic sprijin în *delatori*...

Legea maestății există încă de pe timpul vechei republice. Atunci însă ea privea maestatea poporului roman. A trăda o armată, a administra samavolnic o provincie însemnă a aduce o jignire maestății romane. Legea pedepsea faptele și nu vorbele. Numai sub imperiu se întinse și asupra vorbelor, trecând dela popor la persoana împăratului. Vânzându-și grădina, cavalerul Falanius vânduse și o statuie a lui August, ce se afla în grădină. Iată cel dintâi proces de maestate sub Tiberiu. După el avea să urmeze mii de procese, pedepsindu-se vorbele cele mai nevinovate și

faptele cele mai neînsemnate și dând un caracter de legalitate celei mai sângeroase dintre tiranii...

În opera lor de absolutism și de corupție a moravurilor, împărații au fost ajutați de *delatori*. În lipsa unor procurori s'a ridicat o puternică clasă de *acuzatori publici* care căutau în aplicarea legilor un mijloc de a câștiga favoarea imperială sau de a se îmbogăți. Legea Papia Poppaea, care trecea poporului averea celibatarilor, acordă delatorilor o treime din averile confiscate. Această încurajare legală a delațiunii a fost unul din cele mai grozave elemente de perturbare a vieții antice și un ferment de distrugere a imperiului roman.

Viața devenise nesigură la Roma. Vorbele și faptele erau spionate. Cazul celor patru senatori ascunși în podul casei pentru a ascultă, dela adăpost, cuvintele unui nevinovat, ne dovedesc că și pereții aveau urechi. Nu mai erau legături sfinte de prietenie și de rudenie. Într-o societate lacomă de plăceri și de onoruri, totul era subordonat interesului egoist... Procesul lui Vibius Senens ne arată prăpastia morală în care căzuse imperiul roman încă de pe timpul lui Tiberiu.

Un fiu acuză pe tatăl său. Amândoi se numiau Vibius Senens. Adus din exil, în

lanțuri și cu hainele murdare, tatăl ascultă acuzația fiului. Vesel, îmbrăcat în haine de sărbătoare și împodobit cu juvaeruri, tânărul acuză pe bătrân că uneltise împotriva împăratului, căutând să răskoale Galia în înțelegere cu fostul pretor Cecilius Cornutus. Cornutus se sinucise. Tatăl nu se lăsă însă doborât. Scuturându-și lanțurile, el cerea dela zei libertatea de a putea trăi departe de Roma și de astfel de moravuri... Sclavii lui fură puși la torturi: rezultatul anchetei se îndreptă însă împotriva acuzatorului. Chinuit de crimă, speriat de strigătele poporului, care cerea să fie pedepsit cu moartea, tânărul fugi din Roma. Adus cu forța dela Ravenna, Tiberiu îl silă să-și continue acuzarea. El avea o veche dușmănie împotriva bătrânului Serenus pe care voia să-și-o îndestuleze acum... Fără a să i se găsi vre-o vină, bătrânul fu condamnat la moarte...

Se discută apoi în privința lui Cornutus. Câțiva senatori propuseră suprimarea răsplății acuzatorilor, când acuzatul s'ar fi sinucis înainte de a fi fost condamnat. Această suprimare s'ar fi votat, dacă Tiberiu n'ar fi luat pe față apărarea delatorilor, plângându-se că legile erau zădărnicate și republica în primejdie: mai bine să se înlăture legile decât apărării lor. Avea dreptate Tacit să spue: „Astfel, delatorii, un neam de oameni croit spre

nenorocirea publică, ce n'au putut fi niciodată înfrânți prin pedepse, erau ademeniți acum prin speranța răsplății !”.

*
* *
*

Bucurându-se de ocrotirea imperială, de-
altorii se înmulțiră și deveniră adevărați stă-
pâni ai Romei. Toți tremurau în fața iscu-
sinței și trecerei lor. Onoarea, averea și viața
celor mai iluștri cetățeni erau la discreția a-
cestor mercenari ai delațiunii, îndrăzneala
lor nu cunoștea nici un frîu. Nu căutau de-
cât proecția unuia singur: a împăratului.
Ura celorlalți le slujiă de pavază. Cu cât un
acuzator eră mai înverșunat, cu atât eră mai
adăpostit: numai cei mai potoliți își primeau
cu timpul pedeapsa. Ne mai putându-i su-
feri, împărații îi schimbau uneori. Voiau de-
latori noi. Mai ales Tiberiu își împrăștiă
mereau uneltele crimei... Intrebuințându-i la
început pentru siguranța lor personală, apoi
pentru a-și îndestulă lăcomia de bani, îm-
părații sfârșiră prin a se folosi de delatori
pentru potolirea beției de sânge pe care o
aduce cu ea puterea absolută... Cu prilejul
dezastrului lui Sejan,, opera delatorilor umplu
Roma de cadavre. Femei și bărbați, tineri și
bătrâni, cetățeni însemnați sau necunoscuți
stăteau împrăștiți sau îngămădiți. Nu eră
îngăduit rudelor să se apropie de dâncii spre

a-i plânge, nici chiar să-i vadă îndelung. Strajele urmăreau mâniarea tuturor, împingând cadavrele putrede până la Tibru. Nimeni nu putea să le ardă sau să le atingă; ele pluteau lovindu-se de țarmuri. Frica înăbușise sentimentele omenști. Cu cât cruzimea era mai mare, cu atât compătimirea era mai oprită...

Puterii imperiale ce creștea nu-i răspundea decât o lașitate universală. Republica lunecă spre tirania asiatică. Simțul libertății dispăruse. Moravurile moleșise caracterele. Nu mai erau voințe energice; nu mai erau pumnale să sară din teacă pentru a ucide pe tirani. Cu drept cuvânt Brutus și Cassius fusese numiți „cei din urmă Romani”... Cu moartea lor dispăruse și Republica romană. Conjurația împotriva lui Cesar a fost ultima voință încordată pentru a opri mersul firesc al statului roman spre absolutism. Neisbutind, trebuia să urmeze monarhia vicleană și cumpătată a lui August și tirania sângeroasă a urmașilor lui.

Comploturi, firește, s’au mai urzit. Nu însă pentru restaurarea vechei republice. Ele porneau din ambiții neîndestulate. Fiind, de altfel, lipsite de energie bărbătească, au fost lesne descoperite. Dela cea dintâi primejdie, se dovedea lipsa de caractere și prăpastia morală a imperiului. Unii muriau cu stoicism, deși li se cerea energie și nu pasivitate stoică.

Cei mai mulți se grăbiau să-și răscumpere viața, divulgând pe tovarășii lor reali sau închipuiți. Lașitatea copleșise caracterele.

O vastă conjurație s'a urzit, de pildă, împotriva lui Neron sub conducerea lui Cneius Piso. În conjurație intrase un mare număr de senatori, de tribuni militari, de foști consuli și chiar prefectul pretoriului, Faenius Rufus. E cu putință să fi fost amestecat și Seneca, cea mai curată autoritate a imperiului... Conjurația eră să izbutească. O mică întâmplare neprevăzută, ca de obicei, o dădă în vileag.

Piso ar fi putut uide pe Neron chiar în vila lui dela Baiae. Nu voise însă să violeze drepturile sfinte ale ospitalității. „Mai bine să-l ucidem la Roma în palatul lui clădit din lucrurile jefuite dela cetățeni”. Scrupule morale cu un om ce-și asasinase mama, nevasta, fratele și care sângeră republica prin omoruri și spoliațiuni fără număr! De fapt, eră numai o lașitate. Frica de răspundere îl făcuse să șovăiască mereu.

De îndată ce firul conjurației a fost prins, n'a mai putut fi oprit cursul revelațiilor. Fiecare voiă să-și scape viața, făcând mărturisiri prețioase. Poetul Lucanus acuză pe propria lui mamă. Pildă grozavă de lașitate în fața morții! Quintianus și Senecio acuzară

pe Glitius Gallus și pe Annius Pollio, prietenii lor cei mai buni...

Piso putea încă să facă un gest energetic: să se ducă în tabere sau să aștepte poporul dela înălțimea forului. Unii dintre tovarăși îl îndemneau. „In curând, spuneau ei, vor sosi soldații lui Neron ca să te pună în lanțuri și să te târască la o moarte nevrednică. Mai bine mori cu glorie, îmbrățișând cauza republicei și invocând ajutorul libertății. Dacă soldații și poporul nu te vor urma, îți va rămâne cel puțin cinstea unei morți vrednice de străbunii și de urmașii tăi”...

Piso nu se putea însă hotărî. Lipsa de hotărîre era una din caracteristicile timpului. El preferă o moarte lașă: își tăie deci vinele brațelor, lăsând un testament plin de lingusiri josnice față de Neron....

Consulul desemnat, Plautius Lateranus, fu târît la locul de supliciu al sclavilor. Tribunul Statius îl gâtui cu propria lui mână. Lateranus muri fără să murmure, deși Statius era unul dintre conjurați. Lașitatea îi prefăcuse pe unul în victimă și pe celalt în călău.

Numai pe o simplă bănuială neîntemeiată, se hotărî și moartea lui Seneca. Tribunul Gavius Silvanus fu însărcinat cu ordinul de moarte. Silvanus fusese și dânsul amestecat în conjurație. El trecu deci mai întâi pe la Faenius Rufus, prefectul pretoriului, pentru

a-l întrebă dacă trebuia să execute ordinul. Faenius făcea și el parte din conjurație. Din lașitate, porunci să-l execute. Fiecare se gândia numai la viața lui. Astfel murì nevinovatul Seneca.

Acest Faenius era și complice și judecător. Ca prefect, el luă interogatoriile acuzaților, până ce unul dintre conjurați îl dădù pe față. Întrebat, Faenius se încurcă în explicări. Neron îl aruncă atunci în lanțuri...

De ar fi știut să voiască, Faenius ar fi putut uide pe Neron. În timpul interogatoriului, tribunul Subrius Flavius voise să-și tragă sabia spre a lovì pe Neron. Faenius îl oprì însă printr'un semn chiar în clipa când pusese mâna pe mânerul săbiei.

Lașitatea aduse apoi peirea tuturor. Subrius Flavius, care nu știuse să-și facă datoria la timp, murì bărbătește zicând: „Nici un soldat nu ți-a fost mai credincios cât timp ai meritat să fii iubit. Am început însă să te urăsc când te-am văzut devenind ucigașul mamei și al soției tale, vizitiu, actor și incendiator”. Cei alți centurioni și tribuni muriră și ei cu o bărbăție târzie. Numai prefectul Faenius Rufus se revărsă în lingușiri față de Neron în testamentul lui. Cu cât cineva era mai sus cu atât se arătă de o valoare etică mai scăzută.

Mai rămăsese consulul Vestinus. Din întâmplare, el nu se amestecase în conjurație. Ne-

ron se hotărî totuși să-l ucidă. Trimise deci o cohortă militară cu un tribun și un medic. Vestinus dădea tocmai atunci un ospăț. Un soldat îl vesti că tribunul voia să-i vorbească. Consulul se sculă de la masă. Fu pe dată închis în iatac. Medicul îi deschise vinele. Plin de viață încă, el fu dus în bae și scufundat în apă caldă fără să fi rostit vreo plângere. Conmesenii fură puși sub pază. Abia noaptea târziu li se dădu drumul, după ce Neron chibzuise că „plătise destul de scump cinstea de a fi mâncat la un consul”.

În mijlocul unei lașități atât de obștești, doar o biată femeie a arătat mai multă bărbăție și eroism. În timp ce poetul Lucanus își divulgă propria lui mamă, liberta Epi-charis nu scoase nici o vorbă deși fusese pusă la chinurile cele mai cumplite. Și pe când eră dusă a doua zi la tortură, ea desfăcû o fâșie de stofă din jurul sânelui și, făcându-și din ea un laț, îl prinse de arcul scaunului în care eră transportată. Vârându-și capul în el, se smulse cu toată greutatea trupului până ce muri!

* * *

Conjurația lui Piso e numai un moment caracteristic al unor stări sufletești generale. Bărbăția vechilor republicani rămăsese numai o amintire. Acum îi luase locul lașitatea. Eră

o resemnare în fața morții. Toate brațele se întindeau spre a li se tăia vinele. Nici unul nu se înarmă ca să răzbune crimele absolutismului imperial. Moartea nu întâlnește în cale decât grumazuri pasive. Unii mureau „frumos”, adică cu stoicism. Stoicismul e însă încă o formă a lașității.

Rubellius Plautus era un strănepot al lui August. Neron putea vedea într'însul un rival la domnie. Un cuvânt al Împăratului îl exilă deci în Asia. I se părură însă primejdios și acolo. Trimese deci o cohortă și un centurion cu ordinul de moarte.

Prietenii lui Plautus îl îndemneau să nu aștepte o moarte lașă. Scăparea putea să-i vină dela ura cu care era înconjurat tiranul. Să îndrăsnească deci: îndrăzneala nu-l va expune la o primejdie mai mare decât lașitatea.

Plautus rămase neînduplecat. Centurionul îl găsi gol, pe când își făcea exercițiile corporale. Capul lui fu adus la Roma.

Pentru același cuvânt Sulla, ginerele lui Claudiu, fusese exilat la Marsilia. În șase zile ucigașii trimiși îl ajunseră și-l uciseră. Și capul lui fu adus la Roma. Neron își bătu joc, găsind că perii înălbiți prea de timpuriu îl desfigurau.

Mii de capete se rostogoliră astfel, mii de

vine se deschiseră, aburii băii înăbușiră mii de vieți — în nepăsarea cea mai desăvârșită... Virtuțile republicane pierise. Lașitatea celor mai mulți și stoicismul filozofic al unora îngăduiau stăpânirea absolutismului sângeros fără nici o reacțiune salutară.

Imperiul nu găsi deci în fața lui o opoziție serioasă. Senatul, care cu numele ținea încă puterea, devenise un factor politic fără nici o valoare de inițiativă. Înregistră doar actele împăraților. Uneori nici nu mai aveau nevoie să poruncească. Senatul le prevenea orice cruzime... Rar numai se ridică din sânul lui câte un caracter mai independent care să ne amintească ceva din vechea republică. Independența nu ajungea însă niciodată până la o atitudine energică împotriva imperiului, ci se mulțumiă cu un absentism politic sau cu o protestare platonice. Oameni ca Brutus și Cassius nu se mai nașteau. Abia avem câteva caractere integre. Desgustați de corupția veacului, acești „ultimi” Romani se retrăgeau în demnitatea vieții de familie și de meditații filosofice, așteptându-și moartea cu o stoică resemnare.

*
* * *

Din mijlocul acestei epoce tulburi răsare, sub pana lui Tacit, aproape numai o singură figură fără nici o pată. Am putea-o numi

eroică, dacă n'am căută în eroism și un principiu activ. Eroismul imperiului se mulțumia numai cu o mândră pasivitate și cu o neclintită tărie în fața morții ce-și pândia victimele...

Această figură luminoasă din șumbra epocă a lui Neron este consularul Paetus Thrasea....

Cu prilejul uciderii Agrippinei, senatul se pogorî, ca de obicei, la cele mai josnice lingușiri. Paricidul fu sărbătorit prin temple, prin statui de aur și jocuri. Deprins să aprobe toate hotărârile senatului, Thrasea ieși de data acesta din ședință. Nimeni nu-i urmă însă pilda. El singur își primejdui viața.

Compunând un poem satiric împotriva lui Neron, pretorul Antistius fu acuzat de violare a majestății imperiale. Cei mai mulți senatori fură de părere ca Antistius să fie condamnat la moarte. Thrasea se ridică atunci. Lăudând pe Neron și criticând pe Antistius, el încheie totuși: „Sub un împărat bun ce nu stânjenește libertatea senatului, nu se cuvine să se aplice vinovaților pedeapsa meritată. Călăul și lațul au fost suprimați de mult. Legile mai stabilesc și alte dispoziții prin care se pot aplica pedepse, fără ca judecătorii să fie acuzați de cruzime și veacul de barbarie. Exilat într'o insulă și cu averile confiscate,

cu cât va prelungi o viață vinovată, cu atât Antistius va fi mai nenorocit, slujind și ca o pildă a clemenței publice”.

Această dibace apărare rupse lanțul sclaviei celorlalți. Neîndrăznind să redacteze totuși un decret, consulii scriseră lui Neron; arătându-i dorința tuturor. Multă vreme Neron se luptă între mânie și rușine. La urmă rușinea birui. Antistius fu numai exilat. Thrasea aveă să plătească însă cu viața independența lui de caracter.

Din clipa în care împăratul lăsă să se vadă un sentiment de nemulțumire sau de neliniște, se și găsiă un delator ca să-l împingă spre cruzime...

De data aceasta delatorul se numiă Cossutianus Capito, ginerele puternicului Tigellinus. Aplecat la urechea lui Neron, el îi șopti cuvinte de vrajbă și de ură: „La începutul anului, Thrasea se ferește să depună jurământul solemn; nu ia parte la urările făcute împăratului. Niciodată nu aduce jertfe pentru viața împăratului sau pentru glasul lui divin... El nu mai vine la senat de trei ani... Ce înseamnă această purtare, dacă nu crearea unui partid, sau poate începutul unui războiu civil? El are partizani ce nu-și permit încă îndrăzneala cuvântărilor lui. Li imită însă înfățișarea exterioară și aerul, arătându-se aus-

teri și triști pentru a-ți imputa desfătărilor. Numai Thrasea nu-ți cinstește talentele... Sau primește doctrinele lui, dacă ți se par mai bune; sau suprimă pe căpetenia tuturor iubitorilor de revoluție... De altfel, o Cesar, nu scrie nimic senatului despre Thrasea. Lasă-l să judece între dânsul și mine”...

Asmuțit, Neron lăsa în voe pe delator, dându-i ca ajutor și pe faimosul Eprius Marcellus...

În acest timp, Thrasea se chibzuiă cu prietenii lui asupra atitudinii pe care urmă s’o aibă.

Unii prieteni îi îndemneau să se ducă la senat. Numai lașii și fricoșii mor fără să protesteze. Să înfrunte deci senatul. Poporul va vedea astfel un adevărat Roman. Această minune l’ar putea sguduî și pe Neron. Iar dacă nu, posteritatea va distinge amintirea unui om ce moare bărbătește, de lașitatea celor omorîți în tăcere...

Alții îi îndemneau să rămână acasă, pentru a-și feri urechile de insulte și ironii... A se bizui pe remușcarea lui Neron, ar însemna să hrănească o speranță zadarnică. Să-și sfârșească mai bine zilele, nepătat și neprihănit, imitând prin moartea lui gloria acelor filosofi, după ale căror pilde își călăuzise viața... Să-și pună deci capăt zilelor înainte de a fi con-

damnat de senat: îl va scuti astfel de infamia unei sentințe crude...

Thrasea rămase să se gândească peste noapte.

A doua zi templul Venerei, în care se țineau ședințele senatului, fu înconjurat de plutoane de soldați. Sub privirea lor amenințătoare senatorii intrară în ședință. Questorul ceti un discurs al împăratului, prin care se plângea de senatorii ce se fereau dela îndeplinirea sarcinilor publice.

Cossutianus începù pe dată atacul împotriva lui Thrasea. Marcellus îl continuă și cu mai multă violență. „...Să vină acest senator zelos, acest protector al dușmanilor împăratului, să vină și să propună ce erà de schimbat; mai ușor îi vom răbdà criticele, decât o făcere care condamnă totul... Senatori, să nu lăsați în voia ambiției lui perverse pe un om, pe care îl întristează prosperitatea publică... După părerea lui Thrasea, nu mai e senat, nu mai sunt magistrați. Roma nu mai există. Murind, să rupă deci orice legătură cu o patrie, pe care n'a iubit-o niciodată și pe care acum nici nu voește s'o mai vadă”...

În urma acestei cuvântări, Thrasea fu condamnat la moarte, lăsându-i-se totuși alegerea ei.

În timp ce senatul își rostià sentința, Thra-

sea se află în grădinile lui, într'un cerc numeros de bărbați și de femei distinse. El discută tocmai cu filosoful Demetrius despre natura sufletului, când unul dintre prieteni îi anunță sentința senatului. Toți cei de față începură să plângă. Thrasea îi îndemnă să plece pentru a nu-și lega soarta de soarta lui....

Trecând în camera de culcare, întinse vinele brațelor ginerelui său, Helvidius, și lui Demetrius. Când sângele începù să țâșniască, chemă mai aproape pe questorul ce adusese sentința senatului, zicând: „Să oferim această libație lui Jupiter Liberatorul. Privește, tinere. Ești născut într'o epocă, în care ai nevoie să-ți întărești sufletul prin pilde de bărbăție”...

Astfel se stinse Thrasea, singura virtute nepătată a epocii imperiale și singurul om, în care se întrupă opoziția republicană, nu prin fapte și acțiune virilă, ci prin absenteism și resemnare stoică. E singurul eroism, pe care îl mai putea produce o epocă decăzută.

IV. Concepția istoriei în Tacit

Innaintea lui Tacit, există la Romani o bogată literatură istorică. Istoria intră în mijloacele și talentul Romanilor, neridicându-se până

la abstracție și imaginație creatoare ci îndreptându-se mai mult spre realitățile vieții.

Concepția istoriei eră însă, în genere, alta la cei vechi decât concepția noastră de astăzi. Adevăr, firește, i se cerea istoricului. Acest adevăr nu mergea însă până la știința de azi a cercetării și interpretării documentelor celor mai mărunte și mai îndepărtate. Istoria după definiția lui Cicero, trebuia: *ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri non audeat*. I se cerea deci două îndrăzneli: să nu spună neadevărul, să nu ascundă adevărul. Până la adevăr e însă o grea cale, care nu lasă nimic la o parte, nicio piatră, nicio inscripție, nicio mărturie a trecutului. Antichitatea pare a n'oi fi cunoscut. Istoria critică s'a născut mai târziu. Istoricii vechi se folosiau de isvoare puține, pe care, de altfel, le mistuiau spre a le da sub o formă personală.

Istoria veche nu urmărește deci numai adevărul ci și frumosul. Ea e, după expresia lui Cicero, *opus oratorium maxime*: o operă oratorică, o operă nu numai de adevăr ci și de artă, care cere un talent și toate mijloacele artei de compoziție și de stil. Istoria nu e numai o colecție de fapte, ci și studiul principiului lor generator: studiul omului, al moravurilor, al caracterelor și al pasiunilor. Istoria mai e și o creație; din câteva fragmente trebuie să creeze o epocă, o scenă, un om. Do-

cumentele sunt o pregătire pentru istorie, nu istoria însăși.

În acest înțeles, concepția lui Cicero e adevărată. Mergând și mai departe, ea face din istorie un gen oratoric, care întrebuintează toate mijloacele retorice: gruparea gradată și savantă a faptelor în vederea unui efect, tendința evidentă de a plăcea prin artificii exterioare, prin anecdote și amănunte interesante, o anumită colorare a povestirii care, fără a cădea în neadevăr, se depărtează totuși de adevăr...

Libertatea aceasta față de obiectul istoriei putea duce prin urmare la rătăcirii și mai mari.

Cicero prețuia foarte puțin pe istoricii vechi din începuturile Republicei, numindu-i *narratores rerum, non oratores*: niște simple povestitori ce nu știau înfrumuseța adevărul. Tacit, dimpotrivă, îi prețuia; critica lui Cicero devenia un merit pentru Tacit. În acești modești povestitori, el vedea niște harnici cercetători ai adevărului, străini de toate meșteșugurile oratorice obișnuite epocii imperiale.

Numai această preferință ar ajunge pentru a ne lumina asupra concepției istorice a lui Tacit.

Chiar dela începutul *Analelor*, scriitorul își propune să scrie despre oameni și lucruri, *sine ira et studio*: fără ură și fără părtinire. Cel dintâiu gând al lui Tacit mergea deci

spre sinceritate. Sincer a fost totdeauna, deși ura împotriva unor Împărați l'a împins spre o notă mai sumbră.

Tacit nu posedă, firește, metoda istorică modernă; fața de antemergătorii lui reprezintă totuș un progres. „Dintre toți istoricii latini, scrie Boissier, Tacit e unul dintre cei ce citează mai mulți scriitori și documente consultate. El n'o face dintr'o arătare zadarnică de erudiție, cum se întâmplă adesea în zilele noastre, sau pentru a părea mai bine informat de cât ceilalți — fapt care în acele vremi nu eră un merit pentru un autor și nu-i putea aduce nicio glorie. El se credea poate ținut la o exactitate mai strânsă pentru că în cărțile sale se vorbea de oameni, ai căror fii sau nepoți trăiau, și de evenimente contemporane, obiectul unor vii discuții. Astfel se explică nevoia de a se înconjură de cât mai multe informații și de a-și cită dovezile mai des de cât predecesorii săi”.

Isvoarele nu lipsiau, de altfel, pentru epoca imperială. Erau mai întâiu *Acta senatus*, adică procesele-verbale ale ședințelor senatului „care, în afară de expunerea oficială a chestiunii puse de președinte și de hotărîrea adunării, mai conțineau o analiză a tuturor părerilor desfășurate de diferiți senatori, discursurile și scrisorile Împăraților, și aclama-

țiile ce le întâmpinau: prin urmare, dacă nu sunt ca dările noastre de seamă stenografice, sunt mai mult de cât o dare de seamă analitică”. În afară de aceste registre, mai erau *Acta diurna populi romani*, adică un ziar la îndemâna tuturor, cuprinzând evenimentele publice mai însemnate.

Pomenind adesea și de *Acta senatus* și de *Acta diurna populi romani*, Tacit ne arată diferitele păreri ale senatorilor în discuțiile mai însemnate. Nu le citează însă niciodată în întregime și textual; chiar și scrisorile Împăraților ne sunt date prin stilul lui Tacit și cu eliminările pe care le credeă de cuviință; prin aceasta Tacit jertfește încă vechei concepții istorice care înlătură aparențele oricărei erudiții.

Tacit s’a folosit și de ceilalți istorici ai Imperiului, cu toate criticile cu care-i întâmpină. De mai multe ori o mărturisește singur: — *secutus plurimos auctorum*, — *celeberrimos auctores habeo* — *tradunt temporis hujus auctores* — *sunt qui ferant; alii perhibent*, etc., fără să le dea, de altfel, numele, după cum ar face orice scriitor modern.

Vorbind de cererea Agrippinei, văduva lui Germanicus, de a se mărită, el adaogă: „Istoricii ceilalți nu povestesc faptul acesta. Eu l’am găsit însă în memoriile fiicei sale, A-

grippina, mama Impăratului Neron, care a lăsat urmașilor povestea vieții și a nenorocirilor ei”¹⁾). În alt loc spune: „Am avut norocul de a găsi multe fapte vrednice de a fi cunoscute, pe care alții le lăsase în tăcere și uitare²⁾”.

Dorința lui de informație merge până a se folosi de izvoare contradictorii, alăturate ca adevărate documente. Neputându-se hotărî între păreri protivnice, el înclină uneori capul cu durere în fața nesiguranței ce învâluie cele mai însemnate evenimente omenesti: *adeo maxima quaeque ambigua sunt*³⁾).

La aceste izvoare scrise se mai adaogă și izvoarele orale. Tacit povestește lucruri văzute sau lucruri cu martori în viață încă. Pe băncile senatului, alături de Tacit, erau bătrâni ca Silius Italicus și Verginius Rufus ce-și făcuse cariera sub domnia lui Claudiu și Neron. De multe ori mărturisește el singur: „Am auzit dela bătrâni... Astfel vorbesc oamenii acelei epoci ce au trăit până în vremea noastră”.

Tacit se face însă și ecoul zvonurilor, vorbind adesea de *fama*, *rumor*, chiar când nu le crede: *non crediderim*⁴⁾). Icoana Impăra-

1) *Ann*, IV, 53.

2) *Ann*, VI, 7.

3) *Ann*, III, 9.

4) *Ann*, I, 76.

ților iese astfel mai înnegrită poate decât s'ar fi cuvenit... Această scădere vine însă din dorința de a spune tot ce știă: dorință ce e la temelia istoriei moderne.

V. Scriitorul

Cu toate că e mai aproape de moderni prin concepția lui de istorie științifică, Tacit nu se depărtează nici de concepția veche a unei istorii artistice: *opus maxime oratorium*. Tacit e unul din cele mai mari talente ale antichității. Fiind robii talentelor noastre, eră firesc că Tacit să-și caute în istorie un prilej pentru a-și arăta marele lui însușiri de povestitor și talentul de a zugrăvi sufletul oamenilor prin trăsături magistrale.

Gravitatea e însușirea de căpetenie a lui Tacit. El își dă seama de înălțimea misiunii istoricului, care „se va feri de a brodă povestiri de întâmplări minunate, desfătând pe cititori cu fabule: ar însemna să știrbească din gravitatea operii sale”. Tacit va înlătura deci sistematic din opera lui anecdotele, faptele mărunte și odihnitoare, tot ce-i pare mai prejos de măreția istoriei, înlocuind chiar cuvântul propriu prin perifrază.

Portretele lui sunt făcute prin largi ca-

racterizări generale, prin calitățile și defectele fundamentale ale eroilor și nu prin amănunte tipice și anecdote, după cum se obișnuiește azi. Lipsite de trăsături mărunte, aceste portrete sunt totuși de o rară putere de viață. El ne-a zugrăvit astfel un Tiberiu neuitat „cu răutatea firii lui, cu gustul lui pentru căile întortocheate, cu siguranța inteligenței și cu josnicia sufletului, cu frica lui de orice independență de cuvânt și cu desgustul pe care îl simția față de slugărnicie, cu disprețul pentru lumea întreagă și pentru sine însuși”, sau un „Claudiu, slab, hărțuit în toate părțile de femeile și libertii săi, trecând prin mijlocul unor groaznice tragedii fără să reacționeze și aproape fără să înțeleagă; — un Neron, nebun, romanțios, extravagant, desechilibrat, îndrăgostit de extraordinar și de imposibil, *incredibilium cupitor*”. Printre femei nu se poate confunda „Messalina, însetată de viții și de scandal, cu Agrippina, mai criminală în fond, dar mai virilă, mai hotărâtă, una personificând desfrâul și alta ambiția”¹⁾).

Pătrunderea psihologică a lui Tacit nu se îndreaptă numai asupra unui singur individ, ci și asupra colectivităților. El știe să zugrăvească pasiunile complexe și amestecate „fie

¹⁾ René Pichon.

că e vorba de frica și lașitatea senatului ademenind pe Tiberiu, de mânia legiunilor revoltate, de tristețea aproape religioasă a soldaților, aducând cele din urmă onoruri camarazilor uciși¹⁾).

Dela individ și dela grupuri, psihologia lui Tacit merge și mai departe la o epocă întreagă. „Istoricul ne arată marele transformări ce modifică societatea: enumeră, clasează, descompune toate motivele care au asigurat triumful lui August, sau cele ce au adus o reacție morală sub Vespasian după revoluțiile din urmă. El vede mai ales legea evoluției istorice: excesul de lux produce prin reacțiune nevoia economiei: binele chiar produce uneori consecințe rele; toate lucrurile omenești se rotesc într'un cerc fatal, *rebus cunctis inest quidam velut orbis*”²⁾).

În adâncul operei sale găsim mai ales psihologia omului în genere: „Găsim în Tacit, scrie René Pichon, multe sentințe și maxime, în loc de a fi însă zadarnice podoabe ale cuvântării, ele cuprind reflecțiile profunde ale autorului; ele rezumă și condensează sub o formă scurtă și puternică rezultatul observației morale și concepția lui asupra naturii omenești. Această concepție e pesimistă ca și cea a lui La Rochefoucauld și pentru ace-

¹⁾ René Pichon.

²⁾ Idem.

laş cuvânt: ea i-a fost sugerată scriitorului de vederea unei epoci foarte tulbure, fără frâu şi regulă, în care instinctele rele s'au putut deslănţui în libertate.

La Impăraţi, beţia şi ameteala, trezite de conştiinţa puterii absolute; — la nobili, lăşitatea şi viclenia ce se pogoară până la infamie; — în mulţime, o toropeală cu momente de mânie oarbă şi de furie bestială; — la toţi, în sfârşit, egoismul brutal sau prefăcut, jertfind totul poftelor nebune de a se bucura de viaţă şi de a domina, tot răul pe care despotismul şi anarhia îl pot trezi în inima omenească, — iată ce zugrăveşte Tacit cu o pătrundere ironică şi nemiloasă. Opera sa e o bogată serie de documente omeneşti, luate dintr'o epocă în care pasiunile au fost deslănţuite mai mult ca în oricare alta.

Aceste documente sunt cu atât mai preţioase cu cât sunt puse în lumină cu o artă foarte rafinată, şi cu cât coloritul pictorului egalează pătrunderea psihologului. Încă din *Dialog*, s'a văzut că Tacit era atent faţă de lucrurile exterioare şi dornic de a zugrăvi atitudinea eroilor săi. În *Agricola* sunt câteva descripţii pitoreşti, descripţia câmpului de bătăie după lupta de la muntele Graupius, cu colinele lui pustii, cu imensitatea lui tăcută, *vastum undique, silentium*, cu câmpiile lui pline de sânge şi acoperite de cadavre. În *Historiae*

această artă de a zugrăvi crește și mai mult: iată-l pe Galba închis în palat cu sfetnicii lui speriați și nehotărâți, în timp ce în lagăre, Othon, ridicat pe o estradă, înconjurat de steaguri, trimite sărutări soldaților entuziasmați, pe când mulțimea cerea capul conjuraților, până a nu cere capul Impăratului; — iată-l pe Othon în apropierea morții lui, cuvântând prietenilor săi, rânduint toate amănuntele, părăsind viața fără lașitate dar și fără zgomot; — iată marșul triumfal al lui Vitellius, în totdeauna beat, și al bandelor lui jefuitoare și brutale. În *Anale* talentul lui descriptiv ajunge la perfecție: se pot compara cele două povestiri ale răscoalei Bretonilor, în *Agricola* și în cartea XIV a *Analelor*; cea din urmă e mult mai completă și mai puternică; fărădelegile veteranilor sunt povestite în amănunte; se văd femeile în haine de doliu, cu părul desfăcut, cu torții în mână și druizii ce ridică brațele la cer rostind imprecații tainice: schița a devenit un tablou definitiv. La fiecare pas vin scene pitorești sau mișcătoare: iată armata romană trecând prin pădurea Teutoburgului și găsind oasele înălbite și capetele mutilate ale soldaților lui Varus, punându-și lagărele în mijlocul acestor păduri necunoscute și ascultând cântecele de războiu ale barbarilor; — iată sosirea vasului ce aducea rămășițele lui Germanicus; Agrippina, ținând în

mânile sale urna funerară și debarcând în mijlocul tăcerii și a consternării tuturor; — aiurea nunta Messalinei și a lui Silius, parodia scandalooasă a cultului lui Bacchus, în în timp ce un oaspete, urcat în vârful unui copac, anunță că vede venind furtuna dela Ostia; — moartea lui Britannicus, tulburarea curtezanilor, indiferența de ghiață a lui Neron, și după câteva clipe de neliniște, reluarea banchetului, *ita, post breve silentium, repetita convivii laetitia*. În aceste tablouri, efectul dramatic e obținut prin exactitudinea cea mai strânsă. Tacit nu declamă și nu forțează tonul: povestește, dar știe alege amănuntul material ce face lucrul văzut imaginației noastre. Știe să vadă exteriorul tot atât de bine ca și interiorul, interpretându-l unul prin altul. Psihologia lui nu-i niciodată abstractă tot așa după cum realismul lui nu-i superficial. Ca și Saint-Simon, dar cu mai multă lărgime de spirit, el reunește aceste două calități ce se împacă atât de greu împreună: profunzimea analizei morale și viața intuiție a amănuntului concret și material. El pătrunde motivele secrete ce se ascund sub actele exterioare și reproduce totuș aceste acte exterioare în tot adevărul și culoarea lor.

El e ajutat pentru acest scop de stilul ce și-a creat singur și care e cel mai original din toată literatura latină. Nu e nici elocința armo-

nioasă a clasicilor, nici retorica umflată a declamatorilor. Fiind nervos, Tacit nu respectă ordinea normală a frazei; n'are răbdare de a tulbură stilul aşezat cu meşteşugire a lui Cicero, schimbând cazurile, genurile, şi numerele, întrerupând de odată întorsăturile începute, înşelând înadins pe cititor. Fiind nervos, i se pare întotdeauna că e prea lung, suprimă cuvintele intermediare, se scuteşte de verbe, conjuncţii, se mulţumeşte cu alăturarea cuvintelor, le silueşte înţelesul pentru a-l face să exprime multe lucruri în puţine cuvinte. Fiind nervos, în sfârşit, şi viu impresionat de lucrurile exterioare, silueşte limba pentru a o face să exprime senzaţiile lui de artist...

Acest stil atât de original nu s'a născut de odată. În *Dialog* Tacit e credincios tradiţiilor lui Cicero; el vorbeşte o limbă bogată, regulată, şi periodică. În *Agricola* şi *Germania*, stilul mai e încă întrucâtva ciceronian. Evoluţia se arată mai ales în *Historiae* şi se desăvârşeşte în *Anale*. În *Anale* e un acord minunat între formă şi fond. Treptat şi în contact cu realitatea observată, Tacit şi-a dat seamă de talentul lui de psiholog şi de pictor; treptat şi-a creat deasemene acest stil unic, capabil de a condensa ideile cele mai profunde şi de a reproduce imaginile cele mai pitoreşti: *iată în ce stă geniul*“.

VI. Judecata lui Tacit asupra împăraților

Portretele Împăraților zugrăvite de penelul magistral al lui Tacit sunt foarte întunecate. Impotriva lor s'au ridicat deci numeroase obiecțiuni. Până și Neron și-a găsit apărători în decursul veacurilor.

Pentru a cunoaște adevărul asupra acestor portrete, e interesant să cunoaștem opinia contemporanilor asupra operii istorice a lui Tacit.

Cel dintâiu izvor îl găsim în *Scrisorile* lui Pliniu cel tânăr.

În primele patru cărți ale acestor *Scrisori* nu ni se vorbește de Tacit decât ca de un om foarte elocinte, poate ca de cel mai mare orator al timpului său. În cartea a cincea (publicată între 105 și 106), Pliniu scrie lui Capito, că după ce-și va mântui de publicat discursurile, se va deda istoriei... De unde acest gust nou pentru un gen literar cu care Pliniu nu se ocupase până acum? E probabil că *Istoriile* lui Tacit apăruse și produsese o mare emoție și emulație. Succesul lor fusese fulgerător. Pliniu îl asigură pe Tacit că *Istoriile* lui vor fi nemuritoare: — *Auguror, nec me fallit augurium, Historias tuas immorta-*

les futuras, — și că oamenii, pe care îi laudă el vor trăi veșnic.

Operele lui Tacit au fost primite deci cu bucurie de contemporani, ce erau mai în măsură să cunoască adevărul asupra Impăraților.

Tacit nu e desmintit nici de istoricii posteriori: Suetoniu și Dione Cassius.

Suetoniu nu e un moralist sever ca Tacit. Nu vom găsi prin urmare la dânsul indignarea violentă a marelui istoric. Fiind un modest cercetător de bibliotecă, fără vederi politice și mai mult legat de Imperiu, nu se arată dușmănos față de Impărați. Portretele lui Suetoniu sunt totuș asemănătoare cu portretele lui Tacit: Tiberiu zugrăvit de Suetoniu e tot atât de odios ca și cel al lui Tacit; Claudiu e tot atât de prost; Neron tot atât de nebun.

Grecul Dione Cassius e tot atât de aspru față de imperiu, deși nu are nici un motiv de a fi credincios vechei republici...

În afară de scriitorii ce i-au lingușit din timpul vieții lor, Impărații n'au fost iubiți nici de contemporani, nici n'au găsit apărători printre urmași. După moartea lui Tiberiu, poporul strigă pe ulițele Romei „Să-l aruncăm în Tibrul!” În luna Ianuarie următoare, la ceremonia de depunerea jurământului magistraților că vor păzi legile Impăraților, numele lui Tiberiu a fost lăsat la oparte,

fără a mai fi restabilit vreodată. Seneca, contemporan cu ultimii ani ai lui Tiberiu, văzuse și el pe „acești delatori atâțați ca niște câini împotriva oamenilor cinstiți și hrăniți cu carne omenească” ce făceau rușinea acestei domnii.

Pe timpul lui Tacit, opinia publică eră deci formată în privința Impăraților. Tacit n'a adăos nimic nou. Dimpotrivă, uneori se arată mai neîncrezător de cât alți istorici. Astfel, el se îndoește că Neron ar fi dat foc Romei, deși Pliniu cel bătrân și Suetoniu sunt categorici în această privință. Nu Tacit a creat prin urmare tragica legendă a Impăraților sanguinari: el a găsit-o plăsmuită și urmașii lui au continuat-o.

Tacit e învinovățit de a fi pesimist. Nici nu putea fi altfel. „Avea doisprezece ani la moartea lui Neron. Văzuse patru împărați succedându-și în 14 luni; Capitoliul ars; Roma luată cu asalt și Barbarii răsculați la frontieră”. Eră deci firesc ca părerile lui asupra timpului său să fie întunecoase. Cei din urmă trei ani ai domniei lui Domițian îi lăsase, de altfel, o amintire de cruzime, ce nu se șterse chiar când Imperiul înflorise sub domnia binefăcătoare a lui Traian. „Cine vă asigură, spune un erou al lui Tacit, că nu vor mai fi tirani? Tot astfel credeau și cei

ce supraviețuiră morții lui Tiberiu și Caligula, și totuș s'au ridicat tirani noi, mai cruzi și mai urâți¹⁾”.

Subiectul operei lui istorice nu-l putea, de-a-semeni, decât împinge spre pesimism. Uneori se simția desgustat de povestirea atâtor scene sângeroase, înșirând „aceleași perpetue acuzații, aceleași prietenii înșelătoare, aceiași judecători ce nu știu decât condamna”. Cu regret, el se gândia la istoricii Republicii care aveau de povestit lucruri mari și frumoase: „Ei povestiau în largi descrieri războaie frumoase, despre cuceriri de cetăți, înfrângeri și prinderi de regi; iar înăuntru: certurile tribunilor și ale consulilor, legile agrare și frumentare, luptele dintre plebe și nobilime. Eu sunt închis într'un cerc îngust, și opera mea va rămâne fără glorie”²⁾.

Departe de a fi neîndreptățit, pesimismul lui Tacit purcedea deci dintr'o realitate. El îi slujise în a-l face să vadă drept într'o epocă în care numele nu mai corespundea noțiunilor. Tacit își dădea seamă, de pildă, că instituțiile republicane de sub Imperiu erau numai niște forme hipocrite și fără valoare reală. Ne lăsându-se înșelat de aparențele prosperității publice, el văzu relele adânci de care suferia

¹⁾ *Hist.* IV, 42.

²⁾ *Ann.*, IV, 32.

imperiul. În armată intrase spiritul de revoltă, ce îndreptăția pe cei străini să afirme „că în armata romană nu era nimic bun afară de ceiace nu era roman”¹⁾). Vechia nobilime dispăruse sau era redusă la mizerie: numărul sclavilor creștea pe când plebea liberă se împuțina. Libertii ocupau funcțiile cele mai mănoase... Tacit surprinse cu o rară pătrundere toate aceste rele ce aveau să aducă ruina imperiului roman...

S'a afirmat că și originea familiei ar fi atârnat în cumpănă în fixarea ideilor sale politice.

Cu toate că ieșise dintr'o familie equestră, Tacit are totuș câteva prejudecăți aristocratice; pretutindeni vorbește cu o adevărată încântare de vechile familii republicane...

Cultura greacă a servit deasemenea în formația lui intelectuală. Prin influența ei, patriotismul i s'a lărgit și s'a umanizat. Tacit e mai drept cu Arminius decât Titu Liviu cu Anibal... Nicăeri nu găsim o mândrie națională împinsă până la șovinism. Recunoscând dreptatea multora dintre popoarele ce se răsculau împotriva Romanilor, el pune, de pildă, în gura Bretonului Calgacus, toate drep-

¹⁾ *Ann.*, III, 40.

tele plângeri ale barbarilor contra Romei: „*Raptores orbis... quos non Oriens, non Occidens satiaverit... ubi solitudinem faciunt, pacem appellant*”. Tot astfel va pune și în gura lui Cerealis un discurs cumpătat în care arată popoarelor supuse binefacerile imperiului roman. Dacă plăteau tribute, eră pentru a avea o administrație bună. „Puteți ajunge oriunde: voi comandați legiunile, guvernați provinciile. Când Impărații sunt răi și noi suferim ca și voi, mai mult chiar decât voi, căci suntem mai aproape de dâșii. Cei buni fac binele lumii întregi; pe cei răi trebuie să-i suportăm cum suportăm seceta sau inundațiile. Timpul frumos, ne consolează apoi de furtună”.

Nu vom putea cere, firește, lui Tacit, de a fi fost cu totul deasupra prejudecăților rasei și epocii sale. În privința sclavilor și gladiatorilor, de pildă, el avea prejudecățile întregii antichități.

Tot astfel și în privința religiei.

Filozofia lui religioasă se ridică probabil la un fel de monoteism comun oamenilor culti ai timpului, mulțumită filosofiei grecești. Îndeplinia însă toate riturile obișnuite ale politeismului roman. Uneori ne arată chiar oarecare credulitate și superstiții, vorbindu-ne, de pildă, de astrologie „în care greșala e

alături de adevăr”... Prin acelaș fond de prejudecăți de rasă, se explică și severitatea lui față de Evrei și de Creștini, atât de puțin potrivită cu obișnuita lui lărgime de vederi.

E o altă învinuire însă ce i se face mai adese: Tacit ar fi urmărit Imperiul cu o ură nemuritoare din pricina credințelor republicane pe care le împărtășia cu mulți alții dintre contemporanii lui.

În epoca Imperială nemulțumirile erau foarte numeroși. Eră și greu să nu fie nemulțumiri sub domniile lui Caligula și Neron. Nemulțumirile stăruiau însă și sub domniile cele mai bune. În timpul lui Traian Pliniu spunea Împăratului într’o cuvântare: „Nu ascultă bărfelile răuvoitoare, șoaptele tainice ce nu pot strică decât celor ce le ascultă”.

Nu există, dealtfel, un regim politic care să fi mulțumit pe toată lumea. Imperiul nu se putea bucura de altă soartă. Conspirațiile îndreptate împotriva Cesarilor au fost destul de numeroase. Mai totdeauna însă ele țintiau vreun Împărat urât și nu imperiul. Nici un conspirator nu făgăduia restabilirea vechei republice, — semn că regimul vechiu nu avea mulți partizani. Numai la asasinarea lui Caligula se făcù o încercare mai serioasă pentru reînvierea Republicei. Soldații însă preferau

un Cesar. Găsit de un pretorian după o tapiserie, Claudiu fu proclamat deci Împărat... Celelalte conjurații pornise dintr'o ură personală sau dintr'un prisos de indignare publică.

În tot timpul imperiului nu s'a format un partid de opoziție, unit și puternic, cu un program hotărât, ci s'au înjghebat numai conspirații de nemulțumiri personale. Cei ce urau pe Tiberiu își puneau astfel speranța în Germanicus, fără a se gândi să răstoarne regimul..

Am amintit, de altfel, că Tacit, de fapt, nu era „republican”, cu toată înverșunarea lui împotriva Împăraților. Am văzut cariera lui politică desfășurându-se sub ocrotirea Cesarilor și crescând din binefacerile imperiului...

Tacit era un moderat potrivit tuturor exagerărilor. El își găsisse realizarea idealului în Agricola „un bărbat supus legilor, devotat țării lui, făcându-și datoria fără sgomotoasă arătare, cătând a nu ațâța gelozia stăpânului și a nu-i trezi mânia, dușman al opoziției radicale și al îndrăznelilor nefolositoare, primind necesitățile de care nu poți scăpa, vesel de a trăi sub împărații cei buni și suportând pe cei răi”...

Modelul acesta, văzut în Agricola, era probabil modelul omului public, pe care Tacit căută să-l realizeze în propria lui viață...

Nu vom găsi în *Anale* o doctrină politică expusă teoretic... Din oarecare fragmente vedem totuș că Tacit rămăsese și la bătrânețe cu aceleași idei pe care le avusese și în tinerețe...

Ca și Aristot el recunoște într'un pasaj al *Analelor* trei forme de guvernământ: „La toate popoarele, în toate cetățile puterea aparține poporului, nobililor sau unui singur om”. Mai eră, ce e dreptul, o a patra formă de guvernământ ieșită „din amestecul celorlalte trei”... Acest regim politic eră vechea Republică, pe care Polyb o admirase în timpul războaelor punice ca pe un amestec desăvârșit de democrație, aristocrație și monarhie. „Privind numai puterea consulilor, te-ai crede într'o monarhie; ținând seamă numai de autoritatea senatului te-ai crede într'o aristocrație; cel ce ar vedeà rolul poporului în afacerile publice ar înclinà să se creadă într'un stat democratic”.

Vechea constituție romană nù trezi însă în Tacit aceiaș admirație ca în Polyb. El o judecă în câteva cuvinte: „această formă de guvernământ e mai ușor de lăudat decât de stabilit și chiar de ar fi stabilită, n'ar putea dură”. Pierderea vechei Republici nu părea deci lui Tacit o pagubă prea mare; ea cădea în ordinea lucrurilor.

Imperiul eră o monarhie absolută. Nu mai e nicio îndoială în această privință: o mo-

narhie absolută dar hipocrită. Impărații păstrase formele vechi republice, lipsite însă de orice realitate politică. A crede în puterea senatului, și prin urmare a privi imperiul ca pe o „Dyarchie” înseamnă a fi înșelat de aparențe. Senatul execută ordinele Impăratului.

El nu mai avea nicio inițiativă politică. „Tacit, scrie Gaston Boissier, nu se lăsa înșelat. Prieten al senatului, și mândru de locul ce-l ocupa în mijlocul lui, el nu are niciun interes de a-i ascunde mărimea autorității. E fericit de a ne spune că la începutul domniei lui Tiberiu toate marile afaceri se desbăteau înaintea senatului; că înaintea lui veniau deputații orașelor și ai provinciilor, pentru a le asculta plângerile și a le judeca neînțelegerile. I se simte bucuria, la povestirea uneia dintre aceste mari scene. „Ce zi frumoasă!” strigă el fericit¹⁾. Dar chiar și atunci nu-și făcea iluzii. El știa bine că ceea ce se lăsase Senatului nu era decât umbra vechi autorității. „Impăratul, spune el, îi lăsase aparențele; el își păstrase realitatea”. Regimul nu era, prin urmare, după cum se pretinde, o putere împărțită. El nu se deosebiă în nimic de monarhia adevărată. Un

¹⁾ *Ann.*, III, 60.

singur om aveà puterea: *haud alia re romana quam si unus imperitet*".

Părarea lui Tacit despre plebe erà destul de defavorabilă. El a zugrăvit-o, de altfel, în chip admirabil, ca un mare pictor al mulțimii ce erà. „Trebuie să citești descripția în câteva rânduri a luptei din ulițele Romei dintre soldații lui Vespasian și cei ai lui Vitellius¹⁾). Poporul asistă ca la un spectacol. Aplaudă pe învingător; urmărește pe învinși în ascunzătorile în care s'au dosit pentru a-i da pe mâna celor ce-i caută. Se crede la circ sau în amfiteatru: se desfătă la incidentele luptei sângeroase, uitând că ceice se ucideau între dânșii nu erau gladiatori, puși să se omoare pentru plăcerea lui. Prin mâinile lor erà sfâșiată patria, în timp ce Galia și Germania se răzvrăteau și Imperiul erà gata de-a se sfărâma. O astfel de plebe nu puteà să placă lui Tacit, și el nu trebuia să regrete mult că i se ridicase dreptul de a votà legi în comiții și de a alege magistrați în Câmpul lui Marte”.

Asprimea, cu care privia poporul, a îndreptățit pe mulți să creadă că Tacit erà un partizan al guvernului aristocratic. Nici senatul nu e zugrăvit însă prea măgulitor în opera lui is-

1) *Hist.* III, 83.

torică. Lașitatea nobililor îl umplea de desgust. Tacit nu scapă nici un prilej pentru a ne arăta decadența rușinoasă în care căzuse urmașii familiilor celor mai ilustre. La descoperirea conjurației lui Piso împotriva lui Neron, panica ce-i cuprinse pe toți dovedì prăpastia morală în care lunecase societatea romană. Înainte de a fi întrebați, conspiratorii se grăbiau să divulge tainele conspirației. Fiecare își numià prietenii cei mai buni; Lucan își denunță mama. Numai o curtezană, Epicharis, știu să păstreze taina, cu toate că fusese pusă la tortură. „Curaj minunat, scrie Tacit, la o libertă, la o femeie, care, pusă la chinuri așa de groaznice, apără prin fidelitatea ei pe niște streini, aproape niște necunoscuți, în timp ce oameni născuți liberi, cavaleri romani, senatori nu așteptau torturile pentru a trăda pe întrecute tot ceiace aveau mai scump pe lume”.

Tacit nu 'și făcea deci iluzii asupra aristocrației și nici chiar asupra domniei senatului. La urcarea pe tron a lui Vespasian câțiva senatori încercase să mărească autoritatea senatului; scriitorul nu arată însă prea multă încredere față de această încercare.

A trăi în timpul său, în bună înțelegere cu guvernul momentului, și, chiar dacă ai regreta trecutul, a te resemna cu prezentul — e

ideea politică ce străbate operele lui Tacit dela *Dialogul* tinereții lui neexperimentate până la *Analele* bătrâneții lui glorioase dar și mult încercate. El aveà convingerea că imensitatea imperiului roman nu puteà fi guvernată decât prin autoritatea unui singur om. Epoca republicei trecuse. Monarhia creată de August erà o necesitate, în fața căreia Tacit se închinà. „Tacit, scrià Mommsen, e monarhic de nevoie sau, s’ar puteà spune, din desperare”. Monarhia erà regimul ce se cuvenia unei societăți „ce nu puteà suportà nici deplina libertate, nici deplina sclavie”.

*
* *
*

Am văzut că nu erà nimic nici în naștere, nici în caracterul, nici în părerile lui politice, pentru a face din Tacit un dușman neîmpăcat al Imperiului... Putem deci spune că s’a ținut de făgăduință, vorbind despre oameni și evenimente: *sine ira et studio*.

Tot ceiace povestește el de Impărați e exact, sunt însă și lucruri bune lăsate la o parte, care ar fi îndulcit poate trăsăturile portretelor sale... Pricina acestei parțialități relative e în concepția pe care și-o făcea Tacit, ca și toți istoricii vechi, despre istorie...

„Eu socot, scrie Tacit¹⁾), că sarcina de că-

1) *Ann.*, III, 65.

petenie a istoriei e de a împiedică uitarea virtuții și de a înfrâna vorbele și faptele rele prin frica de posteritate și infamie”. Sau în altă parte¹⁾: „Puțini oameni deosibesc cu mintea lor binele de rău, folositorul de vătămător. Cei mai mulți se slujesc de experiența altora”.

Istoria, după această concepție, e o școală de morală. Ea mai este și o școală politică. Alături de atâtea reflecții subtile și profunde, de atâtea fine analize psihologice, scrie Gaston Boissier, ce arată cunoștința naturii omenеști, mai găsim în Tacit și multe păreri, în care vedem un adevărat om de stat.

Având însă ochii îndreptați numai asupra Palatinului, și privind spectacolul sângeros al Romei guvernate de un nebun, ca Neron sau Caligula, un istoric moralist nu putea decât să condamne imperiul. Ținând seama însă și de prosperitatea provinciilor, un istoric care e totodată și om politic nu putea să nu-i devină mai favorabil. Pentru a fi drepti trebuie o împreunare a punctului de vedere moral și al celui politic. Oricare ar fi fost ura lui Tacit față de Caesari, el nu ascunde lucrurile cuminti și folositoare, pe care le-au făcut ei înșiși sau prin sfaturile unor sfetnici chib-

1) *Ann.* IV, 33.

zuiți. El a lăudat cum se cuvenià domnia lui Tiberiu în cei dintâi nouă ani ; a citat cu elogiile cele câteva legi bune, cele câteva măsuri cuminți ale lui Claudiu și chiar ale lui Nerōn, ce erau încă în vigoare în epoca sa.

Nu e drept deci de a afirmà că Tacit și istoricii din școala lui au trecut cu vederea binele, pe care l'au făcut Tiberiu și succesorii lui. Cum însă, în calitatea lor de moralști, au fost mai mult preocupați de crimele săvârșite de acești Impărați, au cam lăsat la o parte serviciile aduse.

Oamenii politici, dimpotrivă, sunt ispitiți de a nu le vedeà decât serviciile, și fără a le tăgădui crimele, sunt înclinați a le ascunde sau micșorà... Tacit are cel puțin meritul acesta de a nu fi voit să admită că sunt privilegii particulare pentru șefii de stat, — care nu au dreptul la mai multă indulgență decât ceilalți, — și că legile obișnuite nu sunt făcute pentru toată lumea, după cum cugetă, în fond, cei ce trec cu vederea faptelor Caesarilor.

Severitatea lui Tacit nu e numai dreaptă. El o credeà și folositoare. Tacit rămăsese uimit în fața acestui șir de Impărați răi, pe care nu numai întâmplarea îi făcuse răi. Unii dintre ei începuse chiar prin a fi meritoși: primii nouă ani ai Domniei lui Tiberiu au fost

vrednici de laudă ; chiar Neron trezise speranțe frumoase. Și pe unul și pe altul, imperiul i-a stricat făcându-i cele dintâi victime ale acestei puteri absolute cu care striviau pe ceilalți. Această autoritate suverană, fără margini stabile, ce le îngăduia totul și-i făcea să se teamă de totul, i-a zguduit sufletește, alungând instinctele bune din sufletele lor : *vi dominationis convulsus et mutatus*.

Aproape nici un Impărat n'a rezistat acestei puteri : toate dinastiile Imperiale, chiar și cele ce au început mai bine, au sfârșit rău. *Flaviu* au fost necinstiți de Domițian, *Antoninii* de Commodus ; *Severii* de Caracalla. Pentru a vindeca această boală de nebunie și neomenie, ce copleșise toate dinastiile, Tacit a crezut de cuviință s'o pună în evidență. El a arătat cu toată vigoarea geniului ceiace face puterea din omul de care se prinde, zugrăvind niște tablouri ce nu se pot uita după ce le-ai privit odată''.

Din această schiță reiese marea însemnătate a lui Tacit nu numai ca istoric dar și ca scriitor. „Prin pătrunderea lui morală, scrie René Pichon, el ajunge până la cele mai tainice pasiuni ale sufletului omenesc, rușinoase, crude sau bolnăvicioase ; prin vigoarea coloritului său el aruncă asupra lor o lumină crudă,

orbitoare, luminând astfel cu o nemiloasă strălucire prăpăstiile conștiinții omenеști. Nedrept și parțial uneori din pricina pasiunii, obscur și subtil din cauza adâncimii, din întreaga antichitate latină, opera lui e cea care ne face să ne gândim mai mult, lăsându-ne în suflet o amărăciune întăritoare ca tot ce e adevărat. Ea e viața însăși în toată puterea și cruzimea ei”.

CORNELII TACITI
—
ANNALIUM RELIQUIAE
—

De la sfârșitul cărții VI, adică de la moartea lui Tiberiu, și până la evenimentele povestite în cartea XI, au trecut zece ani. Caligula a domnit patru ani. După moartea lui însângărată (24 Ianuarie 41 d. Chr.), s'a urcat pe tron Claudiu, fratele lui Germanicus, care domniă de șase ani, când se reia firul povestirii în cartea XI.

CORNELII TACITI

ANNALIUM

LIBER UNDECIMUS

CUPRINSUL CĂRȚEI XI A ANALELOR .

- I—III. Procesul intentat lui Valerius Asiaticus: apărarea și moartea lui.
- IV—VII. Acuzațiile se înmulțesc. Venalitatea avocaților.
Discuția relativă la aplicarea legii Cincia.
Claudiu fixează onorariul apărătorilor.
- VIII—X. Turburări printre Parți. Gotarzes și Vardanes.
Moartea violentă a acestuia din urmă.
- XI. Celebrarea jocurilor seculare Popolaritatea tânărului Domitius (Neron).
- XII. Pasiunea Messalinei pentru frumosul Silius.
- XIII—XIV. Claudiu ocupă funcțiunea de censor: legea împotriva cămătariilor; Împăratul adaogă noi litere în alfabet. Diferite tradiții relative la alfabet.

XV. Discuția privitoare la stabilirea unui colegiu al aruspiciilor. Un decret al senatului.

XVI—XXI. Afacerile Germaniei. Dificultățile ridicate unui nepot al lui Arminius, numit rege al Cherusților. Operațiile lui Corbulo împotriva Chaucilor și Frizilor. Împăratul îi poruncește printr'un ordin să se întoarcă îndărăt peste Rin. Corbulo pune pe soldați să sape un canal între Meusa și Rin. Claudiu decerne onorurile triumfale lui Corbulo și lui Curtius Rufus.

XXII. Origina și evoluția questurei.

XXIII—XXIV. Locuitorii de seamă ai Galliei comate cer dreptul de a obține și ei onoruri în Roma. Senatul protestează. Discursul lui Claudiu în favoarea Galilor. Crearea unor noi patricieni: stingerea vechilor familii. Claudiu reînnoește senatul. Inchiderea lustrului.

XXVI—XXXVIII. Desfrâul Messalinei crește. Își pune în minte să se mărite cu Silius. Nunta lor publică. Narcissus își ia asupra lui sarcina de a vesti pe Împărat. Uimirea Împăratului. Sărbătoarea culesului viilor. Arestări. Messalina înspăimântată cere intervenția Marei Vestale. Narcissus conduce pe Împărat la casa lui Silius, apoi în lagărul Pretorienilor. Moartea lui Silius și a complicilor mai însemnați. Supliciul actorului Mnester și a lui Montanus. Claudiu acordă o audiență Mesa-

linei. Narcissus poruncește să omoare pe Impărăteasă. Moartea Messalinei. Claudiu primește această veste cu indiferență. Decretele senatului.

Istoria Romei în timpul consulilor:

Anii dela fundarea Romei dela Is. Chr.

800	47	{	Tl. Claudius Caesar Aug. IV. L. Vitellius III.
801	48	{	A. Vitellius L. Vipstanus Publicola

ANNALII

LIBER UNDECIMUS

I. Nam Valerium Asiaticum,¹ bis consulem, fuisse quondam adulterum ejus² credidit,³ pariterque hortis inhians, quos ille a Lucullo coeptos⁴ insigni magnificentia extollebat,⁵ Suillium⁶ accusandis utrisque immittit. Adjungitur Sosibius, Britannici educator, qui, per speciem benevolentiae, moneret Claudium cavere vim atque opes principibus infensas: praecipuum auctorem Asiaticum interficiendi C. Caesaris non extimuisse in concione populi Romani fateri gloriamque facinoris ultro petere; clarum ex eo in Urbe, didita per provincias fama pa-

1) Fusesse prieten al lui Caligula, care îl făcuse consul.

2) *Ejus*. A Poppaei, fata lui Poppaeus Sabinus (VI, 39). Din întâia ei căsătorie cu T. Ollius avusese pe celebra Poppaea, nevasta lui Neron (cf. XIII, 45). Acum era măritață cu P. Scipio (cf. *Ann.* XI, 2 și 4).

3) *Credidit* = Messalina.

4) Pe Pincio, unde azi sunt grădinile villei Medici.

5) *Extollebat* = le înfrumuseța.

6) Suillius e celebrul delator ce fusese exilat de Tiberiu în-o insulă. Vezi IV, 31 și XIII, 43.

rare iter ad Germanicos exercitus, quando genitus Vienne¹ multisque et validis propinquitatibus subnixus turbare gentiles nationes promptum haberet. At Claudius, nihil ultra scrutatus, citis cum militibus, tanquam opprimendo bello, Crispinum² praetorii praefectum misit; a quo repertus est apud Baias vinclisque inditis in Urbem raptus.

II. Neque data senatus copia: intra cubiculum auditur, Messalina coram, et Suillio corruptionem militum, quos pecunia et stupro in omne flagitium obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae ac postremum molli-tiam corporis objectante. Ad quod victo silentio,³ prorupit reus, et: „Interroga, inquit, Suilli, filios tuos: virum esse me fatebuntur;“ ingressusque defensionem, commoto majorem in modum Claudio, Messalinae quoque lacrimas excivit. Quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium⁴ ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent, adeo ignaro Caesare, ut, paucos post dies, epulantem apud se maritum ejus Scipionem percunctaretur, cur sine uxore discubuisset, atque ille functam fato responderet.

III. Sed consultant⁵ super absoluteione Asiatici flens Vitellius, commemorata vetustate amicitiae, utque Anto-

1) Vienne de azi în Dauphiné.

2) Rufius Crispinus, dintr'o familie de cavaleri, întâiul bărbat al Poppaei, ce a devenit apoi nevasta lui Neron, după ce fusese şi nevasta lui Othion. El avusese cu Poppaea un fiu, pe care Neron îl aruncă în mare. (Cf. XII, 42; XIII, 45; XV, 71; XVI, 17).

3) *Victo silentio* = rupându-şi tăcerea.

4) Tatul Impăratului (cf. *Ann.* VI, 32). Eră în acest timp consul.

5) *Consultanti* = lui Claudiu ce se gândia.

niam¹ principis matrem pariter observavissent, dein percursis Asiatici in rempublicam officiis recentique adversus Britanniam militia² quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur, liberum mortis arbitrium ei permisit; et secuta sunt Claudii verba in eandem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inedia et lenem exitum, remittere³ beneficium Asiaticus ait: et usurpatis quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, quum se honestius calliditate Tiberii vel impetu C. Caesaris periturum dixisset, quam quod fraude muliebri et impudico Vitellii ore caderet. venas exsolvit, viso tamen ante rogo iussoque transferri partem in aliam, ne opacitas⁴ arborum vapore⁵ ignis minueretur: tantum illi securitatis novissimae⁶ fuit.

IV. Vocantur post haec patres, pergitque Suillius addere reos equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum. At causa necis ex eo, quod domum suam Mnesteris et Poppaeae congressibus praebuissent. Verum nocturnae quietis⁷ species alteri objecta, tanquam vidisset Claudium spicea corona evinctum, spicis retro conversis, eaque imagine gravitatem anonnae dixisset⁸. Quidam pampineam coronam albetibus foliis visam⁹ atque ita interpretatum tradidere, vergente autumnio mortem principis ostendi. Illud haud ambigitur, qualicumque

1) Cf. IV, 44. E *Antonia major* ce se căsătorise cu Drusus, fratele lui Tiberiu, cu care avusese pe Germanicus, Claudiu și pe Livia.

2) E vorba de expediția din anul 43 d. Chr. pentru deplină cucerire a Britanniei. Cf. XII, 31 sqq.

3) *Remittere* = le mulțumi.

4) Asiaticus s'a sinucis în grădinile lui Lucullus.

5) *Vapore* = căldura.

6) *Novissimae* = până în ultimul moment.

7) *Quietis* = un vis.

8) *Dixisset* = zicea că înseamnă.

9) *Visam* = de către Petra.

insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. Sestertium quindecies et insignia praeturae Crispino decreta. Adiecit Vitellius sestertium¹ decies Sosibio, quod Britannicum praeceptis, Claudium consiliis juvaret. Rogatus sententiam et Scipio: „Quum idem, inquit, de admissis „Poppaeae sentiam quod omnes, putate me idem dicere „quod omnes,“ eleganti² temperamento inter conjugalem amorem et senatoriam necessitatem.

V. Continuus inde et saevus accusandis reis Suillius multique audaciae ejus aemuli. Nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens princeps materiam praedandi patefecerat. Nec quidquam publicae mercis tam venale fuit quam advocatorum perfidia, adeo ut Sarnius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum millibus Suillio datis et cognita praevaricatione,³ ferro in domo ejus incubuerit. Igitur, incipiente C. Silio, consule designato, cujus de potentia et exitio in tempore memorabo consurgunt patres legemque Cinciam⁴ flagitant, qua cavetur antiquitus ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat.

VI. Deinde, obstrepentibus iis quibus ea contumelia parabatur, discors⁵ Suillio Silius acriter incubuit,⁶ veterum oratorum exempla referens, qui famam et posteros praemia eloquentiae cogitavissent. Pulcherrimam alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari; ne fidem quidem integram manere, ubi magni-

1) *Sestertium* quindecies = un milion cinci sute de mii.

2) *Eleganti* = dibaciu.

3) *Cognita praevaricatione* = aflându-i trădarea.

4) Legea propusă de tribunul M. Cincius Alimentus, în anul 204 d. Chr. Legea, neprevăzând pedepse căzută în părăsire. August îi dădă o sancțiune, silind pe avocați să restituie o sumă de patru ori mai mare decât suma primită. Dar și măsura lui August eră călcată în picioare.

5) *Discors* = inamic.

6) *Incubuit* = urmări.

tudo quaestuum spectetur. Quod si in nullius mercedem negotia eant, pauciora fore; nunc inimicitias, accusationes, odia et injurias foveri, ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. Meminissent C. Asinii,¹ M. Messalae² ac recentiorum Arruntii³ et Aesernini:⁴ ad summa provectos incorrupta vita et facundia. Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, qua lege repetundarum tenerentur,⁵ quum Suillius et Cossutianus⁶ et ceteri, qui non iudicium, quippe in manifestos, sed poenam statui videbant circumstant Caesarem, ante acta deprecantes.⁷ Et postquam annuit, ita agere incipiunt.⁸

VII. Quem illum tanta superbia esse, ut aeternitatem famae spe praesumat? Usui et rebus⁹ subsidium praeparari, ne quis inopia advocatorum potentibus obnoxius sit. Neque tamen eloquentiam gratuito contingere: omitti curas familiares, ut quis se alienis negotiis intendant. Multos militia, quosdam exercendo agros tolerare vitam; nihil a quoquam expeti, nisi cujus fructus ante providerit.¹⁰ Facile Asinium et Messalam, inter Antonium et Augustum bellorum praemiis refertos, aut ditium familiarum heredes, Aeserninos et Arruntios, magnum ani-

1) Asinius Pollio, I, 12; IV, 34.

2) M. Messala Corvinus, II, 32; IV, 34, fost prefect al Romei, *Ann.* VI, 11.

3) L. Arruntius, I, 13. Asupra morții lui, cf. *Ann.* VI, 47 sq.

4) Marcellus Aeserninus, strănepotul lui Asinius Pollio, cf. *Ann.* III, 11.

5) *Tenerentur lege repetundarum* = să fie pedepsiți după legea dilapidatorilor.

6) Cossutianus Capito, ginerele lui Tigellinus. El va fi acuzatorul lui Thraseas, XVI, 28 și al lui Antistius XVI, 7.

7) *Deprecantes* = cerând iertare.

8) *Agere incipiunt* = începură a prinde glas.

9) *Usui et rebus* = *usui rerum*.

10) *Fructus ante providerit* = înainte de a-i fi calculat veniturile.

num induisse. Prompta sibi exempla, quantis mercedibus P. Clodius aut C. Curio concionari soliti sint. Se, modicos senatores, qujeta republica, nulla nisi pacis emolumenta petere. Cogitaret¹ plebem, quae toga² enitesceret: sublatis stultiorum praetiis, etiam studia peritura. Ut minus decora haec, ita haud frustra³ dicta princeps ratus capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.⁴

VIII. Sub idem tempus Mithridates,⁵ quem imperitasse Armeniis... Caesaris victum memoravi,⁶ monente Claudio, in regnum remeavit fisis Pharasmanis opibus. Is, rex Hiberis idemque Mithridatis frater, nuntiabat discordare Parthos summaque imperii ambigua, minora sine cura haberi. Nam Gotarzes inter pleraque saeva necem fratri Artabano conjugique ac filio ejus paraverat; unde metus in ceteros, et accivere Vardanem.⁷ Ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum⁸ invadit ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat. Neque cunctitur quin proximas praefecturas corripit, solis Seleucensibus⁹ dominationem ejus abnuentibus; in quos, ut patris sui quoque defectores, ira magis quam ex usu praesenti accensus, implicatur obsidione urbis validae et munimentis objecti amnis¹⁰ muroque et

1) *Cogitaret* = Claudiu..

2) *Toga* = viața publică.

3) *Frustra* = neintemeiate.

4) *Repetundarum tenerentur*, subînțelea lege.

5) Asupra lui Mitridate și asupra lui Pharasmanes, sf. VI, 32 sqq.

6) Această parte a poveștii lui Tacit e pierdută.

7) Fiul regelui Parților, Artabanus III, care îi lăsase tronul după moartea lui, VI, 31 sq.

8) Stadiul mic de 100 de metri. În tot 75 leghe.

9) Cf. VI, 42.

10) Tigrul.

commeatibus firmatae. Interim Gotarzes, Daharum¹ Hyrcanorumque² opibus auctus, bellum renovat; coactusque Vardanes omittit Seleuciam Bactrianos apud campos castra contulit.

IX. Tunc, distractis Orientis viribus et quonam inclinerent incertis, casus³ Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad exscindenda castellorum ardua, simul Hiberno exercitu campos persultante. Nec enim resistere Armenii, fuso, qui proelium ausus erat, Demonacte praefecto. Paululum cunctationis attulit rex minoris Armeniae⁴ Cotys,⁵ versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Caesaris coercitus, et cuncta in Mithridaten fluxere, atrociorum quam novo regno conduceret. At Parthi imperatores, quum pugnam pararent, foedus repente faciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecit, congressisque primo cunctanter, dein complexi dextras, apud altaria deum pepigere fraudem inimicorum ulcisci atque ipsi inter se concedere. Potiorque Vardanes visus retinendo regno; at Gotarzes, ne quid aemulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit. Regressoque Vardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno,⁶ non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tamdiu eluserat.

X. Exin validissimas praefecturas invisit: et recupe-

1) Dahi, II, 3.

2) Hyrcanii, cf. VI, 36.

3) *Casus* = ocazia.

4) Se numiau astfel provinciile dintre țărmul apusean al Eufratului și Pontul, Galatia și Cilicia, din pricina coloniilor armenesti. Capitala se numia Caesarea.

5) Cotys e fiul regelui Thraciei (cf. *Ann.* II, 64). Caligula îi dăduse la 39 d. Chr. Armenia mică în schimbul ținutului său din Thracia.

6) Seleucia părăsise pe Artabanus la 36 d. Chr. (VI, 42). Faptul amintit aici e deci din anul 43 d. Chr.

rare Armeniam avebat, nia Vibio Marso,¹ Syriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes, paenitentia concessi regni et vocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias. Et huic contra itum ad amnem Erinden;² in cujus transgressu multum certato, pervicit Vardanes, prosperisque proeliis medias nationes subegit ad flumen Sinden,³ quod Dahas⁴ Ariosque⁵ dīsternat. Ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi, quanquam victores, longinquam militiam aspernabantur. Igitur, exstructis monumentis, quibus opes suas testabatur nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur, ingens gloria atque eo ferocior et subjectis intolerantior; qui, dolo ante composito, incautum venationique intentum interfecere, primam intra juventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares quam metum apud hostes quaesivisset. Nece Vardanis turbatae Parthorum res inter ambiguos,⁶ quis in regnum acciperetur. Multi ad Gotarzen inclinabant, quidam ad Meherdaten, prolem Phraatis,⁷ obsidio⁸ nobis datum. Dein praevaluit Gotarzes; potitusque regiam, per saevitiam ac luxum⁹ adegit Parthos mittere ad principem Romanum occultas preces, quis permitti Meherdaten patrium ad fastigium orabant.

XI. Isdem consulibus Iudi saeculares, octingentesimo¹⁰

1) Inlocuise pe P. Petronius la 42 a. Chr. Cf. II, 74.

2) Numai Tacit pomeneste de acest râu.

3) Râu necunoscut.

4) Asupra Dahilor, II, 3.

5) Arienii locuiau probabil la nord sau la răsărit de Dahi.

6) *Inter ambiguos* = în mijlocul unei populații nesigure.

7) Cf. II, 1 și XII, 10.

8) *Obsidio* = ca ostatec.

9) *Luxum* = desfrâu.

10) Jocurile seculare fusese serbate mai întâiu la anul 400 a Chr. și se serbau la fiecare o sută zece ani. August le serbă

post Roman conditam, quarto et sexagesimo quam Augustus ediderat, spectiti sunt. Utriusque principis rationes praetermitto, satis narratas libris quibus res imperatoris Domitiani composui.¹ Nam is quoque edidit ludos saeculares, iisque intentius affui, sacerdotio quindecimvirali praeditus ac tunc praetor: quod non jactantia refero, sed quia collegio quindecimvirum antiquus ea cura, et magistratus potissimum² exsequebantur officia caerimoniarum. Sedente Claudio circensibus ludis, quum pueri nobiles equis ludicrum Trojae³ inirent interque eos Britannicus, imperatore genitus, et L. Domitius, adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco praesagii acceptus est. Vulgabaturque adfuisse infantiae ejus dracones in modum custodum, fabulosa et externis miraculis adsimulata:⁴ nam ipse, haudquaquam sui detractor, unam omnino anguem in cubiculo visam narrare solitus est.

XII. Verum inclinatio populi supererat ex memoria Germanici, cujus illa reliqua soboles virilis.⁵ Et matri Agrippinae miseratio augebatur ob saevitiam Messalinae;

la 16 a. Chr. în loc de a le serbă la anul 40 d. Chr. Claudiu le serbă la anul al opt sutălea de la fundarea Romei, începând calculul de la fundarea Romei și nu de la instituirea jocurilor. Jocurile seculare fură celebrate pentru cea din urmă oară sub Împăratul Filip, la anul 1000 de la fundarea Romei.

1) Această parte din *Historiae* s'a pierdut.

2) Acei dintre quindecimviri care erau în acelaș timp și magistrați erau însărcinați în deosebi să prezideze jocurile. Tacit eră și pretor.

3) Acest joc e descris de Virgiliu în *Eneida*. V, 545 și următoarele.

4) *Adsimulata* = imitată.

5) Germanicus avusese nouă copii. Trei murise de mici. Ceilalți șase sunt: trei fete, Agripina, Drusilla, Livilla; trei băieți, Neron, Drusus și Caligula Cf. I, 33; II, 41.

quae, semper infesta et tunc commotior, quominus strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore distinebatur. Nam in C. Silius,¹ juventutis Romanae pulcherrimum, ita exarserat, ut Juniam Silanam,² nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret vacuoque³ adultero poteretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat; sed certo, si abnueret, exitio et nonnulla fallendi spe, simul magnis praemiis, opperiri futura et praesentibus frui pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhaerescere, largiri opes, honores; postremo, velut translata jam fortuna, servi, liberti, paratus principis apud adulterum visebantur.

XIII. At Claudius, matrimonii sui⁴ ignarus et munia censoria usurpans, theatralem populi lasciviam severis edictis increpuit, quod in P. Pomponium⁵ consularem (is carmina scenae dabat) inque feminas illustres probra jecerat; et lege lata saevitiam creditorum coercuit, ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum fenori darent; fontesque aquarum, ab Simbruinis collibus deductos⁶, Urbi intulit; ac novas litterarum formas⁷ addidit

1) Fiul lui C. Silius, legatul și prietenul lui Germanicus. Cf. I, 31, 72; IV, 18.

2) Sunt oarecare nesiguranțe în privința acestei Silane. Unii cred că e fiica lui M. Silanus, consulul din 19 d. Chr. (II, 59), și sora Claudiei Silana, nevasta dintâi a lui Caligula (VI, 20). Alții cred că eră fata lui L. Silanus, consul subrogat în 27 d. Chr. Asupra exilului și morții ei, cf. XIII, 19, 23, XIV, 12.

3) *Vacuo* = devenit liber.

4) *Matrimonii sui* - căsnicia sa.

5) Un autor dramatic însemnat de pe urma căruia nu ne-a rămas nimic, Cf. V, frag. e.

6) Apeductul numit *Aqua Claudia* început de Caligula și care costase unsprezece milioane. Munții Simbruini sunt la răsărit de câmpia romană. Aici erau trei lacuri naturale *Curtius*, *Coeruleus* și *Anio novus*, din care Claudiu aduse apa la Roma.

7) Una din aceste litere e negreșit *digamma eolic*, transcris

vulgavitque, comperto Graecam quoque litteraturam non simul coeptam absolutamque.

XIV. Primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant¹; ea antiquissima monumenta memoriae humanae impressa saxis cernuntur; et litterarum² semet inventores perhibent, inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae³ gloriamque adeptos, tanquam repererint quae acceperant. Quippe fama est Cadmum, classe Phoenicum vectum, rudibus adhuc Graecorum populis artis ejus auctorem fuisse. Quidam Cecropem Atheniensem vel Linum Thebanum et temporibus Trojanis Palamedem Argivum memorant sedecim litterarum formas, mox alios, ac praecipuum Simoniden⁴ ceteras reperisse. At in Italia Etrusci ab Co-

cu *F* răsturnat, *J*, și întrebuințat în locul lui *V*: *di-jus*, *ju-jentus* pentru *divus*, *juventus*. Litera a doua ține locul lui *φ* grecesc, și se numește antisigma: *Ϝ*. Cealaltă ținea locul lui *ο* grec în unele cuvinte ca *virtus*, *vir*, în care *i* avea un sunet surd, intermediar între *u* și *i*.

1) E vorba de ieroglifice.

2) Adică un alfabet fonetic, reprezentând sunete și nu obiecte.

3) Amănuntele asupra lui Cadmus, Cecrops, Palamede și Linus sunt legendare. Informația lui Tacit asupra alfabetului e însă foarte documentată. Contemporanii lui credeau că Fenicienii inventase alfabetul. Tacit arată raporturile dintre ieroglificele egiptene și literile feniciene. Tot el arată că Fenicienii adusesese alfabetul în Grecia.... El mai afirmă că Romanii și-au luat alfabetul de la Greci și nu de la Etrusci, cum se credea atunci. Această părere e susținută și de Mommsen și Kirchhoff.

4) Simonide, poet liric (559—468 a Chr.). El ar fi adăugat la alfabet literile *η*, *φ* și *ω*.

Înălitate se adăugase *υ*, *ϝ*, *ϕ* și *χ*.

rinthio Demarato¹, Aborigines Arcade ab Evandro² didicerunt, et formae litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum. Sed nobis quoque paucae primum fuere; deinde aditae sunt. Quo exemplo Claudius tres litteras³ adjecit, quae usui⁴, imperitante eo, post obliteratae, adspiciuntur etiam nunc in aere publico per fora ac templa fixo.

XV. Retulit deinde ad senatum super collegi⁵ haruspicum, ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolescere. Saepe adversis reipublicae temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias et in posterum rectius habitas: primoresque Etruriae, sponte aut patrum Romanorum impulsu, retinuisse scientiam et in familias propagasse: quod nunc segnius fieri, publica circa bonas artes socordia, et quia externae superstitiones⁶ valescant. Et laeta quidem in praesens omnia: sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum, inter ambigua culti, per prospera obliterarentur. Factum ex eo senatus consultum, viderent pontifices⁷ quae retinenda firmandaque haruspicum.

1) Demarat e tatăl lui Tarquinius Superbus.

2) Evandru e un erou legendar. Faptul istoric e că alfabetul fénician, introducându-se în Grecia mare, se răspândi apoi în toată Italia centrală.

3) Alfabetul roman avusese la început 16 litere: q, g, j, x, z, nu existau.

4) *Usui* = *in usu*.

5) Aruspicii prevedeau viitorul după urmele trăsnetului. Sub republică nu aveau un caracter sacerdotal. Dela Claudiu colegiul lor avea 60 membri.

6) Culturile lui Isis, a lui Serapis, Cybele, Adonis, judaismul, creștinismul.

7) Colegiul pontifilor, augurii, quindecemvirii și septemvirii, formau marele colegii sacerdotale: *sacerdotes summorum collegiorum*.

XVI. Eodem anno Cheruscorum gens¹ regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus et uno reliquo stirpis regiae, qui apud Urbem habebatur, nomine Italicus. Paternum huic genus e Flavo, fratre Arminii, mater ex Actumero, principe Chattorum, erat; ipse forma decorus et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. Igitur Caesar auctum pecunia, additis stipulatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere: illum primum, Romae ortum, nec obsidem, sed civem, ire externum ad imperium. Ac primo laetus Germanis adventus: atque eo, quod, nullis discordiis imbutus pari in omnes studio ageret, celebrari, coli, modo comitatem et temperantiam, nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Jamque apud proximos, jam longius clarescere, quum potentiam ejus suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos ac testificantur adimi veterem Germaniae libertatem et Romanas opes insurgere. Adeo neminem isdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavi progenies super cunctos attollatur? Frustra Arminium praescribi: cujus si filius, hostili in solo adultus³ in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis; at si paterna Italico mens esset, non alium infensus arma contra patriam ac deos penates quam parentem ejus exercuisse.

XVII. His atque talibus magnas copias coegere. Nec pauciores Italicum sequebantur. Non enim irrupisse ad invitos, sed accitum memorabat, quando nobilitate ceteros anteiret: virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Actumero praeberet. Nec patrem ru-

1) Cf. I, 55. Ei locuiau între Weser și Elba prin Brunswigul și Luneburgul de azi.

2) *Exploratoris* = spion.

3) Asupra acestui fiu, cf. I, 58. Făcut prizonier împreună cu mama lui, el fusese crescut la Ravenna.

bori¹, quod fidem adversus Romanos, volentibus Germanis sumptam, nunquam omisisset. Falso libertatis vocabulum obteniendi ab iis qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habeant. Adstrepebat huic alacre vulgus; et magno inter barbaros proelio victor rex, dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pulsusque, ac rursus Langobardorum opibus refectus, per laeta, per adversa, res Cheruscas afflictabat.

XVIII. Per idem tempus Chauci, nulla dissensione domi, et morte Sanguini² alacres, dum Corbulo³ adventat, inferiorem Germaniam incursavere, duce Gannasco, qui natione Canninefas⁴, auxiliare aes diu meritus, post transfuga, levibus navigiis praedabundus, Gallorum maxime ora⁵ vastabat, non ignarus dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus magna cum cura et mox gloria, cui principium illa milita fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria⁶ et fossas⁷ adegit; lintribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignavas,

1) *Rubori*, subînțelea *esse*.

2) În cartea VI, 4, Tacit ne dă o părere a acestui Sanguinius în certurile dintre Regulus și Fulcinius Trio. Pare probabil că fusese numit apoi guvernator al Germaniei inferioare. Fusese înlocuit apoi cu marele Corbulo.

3) Cn. Domitius Corbulo fusese proconsul al Asiei în anii 50—54, apoi comandase în Armenia și Siria. Rechemat la 67 de Neron, fu silit să se sinucidă. Cf. XIII, 8, 34 sqq; XIV, 23 sqq; XV, 3—6; 9—17; 25—30; *Hist.*, II, 76.

4) Locuiau în partea apuseană a insulei Batavilor, II. 6 IV, 73

5) Coastele Galliei și Belgiei.

6) Lacurile vecine cu Marea Nordului

7) Canalurile dintre Escaut, Meusa și Rin.

populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet nec pugnam, nisi jussus, iniret: stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur; feruntque militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum¹ accinctus foderet, morte punitos. Quae nimia, et incertum an falso jacta originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.

XIX. Ceterum is terror milites hostesque in diversum affecit: nos virtutem auximus, barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum post rebellionem clade L. Apronii coeptam infensa aut male fida, datis obsidibus, consedit apud agros a Corbulone descriptos: idem senatum, magistratus, leges imposuit; ac ne jussa exuerent, praesidium immunivit, missis qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggredirentur. Nec irritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. Sed caede ejus motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat, ut laeta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama. Cur hostem conciret? Adversa in rempublicam casura: sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem et ignavo principi praegravem. Igitur Claudius a leo novam in Germanias vim prohibuit, ut referri praesidia cis Rhenum juberet.

XX. Jam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur. Ille, re subita, quanquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus quam: „Beatos quondam duces Romanos!“ signum receptui

1) Romanii la inceput n'aveau de cât o sabie lată, ascuțită și tăioasă pe amândouă părțile, pe care o purtau la dreapta. Mai târziu, pe lângă această sabie pusă acum la stânga, ei mai aveau una mai scurtă, numită *pugio*, pe care o purtau la dreapta și de care e vorba în acest text.

dedit. Ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium spatio fossam perduxit, quia incerta Oceani vitarentur¹. Insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvis bellum negavisset. Nec multo post Curtius Rufus² eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco³ recluserat specus quaerendis venis argenti: unde tenuis fructus nec in longum fuit; at legionibus cum damno labor, effodere rivos quaeque in aperto gravia, hominum infra moliri. Quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum, precantium imperatorem ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret⁴.

XXI. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim et vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quaestoris cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agit, oblata ei species muliebris ultra modum humanum et audita est vox: „Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies“. Tali omine in spem sublatus digressusque⁵ in Urbem largitione amicorum, simul acri ingenio, quaesturam et

1) Pentru ca transporturile din Gallia și Germania inferioară să nu se facă pe mare, ci prin canale interioare.

2) Era propretor al Germaniei superioare.

3) La început fusese un oraș *Mattium*, la nord de Eder. La 47 Mattiacii erau așezați pe unde e azi Wiesbadenul.

4) Generalii n'ar mai fi căutat atunci să merite cinstea triumfului în dauna soldaților. Acelaș lucru ni-l spune și Suetoniu, *Viața lui Claudiu*, XXIV. „El acordă însemnele triumfului ginerelui său Silanus înaintea de a fi luat toga virilă. El le acordă în genere cu atâta dărnicie încât primi dela legiuni o petiție, în care era rugat să acorde proconsulilor însemnele triumfului în acelaș timp cu magistratura, pentru a nu mai căută cu orice preț pretexte de război“.

5) *Digressusque* = reîntors la Roma.

mox, nobiles inter candidatos, praetoram principis suffragio assequitur, quum hisce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset : „Curtius Rufus videtur mihi ex „se natus¹.“ Longa post haec senecta², et adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus³, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremo Africam obtinuit, atque, ibi defunctus, fatale praesagium implevit.

XXII. Interea Romae, nullis palam neque cognitis mox causis, Cn. Nonius, eques Romanus, ferro accinctus reperitur in coetu sa utantum⁴ principem : nam, postquam tormentis dilaniabatur, de se non initiatus, conscios non edidit, incertum an occultans. Isdem consulibus P. Dolabella⁵ censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum qui quaesturam adipiscerentur. Apud majores virtutis iu⁶ praemium fuerat cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus ; ac ne aetas quidem distinguebatur quin⁷ prima juvenia consulatum et dictaturas inirent. Sed quaestores regibus etiam tum imperantibus instituti sum⁸; quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque

1) *Ex se natus* = fiul operelor sale.

2) *Longa senecta*, ablativ.

3) *Minoribus* = mândru cu inferiorii.

4) Sub Claudiu, tuturor celor ce se apropiuau de Impărat li se făcea o perchiziție corporală.

5) Cf., II, 47.

6) *Id* = faptul de obține magistraturi.

7) *Quin* = de a ocupa.

8) Legea Villia (*lex Villia annalis*) din anul 180 a. Chr. cerea o vârstă de cel puțin 30 de ani sau 10 ani de serviciu militar pentru a putea candida la vreo magistratură. Pentru edilitate se cereau 37 ani, 40 pentru pretură, 43 pentru consulat. Sub imperiu nu se cerea de cât 25 de ani pentru questură, 27, 29, 39, de ani pentru celelalte magistraturi.

honorem populus mandaret¹ : creatique primum Valerius Potitus et Aemilius Mamercus, sexagesimo tertio anno² post Tarquinius exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein, gliscentibus negotiis, duo additi, qui Romae curarent. Mox³ duplicatus numerus, stipendiaria jam Italia et accedentibus provinciarum vectigalibus. Post lege Sullae⁴ viginti creati supplendo senatui⁵, cui judicia tradiderat⁶. Et quanquam equites judicia recuperavissent, quaestura⁷ tamen ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellae velut venundaretur.

XXIII. A. Vitellio⁸, L. Vipstano⁹ consulibus quum de supplendo senatu agigaretur, primoresque Galliae, quae comata¹⁰ appellatur, foedera et civitatem Romanam, pri-

1) Tacit susține că questorii existase și pe timpul regilor. Legea *curiată* e legea ce hotărâ atribuțiile puterii suverane. Brutus o reinnoi, acordând consulilor atribuțiile regilor. Questorii erau de două feluri: *quaestores parricidii*, acuzatorii publici : *quaestores aerarii*, păzitorii tezaurului public.

2) La anul 446 a. Chr., doi ani după căderea decemvirilor.

3) La anul 266 a. Chr.

4) La anul 81 a. Chr.

5) Senatul se recrută dintre magistrați. Questura era cea dintâi magistratură ce dădea dreptul la intrarea în senat.

6) Puterea judiciară în materie criminală fusese deținută de senatori până la tribunatul lui Caius Gracchus (123 a. Chr.). La această dată trecu în mâinile cavalerilor, care o ținură până la dictatura lui Sulla. Acesta o trecu senatului (70 a. Chr.). *Lex Aurelia* împărți exercițiul acestei puteri între senatori, cavaleri și tribunii tezaurului.

7) Și prin urmare nu mai era nevoie de atâți questori.

8) Viitorul Împărat.

9) Necunoscut.

10) Gallia transalpină. Gallia cisalpină, ce adoptase obiceiurile romane, se numea *togata*.

dem assecuti, jus adipiscendorum in Urbe honorum expeterent multus ea super re variusque rumor. Et studii diversis apud principem certabatur asseverantium non adeo aegram Italiam, ut senatum suppeditare urbi suae nequiret. Suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec paenitere veteris reipublicae. Quin adhuc memorari exempla quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. An parum quod Veneti et Insubres¹ curiam irruperint, nisi coetu alienigenarum velut captivitas inferatur? Quem ultra honorem residuis nobilium², aut si quis pauper e Latio senator foret? Oppleturos omnia divites illos quorum avi proavique, hostilium nationum duces, exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Julium apud Alesiam³ obsederint. Recentia haec: quid si memoria eorum oreretur, qui sub Capitolio et arce Romana manibus eorundem prostrati sint? Fruerentur sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent⁴.

XXIV. His atque talibus haud permotus princeps et statim contra disseruit et, vocato senatu, ita exorsus est⁵: „Majores mei, quorum antiquissimus Clausus⁶, origine „Sabina, simul in civitatem Romanam et in familias „patriciorum adscitus est, hortantur uti paribus consiliis

1) Locuiau în regiunea Milanului și a Padovei. Ei primise cetățenia dela Caesar, în anul 49 a. Chr.

2) Nu mai erau decât puțini senatori din vechile familii, numite troiene sau albane.

3) Azi Alise-Sainte-Reine (*Côte d'Or*).

4) Sub republică ca și sub imperiu, orgoliul național nu admitea să se acorde provincialilor drepturile celor născuți în Italia.

5) Originalul discursului s'a găsit pe o placă de bronz la Lyon, în 1528, numai în două mari fragmente.

6) Sabinul Attus Clausus se stabili la Roma cu clienții lui la 503 a. Chr. El eră străbunul gintei Claudia, Cf. Suetoniu, *Viața lui Tiberiu*, I și Tacit, *Ann.* IV, 9,

„republicam capessam, transferendo huc quod usquam
 „egregium fuerit. Neque enim ignoro Julios Alba¹, Co-
 „runcanios Camerio², Porcios Tusculo, et, ne vetera
 „scrutemur, Etruria Lucaniaque et omni Italia in sena-
 „tum accitos, postremo ipsam ad Alpes promotam³, ut
 „non modo singuli virtutem, sed terrae, gentes in no-
 „men nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies et
 „adversus externa floruimus, quum Transpadani in ci-
 „vitatem recepti, quum, specie deductarum per orbem
 „terrae legionum additis provincialium validissimis,
 „fesso imperio subventum est. Num paenitet Balbos ex
 „Hispania nec minus insignes viros e Gallia Narbo-
 „nensi⁴ transivisse? Manent posteriores eorum, nec amore
 „in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio
 „Lacedaemoniis et Atheniensibus fuit, quanquam armis
 „pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant?
 „At conditor nostri Romulus tantum sapientia valuit,
 „ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives ha-
 „buerit. Advenae⁶ in nos regnaverunt. Libertinorum
 „filiis⁷ magistratus mandari non, ut plerique falluntur,

1) Virgil, *En.*, I 267 sqq.

2) Oraş în Lucania.

3) Acest fapt s'a împlinit sub triumviratul lui Octavian, M. Antonius şi Lepidus. Până atunci hotarul nordic al Italiei era format din Rubicon. Locuitorii din Italia de Sud şi din Gallia cisalpină primise dreptul de cetăţenie după războiul social.

4) Coloniile militare dela frontiere primiau în sânul lor străini din provinciile vecine, cu titlul şi dreptul de cetăţenie.

5) L. Vestinius, prietenul lui Claudiu era din Vienna. Valerius Asiaticus, fost de două ori consul, era tot din Vienna (XI, 1).

6) Numa, Tarquinius, Ser. Tullius. Ei fuseră numiţi în discursul original al lui Claudiu.

7) Asupra importanţei pe care o câştigă libertăţii în societatea romană. *Ann.*, XIII, 27.

„repens sed priori populo¹ factitatum est. At cum Senonibus pugnavimus². Scilicet Vulsci et Aequi nunquam adversam nobis aciem instruxere! Capti a Gallis sumus. Sed et Tuscis³ obsides dedimus et Samnitium jugum subiimus. Ac tamen si cuncta bella recenseas, nullum brevioris spatio⁴ quam adversus Gallos confectum. Continua inde ac fida pax. Jam moribus, artibus, affinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potius quam separati habeant. Omnia, patres conscripti, quae nunc vestustissima creduntur, nova fuere: plebei magistratus post patricios, Latini post plebeios, ceterarum Italiae gentium post Latinos. Inveterascet hoc quoque, et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit.“

XXV. Orationem principis secuto patrum consulto, primi Aedui⁵ senatorum in Urbe jus adepti sunt. Datum id foederi antiquo⁶, et quia soli Gallorum fraternitatis nomine⁷ cum populo Romano usurpant. Isdem diebus in numerum patriciorum adscivit Caesar vetustissimum, quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis jam reliquis familiarum quas Romulus majorum et L. Brutus minorum gentium⁸ appellaverant, exhaustis etiam quas dictator Caesar lege Cassia et princeps Au-

1) *Priori populo* = epoca republicei.

2) Bătălia dela Allia, Titus Livius, V, 35 sqq.

3) Pe timpul lui Porsenna.

4) Acest războiu a fost isprăvit în zece ani.

5) Eduii erau cel mai de seamă popor din Gallia, Cf. III, 40 și Caesar, B. G. VI. 12.

6) Această alianță dată de mai înainte de 121 a. Chr.

7) Titlul de *frați* era un titlu onorific acordat de senat.

8) Pentru a câștiga pe plebei, Brutus ridică la rangul de patricii un număr de plebei. El mări și numărul senatorilor, alegându-i printre patricii creați de curând.

gustus lege Saenia¹ sublegere. Laetaque haec in rempublicam² munia multo gaudio censoris inibantur. Famosos probris quoniam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens repertam³ quam ex severitate prisca rationem adhibuit, monendo secum quisque de se consultaret, peteretque jus exuendi ordinis: facilem ejus rei veniam; et motos senatu excusatosque simul propositurum, ut iudicium censorum⁴ ac pudor sponte cedentium permixta ignominiam mollirent. Ob ea Vipstanus consul retulit patrem senatus appellandum esse Claudium: quippe promiscuum patris patriae cognomentum; nova in rempublicam merita non usitatis vocabulis honoranda. Sed ipse cohibuit consulem, ut nimium assentantem. Condiditque lustrum⁵, quo censa sunt civium quinquagies novies centena octoginta quatuor millia septuaginta duo⁶. Isque illi finis inscitiae erga domum suam fuit: haud multo post flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

XXVI. Jam Messalina, facilitate adulteriorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat, quum abrumpi dissimulationem etiam Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa periculatus, urgebat. Quippe non eo ventum, ut senectam principis opperirentur: insontibus innoxia consilia, fla-

1) Nu cunoaștem nimic despre această lege. Caesar a creat noi patricieni în anul 45 a. Chr. August a creat noi patricieni în mai multe rânduri, mai ales în anul 28 a. Chr. Legea Saenia fu votată probabil în anul 29 a. Chr., pe când L. Saenius era consul subrogat.

2) *Laeta in rempublicam* = folositoare republicei.

3) August întrebuințase acest mijloc, lăsând senatorilor ce se retrăgeau de bunvoie oarecare privilegii onorifice.

4) Censorii erau Impăratul și L. Vitellius, cf. XII, 4.

5) Recensământul de cinci ani era urmat de o ceremonie religioasă, numită *lustrum*.

6) Recensământul din anul 13 dăduse 4.937.000 de cetățeni.

gitiis manifestis subsidium ab audacia petendum. Adesse conscios, paria metuentes. Se caelibem¹, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum : mansuram eăndem Messalinae potentiam, addita securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum. Sengniter eae voces acceptae, non amore in maritum, sed ne Silius, summa adeptus, sperneret adulteram scelusque, inter ancipitia probatum, veris mox pretiis aestimaret. Nomen tamen matrimonii concupivit ob magnitudinem infamiae, cujus apud prodigos novissima voluptas est. Nec ultra expectato quam dum sacrificii gratia² Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solemnina celebrat.

XXVII. Haud sum ignarus fabulosum visum iri tantum ullis mortalium securitatis fuisse in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum consulem designatum cum uxore principis, praedicta die, adhibitis qui obsignerent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam (audisse) auspicum³ verba subisse, sacrificasse apud deos ; discubitu inter convivas ; oscula, complexus ; noctem denique actam licentia conjugali. Sed nihil compositum miraculi causa, verum audita scriptaque senioribus tradam⁴.

1) Divorțase anume.

2) E probabil vorba de un sacrificiu lui Castor și Pollux, ce aveau un templu renumit la Ostia.

3) Nici un act mai solemn nu se făcea în familia veche fără consultarea auspicilor. Acest obicei dispăruse la căsătorii. Se invitau totuș niște martori (*nuptiarum auspices*), a căror prezență dădea o consacrare religioasă legăturii încheiate.

4) Suetoniu pretindeă și mai mult : „Dar ceea ce trece ori ce închipuire e faptul că Claudiu iscăli contractul de căsătorie a Messallinei cu Silius, crezând că nu eră vorba decât de un joc pentru a se feri de o prevestire rea“. (*Viața lui Claudiu*, XXIX).

XXVIII. Igitur domus principis inhorruerat ; maximeque quos penes potentia, et, si res verterentur, formido, non jam secretis colloquiis, sed aperte fremere, dum histrio¹ cubiculum principis insultaverit, dedecus quidem illatum, sed excidium procul abfuisse : nunc juvenem nobilem, dignitate formae, vi mentis, ac propinquo consulatu, majorem ad spem accingi : nec enim occultum quid post tale matrimonium superesset. Subibat sine dubio metus reputantes hebetem Claudium et uxori devinctum, multasque mortes jussu Messalinae patratas. Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damnatam ante quam ream ; sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur utque clausae aures etiam confitenti forent.

XXIX. Ac primo Callistus², jam mihi circa necem C. Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus³, flagrantissimaque eo in tempore gratia Pallas⁴ agitavere, num Mesalinam secretis minis depellerent amore Sillii, cuncta alia dissimulantes. Dein metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiae peritus⁵, et potentiam cautis quam acribus consiliis tutius haberi. Perstitit Narcissus solum id immutans, ne quo sermone praesciam criminis et accusatoris faceret ; ipse ad occasiones intentus, longa apud Ostiam Caesaris mora,

1) Actorul Mnester, XI, 4.

2) Callistus, libertul lui Caligula, pe urmă complicele ucigaşilor lui. El eră acum în capul departamentului petiţiilor şi plângerilor (*procurator a libellis*).

3) Narcissus, un libert al lui Claudiu, eră însărcinat cu corespondenţa Impăratului (*procurator ab epistolis*).

4) Pallas eră un libert al Antoniei, mama lui Claudiu, însărcinat cu finanţele (*procurator a quaestionibus*).

5) Regimul lui Caligula.

duas pellices, quarum is corpori maxime insueverat, largitione ac promissis et, uxore dejecta, plus potentiae ostendendo, perpulit delationem subire.

XXX. Exin Calpurnia (id pellici nomen), ubi datum secretum¹, genibus Caesaris provolutat, nupsisse Messalinam Silio exclamat; simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat, an comperisset interrogat; atque, illa annuente, cieri Narcissum postulat. Is, veniam in praeteritum petens, quod ei Titios, Vettios, Plautios² dissimulavisset, nec nunc adulteria objecturum ait: ne domum³, servitia, et ceteros fortunae paratus reposceret; frueretur imo his, sed redderet uxorem ruperetque tabulas nuptiales. „An discidium, inquit, tuum „noſti? Nam matrimonium Sillii vidit, populus et senatus et miles; ac, ni propere agis, tenet Urbem „maritus.“

XXXI. Tum potissimum quemque amicorum vocat; primumque rei frumentariae praefectum Turranium⁴, post Lusium Getam⁵, praetorianis impositum, percunctatur. Quis fatentibus, certatim ceteri circumstrepunt, iret in castra⁶, firmaret praetorias cohortes, securitati ante quam vindictae consularet. Satis constat eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret an ipse imperii potens, an Silius privatus esset. At Messalina, non alias solutior luxu, adulto autumno, simulacrum vindemiae per domum celebrabat. Urgeri prela, fluere lacus; et feminae pellibus accinctae assultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchae; ipsa, crine fluxo, thyrsum

1) *Secretum* = audiență.

2) Amanții Messalinei.

3) Palatul pe care i-l dăruise Messalina și în care mutase podoabele palatului imperial. Cf., XI, 12.

4) Pe acest Turranius îl găsim tot ca prefect al aprovizionării, I, 7.

5) Cf. XII, 42.

6) Ale pretorienilor, ridicate de Sejan.

quatiens, juxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos, jacere caput¹, strepente circum procaci choro. Ferunt Vettium Valentem², lascivia in praealtam arborem connisum, interrogantibus quid adspiceret, respondisse tempestatem ab Ostia atrocem, sive coeperat ea species, seu forte lapsa vox in praesagium vertit.

XXXII. Non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui gnara Claudio cuncta et venire promptum ultioni afferrent. Igitur Messalina Lucullianos in hortos³, Silius, dissimulando metu⁴, ad munia fori digrediuntur: Ceteris passim dilabentibus, adfuere centuriones, inditaeque sunt vincla, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messalina tamen, quanquam res adversae consilium eximerent, ire obviam et adspici a marito, quod saepe subsidium habuerat, haud segniter intendit, misitque ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent, et Vibidiam⁵, virginum Vestalium vetustissimam, oravit pontificis maximi⁶ aures adire, clementiam expectere. Atque interim, tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat) spatium Urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum excipiuntur, Ostiensem viam intrat, nulla cujusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas praevalebat.

XXXIII. Trepidabatur nihilo minus a Caesare; quippe Getae, praetorii praefecto, haud satis fidebant, ad honesta seu prava juxta levi. Ergo Narcissus, assumptis quibus idem metus, non aliam spem incolumitatis Caes-

1) Atitudinea Bacchantelor consacrată astfel și în pictură.

2) Eră doctor. Fundase chiar o nouă sectă, după afirmația lui Pliniu cel bătrân.

3) Cf. XI, 1. Azi grădinile de la Pincio.

4) *Metu*, dativ. arhaic.

5) Prezida colegiul vestalelor, cf. III, 26; II, 86.

6) Adică împăratul. De la August, senatul acorda împăraților însărcinarea de mare pontif. cf. III, 56.

saris affirmat, quam si jus militum, uno illo die, in aliquem libertorum transferret, seque offert suscepturum. Ac ne, dum in Urbem refertur, ad paenitentiam a L. Vitellio¹ et Largo Caecina² mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit assumiturque.

XXXIV. Crebra post haec fama fuit, inter diversas principis voces, quum modo incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam conjugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium quam „O facinus! o scelus!“ Instabat quidem Narcissus aperire ambages et veri copiam facere; sed non ideo pervicit quin suspensa, et quo ducerentur inclinaturā, responderet, exemploque ejus Largus Caecina uteretur. Et jam erat in adpectu Messalina, clamitabatque audiret Octaviae et Britannici matrem, quum obstrepere acusator, Siliū et nuptias referens: simul codicillos, libidinum indices, tradidit, quis visus Caesaris averteret. Nec multo post Urbem ingredienti offerebantur communes liberi nisi Narcissus amoveri eos jussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multa cum invidia flagitaret ne indefensa conjux exitio daretur. Igitur auditurum principem et fore diluendi criminis facultatem respondit: iret interim virgo, et sacra capesseret.

XXXV. Mirum inter haec silentium Claudii, Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant. Patefieri domum adulteri atque illuc deduci imperatorem jubet. Ac primum in vestibulo effigiem patris Silii, consulto senatus abolitam³, demonstrat, tum quidquid avitum Nerone et Drusis in pretium probri cessisse: incensumque et ad minas erumpentem castris infert, parata con-

1) Tatăl viitorului Împărat, cf., XI, 2.

2) Probabil C. Caecina Largus, consul cu Claudiu, în anul 42 d. Chr.

3) Tatăl lui Silius, locotenent și prieten al lui Germanicus, murise din pricina lui Sejan.

cione militum. Apud quos, praenonente Narcisso¹, pauca verba fecit: nam, etsi justum, dolore pudor impedi-
bat. Continuus dehinc cohortium clamor, nomina reo-
rum et poenas flagitantium: adnotusque Silius tribu-
nali non defensionem, non moras tentavit, precatus ut
mors acceleraretur. Eadem constantia et illustres equites
Romani (cupido maturae necis fui). Et Titium Procu-
lum, custodem a Silio Messalinae datum² et indicium
offierentem, Vettium Valentem confessum, et Pompeium
Urbicum ac Saufeium Trogum³ ex consciis tradi ad
supplicium jubet. Decrius quoque Calpurnianus, vigi-
lum⁴ praefectus, Sulpicius Rufus, ludi procurator, Jun-
cus Vergilianus, senator, eadem poena affecti.

XXXVI. Solus Mnester⁵ cunctationem attulit, dilaniata
veste clamitans adspiceret verberum notas, reminisce-
retur vo is qua se obnoxium jussis Messalinae dedisset:
aliis largitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate
culpam; nec cuiquam ante pereundum fuisse, si Silius
rerum potēretur. Commotum his et primum ad miseri-
cordiam Caesarem perpulere liberti, ne, tot illustribus
viris interfectis, histrioni consuleretur: sponte an coac-
tus tam magna peccavisset, nihil referre. Ne Trauli qui-
dem Montani, equitis Romani, defensio recepta est. Is
modesta juvenia, sed corpore insigni, accitus ultro,
noctemque intra unam a Messalina proturbatus erat,
paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suillio Ca-

1) Narcissus le vorbi în virtutea puterilor excepționale pe care le avea în acea zi.

2) Privitor la Proculus, cf., XI, 30.

3) Sunt necunoscuți.

4) Cēle șapte cohorte formate din liberti însărcinate cu stingerea focului cf. IV, 5.

5) Actorul Mnester fusese amantul Messalinei. Lui i se ridicase o statuie din toate bronzurile și medaliile pe care era chipul lui Caligula. Acest împărat îi arătase de altfel, o dragoste perversă.

sonino¹ et Plautio Laterano² mors remittitur, huic, ob patruī egregium meritum : Caesoninus vitiis protectus est, tanquam in illo foedissimo coetu passus mulieria.

XXXVII. Interim Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe et aliquando ira : tantum inter extrema superbiae gerebat. Ac, ni caedem ejus Narcissus properavisset, verterat perniciēs in accusatorem. Nam Claudius, domum regressus et tempestivis epulis delentus³, ubi vino incauit, iri jubet, nuntiarique miserae (hoc enim verbo usum ferunt) dicendam ad causam postera die adesset. Quod ubi auditum et languescere ira, redire amor, ac, si cunctarentur, propinqua nox et uxorii cubiculi memoria timebantur, prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderat, exsequi caedem : ita imperatorem jubere. Custos et exactor e libertis Evodus datur. Isque, raptim in hortos praegressus, reperit fusam humi, assidente matre Lepida⁴, quae, florenti filiae haud concors, supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat, suadebatque ne percussorem opperiretur : transisse vitam, neque aliud quam morti decus quaerendum. Sed animo per libidines corrupto nihil honestum inerat ; lacrimaeque et questus

1) Eră tiul delatorului Suillius. Vezi și *Ann.*, XI, 2. Prin sora vitregă a tatălui său, Caesonia, măritată cu Caligula, căpătase numele de Caesoninus.

2) Nepotul lui A. Plautius care cucerise tocmai atunci o parte din Britannia (XIII, 32 ; XV, 49, 60).

3) Măncarea eră una din marele pasiuni ale lui Claudiu.

4) Antoniu avusese cu Octavia două fete, (IV, 44) : una, măritată cu Drusus, fu mama lui Germanicus și Claudiu ; cealaltă măritată cu L. Domitius, avu doi copii, pe Cn. Domitius, soțul Agrippinei și tatăl lui Neron, și pe Domitia Lepida, nevasta lui Valerius Messala Barbatus și mama Messalinei. Lepida eră deci vara Impăratului.

irriti ducebantur, quum impetu venientum pulsae fores, adstititque tribunus per silentium, at libertus increpans multis et servilibus probris.

XXXVIII. Tunc primum fortunam suam introspectit ferrumque accepit, quod frustra jugulo aut pectori per trepidationem¹ admovens ictu tribuni transigitur. Corpus matri concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti perisse Messalinam, non distincto sua an aliena manu : nec ille quaesivit ; popositque poculum et solita convivio celebravit. Ne secutis quidem diebus odii, gaudii, irae, tristitiae, ullius denique humani affectus signa dedit, non quum laetantes accusatores adspiceret, non quum filios, maerentes². Juvitque oblivionem ejus senatus, censendo nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas. Decreta Narcisso quaestoria insignia³, levissimum fastidio ejus, quum super Pallantem, et Callistum ageret. Honesta quidem, sed ex quibus deterri-
ma orerentur, tristitiis simul multis⁴.

1) *Per trepidationem* = cu mâna tremurândă.

2) A Octaviei și a lui Britannicus.

3) Aceiaș cinstă i s'a dat și lui Pallas, cf. *Ann.*, XI. 22, 53. Iată ce spune și Suetoniu, *Viața lui Claudiu*, XXVIII. „Senatul acordă lui Pallas și Narcissus, cele mai înalte recompense, podoabele questurei și ale preturei. Jafurile lor erau atât de mari în cât Claudiu plângându-se odată de a nu mai avea nimic în tezaur, i se răspunse cu drept cuvânt că ar fi bogat, dacă cei doi liberi ai lui și-ar împărți pe din două averea cu dânsul“.

4) Claudiu avea să se însoare cu Agrippina aducând noi nenorociri statului.

CORNELII TACITI

ANNALIVM

LIBER DUODECIMVS

CUPRINSUL CĂRȚEI XII A ANALELOR

- I—IV. Trei rivale' aspiră să se mărite cu Claudiu. Împăratul se hotărăște să ia pe nepoata lui, Agrippina. Disgrația lui Silanus.
- V—VII. Neliniștea lui Claudiu : e în ăturată de Vitellius. Discursul acestuia în senat. Manifestația populară. Un decret al senatului autorizează căsătoria nepoatelor cu unchiul. Puterea absolută a Agrippinei.
- VIII. Silanus se omoară.
- IX. Seneca rechemat din exil, e însărcinat cu educația lui Domitius, fiul Agrippinei. Neron se logodește cu Octavia.
- X—XIV. Ambasada Parților : ei cer pe Meherdates ca rege. Răspunsul lui Claudiu. C. Cassius, guvernatorul Syriei, e însărcinat să întovărășească pe noul rege. Tărăgăneala acestuia. Situația rivalului său Gotarzes. Meherdates începe lupta : e prins și schingiuit de în-

vingător. Moartea lui Gotarzes. Coroana lui trece rând pe rând lui Vonones, pe urmă lui Vologeses, fiul său.

XV—XXI. Mithridate încearcă să reia Pontul. Alianța Romanilor cu Eunones, regele Aorsilor. Asediul orașului Uspe. Populația e trecută prin foc și sabie. Supunerea lui Zorsines. Mithridate roagă pe Eunones să mijlocească pe lângă Împărat. Scrisoarea lui Eunones către Claudiu. Răspunsul său. Mithridate e dus la Roma și arătat poporului.

XXII. Ura înverșunată a Agrippinei. Exilul Loliei și Calpurniei.

XXIII. Senatorii Galliei Narbonense sunt autorizați să se ducă în această provincie fără învoire specială. Iturii și Evreii sunt alăturați populației din Syria. Claudiu mărește Pomerium-ul.

XXIV. Ingrădirea primitivă a Romei.

XXV—XXVI. Claudiu adoptă pe fiul Agrippinei care ia numele de Claudius Nero : Agrippinei i se dă numele de Augusta. Caracterul lui Britannicus.

XXVII—XXVIII. Agrippina stăruiește să se trimeată o colonie în cetatea Ubilor, locul ei de naștere. Turburări în Germania superioară ; invazia și înfrângerea Chattilor.

XXIX—XXX. Răzvrătirea Suevilor împotriva lui Vannius, regele lor. Romanii dau acestuia

moșii în Pannonia pentru el și clienții lui.

XXXI—XXXII. Afacerile Britanniei ; răzvrătire generală. Icenii sunt bătuți de Ostorius. Ținutul Cangilor e pustiit. Hărțueli de scurtă durată la Briganti. Stabilirea unei colonii militare la Camulodunum.

XXXIII—XXXVII. Ostorius merge împotriva Silurilor : șeful lor Caratacus. Luptă năprasnică. Victoria Romanilor. Caratacus, trădat, e predat învingătorului, condus la Roma și arătat poporului cu familia și vasalii săi. Discursul mândru al prizonierului. Agrippina primește cu Claudiu închinarea barbarilor.

XXXVIII—XL. Reluarea ostilităților în Britannia. Pierderile crâncene încercate de Romani. Moartea lui Ostorius. E înlocuit cu A. Didius. Neînțelegerile lăuntrice ale Britanilor.

XLI. Neron câștigă din ce în ce mai mult dragostea lui Claudiu ; Britannicus e din ce în ce mai părăsit.

XLII. Agrippina stăruiește să se numească Burrus, prefect al pretoriului. Puterea și mândria ei din zi în zi mai jignitoare.

XLIII. Minuni și nenorociri. Zarvă în Roma din pricina oametei. Părerile istoricului.

XLIV—LI. Afacerile în orient : Rhadamistes. Armenia este cotropită. Mithridate să refugiază în fortul Gorneas, ocupat de Romani. Rolul rușinos al prefectului Caeius Pollio. Per-

fidia lui Rhadamistes. Omorârea lui Mithridate. Rhadamistes se încoronează rege ; complic tatea lui Pelignus, procuratorul Capodociei. Sălbătăcia lui Rhadamistes : revolta locuitorilor. Fuga lui Rhadamistes. Aventurile Zenobiei.

LII. Exilul și moartea lui Furius Scribonianus. Un decret al senatului împotriva astrologilor. Senatorii prea săraci sunt înlăturați din Senat.

LIII. Un decret al senatului împotriva femeilor ce trăiau cu sclavii. Senatul lingușește pe Pallas. Norocul nebun al acestui libert.

LIV. Turburări în Iudaea.

LV. Răzvrătirea și tâlhăriile Cliților în Cilicia.

LVI—LVII. Lupta navală dată pe lacul Fucin. Lupta gladiatorilor și banchetul. Pericolul la care au fost expuși oaspeții.

LVIII—LIX. Neron se căsătorește cu Octavia. Procesul și moartea lui Statilius Taurus.

LX. Deplina putere judiciară e dată procuratorilor lui Neron. Părerile istoricului asupra schimbărilor acestei puteri.

LXI. Insula Cos este scutită de orice tribut, în urma unui discurs al lui Claudiu.

LXII—LXIII. Bizanțul cere la rândul său ușurarea dărilor. Istoria fondării acestui oraș. Cum s'a îmbogățit prin pescuit.

LXIV—LXIX. Prevestiri funeste. Neliniștea Agrippinei. Ura ei împotriva Domniției Lepida ; o condamnă la

moarte. Narcissus face urări lui Britannicus. Agrippina hotărăște moartea lui Claudiu : Acesta moare otrăvit. Neron condus de Burrus în lagărul pretorienilor e proclamat Impărat. Apoteoza și înmormântarea lui Claudiu.

Istoria Romei în timpul consulilor :

Ani dela fundarea Romei dela Is. Chr.

802	49	{ C. Pompelius Q. Veranius
803	50	{ C. Antistius M. Suillius Rufus
804	51	{ Ti. Claudius Caesar V Ser. Cornelius Orfitus
805	52	{ P. Cornelius Sulla L. Salvius Otho
806	53	{ D. Junius Silanus Q. Haterius
807	54	{ M. Asinius Marcellus M. Acilius Aviola

ANNALIUM

LIBER DUODECIMUS

1. Caede Messalinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti et conjugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant : suam quaeque nobilitatem, formam, opes contendere ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paulinam¹, M. Lollii consularis, et Juliam Agrippinam², Germanico genitam. Huic Pallas, illi Callistus³ fautores aderant ; at Aelia Paetina, e familia Tuberorum⁴, Narcisso fovebatur. Ipse modo huc, modo illuc, ut

1) Celebră prin averea ei. Fusesse mai întâiu nevasta lui C. Memmius Regulus și apoi a lui Caligula.

2) Despre Agrippina, v. IV. 53. Despre căsătoria ei cu Cn. Domitius, v. III, 75.

3) Despre Callistus, ca și despre Pallas, Narcissus, v. XI, 29.

4) Cel mai celebru dintre Tuberoni fusesse Q. Aelius Tuberus, nepotul lui Scipio Africanul, citat adese cu laude de către Cicerone.

quemque suadentium audierat, promptus, discordantes in consilium vocat, ac promere sententiam et adjicere rationes jubet.

II. Narcissus vetus matrimonium¹, familiam communem (nam Antonia² ex Paetina erat), nihil in penatibus ejus novum disserebat, si sueta conjux rediret, haudquaquam novercalibus odiis usura in Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora Callistus improbatam longo discidio, ac si rursus assumeretur, eo ipso superbam; longeque rectius Lolliam induci, quando nullos iberos genuisset, vacuum aemulatione et privignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippina laudare, quod Germanici nepotem³ secum traheret, dignum prorsus imperatoria fortuna⁴. Stirpem nobilem et familiæ Claudiaë posteros conjungeret⁵; ne femina expertae fecunditatis, integra juvenia, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret.

III. Praevaluere haec, adjuncta Agrippinae illecebris, quae ad eum per speciem necessitudinis⁶ crebro ventitando, pellicit patrum ut, praelata ceteris, et nondum uxor, potentia uxoria jam uteretur. Nam, ubi sui matrimonii certa fuit, struere majora, nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Ahenobarbo genuerat, et Octaviae, Caesaris filiae, moliri; quod sine scelere perpetrari non

1) *Vetus matrimonium* = Paetina mai fusese căsătorită cu Claudiu.

2) Antonia era măritată în acest timp cu Faustus Sulla, XIII, 23.

3) Pe tânărul Neron.

4) *Imperatoria fortuna* = calitatea de principe din familia imperială.

5) Adică pe Neron cu Britannicus, Octavia și copiii ce se vor naște din unirea lui Claudiu cu Agrippina.

6) *Per speciem necessitudinis* = sub pretextul rudeniei.

poterat, quia L. Silano¹ desponderat Octaviam Caesar, juvenemque et alia clarum insigni² triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non iudicium, non odium erat, nisi indita et jussa.

IV. Igitur Vitellius³, nomine censoris serviles fallacias obtegens ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinae pararet, consiliis ejus implicari, ferre crimina in Silanum, cujus sane decora et procax soror, Junia Calvina, haud multo ante Vitellii nurus⁴ fuerat. Hinc initium accusationis; fratrumque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. Et praebebat Caesar aures, accipiendis adversus generum suspicionibus caritate filiae promptior. At Silanus, insidiarum nescius ac forte eo anno praetor, repente per edictum Vitellii⁵ ordine senatorio movetur, quanquam lecto pridem senatu iustroque condito. Simul affinitatem Claudius diremit, adactusque Silanus ejurare magistratum et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum collatus est.

V. C. Pompeio, Q. Veranio⁶ consulibus, pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium jam fama, jam

1) Eră fiul lui Appius Silanus, consul în anul 28 d. Chr., și al Emiliei Lepida, strănepoata lui August prin mama ei, Julia II, (Cf. XIII, 1) L. Silanus aveă atunci 25 de ani.

2) Insemnele triumfului erau : scaunul curul, sceptrul de fildeș, un loc de onoare la jocuri, toga brodată cu palme de aur. Probabil că aceste insemne i s'au dat cu prilejul triumfului lui Claudiu, după expediția lui în Britannia, din 44 d. Chr.

3) E vorba de L. Vitellius, X, 25.

4) Fusesse măritată cu L. Vitellius, fratele viitorului Împărat. Vitellius pretindea că pricina divorțului fusesse legătură incestuoasă a Juliei cu fratele său.

5) Dat în calitate de censur.

6) Asupra lui Veranius, v. II, 56.

amore illicito firmabatur ; necdum celebrare solemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patruī fratris filiae : quin et incestum, ac, si sperneretur ne in malum publicum erumperet, metuebant. Nec ante omīssa cunctatio, quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusque Caesarem an jussis populi, an auctoritati senatus cederet, ubi ille unum se civium et consensui imparem respondit, opperiri intra Palatium jubet. Ipse curiam ingreditur, summamque rempublicam¹ agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domestica cura vacuus, in commune consulat. Quod porro honestius censoriae mentis levamentum, quam assumere conjugem, prosperis dubiisque sociam, cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus assuefactus, sed qui prima ab juvena legibus obtemperavisset ?

VI. Postquam haec favorabili oratione praemisit multaque patrum assentatio sequebatur, capto rursus initio, quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, sanctimonia insignem. Nec diu anquirendum quin² Agrippina claritudine generis anteiret : datum ab ea fecunditatis experimentum, et congruere artes honestas. Id vero egregium, quod provisu deum, vidua³ jungeretur principi sua tantum matrimonia experto. Audivisse⁴ a parentibus, vi-

1) *Summam rempublicam* = scaparea statului.

2) *Quin anteiret*, subînțelea *nemini dubium esse*.

3) După moartea bărbatului dintâiu, Cn. Domitius, Agrippina se măritase cu oratorul Crispus Passienus, care eră foarte bogat. Lăsând'o moștenitoare, ea îl otrăvi pentru a intra mai repede în moștenirea lui.

4) Aluzie la căsătoria lui August cu Livia, I. 10.

disse¹ ipsos abripi conjuges ad libita Caesarum : procul id a praesenti modestia. Statueretur imo documentum, quo² uxorem imperator... acciperet. At enim nova nobis in fratrum filias conjugia. Sed aliis gentibus³ solemnia, neque lege ulla prohibita ; et sobrinarum diu ignorata, tempore addito, percrebuisse. Morem accommodari prout conducatur, et fore hoc quoque in iis quae mox usurpentur.

VII. Haud defuere qui certatim, si cunctaretur Caesar, vi acturos testificantes, erumperent curia. Conglobatur promiscua multitudo, populumque Romanum eadem orare clamitat. Nec Claudius ultra expectato obvius apud forum praebet se gratantibus, senatumque ingressus decretum postulat, quo justae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum statuerentur. Nec tamen repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor, Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique Agrippinae gratia impulsus⁴ ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant, non per lasciviam, ut Messalina, rebus Romanis illudenti: adductum⁵ et quasi virile servitium : palam severitas ac saepius superbia nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret : cup do auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

1) Caligula divorțase trei femei pentru a se căsători cu dănele : Livia Orestilla, Lolliia Paulina și Milonia Caesonia.

2) Quo = ex quo, un exemplu din care să se vadă că împăratul trebuie să primească și să nu să-și răpiască soția.

3) De pildă Atenienii.

4) Versiunea lui Suetoniu e următoare : „Nu găsi pe nimeni ca să-i urmeze pilda, afară de un libert și un centurion, cărora le făcu vizite de nuntă împreună cu Agrippina“. (*Viața lui Claudia*, XXVI).

5) Adductum = severum.

VIII. Die nuptiarum Silanus mortem sibi conscivit, sive eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die augendam ad invidiam. Calvina, soror ejus, Italia pulsa est¹. Addidit Claudius sacra ex legibus Tulli regis, piaculæque apud lucum² Dianae per pontifices danda, irridentibus cunctis quod poenae procurationesque incesti³ id temporis exquirerentur⁴. At Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exilii⁵ pro Annaeo Seneca, simul praeturam impetrat, laetum in publicum⁶ rata ob claritudinem studiorum⁷ ejus, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret et consiliis ejusdem ad spem dominationis uterentur, quia Seneca tidus in Agrippinam memoria beneficii et infensus Claudio dolore injuriae credebatur.

IX. Placitum dehinc non ultra cunctari: sed designatum consulem⁸, Menmum Pollionem, ingentibus promissis inducunt sententiam expromere, qua oraretur Claudius despondere Octaviam Domitio; quod aetati

1) Neron puse capăt acestui exil la anul 59. (Cf. *Ann.* XIV, 12).

2) Probabil dumbrava de lângă Aricia.

3) *Procurationes incesti* = expierea incestului.

4) Adică în momentul în care însuși Claudiu săvârșia un incest.

5) Seneca fusese acuzat de Messalina de adulter cu Julia, fiica lui Germanicus, măritată cu T. Vinicius (VI, 15). Claudiu îl exilă în Corsica unde rămase 8 ani.

6) *Laetum in publicum* = plăcut poporului.

7) Seneca publicase probabil *Consolatio ad Marciam* din timpul domniei lui Caligula, și *Consolațiile către Polyb și Helvia*, din timpul domniei lui Claudiu.

8) Consulul desemnat avea cel dintâiu cuvânt în deliberările senatului.

utriusque non absurdum¹ et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis ac nuper Vitellius censet; despondeturque Octavia, ac super priorem necessitudinem sponsus jam et gener Domitius aequari Britannico, studiis matris, arte eorum quis, ob accusatam Messalinam, ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli², Meherdaten missi senatum ingrediuntur mandataque in hunc modum incipiunt: non se foederis ignaros³ nec defectione a familia Arsacidarum venire; sed filium Vononis⁴, nepotem Phraatis, arcessere adversus dominationem Gotarzis, nobilitati plebique juxta intolerandam. Jam fratres, jam propinquos, jam longius sitos caedibus exhaustos; adjici conjuges gravidas, liberos parvos dum, socors domi, bellis infaustus, ignaviam saevitia tegat. Veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam, et subveniendum sociis virium aemulis cedentibusque per reverentiam. Ideo regum obsides liberos dari ut, si domestici imperii taedeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex melior adscisceretur.

XI. Ubi haec atque talia dissertavere, incipit orationem Caesar de fastigio Romano Parthorumque obsequiis⁵; seque divo Augusto adaequabat, petitum ab eo regem referens, omissa Tiberii memoria, quāquam is quoque miserat⁶. Addidit praecepta (etenim aderat Meherdates)

1) Neron avea 11 ani și Octavia 9. (cf. XIV, 64).

2) Cf. XI, 10.

3) Tratatetele Parților cu Romanii, încheiate sub August (II, 1), reinnoite sub Tiberiu (II, 58) și sub Caligula (Suetoniu, *Viața lui Caligula*, XIV).

4) Cf. II, 1-4.

5) De pildă, restituirea de către Phraates a drapelurilor luate de la Crassus.

6) Tiberiu dăduse trei regi Parților: Vonones, Phraates și Tiridates.

ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret, clementiamque ac justitiam, quanto ignara barbaris, tanto laetiora, capesseret. Hinc versus ad legatos, extollit laudibus alumnum Urbis, spectatae ad id modestiae; ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes: rem romanam huc satietate gloriae provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit. Datum posthac C. Cassio¹, qui Syriae praeerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis.

XII. Ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. Ac tamen, quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura, provisu perinde agere ac si hostis ingrueret, ita dignum majoribus suis et familia Cassia ratus, per illas quoque gentes celebrata². Igitur, excitis quorum de sententia petitus rex, positisque castris apud Zeugma³, unde maxime pervius annis, postquam illustres Parthi rexque Arabum⁴ Acbarus advenerat, monet Meherdaten barbarorum impetus acres cunctatione languescere aut in perfidiam mutari; ita urgeret coepta. Quod spretum fraude Acbari, qui juvenem ignarum et summam fortunam in luxu ratum mul-

1) C. Cassius Longinus, celebru ca și tatăl său prin știința lui juridică (XIII, 48; XIV, 52). Neron îl exilă în Sardinia (XVI, 7—9) de unde fu rechemat de Vespasian. Fratele său, L. Cassius, se însurase cu o fată a lui Germanicus (VI, 15).

2) Cassius, ce avea să devină ucigașul lui Caesar, apăruse Syria împotriva Parților, după dezastrul lui Crassus.

3) Zeugma înseamnă în grecește *pod*. Alexandru construisese în acest loc un pod pentru a trece Eufratul. Alături se clădi un oraș cu același nume.

4) Al unor Arabi ce se așezase în Mesopotamia și formase un regat cu capitala Edessa.

tos per dies attinuit apud oppidum Edessam¹. Et vocante Carene promptasque res ostentante, si citi advenissent, non cominus Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporis importunam, quia hiems occipiebat.

XIII. Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carenis adiunguntur; transmissoque amne Tigri, permeant Adiabenos,² quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninus, vetustissima sedes Assyriae, et castellum³ insigne fama, quod, postremo inter Darium atque Alexandrum proelio, Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes, apud montem cui nomen Sanbulos⁴, vota dis loci suscipiebat, praecipua religione Herculis⁵, qui, tempore stato⁶, per quietem⁷ monet sacerdotes ut templum juxta equos venati adornatos stant: equi, ubi pharetras telis onustas acceperere, per saltus vagi, nocte demum, vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt: rursum deus, qua silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat, reperiunturque fusae passim ferae.

XIV. Ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Corma pro munimento uti; et quanquam per insectationes et nuntios ad proelium vocaretur, nectere

1) La patru sute de stadii la est de Zeugma.

2) Adiabenia, provincie din vechea Assyrie, la răsăritul Tigrlui.

3) Poate vechea Arbellă.

4) Munte între Arbella și Ispahan, vechea Hecatompylos, capitala regatului Partilor, — adică pe drumul, pe care Meherdates și Gotarzes înaintau să se ciocnească.

5) Zeul de care e vorba eră, probabil, una din personificările soarelui.

6) *Tempore stato* = la anumite epoci.

7) *Per quietem* = printr'un vis.

moras, locos mutare, et, missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emergari. Ex quis Izates Adiabenus, mox Acbarus Arabum cum exercitu abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est barbaros malle Roma petere reges quam habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum reliquum, rem in casum dare proelioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magna caede et ambiguo eventu, donec Carenem, profligatis obversis¹ longius evectum, integer a tergo globus circumveniret. Tum, omni spe perdita, Meherdates, promissa Parracis, paterni clientis, secutus, dolo ejus vincitur, traditurque victori. Atque ille non propinquum neque Arsacis, de gente, sed alienigenam et Romanum increpans, auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiae suae et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones, Medos tum praesidens. Nulla huic prospera aut adversa quis memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est, resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatae.

XV. At Mithridates² Bosporanus, amissis opibus vagus, postquam Didium³, ducem Romanum, roburque exercitus abisse cognoverat, relictos in novo regno Co-

1) *Obversis* = *copiis ibi oppositis*.

2) E întâia oară când ni se pomenește de acest Mithridate. După Dione, LX, 8, el eră un urmaș al faimosului Mithridate din Pont. Răzvrătindu-se împotriva Romanilor, fusese învins de Didius, și înlocuit de fratele său Cotys. Acum el reîncepe lupta împotriva Romanilor.

3) A. Didius Gallus, mai întâiu propretor al Moesiei, și mai pe urmă legat în Britannia, XII. 40 ; XIV, 29.

tyn¹; juvena rudem, et paucas cohortium² cum Julio Aquila³, equite Romano, spretis utrisque, concire nationes, illicere perfugas; postremo, exercitu coacto, regem Dandaridarum⁴ exturbat imperioque ejus potitur. Quae ubi cognita et jam jamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias⁵ quaesivere, missis legatis ad Eunonen, qui Aorsorum genti praecellebat. Nec fuit in arduo societas potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostendantibus. Igitur pepigere, equestribus proeliis Eunones certaret, obsidia urbium Romani capessarent.

XVI. Tunc composito agmine incedunt; cujus frontem et terga Aorsi⁶, media cohortes et Bosporani tuebantur nostris in armis⁷. Sic pulsus hostis ventumque Sozam⁸, oppidum Dandaricae, quod, desertum a Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi praesidio visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam, circumveniunt urbem Uспен, editam loco et moenibus ac fossis munitam, nisi quod moenia, non saxo⁹, sed cratibus et vimentis ac media humo, adversum irrumpentes invalida erant; eductae-

1) Cotys, fratele lui Mithridate.

2) Cohorte auxiliare formate de provinciali.

3) A fost procurator al Bithyniei la anul 58 d. Chr.

4) Dandarizii, popor Sarmat, locuiau în partea răsăriteană a Mării Azovului.

5) *Gratias* = *amicitias*.

6) Aorsii și Siracii locuiau în aceeași regiune, întinzându-se spre Caucas.

7) *Nostris in armis* = organizați ca armatele noastre.

8) Numele acestui oraș, ca și Uспен și râul Panda, nu sunt cunoscute.

9) *Non saxo*....subînțeles *structa*.

que altius turres facibus atque hastis turbabant obsessos. Ac, ni proelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.

XVII. Postero¹ misere legatos, veniam liberis corporibus orantes : serviti² decem millia offerebant. Quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantum multitudinem custodia cingere arduum : ut belli potius jure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. Excidio Uspensium metus ceteris injectus, nihil tutum ratis, quum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes juxta perunperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato Mithridatisne rebus extremis an patrio regno consuleret, postquam praevaluit gentilis³ utilitas, datis obsidibus, apud effigem Caesaris procubuit⁴, magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit, quia navium quasdam, quae mari remeabant, in littora Taurorum⁵ delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque auxilium interfectis.

XVIII. Interea Mithridates⁶, nullo in armis subsidio,

1) *Postero*, subînțeles *die*.

2) *Servitii* = *servorum*.

3) *Gentilis* = *gentis suae*.

4) *Procubuit* = s'a prosternat.

5) Acești locuitori ai Chersonesului Tauric aduceau jertfe de oameni.

6) Mithridate, regele Bosforului, eră un urmaș al marelui Mithridate al VII. Linia lui genealogică mergea până la Mithridate I, satrapul Cappadociei maritime, care deveni apoi regele Pontului. Acest Mithridate descindea însă din Artabaze, privit ca fiu al lui Dariu Hystaspe, regele Persilor, al cărui strămoș eră Achemenes. Mithridate se putea deci lăuda că descindea din Achemenizi.

consultat cujus misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur : Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa ejus magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum, et recens conjuncta nobiscum amicitia validum. Igitur, cultu vultuque quam maxime ad praesentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque ejus provolutus : „Mithridates, inquit, terra marique Romanis per tot annos quaesitus, sponte adsum. Utere, „ut volēs, prole magni Achaemenis, quod mihi solum „hostes non abstulerunt“.

XIX. At Eunones, claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degeneri permotus, allevat supplicem laudatque quod gentem Aorsorum, quod suam dextram petendae veniae delegerit. Simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit : Populi Romani imperatoribus, magnarum nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam, sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse. Bellorum egregios fines, quoties ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam neque regnum precari, sed ne triumpharetur¹ neve poenas capite expenderet.

XX. At Claudius, quanquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis an repetere² armis rectius foret. Huc dolor injuriarum et libido vindictae adigebat. Sed disserebatur contra suscipi bellum avio itinere, importuoso mari ; ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egenum ; taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem ac multum infamiae, si pellerentur. Quin arriperet oblata et servaret exulem ; cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. His

1) *Ne triumpharetur* = să nu fie purtat în triumf.

2) *Repetere* = a o reclama.

permotus, scripsit Eunoni meritum quidem novissima exemplum Mithridaten, nec sibi vim ad exsequendum deesse; verum ita majoribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum; nam triumphos de populis regnisque integris¹ acquiri.

XXI. Traditus posthac Mithridates vectusque Romam per Junium Cilonem², procuratorem Ponti³, ferocius quam pro fortuna disseruisse apud Caesarem ferebatur; elataque vox ejus in vulgum hisce verbis: „Non sum remissus ad te, sed reversus; vel, si non credis, dimitte et quaere“. Vultu quoque interrito permansit, quum rostra juxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. Consularia insignia⁴ Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

1) *Integris* = nevătămați de războiu.

2) Acest Cilo își jefuise provincia. Bithynienii sosiră la Roma spre a se plânge lui Claudiu. Ședința senatului fiind foarte sgonotoasă, Claudiu întrebă pe Narcissus de ce era vorba... Protejând pe Cilo, Narcissus îi spuse că Bithynienii erau foarte mulțumiți cu procuratorul lor. Claudiu răspunse atunci „Foarte bine, îl mai las încă pe doi ani“. Dione Cassius, LX, 33.

3) Procuratorii (*procuratores Caesaris*) fusesse instituți de August și se alegeau dintre cavaleri sau libertii imperiali. Ei supravegheau, în provincii, interesul fiscului. Puterea civilă și militară era însă în mâinile guvernatorilor

4) Pe măsură ce magistraturile pierdeau din însemnătatea lor reală, devenind numai o distincție socială. Împărații începură sau să ridice la rangul consular sau pretorian, senatori ce nu fusesse consuli sau pretori, sau uneori să facă pe senat să decreteze însemnele acestor magistraturi unor persoane care nu puteau face parte din senat, ca străinii sau libertii. (XI, 38; XII, 53).

XXII. Isdem consulibus, atrox odii Agrippina ac Lol-
liae¹ infensa quod secum de matrimonio principis cer-
tavisset, molitur crimina et accusatorem, qui objiceret
Chaldaeos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii²
simulacrum super nuptiis imperatoris. Exin Claudius,
inaudita rea, multa de claritudine ejus apud senatum
praefatus, sorore L. Volusii³ genitam, majorem ei pa-
truum Cottam Messalinum⁴ esse, Memmio quondam Re-
gulo⁵ nuptam (nam de C. Caesaris nuptiis consulto re-
ticebat), addidit pernicioasă in rempublicam consilia et
materiem sceleri detrahendam : pröin,⁶ publicatis bonis,
cederet Italia. Ita quinquagies sestertium ex opibus im-
mensis exuli relictum⁶. Et Calpurnia, illustris femina, per-
vertitur⁷, quia formam ejus laudaverat princeps, nulla
libidine, sed fortuito sermone ; unde ira Agrippinae
citra ultima stetit. In Lolliam mittitur tribunus, a quo

1) Despre această Lolliă am văzut la XII, 1.

2) Claros oraş lângă Colophon. Despre oracolul din acest oraş a fost vorba în *Ann.*, II, 54.

3) L. Volusius Saturninus fu consul subrogat în anul 12 a. Chr., proconsul al Africei şi guvernator al Syriei cu titlul de *legatus pro praetore* (III, 30).

4) Cotta Messalinus unul din fii marelui orator Messala Corvinus (II, 32).

5) În privinţa lui Memmius Regulus, cf. XIV, 47.

6) Adică 974178 de lei. Marea avere a Lolliei eră făcută din dilapidările bunicului său M. Lollius, care, după înfrângerea din Germania, fusese totuşi ales de August ca sfătuitor al lui Caius, fiul lui Agrippa, când acesta fusese însărcinat cu administrarea Orientului.

7) Calpurnia fu exilată, cf. XIV, 12.

ad mortem adigeretur¹. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus², accusantibus Bithynis³.

XXIII. Galliae Narbonensi ob egregiam in patres reverentiam datum ut senatoribus ejus provinciae, non exquisita principis sententia, jure quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret⁴. Ituraeque⁵ et Judaei, defunctis regibus Sohaemo⁶ atque Agrippa⁷, provinciae Syriae additi⁸. Salutis augurium⁹, quinque et septuaginta annis

1) Dione spune că Agrippina poruncise să i se prezinte capul Loliei. Cum însă capul era desfigurat așa că nu i se putea stabili identitatea, Agrippina îi deschise singură gura pentru a i examina dinții ce aveau anumite semne particulare.

2) Asupra lui Cadius Rufus, *Hist*, I, 77.

3) Pontul și Bithynia formau o singură provincie senatorială guvernată de un propretor.

4) Dela August, se interzisese senatorilor de a călători în întinsul imperiului, afară de Sicilia, fără autorizația Împăratului în înțelegere cu senatul. Claudiu își rezervă numai pentru dânsul acest drept.

5) Iturii locuiau în munții ce despart Palestina de teritoriul Damascului.

6) Fusese numit rege de Caligula.

7) Herodes Agrippa I fu numit rege al Judeei de Caligula. El e tatăl celebrei Berenice, care era să devină soția lui Titus.

8) Numai cu numele fură trecuți la provincia Syria, de fapt fură administrați de procuratori.

9) Un fel de oracol consultat, când republica era într-o pace desăvârșită, pentru a ști dacă zeii aprobau ca să le ceară prelungirea acestei păci. În fiecare an era o zi hotărâtă pentru această cêremonie. Pentru a o săvârși, trebuia ca în tot cursul anului republica să nu fi ridicat nici o armată, să nu fi avut loc nici o acțiune militară; ca nici un aliat să n'o fi părăsit; să nu fi fost sfâșiata de nici un războiu civil. Aceste condiții să împlineau așa de greu, în cât se consulta foarte rar „auguriul scăpărei”.

omissum¹, repeti ac deinde continuari placitum. Et pomerium Urbis auxit Caesar, more prisco, quo iis, qui protulere imperium², etiam terminos Urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quanquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla et divus Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio vel gloria varie vulgata. Sed initium condendi, et quod pomerium³ Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. Igitur a foro boario⁴, ubi aereum tauri simulacrum⁵ adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram⁶ amplecteretur. Inde certis spatiis interjecti lap^s⁷ per ima montis Palatini ad aram Consis⁸, mox Curias veteres⁹, tum ad sa-

1) Dione Cassius ne spune că ultima dată fusese serbat *augurium salutis* sub August la Anul 28 a. Chr. De la acest an până la 49 d. Chr. am avea 76 de ani.

2) Claudiu sfârşise, prin legaţii lui, supunerea Britanniei.

3) *Pomerium*, era incinta sacră a Romei. Titus Livius, I, 44.

4) *Forum boarium*, azi *Campo Vaccino* e pe ţărmul stâng al Tibrului, între fluviu şi Palatin.

5) Era o statuă grecească, luată din insula Aegina.

6) Altarul, numit *Ara maxima*, ridicat de Evandru, după moartea lui Cacus, în cinstea lui Hercule învingător.

7) Nişte colonete, numite de Varro *Cippipomerii*.

8) Consus pare a fi un vechiu zeu al pământului şi al agriculturii. El avea un altar în Circul cel mare. Consus mai era şi zeul planurilor şi gândurilor ascunse.

9) Se numiau *curiae veteres*, clădirile în care curiile ofereau sacrificii şi luau mese comune în anumite zile. Aceste *curii*, clădite de Romulus, se numiau *vechi*, în deosebire de cele *noi* clădite pe urmă.

cellum Larum¹, inde forum Romanum ; forumque et Capitolium² non a Romulo, sed a Tito Tatius additum Urbi credidere. Mox pro fortuna pomerium auctum³. Et quos tum Claudius terminos posuerit⁴, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

XXV. C. Antistius⁵, M. Suillius⁶ consulibus, adoptio in Domitium, auctoritate Pallantis, festinatur, qui obstrictus Agrippinae, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro ejus illigatus, stimulabat Claudium consuleret reipublicae, Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud divum Augustum, quanquam nepotibus subnixum⁷, vixisse privignos ; a Tiberio, super propriam stirpem, Germanicum assumptum. Se quoque accingeret juvenem, partem curarum capessituro. His evictus, biennio⁸ majorem natu Domitium filio anteponit, habita apud senatum oratione in eundem quem a liberto acceperat modum. Annotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricos

1) O capelă clădită de August.

2) Muntele Capitolin era ocupat în timpul lui Romulus de Sabini.

3) Resturile zidurilor ridicate sau completate de Servius Tullius dau Romei regale o circumferință de 6—8 mile : mărimea Atenei.

4) Noua incintă închidea în *Pomerium* și Aventinul.

5) C. Antistius era dintr-o familie consulară. În *Ann.*, IV, e vorba de fratele și bunicul lui.

6) Unul din fiii lui M. Suillius Rufus, cf. IV, 31 și XI, 2.

7) Cf. I, 3.

8) Probabil o greșeală. Diferența era mai mare de trei ani. Neron s'a născut la 37 d. Chr., iar Britannicus la 41 d. Chr.

Claudios¹ reperiri, eosque ab Atto Clauso² continuos duravisse.

XXVI. Ceterum actae principi grates, quaesitiore in Domitium adulatione, rogataque lex qua in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret : augetur et Agrippina cognomento Augustae. Quibus patriatis, nemo adeo expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortuna maerore afficeret. Desolatus³ paulatim etiam servilibus ministeriis, puer intempestiva novercae officia in ludibrium vertebat, intelligens falsi⁴ : neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt, sive verum, seu, periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum⁵, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac forte acciderat ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem acciperet. Isdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Chattrorum⁶ latrocinia agitantium. Dein P. Pomponius legatus auxiliares Vangionas ac Nemetas⁷, addito equite alario, immisit monitos ut anteirent populosos vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum,

1) Claudiu fu ultimul membru al ramurei patriciene a Claudiilor. Ramura plebee mai celebră a Claudiilor eră cea a Marcellilor.

2) Attus Clausus, IV, 9.

3) *Desolatus* = *orbatus*.

4) *Falsi* = *fraudis*.

5) Oraşul Ubiilor, I, 31.

6) Chatii locuiau la sud de Cheruşti, prin Nassau şi Hessa.

7) Aceste popoare locuiau pe ţărmul stâng al Rinului. Capitalele lor erau Borbetomagus şi Noviomagus.

divisique¹ in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos, praedaeque per luxum usos et somno graves; circumvenere. Aucta laetitia quod quosdam e clade Variana², quadragesimum post annum, servitio exemerant.

XXVIII. At qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti et aciem auso plus cladis faciunt; et praeda famaue onusti ad montem Taunum³ revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Chatti, cupidine ulciscendi, casum pugnae praeberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quis aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in Urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae ejus apud posteros, in quis carminum gloria⁴ praecellit.

XXIX. Per idem tempus Vannius⁵, Suevis a Druso Caesare impositus, pelitur regno, prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuere Vibilius⁶, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido⁷, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quanquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perflugium promittens, si pelleretur; scripsitque Palpelio Histro⁸, qui Pannoniam praesidebat, legionem⁹ ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componere, subsidio victis

1) *Divisi* subînțeleșii milites.

2) Dezastrul lui Varus se întâmplase la anul 9 d. Chr.

3) Muntele de azi Heyrich din țara Mainzului.

4) Despre literatură acestui Pomponius, Cf. XI, 13.

5) Asupra lui Vannius. cf. II, 63.

6) Asupra lui Vibilius, II, 63.

7) Asupra lui Sido, *Aist.*, III, 5.

8) Palpelius Hister făcuse parte din casa militară a lui Tiberiu, când acesta fusese trimis de August în Germania.

9) În Pannonia erau două legiuni, IV, 5.

et terrorem adversus victores, ne, fortuna elati, nostram quoque pacem turbarent. Nam vis innumera, Lygii¹ aliaeque gentes adventabant, fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis lazygibus² erat, impar multitudini hostium; eoque castellis sese defensare bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed lazyges, obsidionis impatientes et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnae attulere, quia Lygius Hermundurisque illis ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius funditur proelio, quanquam rebus adversis laudatus, quod et pugnam manu capessit et corpore adverso vulnera excepit. Ceterum ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes et, acceptis agris, in Pannonia locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide, subjectis³, suone an servitii ingenio⁴, dum adipiscerentur dominationis, multa caritate, et majore odio postquam adepti sunt.

XXXI. At in Britannia P. Ostorium, pro praetore⁵, turbidae res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus, eo violentius quod novum ducem, exercitu ignoto et coepta hieme, iturum obviam non rebantur. Ille, gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit; et caesis qui restiterant, disiectos consecutus, ne rursus conglobarentur infensaque et infida pax non duci, non militi requiem permetteret, detrahare arma

1) Lygienii locuiau pe Vistula.

2) Sarmatii lazygi locuiau între Tanais și Borysthene.

3) *Subjectis* = *subjectis carissimi*.

4) *Suone ingenium* = *propter suum ingenium*.

5) P. Ostorius Scapula înlocuise în Britannia pe A. Plautius.

suspectis, cunctaque castris Avonam inter et Sabrinam¹ fluvios cohibere parat. Quod primi Icenii² abnuere, valida gens, nec proeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant; hisque auctoribus circumjectae nationes locum pugnae delegere saeptum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quanquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere aggreditur et, distributis cohortibus, turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc, dato signo, perfringunt aggerem suisque claustris impeditos turbant. Atque illi, conscientia rebellionis et obsaeptis effugiis, multa et clara facinora fecere. Qua pugna filius legati, M. Ostorius³, servati civis decus meruit.

XXXII. Ceterum clade Icenorum compositi qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus inde in Cangos⁴ exercitus. Vastati agri, praedae passim actae, non ausis aciem hostibus, vel, si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Jamque ventum haud procul mari quod Hiberniam insulam⁵ adspectat, quum ortae apud Brigantas⁶ discordiae retraxere ducem, destinationis certum, ne nova moliretur nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis qui arma coeptabant interfectis, in reliquos data venia, resedere: Silurum⁷ gens non a-

1) Intre Avon și Severn. Avon se varsă în Severn care se aruncă în canalul Bristolului.

2) Icenii locuiau la răsărit în comitatele Suffolk, Norfolk și Cambridge.

3) M. Ostorius, trezind neîncrederea lui Neron, avea să fie silit să se sinucidă, cf. XVI, 14, 15.

4) Cangii locuiau probabil la nordul țării Galilor.

5) Hibernia e Irlanda.

6) Brigantii locuiau la nord de Cangii, prin ținutul dintre Humber și Tveed.

7) Silurii locuiau la sudul țării Galilor, între Severn și marea Irlandei.

trocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerce-
ret castrisque legionum premenda foret. Id quo promp-
tius veniret, colonia Camulodunum¹, valida veteranorum
manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus
rebelles et imbuendis sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam,
Carataci² viribus confisos, quem multa ambigua, multa
prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperato-
res praemineret. Sed tum astu, locorum fraude prior,
vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas³ ad-
ditisque qui pacem nostram metuebant, novissimum ca-
sum experitur, sumpto ad proelium loco, ut aditus,
abscessus, cuncta nobis importuna et suis in melius
essent, hinc montibus arduis, et si qua clementer ac-
cedi poterant, in modum valli saxa praestruit : et prae-
fluebat annis vado incerto, catervaeque armatorum pro-
munimentis constiterant.

XXXIV. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari,
firmare animos minuendo metu, accendenda spe, aliis-
que belli incitamentis. Enimvero Caratacus, huc illuc vo-
litans, illum diem, ilam aciem testabatur aut recupe-
randae libertatis aut servitutis aeternae⁴ initium fore :
vocabatque nomina majorum qui dictatorem Caesarem⁵
pepulissent ; quorum virtute vacui a securibus et tri-
butis, intemerata conjugum et liberorum corpora reti-
nerent. Haec atque talia dicenti adstrepere vulgus ;
gentili quisque religione obstringi, non telis, non vul-
neribus cessuros.

1) Probabil azi Colchester.

2) Caratacus se luptase și împotriva lui A. Plautius la 43 d.
Chr. Tacit vorbise probabil de dânsul în partea pierdută a
Analelor.

3) Ordovicii locuiau la nord de Siluri, în țara Gallilor.

4) Acelaș discurs îl ține și Galgacus, *Agr.* 30.

5) Exagerare. De fapt, expedițiile lui Caesar în Gallia (în
55 și 54 a. Chr.) rămăsese fără rezultat.

XXXV. Obstupescit ea alacritas ducem Romanum ; simul objectus annis, additum vallum, imminet iuga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens terrebat. Sed miles proelium posere, cuncta virtute expugnabilia clamitare ; praefectique¹ et tribuni, paria disserentes, ardorem exercitus intendebant. Tum Ostorius, circumspectis quae impenetrabilia quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnorum in nos et pleraeque caedes oriebantur : postquam, facta testudine, rudes et informes saxorum compages distractae parque cominus acies, decidere barbari in iuga montium. Sed eo quoque irrupere ferentarius gravisque miles, illi telis assultantes, hi conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina ; et, si auxiliariis resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. Clara ea victoria fuit, captaque uxor et filia Carataci, fratresque in deditionem accepti.

XXXVI Ipse, ut ferme intuta sunt adversa, quum fidem Cartimanduae, reginae Brigantum, petivisset, victus ac victoribus traditus est², nono post anno quam bellum in Britannia coeptum. Unde³ fama ejus evecta insulas, et proximas provincia pervagata, per Italiam quoque celebrabatur ; avebantque visere, quis ille tot

1) Prefecții comandau cohortele auxiliare, cu un grad ce corespundea gradului tribunilor din legiuni. Fiecare legiune avea 60 de centurioni și 6 tribuni. Legiunea avea 10 cohorte, adică 30 de manipule sau 60 de centurii. Veniă deci un tribun pentru 10 centurii.

2) Caratacus fu predat doi ani după evenimentele povestite în aceste capitole. Tacit n'a voit însă să și frângă povestirea în două.

3) *Unde* = în urma acestei rezistențe prelungite.

per annos opes nostras sprevisset. Ne Romae quidem ignobile Carataci nomen erat ; et Caesar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus. Stetere in armis praetoriae cohortes campo quicastra¹ praeiiceret. Tunc, incenditibus regiis clientelis, phalerae, torques, quaeque bellis externis quaesiverat, traducta ; mox fratres et conjux et filia, postremo ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere ex metu. At non Caratacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens, ubi tribunali adstitit, in hunc modum locutus est :

XXXVII. „Si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, „tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem quam captus venissem, neque dedignatus esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantiem, foedere pacem accipere. Praesens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est. Haec equos, viros, arma, opes ; quid mirum, si haec invitus amisi ? Num, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes servitutem accipiant ? Si statim deditus traderer, neque mea fortuna neque tua gloria inclaruisset : et supplicium mei² oblivio sequeretur ; at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero“. Ad ea Caesar veniam ipsique et conjugi et fratribus tribuit. Atque illi, vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, isdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt : novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis³ praesidere : ipsa semet parti a majoribus suis⁴ imperii sociam ferebat.

1) Tabăra pretorienilor, o adevărată cetate fortificată, fusese ridicată de Sejan aproape de poarta Nomentană (cf. IV. 2).

2) *Supplicium mei* = *supplicium meum*.

3) Steagurile cohortelor pretoriene.

4) Agrippa și Germanicus.

XXXVIII. Vocati posthac patres multa et magnifica super captivitate Carataci disseruere, neque minus id clarum quam quod Syphacem P. Scipio, Persen L. Paulus et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendere. Censentur¹ Ostorio triumphi insignia², prosperis ad id rebus ejus, mox ambiguis : sive amoto Carataco quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes, miseratione tanti regis, acrius ad ultionem exarsere. Praefectum castrorum³ et legionarias cohortes, extruendis apud Siluras⁴ praesidiis relictas, circumfundunt. Ac, ni cito (nuntiis) ex castellis proximis subventum foret copiarum obsidioni, occubuissent. Praefectus tamen et octo centuriones ac promptissimus quisque e manipulis cecidere. Nec multo post pabulantes nostros missasque ad subsidium turmas profligant.

XXXIX. Tum Ostorius cohortes expeditas opposuit ; nec ideo fugam sistebat, ni legiones proelium excepissent. Earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit : effugere hostes, tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc proelia et saepius in modum latrocinii, per saltus, per paludes, ut cuique sors aut virtus, temere, proviso⁵, ob iram, ob praedam, jussu et aliquando ignaris ducibus. Ac praecipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox, ut quondam Sugambri⁶ excisi aut in Gallias

1) *Cesentur decernuntur.*

2) Scaunul curul, sceptrul de fildeș un loc rezervat la jocuri, toga brodată cu palme de aur și uneori chiar o statuă.

3) Un ofițer de administrație cu oarecari atribuții de ofițer de Stat major.

4) Despre Siluri, cf. XII, 32.

5) *Proviso* = *re ante provisa*.

6) Sicambrii locuise pe dreapta Rinului, dela Colonia la isvorul Lippel. Invinși de Tiberiu și de Drusus, ei fură mutați pe țărmul stâng al fluviului, cf. II, 26.

trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum. Igitur duas auxiliares cohortes, avaritia praefectorum incautius populates, intercepte; spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, quum taedio curaram fessus Ostorius concessit vita, laetis hostibus, tanquam ducem haud spernendum etsi non proelium, at certe bellum absumpsisset.

XL. At Caesar, cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium¹ suffecit. Is, propere vectus, non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna cui Manlius Valens² praeerat, auctaque et apud hostes ejus rei fama, quo venientem ducem exterrent, atque illo augente audita, ut major laus compositis, vel, si duravissent³, venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant, latque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed, post captum Caratacum, praecipuus scientia rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra⁴ memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, quum Cartimandua⁵ reginam matrimonio teneret; mox orto discidio et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. Sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartimandua artibus fratrem ac propinquos Venutii interceptit. Inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur, valida et lecta armis juvenus, regnum ejus invadunt. Quod nobis praevisum; et missae

1) A fost vorba de acest Didius, cf. XII, 15. Fusese pretor al Moesiei.

2) Manlius Valens, *Hist.*, I, 61. Muri la vârsta de 90 de ani, la 96, fiind consul în acel an pentru întâiași dată.

3) *Si duravissent*, subînțeles *ea* = dacă răscoala s'ar prelungi.

4) Această parte a *Analelor* s'a pierdut.

5) Cf. XII, 36.

auxilio cohortes acre proelium fecere, cujus initio ambiguo finis laetior fuit. Neque dispari eventu pugnatum a legione cui Caesius Nasica¹ praeerat. Nam Dilius, senectute gravis et multa copia honorum, per ministros agere et arcere hostem satis habebat. Haec, quamquam a duobus (Ostorio Didique) propraeoribus plures per annos gesta, conjunxi, ne divisa haud perinde² ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

XLI. Ti. Claudio quintum, Seryio Cornelio (Orfito) consulibus, virilis toga Neroni maturata³, quo capessendae reipublicae habilis videretur. Et Caesar adulationibus senatus libens cessit, ut vicesimo aetatis anno⁴ consulatum Nero iniret atque interim designatus proconsulare imperium⁵ extra urbem haberet ac princeps juventutis⁶ appellaretur. Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebei. Et ludicro circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta. Nero triumphalium veste travecti sunt: spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili ha-

1) Necunoscūt.

2) Urmarea acestor evenimente privitoare la Britannia, XIV, 29.

3) Neron abia avea 14 ani. După regulă tinerii luau toga virilă după 17 ani. În timpul imperiului se stabilă însă ca tinerii să fie aduși în for după 15 ani.

4) Vârsta legală era 43 ani. Consulii erau desemnați cu șase luni înainte. August acordase însă nepoților săi aceeași favoare ce se acorda acum lui Neron.

5) Și Tiberiu ceruse senatului puterea proconsulară pentru Germanicus, ce se afla atunci în fruntea legiunilor din Germania.

6) Sub republică acest titlu se dădea celor mai însemnați cavaleri. Dela August încolo se dădu moștenitorilor imperiului.

bitu, ac perinde fortunam utriusque praesumeret. Simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis et alii per speciem honoris : etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur tali occasioae. Obvii inter se Nero Britannicum nomine, ille Domitium salutavere. Quod, ut discordiae initium, Agrippina multo questu ad maritum defert ; sperni quippe adoptionem, quaeque censuerint patres, jusserit populus¹. intra penates abrogari ; ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem. Commotus his quasi criminibus, optimum quemque educatorem filii exilio aut morte afficit datosque a noverca custodiae ejus imponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium cura exsolverentur Lusus Geta et Rufrius Crispinus², quos Messalinae memores et liberis ejus devinctos credebatur. Igitur distrahi cohortes ambitu duorum, et, si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam asseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen cujus sponte praeficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere alius : carpento³ Capitolium ingredi, qui honos, sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminae, quam imperatore⁴ genii tam, sororem⁵ ejus qui

1) Aluzie la legea curiată, prin care se confirmase adopția lui Neron.

2) Rufrius Crispinus fusese bărbatul Poppaei II, care îl părăsi pentru Othon, Cf. XI, 1, 31.

3) *Carpentum* e o trăsură cu două roate, având o înveli-toare și perdele.

4) Germanicus, cf. I, 53. Titlul de *imperator* dela August deveni un titlu onorific și se acordă pentru totdeauna.

5) Agrippina era sora lui Caligula, soția lui Claudiu și mama lui Neron.

rerum potius sit et conjugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quae praecipuus propugnator ejus Vitellius, validissima gratia, aetate extrema (adeo incertae sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Junio Lupo senatore. Is crimina majestatis et cupidine n imperii objectabat. Praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aqua atque igne interdiceret : hactenus¹ Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenere². Insesum diris avibus Capitolium, crebris terrae motibus prorutae domus, ac, dum latius metuitur, trepidatione vulgi invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas et orta ex eo fames in prodigium accipiebatur³. Nec occultitantum questus ; sed jura reddentem⁴ Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perripit. Quindecim dierum alimenta Urbi, non amplius⁵, superfuisse constitit, magnaue deum benignitate et modestia hiemis rebus extremis subventum. At hercule olim Italia regionibus longinquas in provincias comnea-

1) *Hactenus* = *hoc tantum*.

2) Mai ales apariția bufnițelor în timpul zilei eră privită ca semă de rău augur.

3) *Accipiebatur* = eră interpretată.

4) În privința obiceiului lui Claudiu de a împărți dreptatea, Suetoniu, *Viața lui Claudiu*, 14 „Fie că eră consul sau nu, el împărția dreptatea cu multă sânguință, chiar în zilele de sărbători publice sau private. El nu se ținea strâns de litera legii, îndulcind-o sau înăsprind-o după dreptatea naturală”.

5) Pe timpul lui Caligula fusese o criză și mai gravă : abia mai rămăsese hrană pentru opt zile. În privința foametei, cf. o scrisoare a lui Tiberiu către senat, *Ann.*, III, 54.

tus portabat¹ ; nec nunc infecunditate laboratur : sed Africam potius et Aegyptum exercemus². novibusque et casibus vita populi Romani permissa est³.

XLIV. Eodem anno bellum inter Armenios Hiberosque exortum Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses⁴ imperitabat, materna origine ex pellice Graeca, concessu fratrum⁵ regnum adeptus. Hiberos Pharasmanes⁶ vetusta possessione, Armenios frater ejus Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Radamistus, decora proceritate vi corporis insignis et patrias artes⁷ edoctus, claraque inter accolae fama. Is modicum Hiberiae regnum senecta patris detineri ferocius crebriusque jactabat quam ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes, juvenem potentiae properum et studio popularium accinctum vergentibus jam annis suis metuens, aliam ad spem trahere et Armeniam ostentare, pulsus Parthis datam Mithridati a semet⁸ memorando, sed vim differendam et potiolem dolum, quo incautum opprimerent. Ita Radamistus, simulata adversus patrem discordia, tanquam novercae odiis impar, pergit ad patrum, multaue ab eo comitate in speciem liberum cultus primores Armenio-

1) Italia aprovizionă legiunile îndepărtate.

2) *Exercemus*, subînțelea *aratro*,

3) Luxul făcuse ca agricultura să fie disprețuită în Italia. Cf. aceiaș scrisoare a lui Tiberiu, III, 54.

4) Asupra lui Vologeses, XII, 14.

5) Adică a lui Tiridate (XII, 50) și a lui Pacorus, cf. XV, 2.

6) Cf. VI, 32, XI, 8.

7) Călăria, vânătoria, mănuierea arcului, cf. II, 2.

8) Exagerare : Pharasmanes fusese aliatul lui Mithridate, cf. VI, 33.

rum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithri late.

XLV. Reconciliationes specie assumpta regressusque ad patrem, quae fraude confici potuerint, prompta nuntiat, cetera armis exsequenda. Interim Pharasmanes belli causas confingit : proelianti sibi adversus regem Albanorum¹ et Romanus auxilio vocanti fratrem adversatum, eamque injuriam excidio ipsius ultum iturum. Simul magnas copias filio tradidit. Ille irruptione subita territum exutumque campis Mithridaten compulit in castellum Gorneas², tutum loco ac praesidio militum³ quis Caelius Pollio praefectus, centurio Casperius⁴ praeerat. Nihil tam ignarum barbaris quam machinamenta et astus opugnatorum (at nobis ea pars militiae maxime gnara est). Ita Radamistus, frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit ; et quum vis negligeretur, avaritiam praefecti emeretur, obtestante Casperio ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecunia verterentur. Postremo, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Radamistus obtendebant, pactus inducias abscedit ut, nisi Pharasmanen bello absterruisset, Ummidium Quadratum⁵, praesidem Syriae, doceret quo in statu Armenia foret.

1) Povestirea acestui războiu s'a pierdut. Albanii fusese înainte aliații lui Pharasmanes împotriva lui Artabanus, regele Armeniei, cf. VI. 33.

2) Un fort din Armenia de Nord, poate Khorien.

3) Eră armata romană ce cucerise pentru Mithridate fortărețele Armeniei, XI. 9.

4) Despre acest Casperius, vezi și XV, 5.

5) Ummidius Quadratus, fost comandant în Lusitania, Illyria, Syria, în Cipru. Succedase în Syria lui Cassius Longinus. (XII, 11), păstrându-și comandamentul până la moarte, la 60 d. Chr.

XLVI. Digressu centurionis velut custode exsolutus, praefectus hortari Mithridaten ad sanciendum foedus, conjunctionem fratrum ac priorem aetate Pharasmanen et cetera necessitudinum¹ nomina referens, quod filiam ejus in matrimonio haberet, quod ipse Radamisto socer esset. Non abnuere pacem Hiberos, quanquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam, nec aliud subsidii quam castellum commeatu ege- num: ne dubitaret armis incruentas condiciones malle. Cunctante ad ea Mithridate et suspectis praefecti consiliis, quod pellicem regiam polluerat inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanem pervadit, utque Hiberi obsidio decedant expostulat. Ille, propalam incerta et saepius molliora² respondens, secretis nuntiis monet Radamistum oppugnationem quoquo modo celerare. Augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione impellit milites ut pacem flagitarent seque praesidium omissuros ninitarentur. Qua necessitate Mithridates diem locumque foederi accipit, castelloque egreditur.

XLVII Ac primo Radamistus, in amplexus ejus effusus, simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. Adjcit jusjurandum, non ferro, non veneno vim allaturum: simul in lucum propinquum trahit, provisum illic sacrificii paratum dictitans, ut diis testibus pax firmaretur. Mos est regibus³, quoties in societatem coeant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire nodoque praestringere; mox, ubi sarguis in artus extremos se suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt: id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed hunc qui ea vincla admovebat, decidisse⁴

1) *Necessitudinum* = legăturile de rudenie cu Pharasmane.

2) *Molliora* = răspunsuri favorabile.

3) Herodot ne descrie despre acelaș obicei la Sciți (IV, 70)

4) *Decidisse*, subînțeleș *se*.

simulans, genua Mithridatis invadit ipsumque proster-
nit ; simulque concursu plurium injiciuntur catenae. Ac
compede, quod dedecorum barbaris, trahebatur ; mox
quia vulgus duro imperio habitum, probra ac verbera
intentabant. Et erant contra qui tantam fortunae com-
mutationem miserarentur : secutaque cum parvis libe-
ris conjux cuncta lamentatione complebat. Diversis et
contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa
exquirerentur. Illi cupido regni, fratre et filia potior,
animusque sceleribus paratus : visui tamen consuluit,
ne coram interficeret. Et Radamistus quasi jurisjurandi
memor, non ferrum, non venenum in sororem¹ et pa-
trum expromit, sed projectos in humum et veste
multa gravique opertos necat. Filii quoque Mithri-
datis, quod caedibus parentum illacrimaverant, truci-
dati sunt.

XLVIII. At Quadratus, cognoscens proditum Mithri-
daten et regnum ab interfectorebus obtineri, vocat con-
siliū, docet acta et, an ulcisceretur, consultat. Paucis
decus publicum curae ; plures tuta disserunt : omne
scelus externum cum laetitia habendum ; semina etiam
odiorum jacienda, ut saepe principes Romani eandem
Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum ani-
mis praeberint. Poteretur Radamistus male partis, dum
invisus², infamis, quando id magis ex usu³ quam si cum
gloria adeptus foret. In hanc sententiam itum. Ne ta-
men annuise facinori viderentur et diversa Caesar ju-
beret, missi ad Pharasmanen nuntii, ut abscederet a fi-
nibus Armeniis filiumque abstraheret.

XLIX. Erat Cappadociae procurator⁴ Julius Paelignus⁵,

1) Mithridate se căsătorise cu sora lui Radamistus.

2) *Dum invisus*, subînțeleles *poteretur*.

3) *Ex usu* = favorabil intereselor romane.

4) Cappadocia fusese alipită la imperiu de Tiberiu, cf. II. 42 și 56.

5) E necunoscut.

ignavia animi et deridiculo corporis juxta despiciendus, sed Claudio perquam familiaris, quum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is (Paelignus), auxiliis provincialium contractis, tanquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostes praedatur, abscessu suorum et incursantibus barbaris praesidii egens, ad Radamistum venit; donisque ejus evictus, ultro¹ regium insigne sumere cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Paeligno conjectarentur, Helvidius Priscus² legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur propere montem Taurum transgressus, moderatione plura quam vi composuerat, quum redire in Syriam jubetur, ne initium belli adversus Parthos existeret.

L Nam Vologeses³ casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam, a majoribus suis⁴ possessam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. Incessu Parthorum sine acie pulsus Hiberi, urbesque Armeniorum Artaxata⁵ et Tigranocerta⁶ jugum acceperunt. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes perpellunt Vologesen omittere praesentia: vacuumque rursus Armeniam Radamistus invasit, truculentior quam antea, tanquam adversus defectores et in tempore rebellaturos. Atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt armisque regiam circumveniunt.

1) *Ultro* = *ipse*.

2) Nu trebuie confundat cu celebrul ginere al lui Thraseas.

3) Vologeses era regele Parților, cf. XII, 44.

4) Cf. II, 4; VI, 31.

5) Oraș pe Araxis, cf. 56.

6) Azi Sert și Diardekir în Armenia veche.

LI. Nec aliud Radamisto subsidium fuit quam pernicitas equorum, quis seque et conjugem abstulit. Sed conjux gravida primam utcumque fugam, ob metum hostilem¹ et mariti caritatem, toleravit ; post, festinatione continua ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur. Ille primo amplecti, allevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore aeger, ne quis relictā poteretur. Postremo, violentia amoris et facinorum non rudis, dēstringit acinacen², vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ut corpus etiam auferretur : ipse praeceps Hiberos³ ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuvie spirantem ac vitae manifestam advertere pastores ; et dignitate formae haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent, cognitoque nomine et casu in urbem Artaxata ferunt ; unde publica cura deducta ad Tiridaten comiterque excepta, cultu regio habitata est.

LII. Fausto Sula⁴, Salvio Othone⁵ consulibus, Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. Annectebatur crimini Vibia mater ejus, ut casus prioris (nam relegata erat)⁶ impa-

1) *Metum hostilem* = *metum ab hoste*.

2) *Acinacem* = un fel de iatagan,

3) *Hiberos pervadit*, subințeles *ad*.

4) Faustus Cornelius Sula Felix eră ginerele lui Claudiu, cf. XIII, 23, 47.

5) L. Salvius Otho, fratele viitorului Impărat.

6) Exilul Vibiei era probabil urmarea conspirației bărbatului său în Dalmația.

tiens. Pater Scriboniani Camillus¹ arma per Dalmatiam moverat ; idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum² conservaret. Neque tamen exuli longa posthac vita fuit ; morte fortuita an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. De mathematicis Italia pellendis factum senatus consultum atrox et irritum. Laudati dehinc oratione principis qui ob angustias familiares³ ordine senatorio sponte cederent, motique⁴ qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent.

LIII. Inter quae refert ad patres de poena feminarum quae servis conjungerentur ; statuiturque ut ignaro domino ad id prolapsae in servitute, sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem reperto rem ejus relationis ediderat Caesar, praetoria insignia⁵ et centies quinquagies sestertium⁶ censuit consul designatus, Barea Soranus. Additum a Scipione Cornelio⁷

1) Furius Camillus Scribonianus fusese proclamat Împărat de legiunile sale din Dalmația. Cinci zile după proclamare, fu ucis de un soldat, numit Volaginius. „Răscoala, scrie Suetoniu, fu innăbușită după cinci zile dintr'o superstiție religioasă. Legiunile ce-l proclamase Împărat, se căiră fiindcă n'au putut smulge steagurile, și prepara aquilele pentru a se duce la noul Împărat“.

2) Întăiu îl iertase de vina tatălui său și acum de vina lui proprie.

3) Senatorilor li se cerea un cens de un milion de sesterti. Adesea erau siliți să părăsească senatul din lipsa censului.

4) Claudius s'a purtat aspru ca censor, XI, 25.

5) Scaunul curul și fâscele.

6) Cam trei milioane de lei.

7) Comandase în Africa în timpul războiului împotriva lui Tacfarinas (III, 74).

grates publice agendas, quod, regibus Arcadiae ortus¹, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret seque inter ministros principis haberi sineret. Asseveravit Claudius contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est aere publico senatus consultum, quo libertinus, sestertii millies possessor², antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater ejus, cognomento Felix³, pari moderatione agebat, jam pridem Judaeae⁴ impositus et cuncta malefacta sibi impune ratus, tanta potentia subnixo. Sane prae-buerant Judaei speciem motus, orta seditione, postquam⁵... cognita caede ejus haud obtemperatum esset, manebat metus ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, qui pars provinciae habebatur, ita divisus ut huic Galilaeorum natio, Felici Samaritae parerent, discordes olim et tum, contemptu regentium, minus coercitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias et aliquando proeliis congregi, spoliaque et praeda ad procuratores referre. Hique primo laetari; mox gliscente perniciē, quum arma militum interjecissent caesi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus⁶,

1) Eră o lăudăroșie a lui Pallas, pretinzând că se trăgea din Pallas, străbunicul lui Evandru (Virgiliu, *Eneida*, VIII, 54). De fapt, el fusese sclav al Antoniei, mama lui Claudiu.

2) Vre-o 60 de milioane de lei.

3) Acest Felix se căsătorii cu trei regine. Despre dânsul a-vea să zică Racine :

Des fers de Claudius Félix encor flétri,

De deux reines, seigneur, devint le mari.

Ca și Pallas eră un libert al Antoniei, mama lui Claudiu.

4) Cf. XII, 23. Itureii și iudeii, puși nominal sub autoritatea guvernatorului Siriei, erau administrați de fapt de procuratori.

5) E o lacună în text.

6) Cf. XII, 45.

Syriae rector, subvenisset. Nec diu adversus Judaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum quin capite poenas luerent : Cumanus et Felix cunctationem afferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procuratoribus dederat, Sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur ; damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus, et quies provinciae reddita.

LV. Nec multo post agrestium Cilicum nationes quibus Clitarum¹ cognomentum, saepe et alias commotae, tunc, Troxobore duce, montes asperos castris cepere ; atque inde decursu in littora aut urbes vim cultoribus et oppidanis ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis² : et missi e Syria in subsidium equites cum praefecto Curtio Severo turbantur, quod duri circum loci peditibusque ad pugnam idonei equestre proelium haud patiebantur. Dein rex ejus orae Antiochus³, blandimentis adversum plebem, fraude in ducem quum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucisque primoribus interfectis, ceteros clementia composuit.

LVI. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum amnemque Lirim⁴ perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale proelium adornatur, ut quondam Augustus⁵, structo circa Tiberim sta-

1) Locuiau în părțile muntoase ale Ciliciei.

2) La hotarul dintre Cilicia și Pamphylia,

3) Antiochus al IV, regele Commagenii, al cărui regat format dintr'o veche provincie a Syriei, fu confiscată de Vespasian la 72 d. Chr.

4) Liris e azi Garigliano.

5) Acest spectacol fu dat cu prilejul inaugurării templului lui Marte Răzbunătorul (II, 64) la anul 2 a. Chr. El reprezintă o luptă între Atenieni și Perși.

gno¹, sed levibus navigiis et minore copia, ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum millia armavit, cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent, ac tamen spatium amplexus ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium, et proelio solita. In ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmeaque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quibus catapultae² ballistaeque tenderentur. Reliqua lacus classarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles motiumque edita in modum theatri multitudo innumera complevit, proximis e municipiis et alii Urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in principem. Ipse insigni paludamento³ neque procul Agrippina chlamyde aurata praesedere. Pugnatum, quanquam inter sotes, fortium virorum animo; ac, post multum vulnere, occidioni exempti sunt.

LVII. Sed, perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacus ima vel media. Eoque, tempore interjecto, altius effossi specus⁴: et contrahendae rursus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. Quin et convivium effluvio lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis

1) Acest bazin avea o mie opt sute de picioare în lungime și o mie două sute în lărgime.

2) Catapulțele trimiteau proiectile grele : balistele, proiectile mai ușoare de piatră.

3) *Paludamentum* era o mantie de războiu, albă sau roșie, pe care generalii o purtau în campanie peste armură.

4) În canalul dintâiu se mai făcu o săpătură de o jumătate de picior.

ulterioribus aut fragore et sonitu exterritis¹. Simul Agrippina, trepidatione principis usa, ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac praedarum; nec ille reticet, impotentiam muliebrem nimiasque spes ejus arguens.

LVIII. D. Junio², Q. Haterio³ consulibus, sedecim annos natus Nero Octaviam, Caesaris filiam⁴, in matrimonium accepit. Utque studiis honestis et eloquentiae gloria enitesceret, causa Iliensium suscepta⁵, Romanum Troja demissum⁶ et Juliae stirpis auctorem Aeneam aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat ut Ilienses omni publico munere solverentur⁷. Eodem oratore, Bononiensi coloniae⁸, igni haustae, subventum centies sestertii largitione; reddita Rhodiis⁹ libertas adempta saepe aut firmata, prout bellis externis

1) Insuși Claudiu se sperie. „Crezu că are să moară lângă lacul Fucin, unde dădea un banchet, când apa, ținută cu diguri, se revarsă de odată”. Suetoniu, *Viața lui Claudiu*, 32.

2) Probabil fratele lui L. Junius Silanus, fost logodnic al Octaviei (cf. XII, 3 și 8).

3) Fiul lui D. Haterius Agrippa, consul în anul 22 d. Chr. cf. III, 52.

4) Cum Neron fusese adoptat de Claudiu, n'ar fi putut lua pe Octavia care îi eră soră. Octavia fu deci adoptată în altă familie. Dione Cassius, LX, 33.

5) Pledă în grecește. „Pledă în latinește în fața lui Claudiu, atunci consul, pentru Bolonezi, și în grecește pentru Rhodieni și Troeni”. Suetoniu, *Viața lui Neron*, 7.

6) *Dimissum* = *oriundum*.

7) Eră unul din privilegiile pe care le acordau Romanii.

8) Bolonia de azi.

9) Rhodienilor li se luase libertatea de către Claudiu, cu nouă ani înainte, fiindcă pusese pe cruce câțiva cetățeni Romani.

meruerant aut domi se litione deliquerant ; tributumque Apamensibus¹, terrae motu convulsis, in quinquennium remissum.

LIX. At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur, ejusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum², opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit³, accusante Tarquitio Prisco Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquam reverterant, pauca repetundarum crimina, ceterum magicas superstitiones⁴ objectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem, indignas sordes⁵ perpessus, vim vitae suae attulit ante sententiam senatus. Tarquitiu s tamen curia exactus est⁶; quod patres odio delatoris contra ambitum⁷ Agrippinae pervicere.

LX. Eodem anno saepius audita vox principis, parem vim rerum habendam a procuratoribus⁸ suis iudicatarum ac si ipse statuisset ; ac, ne fortuito prolapsus⁹ videretur, senatus quoque consulto cautum plenius quam antea et uberius. Nam divus Augustus apud equestres qui Aegypto¹⁰ praesiderent, lege agi decreta-

1) Oraş in Frigia mare, cel mai bogat după Efes.

2) T. Statilius Taurus, al cărui tată fusese consul în anul 16 d. Chr. (cf. II, 1).

3) *Pervertit* = *perdedit*.

4) E una din acuzaţiile cele mai dese aduse de delatori victimelor lor : II, 27, 28, 69 ; III, 22 ; VI, 29 ; XII 22 ; XIV, 30.

5) *Indignas sordes* = rolul umililor de acuzat.

6) Fu numit totuş mai târziu guvernator al Bithyniei. Acuzat de dilapidare de bani, fu condamnat, XIV, 46.

7) *Ambitum* = intrigă.

8) Procuratorii, de fapt, n'aveau nicio putere administrativă sau militară, ci numai financiară.

9) *Prolapsus*, subînţeles *in eam sententiam*.

10) Egiptul eră guvernat de simpli cavaleri, II, 59.

que eorum perinde haberl jusserrat ac si magistratus Romani constituissent ; mox alias per provincias et in Urbe pleraque concessa sunt¹, quae olim a praetoribus noscebantur : Claudius omne jus tradidit de quo toties seditione aut armis certatum, quum Sëmpronius rogationibus² equester ordo in possessione judiciorum locaretur, aut rursum Serviliae leges³ senatui judicia redderent. Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia et quae vicerant publice valebant. C. Oppius⁴ et Cornelius Balbus⁵ primi Caesaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios⁶ posthac et Vedios⁷ et cetera equitum Romanorum praevalida nomina referre nihil attinuerit, quum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibi et legibus adaequaverit.

LXI. Retulit dein de immunitate Cois tribuenda, multaque super antiquitate eorum memoravit : Argivos vel Coeum⁸, Latonae parentem, vestustissimos insulae cul-

1) In provincii, procuratorilor, și la Roma, prefectului orașului, care până la Vespasian era un simplu cavaler, și prefectului pretoriului. Aceștia judecau anumite procese

2) Legea lui C. Sempronius Gracchus fusese votată la 123 a. Chr.

3) Legea propusă de C. Servilius Caepio la 106 a. Chr. redase pentru moment senatului puterea judiciară.

4) C. Oppius, prieten intim al lui Caesar, pentru apărarea căruia scrisese mai multe cărți.

5) Balbus, născut la Cadix, fu făcut cetățean de Pompei, ce-l distinșese în războiul împotriva lui Sertorius. Alipindu-se apoi de Caesar, fu întrebuințat în însărcinări importante.

6) Numele lui Matius revine adesea în corespondența lui Cicero, care aprecia caracterul lui nobil și împăciuitoare.

7) Vedius Pollio, celebru prin luxul lui, cf. I, 10.

8) Coeus e un erou legendar grec. Era fiul Cerului și al Pământului. Latona se născuse din unirea lui cu Phoebe.

tores ; mox adventu Aesculapii¹ artem medendi illatam maximeque inter posteros ejus² celebrem fuisse, nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. Quin etiam dixit Xenophontem, cujus scientia ipse uteretur, eadem familia ortum, precibusque ejus dandum ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent. Neque dubium habetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque³ victorias potuisse tradi. Sed Claudius, facilitate solita quod uni concesserat, nullis extrinsecus adjuventis velavit.

LXII. At Byzantii⁴, data dicendi copia, quum magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere, orsi a foedere quod nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi⁵ vocabulum impositum. Missas posthac copias in Antiochum, Persen, Aristicum, et piratico bello adjutum Antonium⁶ memorabant, quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulissent ; mox recentia in Caesares merita, quando ea loca insiderent, quae transmeantibus terra marique ductibus exercitibusque, simul vehendo commeatu⁷ opportuna forent.

1) Aesculap erà fiul lui Apollo și al nimfei Coronis.

2) Homer (*Iliada*, II, 731) spune că Aesculap a avut doi fii, pe Machaon și Podalir, din care ieși familia Asclepiazilor.

3) *Socias* = câștigate împreună.

4) Bizanțul fusese supus Imperiului pe timpul lui Claudiu.

5) E vorba de Andriscus ce se dete drept fiul lui Perseu și puse mâna pe tronul Macedoniei sub numele de Filip. Fu învins de Metellus și dus la Roma, la 149 a. Chr.

6) Tatăl triumvirului. Trimis de Pompei împotriva piraților din Creta, fu bătut. I se dădu în bătae de joc porecla de *Creticus*.

7) *Commeatu*, e în dativ.

LXIII. Namque arctissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, ubi conderent urbem, redditum oraculum est, quaerent sedem caecorum terris adversam. Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, pejora legissent. Quippe Byzantium fertili solo, fecundo mari, quia vis piscium immensa¹, Pontum erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius littoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primo quaestuari² et opulenti; post, magnitudine onerum urgente, finem aut modum orabant, annitente principe, qui Thracio Bosporanoque bello³ recens fessos juvandosque retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

LXIX. M. Asinio⁴, M'. Acilio⁵ consulibus, mutationem rerum in deterius portendi cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne coelesti arserunt; fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus, et suis fetum editum, cui accipitrum ungues inessent.... Numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus, quaestore, aedili, tribuno ac praetore et consule paucos intra menses defunctis. Sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus jecerat, fatale sibi ut conjugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere et ce-

1) E calcanul care își petrece iarna în marea Meotică (marea Azovului), din care iese primăvara.

2) *Quaestuari* = îmbogățiți din comerț.

3) Asupra acestor războaie cf. *Ann.*, IV, 46 sq și XII, 15—21.

4) Asupra lui M. Asinius, XIV, 40.

5) Manius Acilius Aviola era fiul legatului ce comanda la Lyon în timpul răscoalei lui Sacrovir, cf. III, 41.

lebrare statuit, perdita prius Domitia Lepida¹, muliebribus causis, quia Lepida, minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior² ac Cnaei³ mariti ejus soror, parem sibi claritudinem credebat : nec forma, aetas, opes multum distabant ; et utraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitiis aemulabantur quam si qua ex fortuna prospera acceperant. Enimvero certamen accerimum, amita potius an mater apud Neronem praevaleret. Nam Lepida blandimentis ac largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Ceterum objecta sunt, quod conjugem principis⁴ devotionibus petivisset, quodque, parum coercitis per Calabriam servorum agminibus, pacem Italiae turbaret. Ob haec mors indicta, multum adversante Narcisso, qui, Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum seu Nero poteretur ; verum itam de se meritum Caesarem, ut vitam usu ejus impenderet. Convictam Messalinam⁵ et Silium : pares iterum accusandi causas esse (si Nero imperitaret, Britannico successore). Nullum principi metum : at novercae insidiis domum omnem convelli, majore flagitio quam si impudicitiam prioris conjugis reticuisset. Quanquam ne impudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero⁶, ne quis ambigat decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere. Haec atque talia dictitans, amplecti Britannicum,

1) Domitia Lepida, XI, 37, fiica Antoniei și al lui Domitius. Ea era soră cu Cn. Domitius, soțul Agrippinei. Se mărită cu Valerius Messala Barbatus și avu pe Messalina.

2) Cea mai tânără dintre fetele lui Antoniu și ale Octaviei.

3) Cnaei = Domitius, tatăl lui Neron.

4) Agrippina.

5) Cf. XI, 30—38.

6) Cf. XII, 25.

robur aetatis quam maturrimum precari, modo ad deos, modo ad ipsum tendere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret, matris etiam interfectores ulcisceretur.

LXVI. In tanta mole curarum, valetudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitia coeli et salubritate aquarum Sinuessam¹ pergit. Tum Agrippina, sceleris olim certa et oblatae occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit, ne repentino et praecipiti facinus proderetur; si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius, et dolo intellecto, ad amorem filii rediret: exquisitum aliquid placebat quod turbaret mentem et mortem differret. Deligitur artifex talium, vocabulo Locusta, nuper beneficii damnata et diu inter instrumenta regni habitata². Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas et explorare gustu³ solitus.

LXVII. Adeoque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scriptores⁴ prodiderint infusum delectabili cibo (boleto) venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiane Claudii an vinolentia; simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina et, quando ultima timebantur, spreta praesentium invidia, provisam jam sibi Xenophontis⁵ medici conscientiam adhibet. Ille, tanquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam, rapido veneno illitam, faucibus ejus demisisse creditur, haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.

1) Oraş în Laţiu, pe hotarul Campaniei.

2) Cf. XIII, 15.

3) Această funcţie de *praegustator* fu creată de August după pilda Orientului.

4) De pildă Servilius, Aufidius Bassus, Fabius Rusticus.

5) Cf. XII, 61.

LXVIII. Vocabatur interim senatus, votaue pro incolumitate principis consules et sacerdotes nuncupabant quum jam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Jam primum Agrippina, velut dolore victa et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores ejus¹, attinuit; et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat ire in melius valetudinem principis, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum² ex monitis Chaldaeorum adventaret.

LXIX. Tunc medio diei, tertium ante Idus Octobris, foribus Palatii repente diductis, comitante Burro³, Nero egreditur ad cohortem quae more militiae excubiis adest. Ibi, monente praefecto, faustis vocibus exceptus, inditur lecticae. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque ubi Britannicus esset; mox, nullo in diversum auctore, quae offerebantur secuti sunt. Illatusque castris Nero et congruentia temporis praefatus⁴, promisso donativo ad exemplum paternae largitionis, imperator consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta, nec dubitatum est apud provincias. Coelestesque honores Claudio decernuntur, et funeris solemne perinde ac divo Augusto celebratur, aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen⁵ haud recitatum, ne antepositus filio privignus injuria et invidia animos vulgi turbaret.

1) Octavia, fiica Messalinei și Antonia, fiica Aeliei Paetina.

2) Asupra credinței în astrologi, II, 27; VI, 22; XIV, 9.

3) Era prefectul pretoriului, XII, 42.

4) Acest discurs fusese compus de Seneca.

5) Testamentul lui August fusese citit în senat.

CORNELII TACITI

ANNALIUM

LIBER TERTIUS DECIMUS

CUPRINSUL CĂRȚEI XIII A ANALELOR

- I. Agrippina otrăvește pe Junius Silanus și silește pe Narcissus să se omoare.
- II. Portretele lui Burrus și Seneca.
- III. Neron rostește un discurs la moartea lui Claudiu.
- IV. Programul liberal al tânărului Impărat în conducerea afacerilor publice.
- V. Senatul ține ședințele în palatul imperial ; Agrippina asistă ascunsă după o perdea.
- VI—X. Afacerile orientului. Schimbări felurite în opinia publică. Neron dă ordine pentru operațiile militare. Corbulo e însărcinat să vegheze asupra Armeniei. Gelozia lui Quadratus, guvernatorul Syriei. Impăcarea impusă de Impărat. Modestia și blândețea lui Neron.

XI. Neron făgăduiește, în mai multe împrejurări, că va guvernă cu blândețe. Seneca face discursurile Impăratului.

XII. Micșorarea puterii Agrippinei. Dragostea lui Neron pentru sclava Actea.

XIII. Mânia Agrippinei : muștrările și mângâierile ei prefăcute.

XIV. Disgrația lui Pallas.

XV. Neron hotărăște peirea lui Britannicus. Ura sa împotriva lui : sărbătoarea Saturnalelor.

XVI. Moartea lui Britannicus.

XVII. Inmormântarea lui grabnică : părerea scriitorului. Neron face dațuri sfetnicilor săi.

XVIII. Părerile publicului în această împrejurare. Violența Agrippinei. Neron îi retrage garda.

XIX. Agrippina, părăsită, e învinuită de complot împotriva Impăratului.

XX. Neron înspăimântat se gândește să-și omoare mama : Burrus se roagă să o asculte.

XXI. Mândra desvinovățire a Agrippinei.

XXII. Pedepsa acuzatorilor. Onorurile date favoritelor ei.

XXIII. Indrăsneala lui Pallas.

XXIV. Suprimarea gărzii la reprezentațiile teatrale. Neron purifică orașul.

XXV. Desordnile nocturne ale lui Neron. Libertatea teatrului. Actorii alungați din Italia.

- XXVI — XXVII. Plângeri ridicate împotriva ingratitudinii liberților. Numărul și puterea lor.
- XXVIII — XXIX. Restricțiunile aduse puterii tribunilor și edililor. Registrele tezaurului sunt luate dela questori și date prefectilor. Schimbările succesive ale acestei administrații.
- XXX. Procese de dilapidare și de abuz. Moartea lui Caninius Rebilus și a lui L. Volusius.
- XXXI. Construirea unui amfiteatru în câmpul lui Marte. Stabilirea veteranilor la Capua și Nuceria. Dărnicii poporului. Mărirea tezaurului public. Regulament relativ la impozitul vânzării sclavilor. Un edict oprește pe guvernatorii din provincii să dea jocuri publice.
- XXXII. Senatus - consult : asasinarea stăpânilor de sclavi ; noi pedepse pentru aceștia. Pomponia Graecina, acuzată de superstiții străine, e achitată de un tribunal de familie.
- XXXIII. Procesul intentat de provincii lui P. Celer, Cossutianus Capito și Eprius Marcellus.
- XXXIV. Dărnicia lui Neron. Reluarea mai aprigă a luptelor dintre Romani și Parți.
- XXXV—XXXVI. Corbulo reorganizează armata : asprimea disciplinei.
- XXXVII—XXXVIII. Ambasada lui Tiridates : răspunsul lui Corbulo. Proecte de conferință. Cursa întinsă lui Corbulo e zădărnicită.

- XXXIX. Reluarea operațiilor. Asediul orașului Artaxata e hotărât.
- XL—XLI. Tiridates încearcă zadarnic să rupă frontul roman. Locuitorii din Artaxata deschid porțile ; orașul e distrus. Onorurile decernate lui Neron de senat.
- XLII—XLIII. Procesul și condamnarea lui P. Suillius.
- XLIV. Afacerea tribunului Octavius Sagitta.
- XLV. Poppaea : nașterea și firea ei.
- XLVI. Căsătoria ei cu Othon. Cucerește pe Neron : Othon e îndepărtat din Roma.
- XLVII. Neron se socoate geniu. Bănuț de complot, Cornelius Sulla e exilat la Marsilia.
- XLVIII. Turburări la Puteoli.
- XLIX. Senatus-consult relativ la jocurile de gladiatori. Împotrivirea lui Thraseas.
- L. Plângerile ridicate de popor împotriva lăcomiei publicanilor.
- LI. Neron se hotărăște să suprimă impozitele indirecte : împotrivirea senatului ; regulamentul fiscal al negoțului și transportului grânelor.
- LII. Invinuirea adusă împotriva a doi proconsuli ai Africii : achitarea lor.
- LIII. Afacerile Germaniei. Sfârșirea digului Rinului. Proiectul unui canal de comunicație între Mediterană și Ocean.
- LIV. Frizii încearcă să se stabilească pe țărmul Rinului. Solia lor la Roma : un incident. Sunt alungați în țara lor.

- LV. Cererea lor asemuitoare cu cea a Ampsivarilor.
 LVI. Discursul șefului lor Boiocalus. Sunt nimiciți sau duși în sclavie.
 LVII. Războiul între Hermonduri și Chatti pentru stăpânirea izvoarelor sărate. Incendii, aprinse printr'o ardere spontană a pământului, devastează țara Ubiilor.
 LVIII. Smochinul ruminal se usucă și reînverzește.

Istoria Romei în timpul consulilor :

Anii dela fundarea Romei dela Is. Chr.

808	55	{	Claudius Nero Augustus
		{	L. Antistius Vetus
809	56	{	Q. Volusius Saturninus
		{	P. Cornelius Scipio
810	57	{	Imp. Claudius Nero II
		{	L. Calpurnius Piso
811	58	{	Imp. Claudius Nero III
		{	Valerius Messala

ANNALIUM

LIBER TERTIUS DECIMUS

I. Prima novo principatu mors Junii Silani¹, proconsulis Asiae, ignaro Nerone, per dolum Agrippinae paratur : non quia ingenii violentia exitium irritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus adeo, ut C. Caesar² pecudem auream³ eum appellare solitus sit ; verum Agrippina, fratri ejus L. Silano necem molita, ultorem⁴ metuebat, crebra vulgi fama anteponendum esse vixdum pueritiam egresso⁵ Neroni et imperium per scelus adepto virum aetate composita, insontem, nobilem, et,

1) M. Junius Silanus era fratele mai mare al lui L. Silanus, cu care Claudiu logodise pe Octavia, XII, 3 și 8. M. Silanus avea 40 de ani când muri. Silanus era dintr'o ramură a familiei Junia, celebră prin cei doi Brutus.

2) Caligula.

3) Aluzie la marea bogăție a lui Silanus, și la mica lui inteligență.

4) *Ultorem*, subînțeles *eum*.

5) Născut în Decembrie 37, d. Chr., (XII, 25). Neron avea 17 ani.

quod tunc spectaretur, e Caesarum posteris : quippe et Silanus divi Augusti abnepos¹ erat. Haec causa necis ; ministri fuere P. Celer², eques Romanus, et Helius³ libertus, rei familiari principis in Asia impositi. Ab his proconsuli venenum inter epulas datum est, apertius quam ut fallerent. Nec minus properato Narcissus, Claudii libertus, de cuius jurgiis adversus Agrippinam retuli⁴, aspera custodia et necessitate extrema⁵ ad mortem agitur, invito principe, cuius abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigientiam mire congruebat.

II. Ibaturret in caedes, nisi Afranius Burrus⁶ et Annaeus Seneca⁷ obviam issent. Hi rectores imperatoriae juventae et, rarum in societate potentiae, concordēs, diversa arte ex aequo pollebant, Burrus militaribus curis⁸ et severitate morum, Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta, juvantes invicem⁹, quo facilius lubricam principis aetatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae, cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans, habebat in

1) Ca Neron. Julia II, nepoata lui August, căsătorindu-se cu L. Aemilius Paulus, avusese o fată Aemilia Lepida, care se căsătorî cu App. Junius Silanus, consul în 28 d. Chr., și deveni mama lui M. Silanus.

2) P. Celer, cf. XIII, 33.

3) Avea să devină unul din cele mai odioase instrumente ale lui Neron. A fost ucis de Galba.

4) Cf. XII, 57.

5) *Necessitate extrema* = ordin de a se sinucide.

6) Asupra lui Burrus, XII, 42.

7) Asupra lui Seneca, XII, 8.

8) *Militaribus curis* = experiență militară.

9) *Juvantes invicem*, subînțeles se.

partibus¹ Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet pervererat. Sed neque Neroni infra servos ingenium, et Pallas, tristi arrogancia modum liberti egressus, taedium sui moverat. Propalam tamem omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno² dedit „Optimae matris“. Decreti et a senatu duo lictores, flaminium Claudiale³, simul Claudio censorium funus et mox consecratio.

III. Die funeris laudationem ejus princeps exorsus est. Dum antiquitatem generis⁴, consulatus ac triumphos⁵ majorum enumerabat, intentus ipse et ceteri; liberalium quoque artium⁶ commemoratio, et nihil regente eo⁷ triste reipublicae ab externis accidisse, pronis animis audita: postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quanquam oratio, a Seneca composita,

1) Cf. XII, 1.

2) Care eră de gardă.

3) Livia fusese preoteasa lui August.

4) Cf. I, 4.

5) Casa Claudia număra 28 de consulat, 5 dictaturi, 7 censuri, 7 triumfuri și două ovații, Suetoniu. *Viața lui Tiberiu*, I.

6) Incurajat de Titus Livius și ajutat de Flavius, Claudiu se strădui din tinerețe să devină istoric. „El citi, scrie Suetoniu, câteva fragmente în fața unui public numeros, dar le isprăvi cu greutate: rupându-se banca sub greutatea unui spectator, accidentul produse răsul tuturor. Chiar după ce se potoli gălăgia, Claudiu nu se putea împiedeca de a râde amintindu-și scena“. Istoria lui începea dela moartea lui Caesar și avea două volume. O altă lucrare începea cu domnia lui August și avea 41 de cărți. Memoriile vieții lui aveau 8 cărți. Mai făcu o apologie a lui Cicero împotriva lui Asinius Gallus. Cf. Suetoniu, *Viața lui Claudiu*, 41.

7) *Regente eo*, subînțeles *republicam*.

multum cultus praeférret, ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporis ejus auribus accommodatum. Annotabant seniores, quibus otiosum est vetera et praesentia contendere, primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienae facundiae eguisse. Nam dictator Caesar¹ summis oratoribus aemulus; et Augusto prompta ac profluens, quae deceret principem, eloquentia fuit². Tiberius artem quoque callebat qua verba expenderet, tum validus sensibus aut consulto ambiguus. Etiam C. Caesaris turbata mens vim dicendi non corruptit. Nec in Claudio, quoties meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero, puerilibus statim annis, vividum animum in alia detorsit: caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere et aliquando carminibus pangendis³ inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

IV. Ceterum, peractis tristitiae imitamentis, curiam ingressus et de auctoritate patrum et consensu militum praefatus, consilia sibi⁴ et exempla capessendi egregie imperii memoravit, neque juventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam⁵; nulla odia, nullas inju-

1) Asupra talentului oratoric al lui Caesar: Cicero, *Brutus*, 72—75.

2) „August se siliã mai ales sã dea limpezime cugetãrii sale. Pentru a izbuti, el nu se ferea de prepozițiile ce determinã înțelesul cuvintelor, nici de conjuncții ce leagã frazele. Înălăturându-le, stilul are mai multã grație, dar mai puținã limpezime“. Suetoniu, *Viața lui August*, 86.

3) Suetoniu citează de el un poem asupra cădereii Troei, pe care îl citi publicului în haine de poet tragic. „El recită adese versuri nu numai la el acasă ci și în teatru, ceea ce prôduse o bucurie atât de generală, în cât se aduseră mulțumiri zeilor și o parte din versuri fură gravate cu litere de aur și dedicate lui Jupiter Capitolinul“. Suetoniu, *Viața lui Neron*, X.

4) Aluzie la Burrus și Seneca.

5) Aluzie la războaiele civile din tinerețea lui August.

rias nec cupidinem ultionis afferre¹. Tum formam futuri principatus praescripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim se negotiorum omnium iudicem fore, ut, clausis unam intra domum accusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur²; nihil in pēnatibus suis venale aut ambitioni pervium; discretam domum et rempublicam. Teneret antiqua munia senatus: consulum tribunalibus³ Italia et publicae assisterent, illi patrum aditum praeberent: se mandatis exercitibus consulturum.

V. Nec defuit fides, multaque arbitrio senatus constituta sunt: ne quis ad causam orandam mercede aut domis emeretur⁴; ne designatis quaestoribus⁵ edendi gladiatores necessitas esset. Quod quidem adversante Agrippina, tanquam acta Claudii subverterentur, obtinere patres; qui in Palatium⁶ ob id vocabantur, ut adstaret abditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum⁷ causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum imperatoris et praesidere simul parabat, nisi,

1) Aluzie la certurile dintre Agrippina, mama lui Caligula, Augusta și tânăra Livia.

2) Cum se obișnuia sub Claudiu, de pildă, în procesul lui Valerius Asiaticus, XI, 2.

3) Procesele dintre stat și locuitorii Italiei sau ai provinciilor senatoriale aparțineau de drept senatului, căruia Neron îi dădă din nou vechiul lui drept.

4) Cu alte cuvinte se puse în vigoare legea Cincia, cf. *Ann.*, XI, 5.

5) Această obligație fusese impusă questorilor de un decret al lui Claudiu, cf. XI, 22.

6) Probabil în biblioteca Palatină, fondată de August, cf. II, 37.

7) Armenia, rând pe rând prada lui Radamistus și a Parților, ceruse, probabil, ajutorul Romei.

ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, venienti matri occurreret. Ita, specie pietatis, obviam itum dedecori.

VI. Fine anni, turbidis rumoribus prorupisse rursum Parthos et rapi Armeniam allatum est, pulso Radamisto, qui, saepe regni ejus potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur in Urbe sermonum avida, quemadmodum princeps vix septemdecim annos egressus suscipere eam molem aut propulsare posset, quod subsidium in eo qui a femina regeretur, num proelia quoque et oppugnationes urbium et cetera belli per magistros administrari possent, anquirebant. Contra alli melius evenisse disserunt quam si invalidus senecta et ignavia Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus jussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos; et imperatori quantum ad robur deesse, quum octavo decimo aetatis anno Cn. Pompeius², nono decimo Caesar Octavianus civilia bella sustinuerint? Pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis quam telis et manibus geri. Daturum plane documentum honestis an secus amicis uteretur, si ducem amota invidia egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per ambitum deligeret.

VII. Haec atque talia vulgantibus, Nero et juventutem³ proximas per provincias quaesitam supplendis Orientis legionibus admove, legionesque ipsas propius

1) Vezi XII, 51.

2) De fapt, la 18 ani, Pompei serviă încă sub tatăl său în războiul împotriva lui Cinna. Nu comandă de cât la 23 de ani, luptând cu Sulla împotriva partizanilor lui Marius.

3) *Juventutem* = tinerimea romană ce locuia în provinciile vecine.

Armeniam collocari jubet, duosque veteres reges¹, Agrippam et Antiochum, expedire copias, quis Pathorum fines ultro intrarent; simul pontes per amnem Euphraten jungi. Et minorem Armeniam Aristobulo², regionem Sophenen³ Sohaemo⁴ cum insignibus regiis mandat. Exortusque in tempore aemulus Vologeso⁵ filius Vardanis⁶; et abscessere Armenia Parthi, tanquam different bellum.

VIII. Sed apud senatum omnia in majus celebrata sunt sententiis eorum, qui supplicationes et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans Urbem iniret, effigiemque ejus pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo, censuere, praeter suetam adulationem laeti, quod Domitium Corbulonem⁷ retinendae Armeniae praeposuerat videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiae Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabas legionibus apud provin-

1) Agrippa și Antiochus fusesse numiți regi de Claudiu. Agrippa era fiul unui rege, numit tot Agrippa, despre a cărui moarte se vorbește în XII, 23. Antiochus era regele Commagenii, XII, 55.

2) Aristobulus era fiul lui Herodes, regele Chalcidenei (XII, 23) și văr cu Agrippa.

3) Sophenia, o parte desprinsă de vechiul regat al Armeniei, avea drept capitală Arsamosata. Era situată la nord de Mesopotamia, între Tigru și Eufrat.

4) Sohaemus era, probabil, fiul unui prinț cu același nume, ce domni peste Arabii Iturei. La moartea lui, regatul fu trecut la Syria. Se desprinsese numai principatul Emesei ce fu dat lui Aziz, fiul mai mare al mortului. La moartea lui Aziz fratele său, Sohaemus, îi moșteni tronul.

5) Cf. XII, 44.

6) Asupra lui Vardanes, XI, 8.

7) Asupra lui Corbulo, cf. XI, 8.

ciam Syriam et legatum ejus Quadratum Ummidium¹ remaneret, par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque² quae in Cappadocia hiemabant. Socii reges, prout bello conduceret, parere jussi : sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant. Qui, ut instaret famae, quae in novis coeptis validissima est, itinere propere confecto, apud Aegeas³, civitatem Ciliciae, obvium Quadratum habuit, illuc progressum ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificis, et, super experientiam sapientiamque, etiam specie inanum validus.

IX. Ceterum uterque ad Vologesen regem nuntiiis monebant, pacem quam bellum mallet, datisque obsidibus solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret. Et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsa-sidarum. Accepitque eos centurio Insteius⁴ ab Ummidio missus, forte priore de causa adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, praefectum cohortis Arrius Varus⁵ et recipere obsides jubet. Hinc ortum inter praefectum et centurionem jurgium ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi recentem gloria, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. Unde discordia inter duces, querente Ummidio praerepta quae suis consiliis patravisset, tes-

1) Asupra lui Ummidius, cf. XII, 45.

2) Desigur, trupele ce fusesse trimise în Cappadocia în 51 pentru a potoli răscoala provinciei, XII, 49.

3) Oraș maritim din Cilicia, nu departe de Isus.

4) Probabil, Insteius Capito, pomenit la cap. XXXIX ca prefect al taberilor în armata lui Corbulo.

5) Asupra lui Arrius Varus, cf. *Hist.*, III, 6 ; IV, 11 și 39.

tante contra Corbulone non prius conversum regem ad offerendos obsides quam ipse, dux bello delectus, spes ejus ad metum mutaret. Nero, quo componeret diversos¹, sic evulgari jussit, ob res a Quadrato et Corbulone prospere gestas laurum fascibus imperatoriis² addi. Quae, in alios consules egressa, conjunxi.

X. Eodem anno Caesar effigiem Cn. Domitio patri³ et consularia insignia Asconio Labeoni⁴, quo tutore usus erat, petivit a senatu; sibi quoque statuas argento vel auro solidas adversus offerentes prohibuit. Et quanquam censuissent patres ut principium anni inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem⁵ kalendarum Januariatum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carrinas Celer, senator, servo accusante⁶, aut Julius Densus, equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

1) *Diversos* = *Discordes*.

2) Fascele împăratniui sub auspiciile căruia locotenenții lui obținuse succese. Împărații aveau 12 lictori cu fasce, ca și consulii.

3) Felicitat de prietenii săi de nașterea lui Neron, Domitius le răspunse că dintr'însul și din Agrippina nu putea să iasă decât o pacoste publică. Suetoniu, *Viața lui Neron*, V.

4) Necunoscut.

5) Din anul 153 a. Chr., fu fixat începutul anului la calendele lui Ianuarie.

6) Depoziția sclavului împotriva stăpânului său era primită în procesele de adulter, de incest și de violare a maiestății. Când stăpânul era condamnat, sclavul primea o optime din averea lui și libertatea.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio¹ consulibus, quum in acta principum² jurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium jurare prohibuit, magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloria sublatus, majores continuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum³, quem, ob adulterium Messalinae ordine demotum, reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quam honesta praeciperet, vel jactandi ingenii, voce principis vulgabat.

XII. Ceterum infracta paulatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum⁴ Acte fuit, simul assumptis in conscientiam M. Othone⁵ et Claudio Senecione⁶, adolscutulis decoris, quorum Otho familia consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente, penitus irrepserat per luxum et ambigua secreta, ne senioribus quidem principis amicis adversantibus, muliercula, nulla cujusquam injuria, cupidines principis explente, quando uxore ab Octavia, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent illicita, abhorrebat; metuebaturque ne in stupra feminarum illustrium prumperet, si illa libidine prohiberetur.

1) Fiul lui C. Antistius, consul la 23 d. Chr., cf. IV, 1.

2) Triumvirii Octavius, Antonius și Lepidus jurară cei din-tai pe actele lui Caesar. Se stabili apoi obiceiul de a jura pe actele Impăraților, trecând alături de Impăratul actual și pe toți cei dinaintea lui, începând cu Caesar.

3) Cf. XI, 36.

4) Acte fusese cumpărată în Asia. Neron pretindea că descindea din regele Attalus. „Fu pe cale, scrie Suetoniu, de a se căsători cu liberta Acte, punând niște foști consuli ca să afirme cu jurământ că eră de naștere regală”.

5) E viitorul Impărat.

6) Asupra lui Senecio, XV, 50—70.

XIII. Sed Agrippina libertam aemulam, nurum ancillam, aliaque eundem in modum muliebriter fremere. Neque paenitentiam filii aut satietatem opperiri; quantoque foediora exprobrabat, acrius accendere¹, donec, vi amoris subactus, exueret obsequium in matrem seque Senecae permetteret. Ex cujus familiaribus Annaeus Senenus² simulatione amoris adversus eandem libertam primas adolcentis cupidines velaverat praebueratque nomen, ut quae princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta juvenem aggredi, suum potius cubiculum ac sinum³ offerre contegendis quae prima aetas et summa fortuna expeterent. Quin et fatebatur intemperativam severitatem, et suarum opum quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat, ut nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant orabantque cavere insidias mulieris semper atrocis, tum et falsae. Forte illis diebus Caesar, inspecto ornatu quo principum conjuges ac parentes⁴ effulserant, deligit vestem et gemmas misitque donum matri, nulla parcimonia, quum praecipua et cupita aliis⁵ prior⁶ deferret. Sed Agrippina non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri proclamat, et dividere filium quae cuncta ex ipsa haberet.

1) *Accendere*, subînțeles *amorem ejus*.

2) Eră prefectul strajelor de noapte și foarte iubit de Seneca. Muri împreună cu toți conmesenii, cărora li se servise o mâncare de ciuperci.

3) *Sinum*, confidența ei.

4) *Parentes* = mamele.

5) *Cupita aliis* = podoabe pe care le dorise alte împărațese.

6) *Prior* = *ultro*.

XIV. Nec defuere qui in deterius referrent. Et Nero, infensus iis quibus superbia muliebris innitebatur, demovet¹ Pallantem² cura rerum quis a Claudio impositus velut arbitrium regni agebat ; ferebaturque, degrediente eo magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse ire Pallantem ut ejuraret³. Sane pepigerat Pallas ne cujus facti in praeteritum interrogaretur⁴, paresque rationes⁵ cum republica haberet. Praeceptis posthac Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque principis auribus abstinere quominus testaretur adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per injurias matris excerceret. Non abnuere se quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. Id solum dis et sibi provisum quod viveret privignus. Ituram cum illo in castra ; audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrus et exul Seneca, trunca scilicet manu et professoria lingua generis humani regimen exostulantes. Simul intendere manus, aggerere probra, consecratum Claudium, infernos Silanorum⁶ manes invocare et tot irrita facinora.

1) *Demovet* = îl destitui.

2) Pallas eră însărcinat cu finanțele imperiului.

3) Sup republică, magistrații la eșirea lor din magistratură erau obligați să depună un jurământ că au respectat legile statului : cea ce se numia cu termenul consacrat de *ejurare* = a abdică. Pallas, care săvârșise atâtea jafuri în fondurile publice, nu putea depune jurământul că se purtase cinstit. De aceea și obținuse să nu dea socotelile funcției lui.

4) *Interrogaretur* = nu se vor face cercetări asupra gestiunii din trecut.

5) *Pares rationes* = bilanțul aprobat.

6) M. și L. Silanus, propriile ei victime.

XV. Turbatus his Nero et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum modo matris violentiam, modo ipsius indolem, levi quidem experimento, nuper cognitam, quo tamen favorem late quaesivisset. Festis Saturno diebus¹, inter alia aequalium ludicra, regnum lusu sortientum, evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa² nec ruborem allatura : ubi Britannico jussit exsurgeret, progressusque in medium cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis, ille constanter exorsus est carmen³ quo evolutum eum sede patria rebusque summis significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellecta invidia, odium intendit⁴; urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen neque jubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur, pararique venenum jubet, ministro Pollione Julio, praetoriae cohortis tribuno, cujus cura attinebatur damnata veneficii nomine Locusta⁵, multa scelerum fama. Nam, ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi⁶ haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, tramisitque exsoluta alvo parum validum, sive temperamentum inerat ne statim saeviret. Sed Nero, lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, jubere supplicium veneficae, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. Promitten-

1) Saturnalele se serbau la 17 Decembrie înainte de reforma calendarului făcută de Caesar ; la 19 după această reformă. Ele durau șapte zile.

2) *Diversa*, subînțelea *jussit*.

3) Probabil niște versuri din *Andromaca* lui Ennius.

4) *Intendit* = *auxit*.

5) Despre Locusta, XII, 66.

6) *Pensi*, genet. de preț.

tibus¹ dein tam praecipitem necem quam si ferro urgetur, cubiculum Caesaris juxta decoquitur virus cognitis antea venenis rapidum.

XVI. Mos habebatur principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus² sedentes vesci, in adspectu propinquorum, propria et parciore mensa. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac praecalida et libata gustu potio traditur Britannico; dein, postquam fervore aspernabatur, frigida in aqua affunditur venenum, quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur a circumsedentibus: diffugiunt imprudentes; at quibus altior intellectus, resistunt³ defixi et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis et nescio similis, solitum ita ait per comitalem morbum, quo prima ab infantia afflicteretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque. At Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse atque Octaviam, sororem Britannici, constiterit; quippe sibi supremum auxilium ereptum et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem,

1) *Promittentibus*, abl. absolut.

2) Obiceiul luat probabil dela curtea regelui Persilor și practicat întâiu de August. „Titus — viitorul Împărat — scrie Suetoniu, eră atât de prieten cu Britannicus, încât se crede că băuse și el din otrava ce se dăduse acestuia, din care pricină fu greu și îndelung bolnav. În amintirea acestei prietenii, Titus îi ridică apoi o statuie de aur în palatul său, și o statuie equestră de fildeș pe care o așeză printre statuele zeilor cu toate ceremoniile religioase”. Suetoniu, *Viața lui Titus*, 2.

3) *Resistunt* = rămân pe loc.

omnes affectus abscondere didicerat. Ita, post breve silentium, repetita convivii laetitia¹.

XVII. Nox eadem necem Britannici et rogum conjunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis² sepultus est, adeo turbidis imbris ut vulgus iram deum portendi crediderit adversus facinus, cui plerique³ etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum aestimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores crebris ante exitium diebus illud isse pueritiae Britannici Neronem, ut jam non praematura neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae⁴ ne tempore quidem ad complexum sororum⁵ dato, ante oculos ini-

1) Iată chipul în care Suetoniu povestește această tragică moarte, *Viața lui Neron*, 33. „Locusta prepară o otravă, care nu reuși delă început după cum sperase, neproducând lui Britannicus de cât o diarie. Neron chiamă pe Locusta și puse să fie bătută pentru că-i dăduse un leac în loc de otravă. Și cum ea se scuză că voise să ascundă o crimă atât de odioasă, „Negreșit, că mă și tem de legea Julia !“, îi răspunse Neron. El o sili atunci să prepare chiar în fața lui otrava cea mai violentă cu putință. O încercă mai întâlu asupra unui ied, care muri după cinci ore. O întări și o puse să se coacă din nou. Dând-o apoi unui purcel, acesta muri pe loc. Ducând-o în sala de mâncare, porunci să i se dea lui Britannicus la masă, chiar în acea seară. Tânărul prinț muri îndată ce o gustă. Neron spuse conmesenilor că era numai un acces de epilepsie. A doua zi îl îngropă în grabă pe un timp rău și fără pompă. Pe Locusta o răsplăti pentru acest serviciu, grațind-o și dându-i moșii însemnate. El îi dădu chiar și ucenici“.

2) În mauzoleul lui August, cf. I, 8.

3) Servilius, Aufidius Bassus, Fabius Rusticus.

4) Subt ochii zeilor ce prezidau masa.

5) Octavia și Antonia, cf. XII, 2 și 68.

mici properata sit in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, id a maioribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera neque laudationibus aut pompa detinere. Ceterum et sibi, amisso fratris auxilio, reliquas spes in republica satis, et tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia¹ summum ad fastigium genita.

XVIII. Exin largitione potissimos amicorum auxit². Nec defuere qui arguerent viros gravitatem asseverantes³, quod domos, villas, id temporis, quasi praedam divisissent. Alii necessitatem adhibitam credebant a principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum⁴ quemque obstrinxisset. At matris ira nulla munificentia leniri, sed amplecti Octaviam, crebra cum amicis secreta habere, super ingenitam avaritiam undique pecunias, quasi in subsidium, corripens; tribunos et centuriones comiter excipere; nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere, quasi quaereret ducem et partes. Cognitum id Neroni, excubiasque militares, quae ut conjugii imperatoris olim, tum ut matri servabantur, et Germanos, nuper eundem in honorem custodes additos, degredi iubet. Ac, ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam quae Antoniae⁵ fuerat, quoties ipse illuc ventitaret, saeptus turba centurionum et post breve osculum digrediens.

1) Neron era intrat prin adopție în familia Claudia.

2) Nu numai prietenii ci și fruntașii Romei, senatorii, consuli, prefecții.

3) Aluzie mai ales la Burrus și Seneca.

4) *Validissimum* = cei mai influenți.

5) Probabil Antonia, nevasta lui Drusus, fratele lui Tiberiu.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiae non sua vi nixae. Statim relictum Agrippinae limen. Nemo solari, nemo adire, praeter paucas feminas, amore an odio incertas. Ex quibus erat Junia Silana¹, quam matrimonio C. Silii a Messalina depulsam supra retuli, insignis genere, forma, lascivia, et Agrippinae diu percara, mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum², nobilem juvenem, a nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, impudicam et vergentem annis dictitans, non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate³ Silanae maritus poteretur. Illa, spe ultionis oblata, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et saepius jam audita disserens, quod Britannici mortem lugeret aut Octaviae injurias evulgaret, sed destinavisse eam Rubellium Plautum⁴, per maternam originem pari ac Neronem gradu a divo Augusto, ad res novas extollere, conjugioque ejus et jam imperio rempublicam rursus invadere. Haec Iturius et Calvisius Atimio, Domitiae⁵, Neronis amitae, liberto, aperuit. Qui, laetus oblati (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa⁶ aemulatio exercebatur), Paridem histrionem, li-

1) XI, 12.

2) Asupra lui Sextius Africanus, XIV, 46.

3) *Opibus et orbitate* = *opibus per orbitatem vacuis*.

4) Fiul lui Rubellius Bandus și al Juliei, nepoata lui Tiberiu (cf. VI, 27). Tiberiu intrând în familia Julia, Rubellius eră, ca și Neron, un descendent în rangul al patrulea al lui August. Exilul și moartea lui sunt povestite în XV, 22 și 58.

5) Domitia eră sora tatălui lui Neron Sora ei, Domitia Lepida, fusese condamnată la moarte sub Claudiu, XII, 64 și 65.

6) Passienus Crispus (VI, 20), însurat cu Domitia, o părăsise pentru a luă pe Agrippina.

bertum et ipsum Domitiae, impulit ire propere crimen-
que atrociter deferre.

XX. Profecta nox erat et Neroni per vinolentiam trahebatur, quum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis¹ luxu principis intendere², sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque iudicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefectura destinaret, tanquam Agrippinae gratia³ profectu n et vicem reddentem. Fabius Rusticus⁴ auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum⁵ codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura, sed ope Senecae dignationem Burro retentam. Plinius⁶ et Cluvius⁷ nihil dubitatum de fide praefecti referunt. Sane Fabius inclinat ad laudes Senecae, cujus amicitia floruit. Nos, consensum auctorum secuturi, quas diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero, trepidus et interficiendae matris avidus, non prius differri potuit quam Burrus necem ejus promitteret,

1) Unsprezece ani după aceea, Neron ucise pe Paris, pentru că nu-l putuse învăța dansul,

2) Prin jocuri obscene.

3) Cf. XII, 42.

4) Istoric contemporan, prieten al lui Seneca. Elogiul lui e în *Agricola*, 10. Istoria lui începea cu domnia lui Claudiu și, probabil, se sfârșia cu Neron.

5) Mama lui fusese doica lui Neron. Numit mai târziu prefect al Egiptului, căzu în disgrație, fu exilat și rechemat după moartea lui Neron.

6) În afară de *Istoria naturală*, Plinius cel bătrân, povestise toate războaiele cu Germania, în 20 de cărți, și istoria Romei dela epoca lăsată de Aufidius Bassus.

7) Cluvius a povestit istoria lui Neron și a urmașilor săi, până la moartea lui Vitellius cf. *Ann.*, XIV,).

si facinoris coargueretur : sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam ; nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo afferri : reputaret tenebras, et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiae propiora.

XXI. Sic lenito principis metu et luce orta, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta dissolveretque vel poenas lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur ; aderant et ex libertis arbitri sermonis¹. Deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Et Agrippina ferociae memor : „Non miror, inquit, Silanam, nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde a parentibus liberi quam ab impudica adulteri mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii aut Caesari conscientia subeunda est. Nam Domitiae inimicitias gratias agerem, si benevolentiae mecum in Neronem meum certaret : nunc per concubinum Atimetum et histrionem Paridem quasi scenae fabulas componit. Bazarum suarum piscinas extollebat, quum meis consiliis adoptio et proconsulare jus, et designatio consulatus, et cetera apiscendo imperio praepararentur. Aut existat qui cohortes in Urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel liberos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego, Britannico potente rerum, poteram ? Ac si Plautus aut quis alius rempublicam iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba, impatientia caritatis aliquando incauta, sed ea crimina objiciant, quibus, nisi a filio, absolvi

1) Neron nu prea avea incredere în Seneca și Burrus.

„non possim¹?” Commotis qui aderant ultroque spiritus ejus mitigantibus, coll quium filii exposcit : ubi nihil pro innocentia quasi diffideret, nec de beneficiis, quasi exprobraret, disseruit, sed ultionem in delatores et praemia amicis obtinuit.

XXII. Praefectura annonae Faenio Rufo², cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae³, Aegyptus Claudio Balbillo⁴ permittuntur. Syria P. Anteio⁵ destinata ; sed variis mox artibus elusus, ad postremum in Urbe retentus est. At Silana in exilium acta⁶. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Antimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride quam ut poena afficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla⁷, claritudine generis et affinitate Claudii, cui per nuptias Antoniae⁸ gener erat, ad impe-

1) Cf. Racine *Britannicus*, act. IV. sc. II :

Moi le faire empereur ! ingrat, l'avez-vous cru ?

Quel serait mon dessein ? qu'aurais-je pu prétendre ?

Quels honneurs dans sa cour, quel rang pourrais-je attendre ?

Ah ! si sous votre empire on ne m'épargne pas, etc.

2) Tacit laudă desinteresarea lui Rufus. El fu numit apoi prefect al pretoriului cu Tigellinus (XIV, 51). Influența acestuia îi știrbi însă din autoritate, mai ales după retragerea lui Seneca. Sfârși prin a conspira cu Piso (XV, 50), și arată puțin curaj în ultimele lui momente (XV, 68).

3) Poate tatăl poetului L. Arruntius Stella din Padova.

4) Pe acest Balbillus îl laudă mult Seneca, *Quaest. nat.* IV, 2, 12.

5) Asupra morței lui, XVI, 14.

6) Cf. XIV, 12.

7) Asupra lui, XII, 52.

8) Cf. XI, 2.

rium vocaretur. Ejus accusationis auctor exstitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus et tum vanitatis manifestus¹. Nec tam grata Pallantis innocentia quam gravis superbia fuit : quippe, nominatis libertis ejus, quos consocios haberet, respondit nihil unquam se domi nisi nutu aut manu significasse, vel, si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret. Burrus, quamvis reus, inter iudices² sententiam dixit. Exiliumque accusatori irrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus oblitterata aerarii nomina retrahebat.

XXIV. Fine anni, statio cohortis assidere ludis solita³ demovetur, quo major species libertatis esset, utque miles, theatri licentiae non permixtus, incorruptior ageret, et plebes daret experimentum, an amotis custodibus modestiam retineret. Urbem princeps lustravit⁴ ex responso haruspicum, quod Jovis ac Minervae aedes de coelo tactae erant.

XXV. Q. Volusi⁵, P. Scipione⁶ consulibus, otium foris, foeda domi lascivia, quia Nero itinera Urbis et lupanaria et deverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, pererrabat⁷, comitantibus qui raperent venditioni exposita et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus et ore praeferret⁸. Deinde, ubi Caesarem esse qui grassaretur

1) *Vanitatis manifestus* = dovedit de minciună.

2) Procesul se judecă înaintea împăratului.

3) Această suprimare fu de scurtă durată.

4) Se primbă în jurul oraşului o victimă ispăşitoare.

5) Asupra lui Volusius, III, 30.

6) Probabil fiul lui P. Cornelius Scipio, fostul soţ al Poppei, XI, 2.

7) Aceiaş povestire e în Suetoniu, *Viaţa lui Neron*, 26. El adaugă şi faptul că Neron vindea la palat prin meşat obiectele furate.

8) *Ore praeferret* = purta urmele pe faţă.

pernotuit augebanturque injuriae adversus viros feminasque insignes, et quidam, permissa semel licentia, sub nomine Neronis inulti propriis cum globis eadem exercebant, in modum captivitatis¹ nox agebatur; Juliusque Montanus, senatorii ordinis², sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero tum metuentior in posterum milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent; si a laesis validius ageretur, arma inferebant. Ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in proelia convertit impunitate et praemiis atque ipse occultus et plerumque coram prospectans³, donec, discordi populo et gravioris motus terrore, non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur⁴ milesque theatro rursum assideret.

XXVI. Per idem tempus actum in senatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque ut adversus male meritos revocandae libertatis jus⁵ patronis daretur. Nec deerant qui censerent: sed consules, relationem incipere

1) *In modo captivitatis* = ca într'un oraș cucerit.

2) Probabil eră fiul unui senator. August hotărâse ca fiii senatorilor să poată asista la ședințe odată cu luarea togei virile.

3) Suetoniu adaugă: „Din înălțimea avant-scenei le primia și incurajă tulburările ațâțate de actori. Când începeau să se bată, aruncându-și în cap pietre și băncile, aruncă și el asupra poporului. Odată lovi chiar în cap pe un pretor“.

4) Alungați sub Tiberiu (IV, 14), ei se întoarseră, după cum aveau să se întoarcă și în urma acestei exilări care n'avea să fie ultima.

5) Claudiu dăduse un decret la fel, care, probabil, rămăsese fără efect.

non ausi ignaro principe¹, perscripsere tamen ei consensum senatus. Ille, an auctor constitutionis fieret, inter paucos et sententiae diversos consultare, quibusdam coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse frementibus ut jam aequo cum patronis jure agerent ac verberibus² manus ultro intenderent, impune vel poenam suam deridentes. Quid enim aliud laeso patrono concessum quam ut centesimum ultra lapidem, in oram Campaniae, libertum releget? Ceteras actiones promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum quod sperni nequeat. Nec grave manumissis per idem obsequium retinendi libertatem, per quod assecuti sint. At criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coerceantur quos beneficia non mutavissent.

XXVII. Disserebatur contra: paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere, nihil universorum juri derogandum: quippe late fusum id corpus; hinc plerumque tribus³, decurias⁴, ministeria magistratibus et sacerdotibus⁵, cohortes etiam in Urbe conscriptas⁶; et plurimis equitum, plerisque senatoribus non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustra majores, quum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi po-

1) Consulii evitau de a lăsa senatului vreo inițiativă.

2) *Verberibus*, dativul intenției.

3) Poporul roman era împărțit în 35 de triburi; 31 erau *tribus rusticae* și patru *tribus urbanae*. Libertii erau trecuți în triburile urbane.

4) Companiile de grefieri, lictori, pristavi, nomenclatori.

5) Scribii și servitorii necesari cultului.

6) Cohortele gărzi de noapte, *cohortes vigilum*, erau compuse numai din liberti.

suisse. Quin et manumittendi duas species¹ institutas, ut relinqueretur paenitentiae aut novo beneficio locus : quos vindicta patronus non liberaverit, velut vinclo servitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet quod datum non adimeretur. Haec sententia valuit. scripsitque Caesar senatui, privatim expenderent causam libertorum, quoties a patronis arguerentur ; in commune nihil derogarent. Nec multo post ereptus amittae libertus Paris quasi jure civili², non sine infamia principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

XXVIII. Manebat nihilominus quaedam imago reipublicae. Nam inter Vibullium praetorem et plebei tribunum Antistium³ ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum et a praetore in viela ductos tribunus omitti jussisset. Comprobavere patres, incusata Antistii licentia. Simul prohibiti tribuni jus praetorum et consulum praeripere⁴, aut vocare ex Italia cum quibus lege

1) Erau două feluri de a da libertatea unui sclav : unui privat, înaintea a cinci martori sau prin o scrisoare contra-semnată de cinci persoane. Felul acesta de a elibera dădea o libertate ce nu trecea asupra copiilor, și niște drepturi politice restrânse. Un alt fel eră de a-l elibera în fața unui magistrat superior, consul sau pretor, ce atingea pe sclav cu o vargă. Libertul avea atunci toate drepturile de cetăț. nie.

2) Paris intentă un proces Domitiei ca să-i dea îndărăt suma de zece mii de sesterti cu care își cumpăraseră libertatea, pretinzând că se născuse liber. Tribunalul îi dădu dreptate pentru a face pe placul lui Neron.

3) Antistius Sosianus (XIV, 14), eră o fire independentă. Exila sub Neron pentru niște versuri satirice (XIV, 48), se reintoarse în Italia în timpul războaielor civile, pentru a fi exilat din nou de Vespasian (*Hist*, IV, 55).

4) Tribunii puteau arestă pe un cetățean ; nu puteau însă chemă pe cinevă nici chiar la Roma înaintea tribunalului lor.

agi¹ posset. Addidit L. Piso², designatus consul, ne quid intra do num³ pro potestate adverterent, neve multam ab iis dictam quaestores aerarii in publicas tabulas ante quatuor menses referrent; medio temporis contradicere liceret, deque eo consules statuerent. Cohibita arctius et aedilium potestas, statumque quantum curules. quantum plebei pignoris⁴ caperent vel poenae irrogarent. Eo Helvidius Priscus⁵, tribunus plebis, adversus Obultronium Sabinum⁶, aerarii quaestorem, contentiones proprias exercuit, tanquam jus hastae adversus inopes inclementer augeret. Dein princeps curam tabularum publicarum a quaestoribus ad praefectos⁷ transtulit.

XXIX. Varie habita ac saepe mutata ejus rei forma. Nam Augustus senatui permisit⁸ deligere praefectos;

1) Tribunalul, în fața căruia se judecau afacerile locuitorilor Italiei, eră tribunalul consulilor și deci înaintea senatului.

2) Tatăl lui L. Piso fusese consul la 27 d. Chr. (IV, 62).

3) Casa tribunului era deschisă zi și noapte, pentru a putea primi oricând reclamațiile. El nu putea totuș să-și dea sentința decât în public.

4) Autoritatea judiciară a edililor corespundea cam cu autoritatea ofițerilor de poliție de azi. „Cetățeanul ce nu răspundea la citația unui magistrat, senatorul care, deși convocat, nu se ducea la ședințele senatului, erau siliți printr'o confiscare a mobilelor. Acest gaj răspundea de amenda la care eră condamnat cel ce nu-și putea dovedi absența printr'un motiv legal“.

5) Cf. XII, 49.

6) Fu ucis în Spania sub Galba (*Hist.*, I, 37).

7) O funcție nouă.

8) Prefecții tezaurului instituți de August (28 a. Chr.), erau aleși printre foștii pretori. Erau doi și își exercitau funcția timp de un an numai.

dein, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum qui praeessent : neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quaestores rursum imposuit¹, iisque, ne metu offensionum segnius consularent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero praetura perfunctos et experientia probatos delegit².

XXX. Damnatus isdem consulibus Vipsanius Laenas, ob Sardiniam provinciam³ avare habitam. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, Cretensibus accusantibus⁴. Clodius Quirinalis, quod, praefectus remigum⁵, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuria saevitiaque afflictavisset, veneno damnationem anteit. Caninius Rebilus, ex primoribus peritia legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae, emisso per venas sanguine, effugit, haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius⁶ egregia fama concessit, cui tres et nonaginta anni spatium vivendi praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia, fuere.

1) Questorii numiți astfel (44 d. Chr.), erau aleși pe trei ani. După eșirea din funcție deveniau deadreptul pretori, fără a mai trece prin edilitate sau tribunat.

2) *Delegit* subînțeles *ipse*.

3) Eră procuratcrul Sardiniei.

4) Creta împreună cu Cyrenaica formau o provincie senatorială guvernată de un pretor.

5) *Praefectus remigum* = prefectul flotei dela Ravenna.

6) Când muri eră prefect al Romei. El moștenise de la părinți o mare avere (III, 30), pe care o mărise prin economie (XIV, 56).

XXXI. Nerone iterum, L. Pisone consulibus, pauca memoria digna evenere, nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri¹ apud campum Martis Caesar extruxerat, volumina implere, quum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis Urbis actis² mandare. Ceterum coloniae Capua atque Nuceria³ additis veteranis firmatae sunt; plebeique congiarium quadringeni nummi⁴ viritim dati, et sestertium quadrigenties⁵ aerario illatum est⁶, ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis quam vi, quia quum venditor pendere juberetur, in partem pretii emptoribus accresbat. Edixit Caesar ne quis magistratus aut procurator⁷, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet. Nam ante non minus tali largitione quam corripiendis pecuniis subiectos affligebant, dum, quae^{tu} libidine deliquerant, ambitu propugnant.

XXXII. Factum et senatus consultum ultioni juxta et securitati, ut, si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque qui, testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent. Redditur

1) Acest amfiteatru era de lemn și fu construit într'un an (Suetoniu, *Viața lui Neron*, 12). Cel dintâiu amfiteatru construit la Roma pentru jocuri de gladiatori pare a fi fost amfiteatrul lui Julius Caesar, la 43 a. Chr.

2) Ziarul oficial al Romei.

3) In Campania.

4) Adică 73 lei 52 bani.

5) 7.352.392 lei.

6) Acest impozit fusese pus de August. Venitul trecea la casa armatei.

7) Magistratii erau puși sub autoritatea senatului, procuratorii erau funcționarii imperiali ai anumitor provincii.

ordini Lurius Varus¹ consularis, avaritiae criminibus olim percussus. Et Pomponia Graecina², insignis femina, Plautio³, qui ovans se de Britannis retuit, nupta, ac superstitionis externae⁴ rea, mariti iudicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite fama-que conjugis cognovit et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas et continua tristitia fuit. Nam post Juliam, Drusi filiam⁵, dolo Messalinae interfectam, per quadraginta annos non cultu nisi lugubri, non animo nisi maesto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam verti.

XXXIII. Idem annus plures reos habuit. Quorum P. Celerem⁶, accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar traxit, senecta donec mortem obiret : nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem⁷ Cilices detulerant maculosum foedumque, et

1) Necunoscut.

2) Probabil fata lui P. Pomponius Graecinus, consul subregat la 16 d. Chr., cf. II, 32.

3) A. Plautius Lateranus, locotenentul lui Claudiu, cucerise la 43 cea mai mare parte din Britannia. Fu cel dintău guvernator al acestei provincii, cf. XI, 36.

4) Probabil de creștinism.

5) Vipsania Agrippina, mama lui Drusus (fiul lui Tiberiu) și bunica Juliei, eră fiica lui Agrippa și a Pomponiei, nepoata lui Atticus. Astfel se explică rudenia Pomponiei Graecina cu fiica lui Drusus. Măritată întâiu cu Neron, fiul lui Germanicus (III, 29), apoi cu Rubellius Blandus, această Julie fu ucisă din pricina urei Messalinei.

6) Un intendent al lui Neroe ce otrăvise pe P. Silanus, (XIII, 1).

7) Celebru delator, XI, 6. De la Tiberiu, Cilicia formă o provincie deosebită de Syria, sub autoritatea unui propretor.

idem jus audaciae in provincia ratum, quod in Urbe exercuerat : sed pervicaci accusatione conflictatus, postremo defensionem omisit ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello¹, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatorum ejus exilio multarentur, tanquam insonti periculum fecissent.

XXXIV. Nerone tertium consule, simul iniit consulatum Valerius Messala², cujus proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse pauci jam senum meminerant. Sed nobili familiae honor auctus est oblati in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messala paupertatem innoxium sustentaret. Aurelio quoque Cottae³ et Haterio Antonino⁴ annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent. Ejus anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur, quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse aut alienae id potentiae donum habere, et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. Ad hoc Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores connubiisque permixti, ac, libertate ignota, illuc magis ad servitium inclinantes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum quam contra perfidiam hostium erat. Quippe

1) Alt delator celebru, acuzatorul lui Thrasea, XII, 4. Eră propretorul Lyciei și al Pamphylii.

2) Consulatul eră aproape ereditar în această familie.

3) Probabil fiul acelui Cottă ce fusese consul în anul 20 d. Chr. (III, 2).

4) Fusese consul la 53 d. Chr., cf. XII, 18.

Syria transmotae legiones¹, pace longa segnes, munia armorum aegerrime tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos qui non stationem, non vigiliis inissent, vallum fossamque quasi nova et mira viserent, sine galeis, sine loriceis, nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta. Igitur dimissis quibus senectus aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam Cappadociamque delectus, adjectaque ex Germania legio² cum equitibus alariis et peditatu cohortium. Retentusque omnis exercitus sub pellibus³, quamvis hieme saeva adeo, ut, abducta glacie, nisi effossa humus tentoriis locum non praeberet. Ambusti multorum artus vi frigoris et quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus⁴, ut oneri adhaerentes truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite inlecto, in agmine, in laboribus frequens adesse; laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam coeli militiaeque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quaesitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequeretur, sed qui signa reliquerat statim capite poenas luebat. Idque usu salubre et misericordia melius apparuit; quippe pauciores illa castra deseruere, quam ea in quibus ignoscebatur.

1) Din cele patru legiuni din Orient (IV, 5), două fusesse trimise în Armenia (XIII, 40). Celelalte două rămăsesse în Syria sub comanda guvernatorului Ummidius Quadratus, (XIII, 8).

2) Legiunea XII care fusesse sub Claudiu (43 d. Chr.) trimisă în Germania, când se luase din această provincie două legiuni pentru a întări garnizoana din Britannia.

3) *Sub pellibus* = sub corturile de piele de iarnă.

4) *Manus*, acuzati grec.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus, auxiliariis, ne pugnam priores audent praedicat : curam praesidiorum Paccio Orfito, primi pili¹ honore perfuncto, mandat. Is, quanquam incautos barbaros et bene gerendae rei casum offeri scripserat, tenere se munimentis et majores copias opperiri jubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae advenerant pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant sua quisque in castra rapida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Paccium et praefectos² militesque tendere extra vallum jussit ; inque ea contumelia detenti nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt³.

XXXVII. At Tiridates, super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adjutus, non furtim jam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et, si copiae contra ducerentur, eludere, hucque et illuc volitans plura fama quam pugna exterrere. Igitur Corbulo, quaesito diu proelio, frustra habitus et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispertit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent ; simul regem Antiochum⁴ monet proximas sibi praefecturas⁵ petere. Nam Pharasmanes⁶, in-

1) Cel dintâiu dintre centurioni.

2) Comandanții cohortelor auxiliare.

3) O pedeapsă militară întrebuintată din timpurile cele mai vechi. Trupele vinovate trebuiau să stea dincolo de lagăre și uneori chiar fără corturi.

4) Regele Comm: genei XIII, 7.

5) Adică provinciile sudice ale Armeniei.

6) Regele Iberiei, XI, 8.

terfecto filio Radamisto¹, quasi proditore, quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. Tuncque primum illecti Moschi², gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent cur, datis nuper obsidibus³ redintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur? Ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causa quam vi agere malent⁴: sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis⁵ virtutem fortunamque, saepius jam clade Romana expertam. Ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniae⁶ attineri, suadet Tiridati precibus Caesarem aggredi: posse illi regnum stabile et res incruentas contingere. si omissa spe longinqua et sera, praesentem potioremq; sequeretur.

XXXVIII. Placitum dehinc, quia, commeantibus invicem nuntiis, nihil in summam pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. Mille equitum praesidium Tiridates affore sibi dicebat; quantum Corbuloni cujusque generis militum assisteret, non statuere, dum positis loriceis et galeis, in faciem pacis, veniretur. Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent: ideo arctum inde nume-

1) Cf. XII, 44.

2) Moschi locuiau pe țărmurile mării Negre între Iberia și Colchida, la nordul Armeniei, pe care o invadară deci prin partea mai greu de invadat pentru Romani.

3) Cf. XIII, 9.

4) Și Tiridates și Vologeses.

5) Asupra Arsacizilor, II, 1.

6) Hyrcanii locuiau la sud-estul mării caspice.

rum finiri et hinc majorem offeri, ut dolus pararetur ; nam equiti, sagittarum usu exercito, si detecta corpora objicerentur, nihil profuturam multitudinem. Dissimulato tamen intellectu, rectius de iis, quae in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos respondit. Locumque delegit, cujus pars altera colles erant clementer assurgentes, accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit, cui accita per noctem aliis ex castris tria millia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates, vergente jam die, procul adstitit, unde videri magis quam audiri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra jubet.

XXXIX Rex sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut comneatus nostros, Pontico mari et Trapezunte oppido adventantes¹, interciperet, propere discedit. Sed neque connatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur praesidiis nostris insessos, et Corbulo, ne irritum bellum traheretur utque Armenios ad sua defendenda cogere, excindere parat castella : sibi quae quod validissimum in ea praefectura, cognomento Volandum², sumit ; minora Cornelio Flacco legato et Insteio Capiton³, castrorum praefecto, mandat. Tum, circumspectis munimentis et quae expugnationi

1) Aceste provizii veniau din Bizanț și din provinciile asiatice prin Pontul Euxin și luau apoi drumul pe uscat.

2) Cetate necunoscută ; era la câte va zile la vest de Artaxata.

3) Probabil tot ceturionul pomenit la capitolul 9 și devenit acum prefect de tabere.

idonea provisus, hortatur milites ut hostem vagum, neque paci aut proelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem, exuerent sedibus, gloriaque pariter et praedae consularent. Tum, quadripertito exercitu, hos in testudinem conglobatos subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admove, multos tormentis faces et hastas incutere jubet; libritoribus funditoribusque attributus locus, unde eminens glandes torqueant, ne quā pars subsidium laborantibus ferret, pari undique metu. Tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut, intra tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi¹, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. Et imbellis vulgus sub corona² venundatum; reliqua praeda victoribus cessit. Pari fortuna legatus ac praefectus usi sunt; tribusque una die castellis expugnatis, cetera terrore et alia sponte incolarum in deditionem veniebant. Unde orta fiducia caput gentis Artaxata³ aggrediendi. Nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae, si amnem Araxen, qui moenia alluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul et latioribus vadis transiere.

XL. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur, si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias illigaret, statuit postremo ostendere aciem et dato die⁴ proelium incipere, vel simulatione fugae locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro

1) *Sub corona* = prizonierii vânduți de sclavi aveau o coroană pe cap.

2) *Obices portarum* = baricadele ridicate în dosul porților.

3) Oraș pe Araxis.

4) *Dato die* = la momentul prielnic.

duce nostro, qui viæ pariter et pugnae¹ composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis²; recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur, quibus iusserat ut instantibus cominus resisterent, refugos non sequerentur. In cornibus pedes sagittarius et cetera manus equitum ibat, productione cornu sinistro per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Assaultare ex diverso³ Tiridates, non usque ad ictum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos⁴ consecrari posset. Ubi nihil temeritate solum, nec amplius quam decurio equitum⁵, audentius progressus et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis jam tenebris abscessit.

XLI. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein, postquam exploratores attulere longinquum regis iter, et Medi⁶ an Albani⁷ peterentur incertum, lucem operitur, præmissa levi armatura, quæ muros interim ambiret oppugnationemque eminus inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisere; quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus, de-

1) *Viae pariter pugnae*, dativ de intenție.

2) Restul acestei legiuni nu venise cu armata lui Corbulo.

3) *Ex diverso* = din partea sa.

4) *Diversos* = izolați.

5) Decurionii erau un fel de subofițeri. Erau trei de fiecare companie de cavalerie, fiecare având câte zece oameni sub comanda lui. Cel mai vechiu eră și comandantul trupei.

6) La est de Armenia.

7) La nord-est de Armenia, spre marea Caspică.

letaque et solo æquata sunt, quia nec teneres sine valido præsidio, ob magnitudinem mœnium, nec id nobis virium erat, quod firmando præsidio et capessendo bello divideretur, vel, si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria, quod capta essent. Adjicitur miraculum, velut numine oblatum: nam cuncta (extra tectis) hactenus sole illustria fuere; quod mœnibus cingebatur, repente ita atra nube coopertum fulguribusque discretum est, ut quasi infensantibus deis, exitio tradi crederetur. Ob hæc consalutatus¹ imperator Nero, et senatus consulto supplicationes habitæ; statuæque et arcus et continui consulatus principi, utque inter festos referretur dies quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egressa, ut C. Cassius², de ceteris honoribus assensus, si pro benignitate fortunæ dis grates agerentur, ne totum quidē annum supplicationibus sufficere disseruerit, eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quis divina colerent et humana non impedirent.

XLII. Variis deinde casibus jactatus et multorum odia meritis reus, haud tamen sine invidia Senecæ, damnatur. Is fuit P. Suillius³, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non quantum inimici cuperent, demissus, quique se nocentem videri quam supplicem mallet. Ejus opprimendi gratia repetitum credebatur senatus consultum pœnaque Cinciae legis⁴ adversum eos qui pretio causae oravissent. Nec Suillius questu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi, extrema senecta liber, et Senecam increpans in-

1) *Continui consulatus* = consulatul pe mai mulți ani.

2) Cf. XII, 11. C. Cassius Longinus, celebru ca și tatăl său prin erudiția lui juridică. Exilat de Neron, fu rechemat de Vespasian.

3) Cf. IV, 31 ; XI 1.

4) Despre legea Cincia, XIII, 5.

fensum amicis Claudii, sub quo justissimum exilium¹ pertulisset. Simul, studiis inertibus² et juvenum imperitiæ suetum, vivere iis qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se quæstorem Germanici³ illum domus ejus adulterum fuisse⁴. An gravius æstinandum sponte litigatoris præmium honestæ operæ assequi, quam corrumpere cubicula principum feminarum? Qua sapientia, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiae amicitiae, ter millies sestertium paravisset⁵? Romæ testamenta et orbos velut indagine ejus capi; Italiam et provincias immenso fenore hauriri⁶. At sibi labore quæsitam et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac dicendo partam dignationem subitæ felicitati submitteret.

XLIII. Nec deerant qui hæc isdem verbis aut versa in deterius Senecæ deferrent. Repertique accusatores directos socios, quum Suillius provinciam Asiam regeret⁷, ac publicæ pecuniæ peculatum detulerunt. Mox, quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visu urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Li acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli

1) Despre exilul lui Seneca, XII, 8.

2) *Studiis inertibus* = studii moarte de retorică.

3) Cf. IV, 31.

4) Seneca era acuzat de a fi sedus pe Julia, fiica lui Germanicus, XII, 8.

5) Mai mult de 55 milioane lei.

6) După Dione Cassius războiul cu Britannia (XIV) ar fi izbucnit din pricina asprimei cu care Seneca ceruse deodată să i se dea îndă:ăt cele patruzeci de milioane de sesterți imprumutați Britannilor cu procente enorme.

7) Fusese consul prin substituție la 46 d. Chr.

civilis¹ detrusum, Juliam², Drusi filiam, Sabinamque Pop-pæam ad mortem actas, et Valerium Asiaticum³, Lusium Saturninum⁴, Cornelium Lupum⁵ circumventos jam equitum Romanorum agmina⁶ damnata omnemque Claudii sævitiam Suillio objectabant. Ille nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat donec eam orationem Caesar cohibuit, compertum sibi referens ex commentariis patris su⁷, nullam cunjusquam accusationem ob eo coactam. Tum jussa Messalinæ prætendi, et labare defensio : cur enim neminem alium delectum qui sævienti impudicæ vocem præberet ? Punniendos rerum atrocium ministros, ubi, pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent⁸. Igitur, adempta bonorum parte (nam filio⁹ et nepti¹⁰ pars concedebatur, eximebanturque etiam quæ testamento matris aut avia¹¹ acceperant), in insulas Baleares pellitur, non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo ;

1) Nu se ştie de ce acuzaţie e vorba aici. Singura revoltă pe timpul lui Claudiu, fusese răscoala lui Scribonianus în Dalmaţia, (XII, 52).

2) Cf. XII, 32.

3) Cf. XI, 1 şi următoarele.

4) Necunoscut.

5) Consul prin substituţie la 42 d. Chr. Fusese proconsul în Creta.

6) „Claudiu semănă decretul de moarte la mai mult de trei sute de cavaleri romani“, Suetoniu, *Viaţa lui Claudiu*, 29.

7) El îşi scrisese memoriile vieţii.

8) *Delegent* = aruncă asupra altora.

9) Suillius avea doi fii (XI, 2). Cel de care e vorba aici se numea Nerullinus (XII, 25); celalt fusese exilat (XI, 36), şi poate murise.

10) Fiica lui Nerullinus.

11) E vorba de nevasta lui Suillius, mama lui Nerullinus şi bunica fetei lui.

ferebaturque copiosa et molii vita secretum illud¹ toleravisse. Filium ejus Nerullinum aggressis accusatoribus per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit princeps, tanquam satis expleta ultione.

XLIV. Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiae, mulieris nuptae, amore vecors, ingentibus donis adulterium et mox, ut omitteret maritum, emercuratur, suum matrimonium promittens ac nuptias ejus pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, adversam patris voluntatem causari, repertaque spe ditionis conjugis, promissa exuere. Octavius contra modo conqueri, modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans, denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. Ac postquam spernebatur, noctem unam ad solatium poscit, qua delentis modum in posterum adhiberet. Statuitur nox; et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut assolet in amore et ira, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio; et pars tenebrarum libidini seposita. Ex qua incensus, nihil metuentum ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret cubiculoque prorumpit. Postera die manifesta caedes, haud ambiguus percussor: quippe mansitasse una convincebatur. Sed libertus suum illud facinus profiteri, se patroni injurias ultum esse. Commoveratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit; postulatusque apud consules² a patre interfectae, postquam tribunatu abierat³, sententia patrum et lege de sicariis condemnatur⁴.

1) *Secretum illud* = acest exil.

2) Care prezidau senatul.

3) Tribunii nu puteau fi chemați în justiție.

4) Legea lui Sulla dela 80 a. Chr. Pedepsa eră confiscarea averii și deportarea într'o insulă.

XLV. Non minus insignis, eo anno, impudicitia magnorum reipublicæ malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppæi, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat, illustri memoria Poppæi Sabini¹, consulari et triumphali decore præfulgentis: nam Ollium, honoribus nondum functum², amicitia Sejan³ pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuere præter honestum animum. Quippe mater ejus⁴, ætatis suæ feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat; opes claritudini generis sufficiebant; sermo comis, nec absurdum ingenium. Modestiam præferre, et lascivia uti: rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famæ nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens; neque affectui suo aut alieno obnoxia, unde utilitas ostenderetur, illic libidinem transferabat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufri Crispini⁵, equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit juventa ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur; nec mora, quin adulterio matrimonium jungeretur.

XLVI. Otho, sive amore incautus, laudare formam elegantiamque uxoris apud principem, sive ut accenderet, ac, si eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adjiceret. Sæpe auditus est consurgens e convivio Caesaris, se ire ad illam, sibi concessam dictitans nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium et gaudia felicitum. His atque talibus irritamentis, non longa cunctatio interponitur; sed, accepto aditu⁶, Poppæa pri-

1) Cf. I, 80; IV, 46.

3) Nu fusese decât questor.

2) Cf. V, Frag. a.

4) Cf. XI, 1.

5) Cf. XII, 12.

6) *Accepto aditu* = primită la palat.

mum per blandimenta et artes valescere, imparem cupidini se et forma Neronis captam simulans; mox acri jam principis amore ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, nuptam esse se dicitans, nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitæ quod nemo adæquerat. Illum animo et cultu magnificum; ibi se summa fortunæ digna visere: at Neronem, pellice ancilla¹ et assuetu line Actus divinctum, nihil e contubernio servili nisi abjectum et sordidum traxisse, Dejicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu Otho: et ad postremum, ne in Urbe æmulatus ageret, provinciæ Lusitaniæ præficitur; ubi usque ad civilia arma² non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otii et potestatis temperantior.

XLVII. Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quæsiuit. Suspectabat maxime Cornelium Sullam³, socors ingenium ejus in contrarium trahens⁴, callidumque simulatorem interpretando. Quem metum Graptus, ex libertis Caesaris, usu et senecta Tiberio abusque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius⁵ in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat; ventitabatque illuc Nero, quo solutius, Urbem extra, lasciviret. Ig'itur regredienti⁶ per viam Flaminiam compositas insidias fatoque evitatas, quoniam diverso

1) De fapt, Acte era libertă.

2) Care aduse pe Galba la imperiu.

3) Se căsătorise cu o fată a lui Claudiu și dușmanii lui pretindeau că era candidat la domnie.

4) *Trahens* = interpretând.

5) *Pons Mulvius*, era la nord de Roma, unde calea Flaminia se întâlnea cu Tibrul.

6) *Regredienti* = dacă s'ar fi întors.

itinere¹ Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque ejus dolli Sullam ementitur, quia forte, redeuntibus ministris principis quidam, per juvenelem licentiam, quæ tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam neque clientium Sullæ agnitus, maximeque despecta et nullius ausi capax natura ejus a crimine abhorrebat. Perinde tamen quasi convictus esset, cedere patria et Massiliensium mœnibus coerceri jubetur.

XLVIII. Isdem consulibus auditæ Puteolanorum² legationes, quas diversas ordo³, plebs ad senatum miserant, illi vim multitudinis, hi magistratuum et primi cujusque avaritiam increpantes. Eaque seditio, ad saxa et minas ignium progressa, ne cædem et arma proliceret, C. Cassius⁴ adhibendo remedio delectus. Quia severitatem ejus non tolerabant, precante ipso ad Scribonios⁵ fratres eacura transfertur, data cohorte prætoraria; cujus terrore et paucorum supplicio rediit oppidanis concordia.

XLIX. Non referrem vulgariissimum senatus consultum, quo civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum⁶ permettebatur, nisi Pætus

1) Pe *Via Salaria*, la apus de *Via Flaminia*. Ea ajungea la Porta Collina, trecând alături de grădinile lui Sallustiu (azi Pincio), devenite proprietate imperială (XI, 1).

2) Azi Puzzoli.

3) Sau sfatul decurionilor.

4) Cf. XII, 12.

5) Unul se numia Rufus; celalt Proculus. Fură în acelaș timp guvernatori ai celor două Germanii. Bănuți de Neron, fură chemați de acesta în Grecia, unde se afla el, și siliți să se sinucidă (*Hist.*, IV, 41).

6) Încă sub republică se luase măsuri pentru limitarea numărului gladiatorilor din serviciul unui particular. August și Tiberiu luară dispoziții la fel în această privință.

Thrasea¹ contra dixisset præbuissetque materiem ob-
trectatoribus arguendæ sententiæ. Cur enim, si rempu-
blicam egere libertate senatoria crederet, tam levia con-
sectaretur ? Quin de bello aut pace, de vectigalibus et
legibus, quibusque aliis res Romana contineretur, sua-
deret dissuaderetve ? Licere patribus, quoties jus di-
cendæ sententiæ acceperant, quæ vellent expromere
relationemque² in ea postulare³. An solum emendatione
dignum, ne Syracusis spectacula largius ederentur : ce-
tera per omnes imperii partes perinde egregia quam si
non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret ? Quod
si summa⁴ dissimulatione transmitterentur, quanto magis
inanibus abstinendum ? Thrasea contra, rationem pos-
centibus amicis, non præsentium ignarum respondebat
ejusmodi consulta corrigere, sed patrum honori dare,
ut manifestum fieret magnarum rerum curam non
dissimulatu-ros, qui animum etiam levissimis adver-
terent.

L. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, immo-
destiam publicanorum⁴ arguentis, dubitavit Nero an
cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum
donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus, mul-
tum prius laudata magnitudine animi, attinuerunt sena-
tores. dissolutionem imperii docendo, si fructus quibus
respublica sustineretur, deminuerentur : quippe, sublati
portorii⁵, sequens ut tributorum⁶ abolitio expostularetur.
Plerasque vectigalium societates a consulibus et tri-

1) Post consul. Moartea lui, XVI, 21 sqq.

2) *Relationem* = a cere o discuție publică asupra acestei chestiuni.

3) *Summa*, plur. neutru = chestiunile cele mai înalte.

4) Cf. IV, 6.

5) *Portorii* = vămile.

6) *Tributorum* = impozitele directe.

bunis plebis constitutas, acri¹ etiam tum populi Romani libertate : reliqua mox ita provisâ, ut ratio quæstuum et necessitas erogationum² inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata novis acerbitationibus ad invidiam verterent.

LI. Ergo edixit princeps, ut leges cujusque publici, occultæ ad id tempus, proscriberentur ; omissis petitiones non ultra annum resumerent ; Romæ prætor, per provincias qui pro prætore aut consule essent, jura adversus publicanos extra ordinem redderent ; militibus immunitas servaretur, nisi in iis quæ veno exercerent³ ; aliaque admodum æqua, quæ brevi servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque⁴ et quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmariñas provincias frumenti subvectio ; et ne censibus negotiatorum⁵ naves adscriberentur tributumque pro illis penderent, constitutum.

LII. Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum⁶ et Pompeium Silvanum⁷ absolvit Cæsar, Camerinum adversus privatos et paucos, sævitæ magis quam captarum pecuniarum crimina objicientes : Silvanum magna vis ac-

1) *Acri* = puternică.

2) *Necessitas erogationum* = cifra cheltuelilor necesare.

3) In garnizoanele lor.

4) Nu se ştie pe ce erau aceste impozite.

5) Riscul comerţului pe mare explică această imunitate acordată corăbiilor de comerţ.

6) Muri împreună cu fiul său la 67 din porunca lui Heliuș, libertul lui Neron (Dione Cassius).

7) Probabil acelaș despre care se vorbește în *Hist.*, II, 86 ; III, 50 ; IV, 47. Fost consul subrogat la 45 și apoi comandant al armatelor din Dalmația.

cusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium; reus illico defendi postulabat. Valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietæ ad id tempus¹ res in Germania fuerant ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paulinus Pompeius² et L. Vetus³ ea tempestate⁴ exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attingerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem⁵ coercendo Rheno absolvit, Vetus Mossellam atque Ararim facta inter utrumque fossa connectere parabat, ut copiæ, per mare, dein Rhodano et Arare subvectæ, per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septentrionisque littora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem ne legiones alienæ provinciæ⁶ inferret studiaque Galliarum affectaret, formidolosum id imperatori dictitans; quo plerumque prohibentur conatus honesti.

LIV. Ceterum, continuo exercituum otio, fama incessit ereptum jus legis ducendi in hostem. Eoque Frisii⁷ juventutem saltibus aut paludibus, imbellem ætatem per

1) De la anul 50 d. Chr., dată când Tacit a vorbit pentru ultima dată de Germania (XII, 28).

2) Socrul lui Seneca. Fost consul subrogat.

3) L. Antistius Vetus, consul la 55. El comandă armata Rinului superior, Paulinus armata Rinului inferior.

4) Sfârșitul anului 55.

5) Un dig ridicat pe stânga Rinului pentru a apăra Gallia de inundații.

6) Adică în Gallia Bel'gică, guvernată de Gracilis, unde ar fi trebuit să treacă lucrările.

7) Cf. I, 60; XI, 19.

lucus admoveare ripæ¹ agrosque vacuos et militum usul sepositos² insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant, quum Dubius Avitus³, accepta a Paulino provincia, minitendo vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos aut novam sedem a Cæsare impetrarent, perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiantur, inter ea quæ barbaris ostentantur, intravere Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viderent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum, et quinquam forent rogantes, postquam audiverant earum gentium legatis id honoris datum, quæ virtute et amicitia Romana præcellerent, nullos mortaliū armis aut fide ante Germanos esse exclamant, degrediunturque et inter patres considunt: quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetus antiqui et bona æmulatione. Nero civitate Romana ambos donavit, Frisios decedre agris jussit. Atque illis aspernantibus, auxiliariis eques repente immissus necessitatem attulit, captis cæsisve qui pervicacius restiterant.

LV. Eisdem agros Ampsivarii⁴ occupavere, validior gens non modo sua copia, sed adjacentium populorum

1) Țărmlul drept al Rinului (al bratului ce curge între Wahal și canalul lui Drusus), pe care Romanii își rezervase pământuri.

2) Pentru a ține la distanță pe barbari, Romanii aveau obiceiul de a și rezerva dincolo de frontierele lor un spațiu în care nu permiteau nimănui să locuiască.

3) Fost guvernator al Aquitaniei, cu titlul de propretor.

4) Locuiau la vest de Ems, în Olanda, II, 8.

miseratione, quia pulsi a Chaucis¹ et sedis inopes tutum exilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellionē Cherusca² jussu Arminii referens, mox Tiberio et Germanico ducibus stipendia meruisse, et quinquaginta annorum obsequio id quoque adjungere, quod gentem suam ditioni nostræ subjiceret. Quo tantam partem campi jacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptus gregibus inter hominum famem, modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Chamavorum³ quondam ea arva, mox Tubantum⁴, et post Usiporum fuisse. Sicuti cœlum deis, ita terras generi mortalium datas; quæque vacuæ, eas publicas esse. Solem inde suspiciens et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum. Potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores.

LVI. Et commotus his Avitus patiendâ meliorum imperia ait: id dis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent, neque alios iudices quam se ipsos paterentur. Hæc in publicum Ampsivariis respondit, ipsi Boiocalo, ob memoriam amicitiae daturum agros. Quod ille ut proditiōis pretium aspernatus, addidit: „Deesse nobis terra in vitam, in qua moriamur non potest.“ Atque ita infensis utrimque animis discessum. Illi Bructeros, Tenc-

1) Cf. I, 38.

2) E vorba de răscoala ce aduse dezastrul lui Varus. În sarcinați cu răzbunarea acestui dezastru, Tiberiu comandă în Germania de la 9—11, Germanicus de la 12—16.

3) Locuiau la răsăritul Rinului și la nord de Lippa.

4) Tubanții locuiau la sud de Chamavi; Usipeții și mai la sud, spre îmbucătura Meinului, I, 51.

teros¹, ultiores etiam nationes socias bello vocabant: Avitus, scripto ad Curtium Mancian², superioris exercitus legatum, ut Rhenum transgressus, arma e tergo ostenderet, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, excidium minitans ni causam suam dissociarent, Igitur, absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri; et ceteris quoque aliena pericula defendentibus, sola Ampsivariorum gens retro ad Usipos et Tubantes concessit. Quorum terris exacti, quum Chattos, dein Cheruscos³ petissent, errore longo, hospites egeni, hostes in alieno, quod juventutis erat, cæduntur; imbellis ætas in prædam divisa est.

LVII. Eadem æstate, inter Hermundur⁴ Chattoque certatum magno prælio, dum flumen⁵, gignendo sale fecundum et coterminum, vi trahunt, super libidinem cuncta armis agendi religione insita, eos maxime locos propinquare cælo⁶ precesque mortalium a deis nusquam propius audiri: inde, indulgentia numinum, illo in amne illisque silvis salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis, concretum. Sed bellum Hermunduris prosperum. Chattis exitiosius fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta vi ta occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Ubiorum⁷ socia nobis, malo improviso afflicta est. Nam ignis terra

1) Cf. I, 51.

2) Comandă în Germania din 56.

3) Cf. I, 55, 56.

4) Hermundurii erau un trib suev, la est de Chatti.

5) Probabil fluviul Saale.

6) Germanii credeau că zeii stăteau în munții și pădurile din care isvoră fluviul.

7) Cf. I, 36.

editi villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebantur-
que in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia. Neque ex-
stingui poterant, non si imbres caderent, non fluviali-
bus aquis aut quo alio humore donec, inopia, remedii
et ira cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein,
resistentibus flammis, propius suggressi, ictu fustium
aliisque verberibus ut feras absterrebant: postremo
tegmina corpori derepta injiciunt, quanto magis profana
et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem¹ in comitio²
quæ octingentos et triginta ante annos Remi Romulique
infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco
deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos
fetus revivisceret.

1) După tradiție sub acest smochin fusese găsiți Romulus, Remus și lupoaița ce-i alăptă.

2) Locul de întrunire al patricienilor, sub republică. Eră la poalele Capitoliului.

CORNELII TACITI

ANNALIUM

LIBER QUARTUS DECIMUS

CUPRINSUL CĂRȚII XIV A ANALELOR

- I—III. Poppaea ațâță pe Neron împotriva Agrippinei. Gândurile incestuoase atribuite Agrippinei. Neron se hotărăște să o omoare. Planul urzît de libertul Anicetus.
- IV—VIII. Neron dă un ospăț mamei sale în villa din Bauli : speranța Agrippinei. Incercarea criminală de a o arunca în mare : ea scapă înnotând. Reflecțiile Agrippinei. Neliniștea lui Neron. Anicetus spune că e gata să făptuiască crima. Șiretenia pusă la cale pentru a înlătura bănuelile. Agrippina e asasinată.
- IX. Inmormântarea. Mormântul ei. Presimțirile Agrippinei : ambiția ei e însă mai puternică decât temerile.

- X — XIII. Remuşcarea lui Neron. Se retrage la Neapoli. Adresează senatului o scrisoare plină de învinuiri împotriva mamei sale. Opinia publică e împotriva lui Seneca. Linguşirile josnice ale senatului : protestarea lui Thrasea. Reîntoarcerea lui Neron la Roma. Se urcă pe Capitoliu. Deslănţuirea patimilor lui.
- XIV — XVI. Neron vizitiu şi cântăreţ din chitară. Nobilii şi cavalerii se urcă pe scenă şi se coboară în arenă. Instituirea Juvenalelor. Destrăbălarea publică. Neron apare în teatrul său : trupa Augustanilor. Neron râvneşte la gloria de poet.
- XVII. Lupta sângeroasă dintre locuitorii din Pompei şi cei din Nuceria.
- XVIII. Procesele intentate de locuitorii din Cyrena lui Pedius Blaesus şi Acilius Strabo. Afacerea domeniilor regelui Apion.
- XIX. Moartea lui Domitius Afer şi a lui M. Servilius.
- XX — XXI. Instituirea Quinquennalelor. Lupta de întrecere în poezie şi elocinţă. Opinia publică. Neron ia premiul de elocinţă.
- XXII. Apariţia unei comete : Roma vede în această apariţie o prevestire a căderei apropiate a lui Neron. Indepărtarea lui Rubellius Plautus. Neron se scaldă în apa Marcia şi cade bolnav.

- XXIII — XXVI. Afacerile din Orient. Marșul victorios al lui Corbulo. Adăpostindu-se în grote, locuitorii mor înăbușiți. Osteneala și lipsurile armatei romane. Descoperirea unui complot împotriva lui Corbulo. Tigranocerta îi deschide porțile. Luarea fortului Legerda. Supunerea completă a Armeniei. Corbulo e numit guvernator al Siriei.
- XXVII. Cutremurul de pământ în Laodicea. Trimiterea veteranilor la Antium și Tarent : depopularea acestor orașe : zădărnicia remediei ; comparația cu vechile colonii militare.
- XXVIII. Alegerea pretorilor. Regulamentul asupra apelor la senat. Procesul și condamnarea lui Vibius Senus.
- XXIX — XXX. Afacerile Britanniei. Suetonius Paulinus pregătește o expediție împotriva insulei Mona. Infrângerea Britanilor : sanctuarele Druizilor sunt distruse.
- XXXI. Răzvrătirea provinciei. Purtarea nevrednică a învingătorilor : lăcomia și sălbătăcia veteranilor. Trinobanții și regina Boudicca. Colonia militară din Camulodunum e distrusă de răsculați.
- XXXII — XXXIII. O legiune romană e înfrântă și măcelărită. Londra și Verulam sunt evacuate de Suetonius. Răzbunarea teribilă a barbarilor.

- XXXIV — XXXVII. Suetonius, în fruntea a zece mii de oameni, ia poziția de luptă. Indemnurile aduse Britanilor de regina Boudicca. Cuvântarea lui Suetonius către soldații săi. Infrângerea și distrugerea barbarilor. Moartea reginei.
- XXXVIII — XXXIX. Suetonius primește ajutor. Greutățile, pe care le întâmpină din pricina geloziei procuratorului Classicianus. Neron trimite la fața locului pe libertul său Polycletus.
- XL — XLI. Evenimentele interne. Testamentul presupus : naștere ilustră ; ridicarea vinovaților.
- XLII — XLVII. Pedanius Secundus, prefectul Romei, e asasinat de unul din sclavii săi. Manifestația populară. Deliberarea în Senat. Discursul lui Cassius. Edictul imperial. Chinierea sclavilor lui Pedanius. Atitudinea amenințătoare a mulțimii. Procesul de dilapidare intentat lui Tarquitiu Regulus. Moartea lui Memmius Regulus. Sfințirea unui gimnaziu.
- XLVIII — XLIX. Procese de violare a majestății. Procesul pretorului Antistius, acuzat că ar fi citit în public versuri injurioase împotriva Împăratului. Opușarea curagioasă a lui Thrasea fi atrage ura lui Neron.
- L. Procesul lui Fabricius Veiento. Neron aduce procesul înaintea lui. Exilul lui Veiento.

- LI. Moartea lui Burrus. E înlocuit de Rufus și Tigellinus. Caracterul acestora.
- LII — LVI. Invinuirile formulate împotriva lui Seneca. Solicită o audiență și roagă pe Împărat să-i îngăduie să-i lase lui toată averea și să părăsească curtea. Răspunsul ipocrit și refuzul lui Neron. Seneca își schimbă felul de viață.
- LVII — LIX. Tigellinus e din ce în ce mai favorizat. Uciderea lui Sulla și a lui Plautus. Scrisoarea lui Neron către Senat.
- LX — LXIV. Neron se desparte de Octavia : se căsătorește cu Poppaea. Indepărtarea și rechemarea Octaviei : manifestările populare. Mânia Papaei. Exilul și moartea Octaviei. Mila, pe care o deșteaptă în sufletul tuturor, nenorocirile sale. Capul ei e dus Poppaei. Votarea mulțumirilor către zei : părerile istoricului.
- LXV. Moartea libertilor Doriphorus și Pallas. Seneca, învinuit de complot cu Pison, obține pedepsirea acuzatorului său.

Istoria Romei în timpul consulilor :

Ani dela fundarea Romei dela Is. Chr.

812	59	{	C. Vipstanus Apronianu
		{	C. Fonteius Capito
813	60	{	Nero Claudius Caesar IV
		{	Coss. Cornelius Lentulus
814	61	{	C. Caesennius Paetus
		{	C. Petronius Turpilianus
815	62	{	P. Marius Celsus
		{	L. Asinius Gallus

ORNELII TACITI

ANNALIU

LIBER QUARTUS DECIMUS

I. C. Vipstano¹, C. Fonteio² consulibus, diu meditatū scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii³ coalita audacia et flagrantior in dies amore Poppææ⁴, quae sibi matrimonium et discidium Octaviae, incolumi Agrippina, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusaret principem et pupillum vocaret, qui, jussis alienis obnoxius, non modo imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas ? For-

1) Proconsul al Africei la 69 d. Chr.

2) Erà fiul lui Fonteius Capito (IV, 36). La suirea pe tron a lui Galba, el comandă în Germania. Muri asasinat de doi din locotenenții săi, fie că voise să-i ademenească într'o conjurație, fie că se opusese la conjurația acestor locotenenți. (*Hist.*, I, 7 ; III, 62). Tacit îl învinovățește de lăcomie și desfrâu.

3) Neron domniă de cinci ani și erà în vârstă de douăzeci și doi de ani.

4) Asupra Poppaei, XIII, 43,

mam scilicet displicere et triumphales avos¹? an fecunditatem² et verum animum? Timeri ne uxor saltem³ injurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris aperiat. Quod si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, redderetur ipsa Othonis⁴ conjugio: ituram quoque terrarum, ubi audiret potius contumelias imperatoris quam viseret, periculis ejus immixta. Haec atque talia, lacrimis et arte adulteræ penetrantia, nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi potentiam matris et credente nullo usque ad cædem ejus duratura filii odia.

II. Tradit Cluvius⁵ ardore retinendæ Agrippinam potentiae eo usque provectam, ut medio diei, quum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se sæpius temulento comptam et incesto paratam: jamque lasciva oscula et prænuntias flagitii blanditias annotantibus proximis. Senecam contra muliebres illecebras subsidium a femina petivisse, immissamque Acten⁶ libertam, quæ, simul suo periculo et infamia Neronis anxia, deferret pervulgatum esse incestum, gloriante

1) Plural oratoric. De fapt, numai bunicul său de pe mamă. Poppaeus Sabinus, învingătorul Thracilor, obținuse triumful. (*Ann.*, IV, 46).

2) Avea un fiu cu Rufrius Crispinus, ce urmă să fie ucis de Neron (XIII, 45). Octavia, dimpotrivă, eră sterilă.

3) Poppaea pretindea că Agrippina jigniă senatul și complota împotriva lui (XIV, 11); că mândria și lăcomia ei întârâtau mulțimea (XII, 7). Dacă Poppaea ar deveni nevasta lui Neron, ea ar îndrăzni să-l informeze de purtarea Agrippinei. De aceea Agrippina se împotriviă la căsătoria lor.

4) Cf. XIII, 45.

5) Cluvius, istoricul domniei lui Neron și a succesorilor lui până la moartea lui Vitellius.

6) Despre Acte, XIII, 12.

matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus¹ non Agrippinae, sed Neroni cupitum id memorat ejusdemque libertæ astu disiectum. Sed quæ Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinât, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novæ libidinis meditatio in ea visa est, quæ puellaribus annis stuprum cum Lepido² spe dominationis admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis³ provoluta, et exercita ad omne flagitium patrum nuptiis⁴.

III. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus, abscedentem in hortos aut Tusculanum⁵ vel Antiatem⁶ in agrum laudare quod otium capesseret⁷. Postremo, ubi-

1) Despre istoricul Fabius Rusticus, XIII, 20.

2) Probabil fiul lui M. Aemilius Lepidus, consul în anul 6 d. Chr., (*Ann.*, III, 72). Eră în Germania în momentul conspirației lui Lentulus Gaetulicus (IV, 30), în care fiind implicat, fu ucis. Prin mama lui Julia, acest Lepidus era nepotul lui August. Favorit al lui Caligula, și soț al Drusillei, sora lui Caligula, el trăise și cu cele două surori ale nevestei lui, Julia Livilla și Agrippina (Suetoniu, *Viața lui Caligula*, 24),

3) În privința acestei legături, cf. XII, 25.

4) Iată ce zice în această privință Suetoniu, *Viața lui Neron*, 28 : „E sigur că râvnise la mama lui, dar fu împiedecat de dușmănia Agrippinei, de teamă că nu cumvă această femeie violentă și aprigă să abuzeze de acest nou fel de favoare. El puse totuș printre concubinele lui o femeie ce seamănă mult cu Agrippina.

5) Azi Frascati.

6) Neron se năcuse la Antium, ca și Caligula. El împodobi orașul și trimisese acolo chiar o colonie de veterani aleși din pretorienii cei mai bogați.

7) Suetoniu pretinde și mai mult : „El o necăji mereu cât timp stătù la Roma, ridicându-i procese. Când se retrase la

cumque haberetur, prægravem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, veneno an ferro vel qua alia vi. Placuitque primo venenum : sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio ; et ministros tentare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversus insidias intentæ ; atque ipsa præsumendo remedia munierat corpus. Ferrum et cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat ; et, ne quis illi tanto facinori delectus iussa sperneret, metuebant¹. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum præfectus et pueritiæ Neronis educator², ac mutuis odiis Agrippinæ invisus. Ergo navem posse componi docet, cujus pars, ipso in mari per artem soluta, effunderet ignaram : nihil tam capax fortuitorum quam mare ; et si naufragio intercepta sit quem adeo iniquum ut sceleri assignet quod venti et fluctus deliquerint ? Additurum principem defunctæ templum et aras et cetera ostentandæ pietati.

IV. Placuit³ solertia, tempore etiam jura, quando Quinquatrum⁴ festos dies apud Baias⁵ frequentabat. Illuc matrem elicit, ferendas parentium iracundias et placandum animum dictitans, quo rumorem reconciliationis

ţară, trimise oameni ca s'o insulte, trecând prin faţa vilei ei, fie pe uscat, fie pe mare (*Viaţa lui Neron*, 34).

1) Suetoniu mai pune pe seama lui Neron un plan : „El născoci o maşină care ar fi făcut să-i cadă plafonul în cap în timpul somnului. Acest plan fu însă aflat“. *Viaţa lui Neron*, 35.

2) Cf. XIII, 15.

3) Suetoniu spune că planul fusese pus la cale de Neron şi nu de Anicetus.

4) Se serbau la 9 Martie (ziua naşterii zeiţei), şi ţineau 5 zile.

5) Cf. XIII, 21.

efficeret acciperetque Agrippina, faciliî feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc obviu in littora (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu ducitque Baulos¹ : id villæ nomen est, quæ, promontorium Misenum inter et Baianum lacum², flexo mari alluitur. Stabat inter alias navis ornatior³, tanquam id quoque honori matris daretur : quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi ; ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguum, gestamine sellæ Baias pervectam⁴. Ibi blandimentum sublevavit metum, comiter excepta superque ipsum collocata. Nam pluribus sermonibus, modo familiaritate juvenili Nero et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, arctius oculis et pectori hærens, sive explenda simulatione, seu perituræ matris supremus adspectus quamvis ferum animum retinebat.

V. Noctem sideribus illustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii præbuere. Nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus, ex quis Crepereius Gal-

1) Bauli eră o vilă ce aparținuse lui Hortensius și mai târziu Antoniei, nevasta lui Drusus. Ea făcea acum parte din domeniile imperiale.

2) Lacui Baiæ, e lacul numit Lucrinum, umplut cu totul la 1538 printr'o erupție vulcanică.

3) Corabia ce avea s'o aducă pe Agrippina de la Bauli la Baiæ, unde Neron îi oferia o masă.

4) Suetoniu pretinde că Neron porunci mateloților să strice corabia cu care venise Agrippina, izbind-o de o stâncă, pentru ca la reîntoarcere să-i ofere corabia fatală pregătită anume pentru dânsa.

lus haud procul gubernaculis adstabat, Acerronia¹, super pedes cubitantis reclinis, pœnitentiam filii et recuperatam matris gratiam per gaudium memorabat, quum, dato signo, ruere tectum loci², multo plumbo grave, pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus ac torte validioribus, quam ut oneri cederent, protectæ sunt. Nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus et quod plerique ignari etiam conscios impediabant. Visum dehinc remigibus unum in latus inclinare atque ita navem submergere. Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contra nitentes, dedere facultatem lenioris in mari jactus³. Verum Acerroniæ, imprudentia dum se Agrippinam esse utque subveniretur matri principis clamat, contis et remis et, quæ fors obtulerat, navalibus telis conficitur: Agrippina silens eoque minus agnita unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lenunciorum Lucrinum in lacum vecta, villæ suæ infertur.

VI. Illic reputans ideo se fallacibus litteris accitam et honore præcipuo habitam, quodque littus juxta, non ventis acta, non saxis impulsa navis summa sui parte, veluti terrestre machinamentum, concidisset, observans etiam Acerroniæ necem, simul suum vulnus adspiciens, solum insidiarum remedium esse sensit, si non intelligerentur; misitque libertum Agerinum, qui nuntiaret filio benignitate deum et fortuna ejus evasisse gravem casum; orare ut, quamvis periculo matris exterritus, visendi curam differret; sibi ad præsens quiete opus. At-

1) Fiica sau poate sora lui Cn. Acerronius Proculus, consul la 37 d. Chr. Cf. VI, 45.

2) *Tectum loci* = plafonul camerei din fund în care era Agrippina.

3) *Jactus* = cădere.

que interim, securitate simulata, medicamina vulneri et fomenta corpori adhibet : testamentum Acerroniæ requiri bonaque obsignari jubet, id tantum non per simulationem¹.

VII. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, affertur evasisse ictu levi sauciam, et hactenus adito discrimine, ne auctor dubitaretur. Tum pavore exanimis et jam jamque affore obtestans vindictæ properam, sive servitia armaret vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos amicos objciendo ; quod contra subsidium sibi ? nisi quid Burrus et Seneca expedirent². Quos statim acciverat, incertum an et ante gnaros. Igitur longum ultriusque silentium, ne irriti dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi præveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset ? Post Seneca hactenus promptius, respicere Burrum ac sciscitari an militi imperanda cædes esset. Ille prætorianos, toti Cæsarum domui obstrictos memoresque Germanici, nihil adversus progeniem ejus atrox ausuros respondit : perpetraret Anicetus promissa. Qui, nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero illo sibi die dari imperium auctoremque tanti muneris libertum profitetur : iret prope duceretque promotissimos ad jussa. Ipse, audito venisse missu Agrippinæ nuntium Agerinum, scenam ultro criminis parat, gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus ; tum, quasi deprehenso, vincla injici jubet ut exitium principis molitam matrem et, pudore deprehensi sceleris, sponte mortem sumpsisse confingeret.

1) Tacit a vorbit destul de des de lăcomia Agrippinei. Sigură că eră înscrisă în testamentul Acerroniæ, ea țină să nu piardă nimic din moștenire.

2) Dione Cassius pretinde că Seneca îl îndemnase pe Nero să ucidă pe Agrippina.

VIII. Interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad littus. Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere ; alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare ; quidam manus protendere ; questibus, votis, clamore diversa rogitantium aut incerta respondentium omnis ora compleri ; affluere ingens multitudo cum luminibus, atque, ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat refractaque janua obvios servorum abripit, donec ad fores cubiculi veniret ; cui pauci adstabant, ceteris terrore irrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat et ancillarum una, magis ac magis anxia Agrippina¹, quod nemo a filio² ac ne Agerinus quidem : aliam fore laetae rei faciem ; nunc solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. Abuente dehinc ancilla : „Tu quoque me deseris“ prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeio et Obarito, centurione classario, comitatum, ac, si ad visendum venisset, refotam nuntiaret : sin facinus patraturus, nihil se de filio credere ; non imperatum parricidium. Circumsistunt lectum percussores ; et prior trierarchus fusti caput ejus afflixit. Jam in mortem centurioni ferrum destringenti protendens uterum : „Ventre ferit,“ exclamavit, multisque vulneribus confecta est³.

IX. Haec consensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem. Nero et formam corporis ejus laudaverit, sunt

1) *Abl.* absolut.

2) *A filio*, subînțelea *venriet*.

3) Pentru că pânțelele purtase pe un monstru ca Neron. Cf. tragedia lui Seneca, *Octavia*, v. 368 : „Murind, nefericita rugă pe făptașul crimei să-i lovească pânțelele cu fierul crud : Străpunge-l, străpunge-l, căci el a purtat un astfel de monstru !“.

qui tradiderint, sunt qui abnuant¹. Cremata est nocte eadem convivali lecto et exsequiis vilibus : neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. Mox domesticorum cura levem tumulum accepit, viam Miseni propter et villam Cæsaris dictatoris, quæ subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester, ipse se ferro transegit, incertum caritate in patronam an metu exitii. Hunç sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contemperatque. Nam consulenti super Nerone responderant Chaldæi fore ut imperaret, matremque occideret ; atque illa : „Occidat, inquit, dum imperet“.

X. Sed a Cæsare perfecto demum scelere magnitudo ejus intellecta est. Reliquo noctis, modo per silentium defixus, sæpius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur, tanquam exitium allaturam. Atque eum, auctore Burro, prima centurionum manum gratantiumque quod discrimen improvisum et matris facinus evasisset. Amici dehinc adire templa, et, cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiâ testari : ipse, diversa simulatione, mæstus et quasi incolumitati suæ infensus ac morti parentis illacrimans². Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis adspectus (et erant qui crederent sonitum tubæ collibus circum editis planctusque tumulo matris audiri), Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat repertum cum ferro

1) Şi Suetoniu afirmă acelaş lucru : „El aleargă să-i vadă cadavrul. O atinse cu mâna, lăudând mai multe părţi ale corpului şi criticând altele. În răstâmp, ceruse să bea“. *Viaţa lui Neron*, 34.

2) Asupra remuşcării lui Neron, cf. Suetoniu, *Viaţa lui Neron*, 34 : „Cu toate linguşirile senatului şi poporului, nu putu scăpa de remuşcări : el mărturisî mai târziu că icoana

percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, et luisse eam pœnam conscientia qua scelus paravisset.

XI. Adjiciebat crimina longius repetita, quod consortium imperii juraturasque in feminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus senatus et populi speravisset; ac postquam frustra habita sit, infensa militi patribusque et plebi, dissuasisset donativum¹ et congiarium² periculaque viris illustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret³ ? Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione, cuncta ejus dominationis flagitia in matrem transtulit, publica fortuna extinctam referens. Namque et naufragium narrabat : quod fortuitum fuisse quis adeo hebes inveniretur ut crederet, aut

mamei lui îl urmăria şi că Furiile îi arătau bicele răzbunătoare şi făclile lor aprinse. El încercă să i împace Manii prin un sacrificiu mareţ. Într-o călătorie în Grecia el nu îndrăzni să se iniţieze în misterele de la Eleusis, speriat de vocea pristavului ce poruncia nelegiuirilor şi criminalilor să se îndeărteze“.

E interesant în această privinţă şi blestemul Agrippinei din piesa lui Racine, *Britannicus*, actul V, scena VI :

Mais je veux que ma mort te soit même inutile.

Ne crois pas qu'en mourant je te laisse tranquille :

Rome, ce ciel, ce jour que tu reçois de moi

Partout, à tout moment, m'offriront devant toi.

Tes remords te suivront comme autant de furies ;

Tu croiras les calmer par d'autres barbaries ;

Ta fureur, s'irritant soi-même dans son cours,

D'un sang toujours nouveau marquera tous tes jours.

1) Donativul fusese făgăduit soldaţilor când Burrus prezintă pe Neron trupelor, XII, 69.

2) Un congiarium fusese distribuit poporului la anul 57 d. Chr. (XIII, 31).

3) Cf. XIII, 5.

a muliere naufraga missum cum telo unum qui cohortes et classes imperatoris perfringeret¹ ? Ergo non jam Nero, cujus immanitas omnium questus anteibat, sed Seneca adverso rumore erat, quod oratione tali confessionem scripsisset.

X.I. Miro-tamen certamine procerum decernuntur supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus quibus apertae essent insidiae, ludis annuis celebrarentur: aureum Minervae simulacrum in curia et juxta principis imago statuerentur; dies natalis Agrippinae² inter nefastos esset. Thrasea Pætus³, silentio vel brevi assensu priores adulationes transmittere solitus, exit tum senatu, ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non præbuit. Prodigia quoque crebra et irrita⁴ intercessere: anguem enixa mulier, et alia in concubitu mariti fulmine exanimata; jam sol repente obscuratus, et tactae de coelo quatuordecim Urbis regiones⁵: quæ adeo sine cura deum eveniebant ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterum, quo gravaret invidiam matris eaque demota auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres, Juniam⁶ et Calpur-

1) Flotei dela Misenum. Neron avea la Baiae o parte din garda pretoriană și din flotă.

2) Șease Noembrie.

3) Cf. XIII, 49.

4) Adică întâmplătoare și fără vreun înțeles.

5) Această împărțire a Romei dată de la August, anul 8 a. Chr. Cf. XV, 40.

6) Junia Calvina, sora lui L. Silanus, logodnicul Octaviei, fata lui Claudiu. Se știe că fusese exilată sub pretext de incest cu fratele său (XI, 3 și 8). Din această Junie a făcut Racine pe gingașa Junie din *Britannicus*. Iată ce spune în prefața piesei sale:

niam¹, præfectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum² sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. Etiam Lollia Paulina³ cineres reportari sepulcrumque exstrui permisit; quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium⁴ pœna exsolvit. Nam Silana⁵ fato functa erat, longinquo ab exilio Tarentum regressa, labante jam Agrippina, cujus inimicitis conciderat, vel tandem mitigata.

XIII. Tamen cunctari in oppidis Campaniæ, quonam modo Urbem ingrederetur, an obsequium senatus, an

„Il me reste à parler de Junie. Il ne la faut pas confondre avec une vieille coquette qui s'appelait *Junia Silana*. C'est ici une autre Junie, que Tacite appelle *Junia Calvina*, de la famille d'Auguste, soeur de Silanus, à qui Claudius avait promis Octavie. Cette Junie était jeune, belle, et comme dit Sénèque, *festivissima omnium puellarum*. Son frère et elle s'aimaient tendrement; et „leurs ennemis, dit Tacite, les accusèrent tous deux d'inceste, quoiqu'ils ne fussent coupables que d'un peu d'indiscrétion“. Elle vécut jusqu'au règne de Vespasien.

„Je la fais entrer dans les vestales, quoique selon Aulu-Gèle, on n'y reçût jamais personne au-dessous de six ans ni au-dessus de dix. Mais le peuple prend ici Junie sous sa protection; et j'ai cru qu'en considération de sa naissance, de sa vertu et de son malheur, il pouvait la dispenser de l'âge prescrit par les lois, comme il a dispensé de l'âge pour le consulat tant de grands hommes qui avaient mérité ce privilège“.

1) Fusese exilată de Agrippina pentru că Claudiu îi lăudase frumuseţea, cf. XII, 22.

2) Necunoscuţi.

3) Fosta nevastă a lui Caligula, ucisă din porunca Agripinei, cf. XII, 22.

4) Acuzase pe Agrippina că ar conspira împotriva lui Neron, XIII, 19 şi 22.

5) Fosta nevastă a lui Silius, cf. XIII, 19, 22.

studia plebis reperiret, anxius : contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, invisum Agrippinæ nomen et morte ejus accensum populi favorem disserunt : iret intrepidus et venerationem sui coram experiretur ; simul prægredi exposcunt. Et promptiora, quam promiserant, inveniunt : obvias tribus, festo cultu senatum, conjugum ac liberorum agmina, per sexum et ætatem disposita, extructos, qua incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus ac publici servitii victor Capitolium adiit, grates exsolvit, seque in omnes libidines effudit, quas male coercitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

XIV. Vetus illi cupido erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus fœdum studium cithara ludicrum in modum canere, quum cœnaret. Certare equis regium et antiquis ducibus factitatum memorabat, idque vatum laudibus celebre et deorum honori datum. Enimvero cantus Apollini sacros, talique ornatu adstare, non modo Græcis in urbibus, sed Romana apud templa, numen præcipuum et præscium. Nec jam sisti poterat, quum Senecæ ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere : clausumque valle Vaticana¹ spatium, in quo equos regeret, hæud promiscuo spectaculo ; mox ultra vocari populus Romanus laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eodem princeps trahat, lætum. Ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus molliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit² ; quos, fato perfunctos, ne nominatim tradam, ma-

1) La est de Vatican, între această colină şi Janiculum, în grădinile private ale împăratului.

2) Sub dictatura lui Iuliu Caesar apărură mai întâi nobilii pe scenă. Un senat-consult din 38 a. Chr., îi împiedecă ;

joribus eorum tribuendum puto¹ : nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit quam ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo qui jubere potest vim necessitatis affert.

XV. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos Juvenalium vocabulo², in quos passim nomina data. Non nobilitas cuiquam, non ætas aut acti honores impedimento, quominus Græci Latinive histriionis artem exercerent usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminæ illustres deformia meditari; exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus conventicula et cauponæ, et posita veno irritamenta luxui; dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quam illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur, nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia aut modestia aut quidquam probi moris reservaretur. Postremus ipse scenam incedit, multa cura tentans citharam et præmeditans, assistentibus phonascis: accesserat cohors militum, centuriones tribunique, et mærens Burrus ac laudans. Tuncque primum conscripti sunt equites Romani, cognomento Augustianorum, ætate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ. Ii dies ac

un altul din 10 d. Chr., îngădui cavalerilor să se lupte ca gladiatori. Tiberiu reinnoi interdicția, ridicată apoi de Caligula.

1) Dione Cassius citează pe urmașii familiilor Furius, Fabius, Porcius, Valerius, LXI, 17.

2) Sărbătoarea *Juvenalelor* (a tinereții) fu instituită de Nerōn cu ocazia celei dintâi barbe, pe care el o consacră lui Juppiter, într-o cutiuță de aur.

noctes plausibus personare, formam principis vocemque deum vocabulis appellantes ; quasi per virtutem clari honoratique agere.

XVI. Ne tamen ludicræ tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas necdum insignis notitia erat. Hi considerare simul et allatos vel ibidem repositos versus connectere, atque ipsius verba, quoquomodo prolata, supplere : quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu nec ore uno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria asseverantium discordia frueretur : nec dederant qui ore vultuque tristi, inter oblectamenta regia spectari cuperent.

XVII. Sub idem tempus, levi contentione atrox cædes orta inter colonos Nucerinos² Pompeianosque gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus³, quem motum senatu retuli⁴, edebat. Quippe, oppidana lascivia invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremo ferrum sumpserunt, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo deportati sunt in Urbem multi

1) Iată ce spune Suetoniu, *Viața lui Neron*, XX, despre acești aplaudatori : „Măgulit de laudele locuitorilor din Alexandria, pe care îi atrăsese la Neapoli comerțul de cereale, el aduse un mare număr dintre dâșii în acest oraș și alese mai mulți tineri cavaleri cărora le dădu cinci mii de plebei tineri și robuști, pentru a-i împărți în mai multe corpuri spre a învăța diferitele feluri de a aplauda. În timp ce el cântă, copiii împodobii și parfumați, cu un inel pe mâna stângă, îl slujiau pe scenă : șeful lor avea o leafă de patru sute de mii de sesterți“.

2) Azi Nocera.

3) Un Livineius Regulus asistase pe Piso în procesul său (III, 11). Acesta e, probabil, fiul său.

4) Această parte din *Annale* e pierdută.

e Nucerinis¹, trunco per vulnera corpore ; ac plerique liberorum aut parentum mortes deflebant. Cujus rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos ejusmodi coetu Pompeiani, collegiaque, quæ contra leges instituerant, dissoluta². Livineius et qui alii seditionem conciverant exilio multati sunt.

XVIII. Motus senatu et Pedius Blæsus³, accusantibus Cyrenensibus violatum ob eo thesaurum Aesculapii delectumque militarem pretio⁴ et ambitione corruptum. Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum, et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos, regi Apioni⁵ quondam habitos et populo Romano cum regno relictos, proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et injuria quasi jure et æquo nitebantur. Igitur, abjudicatis agris, orta adversus judicem invidia ; et senatus ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum principem respondit. Nero, probata Strabonis sententia, se nihilominus subvenire sociis et usurpata concedere scripsit.

XIX. Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri⁶ et M. Servilii⁷, qui summis honoribus et multa elo-

1) Pentru a face dovada în fața magistraților împotriva Pomenianilor.

2) E vorba, probabil, de asociații de lucrători.

3) Fu rechemat în senat sub Vitelius (*Hist.*, I, 77).

4) Eră acuzat că vânduse pe bani dispense de armată.

5) Ptolemeu Apion eră fiul naturul al lui Ptolemeu VII care îi lăsase prin testament regatul Cyrenei. Murind după două zeci de ani de domnie, Ptolomeu Apion își lăsă regatul Romanilor (96 a. Chr.). Orașele Cyrenaicei fură declarate libere.

6) Cf. IV, 52.

7) Cf. VI, 31.

quentia viguerant. Ille orando causas, Servilius diu foro mox tradendis rebus Romanis celebris et elegantia vitæ, quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

XX. Nerone quantum, Cornelio Cosso¹ consulibus, quinquennale ludicrum Romæ institutum est ad morem Græci certaminis², varia fama, ut cuncta ferme nova. Quippe erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset³. Nam antea subitariis gradibus et scena in tempus structa ludos edi solitos⁴; vel, si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse, ne, si consideret, theatro dies totos ignavia continuaret, Spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quoties prætores ederent⁵,

1) Eră fiul lui Cornelius Cossus, consul din 25 d. Chr., Cf. IV, 34.

2) Iată ce spune Suetoniu despre aceste jocuri numite *Neroniene*: „El cel dintău hotări să se dea la fiecare cinci ani jocuri triple, imitând pe greci, ce se vor numi *Neroniene*, compuse din muzică, curse de cavalerie şi spectacole numite *gymnice*. El consacră locul de exerciţii şi băile şi împărţi unt-delemn senatorilor şi cavalerilor. Pentru prezidarea jocurilor, trase la sorţi dintre foştii consuli care să ţină locul pretorilor. Apoi se scobori în orchestră, şi primi coroana de elocinţă şi de poezie latină, chiar după părerea concurenţilor săi, care erau cei mai iluștri cetățeni din Roma. Cât despre coroana primită de la judecători, ca harpist, el o consacră la picioarele statuei lui Apollon”. *Viața lui Neron*, 12.

3) Aproape de câmpul lui Marte. Fu construit la 55 a. Chr. Puteă conține patru zeci de mii de spectatori şi eră cel dintău teatru de piatră la Roma.

4) Fu astfel până în veacul VI de la fundarea Romei. La 154 a Chr., senatul dărmă un teatru început de censori, sub cuvânt că era primejdios pentru moravuri.

5) De la August, pretorii şi nu edilii dădeau jocuri, cf. I, 15.

nulla ququam civium necessitate certandi. Ceterum abolitos paulatim patrios mores funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in Urbe visatur, degeneretque studiis externis juvenus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus, qui non modo licentiam vitii permiserint, sed vim adhibeant, ut proceres Romani, specie orationum et carminum, scena polluantur. Quid superesse, nisi ut corpora quoque nudent et cæstus assumant easque pugnas pro militia et armis meditentur? An justitiam augeri et decurias¹ equitum egregium judicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum perite audissent? Noces quoque dedecori adjectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed cœtu promiscuo, quod perditissimus quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat.

XXI. Pluribus ipsa licentia placebat. ac tamen honesta nomina prætendebant. Majores quoque non abhoruisse spectaculorum oblectamenti pro fortuna quæ tum erat, eoque a Tuscis² accitos histriones, a Thuriis³ equorum certamina; et, possessa Achaia⁴ Asiaque⁵, ludos curatius editos, nec quemquam Romæ, honesto loco ortum, ad theatrales artes degeneravisse, ducentis jam annis a L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in Urbe præbuerit. Sed et consultum parcimoniae, quod perpetua sedes theatro locata sit potius

1) Cetăţenii însărcinaţi cu funcţia de judecători erau împărţiţi în decurii. La început erau trei decurii; August adăose o a patra decurie; Caligula pe a cincea.

2) La anul 364 a. Chr. (Titus Livius, VII, 2).

3) Pe hotarul Brutului la o mică depărtare de ruinele Sybarisului, aproape de golful Tarintului.

4) Puţin după cucerirea Corintului de Mummus.

5) Testamentul lui Eumenes şi înfrângerea lui Aristonicus dăduse Asia în stăpânirea Romanilor.

quam immenso sumptu singulos per annos consurgeret ac destrueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos aut populo efflagitandi Græca certamina a magistratibus causam fore, quum eo sumptu respublica fungatur. Oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas; nec cuiquam iudici grave aures studiis honestis et voluptatibus concessis impertire. Lætitiae magis quam lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tanta luce ignium, nihil illicitum occultari queat. Sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia, redditu quanquam scenæ, pantomimi certaminibus sacris¹ prohibebantur. Eloquentiæ primas² nemo tulit, sed victorem esse Cæsarem pronuntiatum. Græci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum exoleverunt.

XXII. Inter quæ et sidus cometes effulsit, de quo vulgi opinio est tanquam mutationem regnis portendat³. Igitur, quasi jam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant. Et omnium ore Rubellius Plautus⁴ celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Julia familia⁵. Ipse placita majorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famæ a-

1) Jocurile create de Neron se numiau „sacre“ prin imitația jocurilor grecești.

2) Care cuprindeă și premiul de poezie.

3) Suetoniu adaugă : „Tulburat de această apariție, el află dela astrologul Babilus că Împărații obișnuiau să înlăture prevestirile funeste prin omoruri ispășitoare, făcându-le să cadă asupra capetelor nobililor. Din această clipă ei hotărî pieirea oamenilor celor mai iluștri din Roma“. *Viața lui Neron*, 36.

4) Cf. XIII, 19.

5) Prin mama sa Julia, fiica lui Drusus, care era fiul lui Tiberiu.

deptus. Auxit rumore pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam, quia discumbentis Neronis apud Simbruina¹ stagna in villa, cui Sublaqueum nomen est, ictæ dapes mensaque disjecta erat idque finibus Tiburtum ac iderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deum destinari credebant; fovebantque multi, quibus nova et ancipitia præcolere avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus his Nero componit ad Plautum litteras, consuleret quieti Urbis seque prava diffamantibus subtraheret; esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et inturbida juventa frueretur. Ita illuc cum conjuge Antistia² et paucis familiarium concessit. Isdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Marciae³, ad Urbem deductæ, nando incesserat; videbaturque potus sacros et cærimoniam loci corpore toto polluisse; secutaque anceps valetudo iram deum affirmavit.

XXIII. At Corbulo⁴, post deleta Artaxata utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta⁵, quibus excisis metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiæ famam adipisceretur, illuc pergit, non inenso exercitu, ne spem veniæ auferret, neque tamén remissa cura, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pe-

1) Munții Simbruini mărgineau la est câmpia romană. În acești munți erau trei lacuri: *Curtius*, *Coeruleus* și *Anio novus*. Sublaqueum însemna deci „sub lacuri”.

2) Antistia Pollitta, fiica lui Antistius Vetus, consul la 55 d. Chr., cf. XIII, 11. Trăi puțin după asasinarea bărbatului său la 62 d. Chr. (XIV, 59). Neron o ucise împreună cu tatăl său, la 65 d. Chr., cf. XVI, 10.

3) Apa Marcia, adusă la Roma la sfârșitul secolului al șaselea, de pretorul Q. Marcius Rex, era celebră prin limpezimea și răceala ei.

4) Cf. XIII, 41.

5) Azi Sert sau Diarbekir.

ricula, ita infidam ad occasiones. Barbari pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos et in avia digredi ; ac fuere qui se speluncis et carissima secum abderent. Igitur dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, immitis iis qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos prægredientem¹, incursum Mardi², latrocinii exerciti contraque irrumpentem montibus defensi ; quos Corbulo immissis Hiberis³ vastavit hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

XXIV. Ipse exercitusque, ut nullis ex proelio damnis ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum⁴ propulsare famem adacti. Ad hoc penuria aquæ, fervida æstas, longinqua itinera, sola ducis patientia mitigabantur, eadem pluraque gregario milite tolerantis. Ventum dehinc in locos cultos demessæque segetes, et ex duobus castellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum ; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Tauraunitium⁵ transgressus improvisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio ejus non ignobilis barbarus cum telo repertus ordinem insidiarum seque auctorem et socios per tormenta edidit ; convictique et puniti sunt qui, specie amicitiae, dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi patere mœnia afferunt, intentos populares ad jussa ; simul hospitale donum, coronam auream, tradebant.

1) *Praegredientem* = *praetergredientem*.

2) Aceşti Mardi locuiau la poalele munţilor Gordieni, ce separă la sud Armenia de Assyria.

3) Cf. VI, 31 ; XIII, 37.

4) N'aveau grâu.

5) Locuiau la nord de Tigranocerta.

Accepitque cum honore, nec quidquam urbi detractum, quo promptius obsequium integri retinerent.

XXV. At præsidium Legerda, quod ferox juvenus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et prœlium pro muris ausi erant, et pulsī intra munimenta, aggeri demum et irrumpentium armis cessere. Quæ facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello¹ distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem Romanum societatem oratum, attineri a se Vologesen pro pignore amicitiae ostentantes. Eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi, hostium custodiis circumvenirentur, dato præsidiō. ad littora maris Rubri² deduxit, unde, vitatis Parthorum finibus³, patrias in sedes remeare.

XXVI. Quin et Tiridaten, per Medos extrema Armeniæ intrantem, præmisso cum auxiliis Verulano⁴ legato, atque ipse legionibus citis, abire procul ac spem belli omittere subegit; quosque nobis (ab rege) alienos cognoverat, cædibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniæ usurpabat, quum advenit Tigranes⁵, a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappado-

1) Hircanii locuiau pe coasta sud-estică a mării Caspice. Multă vreme aliați cu Parții, se desfăcuse de curând de dânsii (cf. XIII, 37).

2) Golful Persic, căruia cei vechi îi ziceau tot Marea Roșie.

3) Debarcați în Syria solii trebuiră să meargă pe drumul urmat de comercianți până la golful Persic, pentru a ajunge la Marea Caspică.

4) Numit aiure (XV, 3) Verulanus Severus. Va deveni consul.

5) Cf. XV, 1—6.

cum ex nobilitate, regis Archelai nepos¹, sed, quod diu obses apud Urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Neque consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum; at plerique, superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis regem malebant. Additum et præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes duæque equitum alæ. Et, quo facilius novum regnum tueretur, pars Armeniæ, ut cuique finitima, Pharasmani² Polëmonique³ et Aristobulo atque Antiocho parere jussæ sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii⁴ legati vacuam, ac sibi permissam.

XXVII Eodem anno, ex illustribus Asiæ urbibus, Laodicea⁵ tremore terræ prolapsa, nullo a nobis remedio propriis opibus revaluit. At in Italia, vetus oppidum Puteoli⁶ jus coloniæ⁷ et cognomentum a Nerone apiscuntur. Veterani, Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provinciis in quibus stipendia expleverant: neque

1) Alexandru, fiul lui Herodes cel Mare, regele Judeei, era bunicul lui Tigranes. Acest Alexandru se căsătorise cu o fiică a lui Archelaus, regele Cappadociei, ce avea să moară la Roma, și al cărui regat fu prefăcut în provincie romană (II, 42). Tigranes se lepădase de judaism și îmbrățișase religia greacă.

2) Cf. XIII, 37. Toți erau regi aliați ai Romanilor.

3) Polemon era regele Pontului, II, 56.

4) Asupra lui Ummidius, XII, 45. La moartea lui, Syria fusese făgăduită lui P. Anteius, fără a i se fi dat, XIII. 22.

5) Laodicea, oraș în Frigia.

6) Cf. XIII, 48.

7) Dreptul locuitorilor din colonii era același ca dreptul cetățenilor romani, cu excepția dreptului de sufragiu și de magistraturi, pentru care se cerea prezența la Roma.

conjugiis suscipiendis neque alendis liberis sueti¹, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim², universae legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.

XXVIII. Comitia praetorum, arbitrio senatus haberi solita, quoniam acriore ambitu exarserant princeps composuit, tres, qui supra numerum³ petebant, legioni praeficiendo⁴. Auxitque patrum honorem statuendo ut, qui a privatis iudicibus⁵ ad senatum provocavissent, ejusdem pecuniae periculum facerent, cujus ii qui imperatorem appellavere⁶: nam antea vacuum id solutumque poena

1) Până la Impăratul Septimiu Sever, soldații romani nu puteau să se căsătorească. Se exceptau soldații ce nu erau cetățeni romani, sau chiar și din aceștia, cei ce se însurau în provinciile, în care erau în garnizoană

2) De la Sulla până la August.

3) Erau 12 pretori reînnoiți anual (I, 14). Se prezentase acum 15 candidați.

4) Cei trei candidați primiră titlul de *legati legionum*, funcție care se împlinia înainte sau după ieșirea din pretură. Situația lor era deci egală cu cea a pretorilor.

5) August hotărâse ca apelurile să se judece de pretorul urban pentru Roma, și de foști consuli, indicați de el, pentru provincii. Sub Claudiu și la începutul domniei lui Neron, apelurile se făceau înaintea senatului. Impăratul conservă jurisdicția supremă. Adrian mări și mai mult privilegiile senatului, despoindându-se de această prerogativă.

6) Această cauție era o treime din suma totală, pentru care era procesul. Ea era pierdută, dacă se respingea apelul.

fuerat. Fine anni Vibius Secundus, eques Romanus, accusantibus Mauris¹, repetundarum damnatur atque Italia exigitur, ne graviore poena afficeretur, Vibii Crispi² fratris opibus enisus.

XXIX. Cæsennio Pæto³ et Petronio Turpiliano consulibus, gravis clades in Britannia accepta. In qua neque A. Didius⁴ legatus, ut memoravi⁵, nisi parta retinuerat, et successor Veranius⁶, modicis excursibus Siluras⁷ populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est⁸, magna, dum vixit, severitatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus : quippe, multa in Neronem adulatione, addidit subiecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset. Sed tum Paulinus Suetonius⁹ obtinebat Britannos, scientia militiæ et rumore populi, qui neminem sine æmulo sinit, Corbulonis concertator, receptæque Armeniæ decus æquare domitis perduellibus cupiens. Igitur Monam insulam¹⁰,

1) Mauritania fusese prefăcută în provincie romană de Caligula la 41 și împărțită de Claudiu în două provincii.

2) Vibius Crispus, oratorul. Cf. *Hist.*, II, 10 ; IV, 41. *Dial.*, 8 și 13.

3) Cf. XV, 6.

4) Cf. XII, 15, fost propretor în Moesia.

5) Cf. XII, 40

6) Fost locotenent al lui Germanicus în Cappadocia (II, 56), și unul din acuzatorii lui Piso (II, 74 ; III, 10). Fu consul la 49.

7) Silurii locuiau în sudul țării Galilor.

8) Muri chiar în anul în care înlocuise pe Didius, la 58 d. Chr., (*Agric.*, 14).

9) Un filosof. Va fi exilat din această cauză de Domitian. Cf. *Hist.*, I, 87, 90 ; II, 23.

10) O insulă între Anglia și Irlanda. Azi Anglesey.

incolis validam et receptaculum perfugarum, aggredi parat. navesque fabricatur plano alveo adversus breve et incertum. Sic pedes ; equites vado secuti, aut altiores inter undas adnantes equis tramisere.

XXX. Stabat pro littore¹ diversa acies, densa armis virisque, intercurrentibus feminis ; in modum Furiarum, veste ferali², crinibus dejectis, faces præferebant ; druidæque circum, preces diras, sublatis ad cælum manibus, funlentes, novitate adspectus perculere militem, ut, quasi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Dein, cohortationibus ducis et se ipsi stimulantes, ne muliebri et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa sternuntque obvios et igni suo involvunt³. Præsidium posthac impositum victis, excisique luci sævis superstitionibus sacri : nam cruore captivo adolere⁴ aras et hominum fibris consulere deos fas habebant. Hæc agenti Suetonio repentina defectio provinciæ nuntiatur.

XXXI. Rex Icenorum⁵ Prasutagus, longa opulentia clarus, Cæsarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuria fore. Quod contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus per servos⁶ velut capta vastarentur. Jam primum uxor ejus Boudicca verberibus affecta et filiæ stupro violatæ sunt. Præcipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri acceperant, avitis bonis exuuntur ; et propinqui regis inter mancipia habe-

1) *Pro littore* = pe ţărm.

2) *Veste ferali* = în haine negre.

3) *Igni suo involvunt* = îi învâluie în propriile lor flacări.

4) *Adolere* = a onora.

5) Icenii locuiau la răsărit, în comitatele Suffolk, Norfolk, Cambridge.

6) Sclavii din serviciul procuratorului provinciei.

bantur. Qua contumelia et metu graviorum, quando in formam provinciæ cesserant, rapiunt arma, commotis ad rebellionem Trinobantibus¹, et qui alii, nondum servitio fracti, resumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. Quippe, in coloniam Camulodunum² recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando, foventibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitæ et spe ejusdem licentiæ. Ad hæc templum divo Claudio³ constitutum quasi arx æternæ dominationis adspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur excindere coloniam nullis munimentis sæptam; quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amœnitati prius quam usui consulitur.

XXXII. Inter quæ, nulla palam causa, delapsum Camuloduni simulacrum Victoriæ ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae, in furorem turbatae, adesse exitum canebant, externosque fremitus⁴ in curia eorum⁵ auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in æstuario Tamesæ subversæ coloniæ: jam Oceanus cruento aspectu, hinc labente aestu humanorum corporum effigies relictæ, ut Britannis ad spem, ita veteranis ad metum trahebantur. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano, procuratore, auxilium. Ille haud amplius quam ducentos sine justis armis misit; et inerat modica militum manus. Tutela

1) Locuiau între Iceni, la nord și Tamisa la sud.

2) Cf. XII, 32.

3) Acest templu fusese construit chiar din timpul cât trăia Claudiu. Preoții și flaminii lui erau aleși printre locuitorii provinciei, în speranță că se vor legă și mai mult de imperiu.

4) *Externos fremitus* = sgomot de voci străine.

5) *In curia eorum* = în senatul Comulodunului.

templi freti¹, et impredientibus qui, occulti rebellionis consci, consilia turbabant, neque fossam aut vallum præduxerunt, neque, motis senibus et feminis, juvenus sola restitit : quasi media pace incauti, multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta aut incensa sunt : templum, in quo se miles congloberat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus, Petilio Ceriali², legato legionis nonæ, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem et, quod perditum³, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. Qua clade et odiis provinciæ, quam avaritia in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit.

XXXIII. At Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium⁴ perrexit, cognomento quidem coloniæ non insigne, sed copia negotiatorum et comæatuum⁵ maxime celebre. Ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magis documentis temeritatem Petilii coeicita, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrimis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret protectionis signum et comitantes in partem agminis acciperet : si quos imbellis sexus aut fessa ætas vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio⁶ fuit, quia barbari, omissis castellis præsidisque militarium, quod uberrimum spoliandi et

1) *Tutela templi freti* = bizuindu-se pe soliditatea templului.

2) Se distinsese apoi în războiul civil și în Germania împotriva Germanilor revoltați (*Hist.*, III, 59, 78 ; IV, 18, 71 — 78 ; V, 14 sqq) Fu însărcinat cu guvernarea Britanniei (*Agric.*, 8).

3) Cerialis nu venise cu întreaga legiune.

4) Londra de azi.

5) *Commeatuum* = *commeantium*, negustori ambulanți.

6) Ruinele acestui municipiu sunt lângă Sant-Albans, din comitatul Hertford.

defendentibus¹ intutum, læti² præda et aliorum segnes³, petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum iis quæ memoravi locis cecidisse constitit: neque enim capere aut venumdare aliudve quod belli commercium, sed cædes, patibula, ignes, cruces tanquam reddituri supplicium ac prærepta interim ultione, festinabant.

XXXIV. Jim Sætonio quarta decima legio cum vexillariis vicesimanis et e proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant, quononittere cunctationem et congredi acie parat. Deligitque locum arctis faucibus et a tergo silva clausam satis cognito nihil hostium nisi in fronte et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiæ passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo, et animo adeo feroci, ut conjuges quoque testes victoriæ secum traherent planstrisque imponerent, quæ super extremum ambitum campi posuerant.

XXXV. Boudicca, curru filias præ se vehens, ut quamque nationem accesserat, solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur; sed tunc non ut tantis majoribus ortam regnum et opes, verum, ut unam e vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eo proventus Romanorum cupilines, ut non corpora, ne se nectam quidem aut virginitatem impollutam relinquunt. Adesse tamen deos justæ vindictæ⁴: cecidisse legionem quæ prælium ausa sit: ceteros castris occultari aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem

1) *Defendentibus*, dativ.

2) *Intutum* = *parum tutum*.

3) *Aliorum segnes* = *nemai gândindu-se la altceva*.

4) *Vindictæ* = *ad vindictam jure exigendam*.

tot millium, nedum impetus et manus perlatores. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse. Id mulieri destinatum : viverent viri et servirent.

XXXVI. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine sielebat. Quanquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat : ut spernerent sonores barbarorum et inanes minas : plus illic feminarum quam juventutis adspici ; imbelles, inermes cessuros statim, ubi ferrum virtute nque vincentium¹, toties fusi, agnovissent. Etiam in multis legionibus paucos² qui proelia profligarent³ ; gloriæque eorum accessurum, quod modica manus universi exercitus famam adipiscerentur. Conferti tantum et pilis emissis, post umbonibus et gladiis stragem cædemque continuarent, prædæ immemores : parva victoria, cuncta ipsis cessura. Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa proeliorum experientia, ut, certus eventus⁴, Suetonius daret pugnae signum.

XXXVII. Ac primum legio gradu⁵ immota et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggestus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus : et eques, protentis hastis, perfringit quod obvium et validum erat. Ceteri terga præbuere, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sæpserant ab his. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat, confixaque telis etiam jumenta corporum cumulum auxerant. Clara et antiquis victoriis par ea die laus parva : quippe sunt qui paulo minus quam octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum

1) *Vincentium* = o armată deprinsă să biruiască.

2) *Paucos*, subînţeles *esse*,

3) *Profligarent* = decid soarta bătăliei.

4) *Eventus*, e la genitiv.

5) *Immota gradu* = nefăcând un pas înainte.

quadringentis ferme interfectis nec multo amplius vulneratis. Boudicca vitam veneno finivit. Et Pœnius Postumus, præfectus castrorum secundæ legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat abnueratque, contra ritum militiæ, jussa ducis, se ipse gladio transegit.

XXXVIII. Contractus deinde omnis exercitus sub pelibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Cæsar missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxillarium cohortibus¹ ac mille equitibus : quorum adventu, nonani² legionario milite suppleti sunt. Cohortes alæque novis hibernaculis locatæ, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat igni a quo ferro vastatur. Sed nihil æque quam fames affligebat serendis frugibus incuriosos, et omni ætate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant. Gentesque præferoces tardius ad pacem inclinabant quia Julius Classicianus, successor Cato missus et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediabat; disperseratque³ novum legatum opperendum esse, sine hostili ira et superbia victoris clementer deditis consulturum. Simul in Urbem mandabat, nullum prælio finem expectarent, nisi succederetur Suetonio, cujus adversa pravitate ipsius, prospera ad fortunam imperatoris referebat.

XXXIX. Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est e libertis Polycltus⁴, magna Neronis spe posse auctoritate ejus non modo inter legatum procuratorem-

1) Batave. Cf. *Hist.*, I, 59 și IV, 12.

2) Care fusese măcelărită de Britanni la începutul răscoalei (XIV, 32).

3) *Disperserat*, subînțelea *rumorem*.

4) Tacit a vorbit în *Historiæ* (I, 37 ; II, 95 de imensa avere a acestui libert.

que concordiam gigni, se et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polyclitus quominus, ingenti agmine Italiæ Galliæque gravis, postquam Oceanum transierat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos, flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat : mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata ; detentusque¹ rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in littore remigiumque in iis amiserat, tanquam durante bello, tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui jam consulatu abierat, jubetur. Is, non irritato hoste neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

XL. Eodem anno Romæ insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat prætorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. Ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino, equitibus Romanis. Illi Antonium Primum² et Asinium Marcellum³ sociaverant. Antonius audacia promptus, Marcellus Asinio Pollione proavo clarus neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem præcipuum malorum credebatur. Igitur Fabianus tabulas cum iis quos memoravi et aliis⁴ minus illustribus obsignat. Quod apud patres convictum ; et Fabianus

1) *Detentus* = menținut în post pentru a salva aparențele.

2) Cel ce avea să facă proclamarea lui Vespasian de legiunile din Pannonia (*Hist*, II, 85).

3) Numele de Marcellus îi venia de la Marcellus Aeserninus (III, VI), bunicul lui.

4) Trebuiau șapte martori pentru ca testamentul să fie valabil.

Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Cornelia¹ damnantur : Marcellum memoria majorum et preces Cæsaris poenæ magis quam infamiæ exemere.

XLI. Percubt is dies Pompeium quoque Aelianum, juvenem quæstorium, tanquam flagitiorum Fabiani gnarum ; eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos², ne apud præfectum Urbis³ arguerentur, ad prætorem⁴ detulisset, interim specie legum, mox prævaricando ultionem elusus. Addit et senatus consulto, qui talem operam emptitasset vendidissetve, perinde poena teneretur ac publico iudicio calumniæ⁵ condemnatus.

XLII. Haud multo post præfectum Urbis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit, seu negata libertate

1) Legea lui Sulla din timpul dictaturei lui, la 80 a. Chr. Pedepsa falsificatorilor şi a complicilor lor era exilul, deportarea într-o insulă sau excluderea din senat. Antonius Primus, eliminat din senat, îşi reluă rangul după moartea lui Neron, (*Hist.*, II, 36).

2) Pe acei dintre ei care nu erau nici senatori, nici cavaleri.

3) După moartea lui August, puterea prefectului Romei se mărise. El instruiă toate crimele săvârşite în Italia pe o distanţă de o sută de mile.

4) Unul din cei 12 pretori (II, 3), era însărcinat cu crimele de falsificare. Aducând pe cel dintâiu dintre vinovaţi înaintea pretorului, Ponticus împiedeca pe alţii de a-i acuza în faţa prefectului Romei. Sub aparenţa că respectă legea, el câştigă timp spre a găsi mijlocul de a-şi scăpa prietenii de la condamnare, alterând adevărul în acuzaţia lui.

5) Calomniatorii se pedepseau la început cu marcarea pe frunte a vinovatului cu un K. Mai târziu pedeapsa, în procesele civile, constă într-o amendă egală cu $\frac{1}{10}$ sau $\frac{1}{4}$ din suma ce era în litigiu ; în afacerile criminale, exilul, deportarea sau excluderea din ordinul din care calomniatorul făcea parte.

cui pretium¹ pepigerat, sive amore exoleti incensus et dominum ænulum non tolerans. Ceterum, quum vetere ex more familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est; senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quis C. Cassius², sententiæ loco, in hunc modum d'sseruit:

XLIII. „Sæpenumero, patres conscripti, in hoc ordine interfui, quum contra instituta et leges majorum „nova senatus decreta postularentur, neque sum adversatus, non quia dubitarem super omnibus negotiis „melius atque rectius olim provisum, et quæ convertentur in deterius mutari, sed ne, nimio amore antiqui „moris, studium meum extollere viderer. Simul, quid „quid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando respublica consiliis eguisset. Quod „hodie evenit, consulari viro domi suæ interfecto per „insidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit, „quamvis nondum concusso senatus consulto, quod „supplicium toti familiæ minitabatur. Decernite hercule „impunitatem. ut quem dignitas sua defendat, quum „præfectura Urbis non profuerit? quem numerus servorum tueatur, quum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem ferat, quæ „ne in metu quidem pericula nostra advertit? An, ut „quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est „interfector, quia de paterna pecunia³ transegerat aut a-

1) Preţul mijlociu al unei rescumpărări eră preţul de cumpărare, adică de vreo cinci sau şase sute de lei.

2) Celebrul jurisconsult, exilat de Neron în Sardinia şi readus de Vespasian, cf. XII, 11.

3) Ironie. Sclavii n'aveau dreptul să moştenească sau să testeze, nici să facă vre-un contract.

„vitum mancipium detrahebatur ? Pronuetiemus ultro
„dominum jure cæsum videri.

XLIV. „Libet argumenta conquirere in eo quod sa-
„pientioribus deliberatum est ? Sed, et si nunc primum
„statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi
„domini animum insumpsisse, ut non vox minax exci-
„deret, nihil per temeritatem proloqueretur ? Sane con-
„silium o cultavit, telum inter ignaros paravit : num
„excubias¹ transiret, cubiculi fores recluderet, lumen in-
„ferret, cædem patraret, omnibus nesciis ? Multa sce-
„leris indicia præveniunt² : servi si prodant, possumus
„singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo³, si pe-
„reundum sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta
„majoribus nostris fuere ingenia servorum, etiam quum
„in agris aut domibus isdem nascerentur caritatemque
„dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes
„in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra
„aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coercue-
„ris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exer-
„citu, quum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui
„sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum e-
„xemplum, quod contra singulos⁴ utilitate publica re-
„penditur“.

XLV. Sententiæ Cassii, ut nemo unus contra ire au-
sus est, ita dissonæ voces respondebant, numerum aut
ætatem aut sexum ac plurimorum indubiam innocentiam
miserantium. Præva¹uit tamen pars quæ supplicium de-
cernebat. Sed obtemperari⁵ non poterat, conglobata mul-
titudine et saxa ac faces minitante. Tum Cæsar popu-
lum edicto increpuit atque omne iter, quo damnati ad

-
- 1) *Excubias* = sclavii ce stau de veghe la uşele odăilor.
 - 2) *Praeveniunt* = precedă crima.
 - 3) *Anxios* = bănuitori unii faţă de alţii.
 - 4) *Contra singulos* = faţă de nedreptatea făcută unora.
 - 5) *Obtemperari*, subînţeles de călăi.

pænam ducebantur, militaribus præsiidiis sæpsit. Censuerat Cingonius Varro¹, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia dehortarentur. Id a principe prohibitum est, ne mos antiquis, quem misericordia non minuerat, per sævitiam intenderetur.

XLVI. Dinnatis isdem consulibus Tarquitiu Priscus² repetundarum, Bthyni³ interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statiliu Taurum, proconsulem iustus. mernerant. Censu per Gallias a Q. Volusio⁴ et Sextio African⁵ Trebellioque Maximo⁶ acti sunt, ænalis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium, dum uterque dedignatur, supra tulere.

XLVII. Eo anno mortem obit Memmius Regulus⁷, auctoritate, constantia, fama, in quantum præambante inperatoris fastigio datur, clarus, adeo ut Nero, æger valetudine, et adulantibus circum, qui finem imperio adesse dicebant, si quid fato pateretur, responderit habere subsidium rempublicam. Rogantibus dehinc, in quo potissimum, addiderat in Memmio Regulo. Vixit tamen post hæc Regulus, quiete defensus, et quia nova generis claritudine neque invidiosis opibus erat. Gymnasium⁸

1) Mai pe urmă consul desemnat (69 d. Chr.), şi ucis de Galba (*Hist.* I, 7).

2) Cf. XII, 58.

3) Bthynia şi Pontul formau o provincie senatorială administrată de un propretor (I, 74).

4) Asupra lui Volusius, XIII, 25 şi III, 30.

5) Asupra lui Africanus, XIII, 19.

6) Inlocui pe Turpilanus (XIV, 39) în Britannia.

7) Cf. V f şi XII, 25.

8) Cel mai frumos gimnaziu din Roma. Eră în Câmpul lui Marte.

eo anno dedicatum a Nerone, præbitumque oleum¹ equiti ac senatui Gæcia facilitate.

XLVIII. P. Mario², L. Asinio³ consulibus, Antistius prætor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi⁴, probrosa adversus principem carmina factitavit vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam⁵ epulatur. Exina Cossutiano Capitone⁶, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini⁷, soceri sui, receperat, majestatis delatus est. Tum primum revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio, quam imperatori gloriam quæri, ut, condemnatus a senatu, intercessione tribunicia morti eximeretur. Et quum Ostorius nihil audivisse pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum. Consuitque Junius Marullus, consul designatus⁸, adiuvendam reo præturam necan-

1) Untdelemnul cu care se frecau atleţii.

2) Probabil, tatăl lui P. Marius Celsus, despre care se vorbeşte în XV, 25.

3) E fiul lui Asinius Gallus, asupra morţii căruia, cf. *Ann.*, VI, 23.

4) Cf. XIII, 28,

5) Cf. XII, 31. Înlocuise în Britania pe Plautus.

6) Fusesse exilat din senat pentru dilapidare de bani XIII, 33.

7) Tigellinus se născuse la Agrigent. Îşi petrecuse tinereţea în sărăcie la Scyllacum, oraşel din Calabria. Frumuseţea lui ispitind pe Agrippina şi pe Julia, fiicele lui Germanicus, el îşi atrase ura bărbaţilor lor, Domitius şi Vinicius. Fu exilat din Roma. În urma unor moşteniri, se întoarse iarăşi la Roma. Ocupându-se cu creşterea cailor de curse, intră în relaţiuni cu Neron.

8) Consulul desemnat îşi dădea cel dintâiu părerea.

dumque more majorum. Ceteris inde assentientibus, Pætus Thræsea¹, multo cum honore Caesaris et acerrime in repito Antistio, non, quidquid nocens reus pati mereretur, id, egregio sub principe et nulla necessitate obstricto senatu, statuendum disseruit: carnificem et laqueum pridem abolita; et esse pœnas legibus constitutas, quibus, sine iudicum sævitia et temporum infamia, supplicia decernerentur. Quin in insula², publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem et publicæ clementiæ maximum exemplum futurum.

XLIX. Libertas Thræseæ servitium aliorum rupit, et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iere, paucis exemptis; in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius³, optimum quemque jurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules, perficere senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Cæsari. Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit nulla injuria provocatum Antistium gravissimas in principem contumelias dixisse; earum ultionem a patribus postulatam, et pro magnitudine delicti pœnam statui par fuisse. Ceterum se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent; datam et absolvendi licentiam. His atque talibus recitatis et offensione manifesta, non ideo aut consules mutavere relationem aut Thræsea decessit sententia, ceterive quæ probaverant deseruere, pars, ne principem objecisse invidiæ viderentur, plures numero tuti, Thræsea sueta firmitudine animi, et ne gloria intercideret.

1) Cf. XIII, 49.

2) De obiceiu într'o insulă a Arhipelagului.

3) Viitorul Împărat, XI, 23.

L. Haud dispari crimine Fabricius Veiento¹ confictatus est, quod multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset iis libris, quibus nomen codicillorum dederat. Adiciebat Tullius Geminus accusator venditata ab eo munera principis et adipiscendorum honorum jus. Quæ causa Neroni fuit suscipiendi iudicii²; convictumque Veientonem Italia depulit et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit.

Ll. Sed, gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur; concessitque vita Burrus, incertum valetudine an veneno³. Valetudo ex eo conjectabatur, quod in se tumescentibus paulatim faucibus et impedito meatu spiritum finiebat. Plures jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum ejus noxio medicamine asseverabant, et Burrum, intellecto scelere, quum ad viseendum eum princeps venisset, adspectum ejus aversatum, sciscitanti hactenus respondisse: „Ego me bene habeo.“ Civitati grande desiderium ejus mansit per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia (adulteria). Quippe Cæsar duos prætoriiis cohortibus imposuerat, Fænium Rufum⁴ ex vulgi favore, quia rem fumentariam sine quæstu tractabat, Sophonium Tigellinum⁵, veterem impudicitiam atque Infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere, validior Tigellinus in animo principis et intimis libidinibus assumotus, prospera populi et militum fama Rufus, quod apud Neronem adversum experiebatur.

1) Linguşitorul lui Domitian. El ştiu să capete şi favoarca lui Nerva. (Juvenal, *Sat*, III, 185).

2) *Suscipiendi iudicii* = aduse procesul înaintea lui.

3) Suetoniu afirmă că Burrus fusese otrăvit.

4) Cf. XIII, 22. Eră prefectul aprovizionării.

5) Portretul lui Tigellinus e zugrăvit de Tacit în *Hist.* I, 72.

LII. Mors Burri infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tanquam ingentes et privatum modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amœnitate et villarum magnificentia quasi principem supergredetur. Obiciebant etiam eloquentiæ laudem uni sibi adsciscere et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam, oblectamenti principis palam iniquum, delectare vim ejus equos regentis, illudere voces¹, quoties caneret. Quem ad finem nihil in republica clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certe finitam Neronis pueritiam et robur juventæ adesse: exueret² magistrum, satis amplis³ doctoribus instructus, majoribus suis⁴.

LIII. At Seneca, criminantium non ignarus, proden-
tibus iis quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem
ejus magis aspernante Cæsare, tempus sermoni orat;
et accepto, ita incipit: „Quartus decimus annus est,
„Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum, octavus, ut
„imperium obtines: medio temporis tantum honorum
„atque opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meæ

1) *Voces* = notele cântecului său.

2) *Exueret* = să înlăture.

3) *Amplis* = importanți.

4) *Racine, Britannicus*, actul I, scena II:

Néron n'est plus enfant; n'est-il pas temps qu'il règne?

Jusqu'à quand voulez-vous que l'empereur vous craigne?

Ne saurait il rien voir sans qu'il emprunte vos yeux?

Pour se conduire, enfin, n'a-t-il pas ses aïeux?

Qu'il choisisse, s'il veut, d'Auguste ou de Tibère,

Qu'il imite, s'il peut Germanicus, mon père...

„desit nisi moderatio ejus. Utar magnis exemplis, nec
 „meæ fortunæ, sed tuæ. Abavus tuus Augustus¹ M.
 „Agrippæ Mytilenense secretum², Cilnio Mæcenati³ Urbe
 „in ipsa velut peregrinum otium permisit : quorum al-
 „ter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus
 „jactatus⁴, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis præ-
 „mia acceperant. Ego quid aliud munificentiae tuæ al-
 „hibere potui quam studia, ut sic dixerim, in umbra
 „educata⁵, et quibus claritudo venit, quod juventæ
 „tuæ rudimentis adfuisse⁶ videor, grande hujus rei
 „pretium ? At tu gratiam immensam, innumeram pe-
 „cuniam circumdasti, adeo ut plerumque intra me
 „ipse volvam : Egone equestri et provinciali loco⁷ or-
 „tus, proceribus civitatis annuneror ? Inter nobiles et
 „longa decora præferentes novitas mea enituit ? Ubi

1) Descendența eră aceasta : 1. August ; 2. Julia, măritată cu Agrippă ; 3. Întâia Agrippină, femeia lui Germanicus ; 4. Agrippina mama lui Neron.

2) Agrippa s'a retras de bună voe la Lesbos, pentru a evita certurile cu Marcellus, nepotul lui August. Amândoi aveau dreptul de a fi moștenitorii lui August. Numit guvernator al Syriei, el a administrat-o prin locotenenții săi, rămânând la Mytilene. După moartea lui Marcellus (21 a. Chr.), s'a întors la Roma. August l'a făcut să se despartă de Marcella, fiica Octaviei, și să ia pe Julia.

3) O disgrație deghizată. Murena, cumnatul lui Maecenas, conspirase împotriva lui August. Acesta voi să se păstreze secretul pentru a putea descoperi mai bine conjurația. Maecenas o divulgă însă soției sale ; aceasta fratelui său. August nu mai putu afla nimic. El rupse atunci cu Maecenas, care se retrase în palatul său de pe muntele Esquilin.

4) *Jactatus* = incercat.

5) *Educata* = formate.

6) *Adfuisse* = te-am ajutat cu sfaturile.

7) Seneca eră din Cordova, din Spania.

„est animus ille modicis contentus ? Tales hortos ex-
„struit et per hæc suburbana incedit, et tantis agro-
„rum spatiis, tam lato fenore exuberat ? Una defensio
„occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui.“

LIV. „Sed uterque mensuram implevimus, et tu, quan-
„tum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum
„amicus a principe accipere. Cetera invidiam augent :
„quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitu-
„dinem jacet, sed mihi incumbit ; mihi subveniendum
„est. Quomodo in militia aut via fessus adminiculum
„orarem, ita in hoc itinere vitæ, senex et levissimis
„quoque curis impar, quum opes meas ultra sustinere
„non possim, praesidium peto. Jube eas per procurato-
„res tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me
„in paupertatem ipse detrudam, sed, traditis quorum
„fulgore præstringor, quod temporis hortorum aut vil-
„larum curæ seponitur, in animum revocabo. Superest
„tibi robur et tot per annos visum fastigii regimen :
„possumus seniores amici quietem reposcere. Hoc quo-
„que in tuam gloriam cedit, eos ad summa vexisse qui
„et modica tolerarent.“

LV. Ad quæ Nero sic ferme respondit : „Quod me-
„ditatæ orationi tuæ statim occurram¹, id primum tui
„muneris habeo, qui me non tantum prævisa, sed su-
„bita expedire docuisti. Abavus meus Augustus Agrip-
„pæ et Mæcenati usurpare otium post labores conces-
„sit, sed in ea ipse ætate cujus auctoritas tueretur
„quidquid illud et quaecumque tribuisset ; ac tamen neu-
„trum datis a se præmiis exiit. Bello et periculis me-
„ruerant : in iis enim juvena Augusti versata est. Nec
„mihi tela et manus tuæ defuissent in armis agenti.
„Sed quod præsens conditio poscebat, ratione, consilio,
„præceptis pueritiam, dein juventam meam fovisti. Et
„tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, æ-

1) *Occurram* = voi răspunde.

„terna erunt : quæ a me habes, horti et fenus et villæ,
 „casibus obnoxia sunt. Ac licet multa videantur, ple-
 „rique, haudquaquam artibus tuis pares, plura tenue-
 „runt. Pudet referre libertinos¹, qui ditiores spectantur.
 „Unde etiam rubori mihi est, quod præcipuus caritate
 „nondum omnes fortuna antecellis.

LVI. „Verum et tibi valida ætas rebusque et fructui
 „rerum sufficiens, et nos prima imperii spatia ingredi-
 „mur. Nisi forte aut te Vitellio ter consuli aut me Clau-
 „dio² postponis, et quantum Volusio³ longa parcimonia
 „quæsivit, tantum in te mea liberalitas explere non po-
 „test. Quin, si qua in parte lubricum adolescentiæ nos-
 „træ declinat, revocas ornatumque robur subsidio im-
 „pensius⁴ regis ? Non tua moderatio, si reddideris pe-
 „cuniam, nec quies, si reliqueris principem, sed mea
 „avaritia, meæ crudelitatis metus in ore omnium versa-
 „bitur. Quod si maxime continentia tua laudetur, non
 „tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam
 „paret, inde gloriam sibi recipere.“ His adjicit
 complexum et oscula, factus natura et consuetudine e-
 xercitus velare odium fallacibus blanditiis. Seneca, qui
 finis omnium cum dominante sermonum, grates agit ;
 sed instituta prioris potentiae commutat : prohibet cœ-
 tus salutantium, vitat comitantes, rarus per Urbem,
 quasi valetudine infensa aut sapientiæ studiis⁵ domi at-
 tineretur.

1) De pildă, Pallas și Narcissus.

2) Adică : Dacă nu crezi că eu te pot răsplăti pe tine,
 după cum Claudiu a răsplătit pe Vitellius. Asupra lui Vitel-
 lius, XI, 2.

3) Asupra lui Volusius, XIII, 30.

4) *Impensius* = cu mai mult devotament.

5) Din această retragere a lui Seneca au eșit *Chestiunile
 naturale și Scrisorile către Lucilius*.

LVIII. Perculso Seneca, promptum fuit. Rufum Fæ-
nium¹ imminuere Agrippinæ amicitiam in eo criminanti-
bus. Validiorque in dies Tigellinus et malas artes, qui-
bus solis pollebat, gratiores ratis, si principem socie-
tate scelerum obstringeret motus ejus rimatur; com-
pertoque Plautum² et Sullam³ maxime timeri, Plautum in
Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amicos,
nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis, illi Ger-
maniæ exercitus commemorat. Non se, ut Burrum, di-
versas spes⁴, sed solam incolumitatem Neronis spectare;
cui caveri utcumque ab urbanis insidiis præsentī opera:
longinquos motus quoniam modo comprimi posse? Erec-
tas Gallias ad nomen dictatorium⁵, nec minus suspen-
sos Asiæ populos claritudine avi Drusi⁶. Sullam inopem,
unde præcipuam audaciam, et simulatorem segnitiae,
dum temeritati locum reperiret: Plautum, magnis opi-
bus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum
Romanorum imitamenta præferre, assumpta etiam Stoi-
corum arrogantia sectaque, quæ turbidos et negotiorum
appetentes faciat. Nec ultra mora. Sulla, sexto die
pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et ru-
morem interficitur, quum epulandi causa discumberet.
Relatum caput ejus ilusit Nero, tanquam præmatura
canitie deforme.

LVIII. Plauto parari necem non perinde occultum fuit,
quia pluribus salus ejus curabatur et spatium itineris ac

1) Cf. XIII, 21, 22.

2) Cf. XIV, 22.

3) Cf. XII, 23, 47.

4) Burrus fusese implicat cu Pallas în prima acuzație im-
potrivă lui Sulla. Când Neron voise să scape de Agrippina și
de Plautus (XIII, 20), hotărâse și disgrația lui Burrus.

5) Sulla fu cel dintâu dictator pe viață.

6) Tatăl lui Plautus se căsătorise cu fata lui Drusus, fiul
lui Tiberiu, VI, 27.

maris tempusque interjectum moverat famam. Vulgoque fingeant petitem ab eo Corbulonem, magnis tum exercitibus præsidentem, et, clari atque insontes si interficerentur, præcipuum ad pericula. Quin et Asiam favore juvenis arma cepisse, nec milites, ad scelus missos, aut numero validos aut animo promptos, postquam jussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse. Vana hæc, more famæ, credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum prævenit centurionem et mandata L. Antistii¹ sociæ attulit : effugeret segnem mortem, obvium suffugium ; ex magni nominis miseratione reperturum² bonos, consociatorum audaces. Nullum interim subsidium aspernandum. Si sexaginta milites (tot enim adveniebant) propulisset, dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quæ adusque bellum evalescerent ? Denique aut salutem tali consilio quæri, aut nihil gravius audenti quam ignavo patiendum esse.

LIX. Sed Plautum ea non movere, sive nullam opem providebat inermis atque exul, seu tædio ambiguae spei an amore conjugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nulla sollicitudine turbatum. Sunt qui alios a socio nuntios venisse ferant, tanquam nihil atrox immineret, doctoresque sapientiæ, Caeranus³ Græci, Musonium⁴ Tusci generis, constantiam opperientiæ mortis pro incerta et trepida vita suasisse. Repertus et certe per medium diei nudus exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi sa-

1) Asupra lui L. Antistius, XIII, 11.

2) *Reperturum* = va găsi să-l ajute.

3) Necunoscut.

4) C. Musonius Rufus, prietenul lui Plinius cel tânăr, *Hist.*, III, 81 ; IV, 10 și 40. Exilat în insula Gyarus, cu prilejul conjurației lui Piso, se întoarse la Roma după moartea lui Neron.

tellitibus ministrum regium, præposuerat. Caput interfecti relatum : cuius adspectu (ipsa principis verba referam) : Cur, inquit, Nero...¹ Et posito metu nuptias Poppææ, ob ejus nodi terrores dilatas, maturare parat Octaviamque conjugem amoliri², quamvis modeste ageret, nomine patris et studiis populi gravem. Sed ad senatum litteras misit, de cæle Sullæ Plautique haud confessus, verum utriusque turbidum ingenium esse et sibi incolumitatem reipublicæ magna cura haberi. Decretæ eo nomine supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur, gravioribus tamen ludibriis quam malis.

LX. Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, sterilem dictitans. Exin Poppææ conjungitur. Ea diu pellex et adulteri Neronis, mox mariti, potens, quemdam ex ministris Octaviæ impulit servilem ei amorem obicere. Destinaturque reus cognomento Eucærus, natione Alexandrinus, canere puer tibiis doctus. Actæ ob id de ancillis quæstiones, et vi tormentorum victis quibusdam ut falsa annuerent, plures perstitere sanctitatem dominæ tueri. Ex quibus una instanti Tigellino castiora esse muliebria Octaviæ respondit quam os ejus. Moveatur tamen primo civilis discidium specie³, domumque Burri, prælia Plauti⁴, infausta dona, accipit. Mox in Campaniam pulsa est, addita militari custodia. Inde crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia et mediocritate fortunæ pauciora pericula sunt. His Nero, nequaquam pænitentia flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

1) Aci e o lacună.

2) *Amoliri* = a înlătură.

3) *Discidium specie* = sub forma divorţului.

4) Averile lui Plautus fusese confiscate.

LXI. Exin laeti Capitolium scandunt deosque tandem venerantur. Eilgies Poppææ proruunt, Octaviæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. Itur etiam in principis laudes (repetitum venerantium). Jamque et Palatium multitudo et clamoribus complebant, quum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbatos disjecere : mutataque quæ per seditionem verterant et Poppææ honos repositus est. Quæ semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus, non eo loci res suas agi¹, ut de matrimonio certet, quanquam id sibi vita potius, sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviæ, quæ plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi quæ vix bello evenirent. Arma illa adversus principem sumpta : ducem tantum defuisse qui, motis rebus, facile reperiretur. Omitteret² modo Campaniam et in Urbem ipsa pergeret, ad cujus nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum ? quam cujusquam offensionem ? An, quia veram³ progeniem penatibus Cæsarum data sit, malle populum Romanum tibicinis Aegyptii sobolem imperatorio fastigio induci ? Denique, si id rebus conducat, libens quam coactus acciret dominam, vel consuleret securitati justa ultione. Et modicis remediis primos motus consedis : at, si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum⁴ datures.

LXII. Varius⁵ sermo et ad metum atque iram accommodatus terruit simul audientem et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo et quaestionibus ancilla-

1) *Agi*, subînţeles *testatur*.

2) *Omitteret*, subiectul e Octavia.

3) *Veram*, legitimă.

4) *Maritum* = un soţ ce ar deveni un pretendent la tron.

5) *Varius* = viclean.

rum elusa erat. Ergo confessionem alicujus quæri placet, cui rerum quoque novarum crimen affingeretur. Et visus idoneus maternæ necis patrator, Anicetus¹, classi apud Misenum, ut memoravi, præfectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio, quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes adspiciuntur. Igitur accitum eum Cæsar operæ prioris admonet : solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse ; locum haud minoris gratiæ instare, si conjugem intensam depelleret ; nec manu aut telo opus : fateretur Octaviæ adulterium. Occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia et secessus amœnos promittit, vel, si negavisset, necem intentat. Ille, insita vecordia et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam quam jussum erat fingit, fateturque apud amicos, quos velut consilio² adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exilium toleravit et fato obiit.

LXIII. At Nero præfectum in spem sociandæ classis corruptum³, et, incusatæ paulo ante sterilitatis oblitus, abactos partus conscientia libidinum, eaque sibi comperta edicto memorat, insulaque Pandateria⁴ Octaviam claudit. Non alia exul visentium oculos majore misericordia affecit. Meminerant adhuc quidem Agrippinæ⁵ a Tiberio, recentior Juliæ⁶ memoria obversabatur a Claudio pu'sæ. Sed illis robur ætatis adfuerat ; læta aliqua viderant, et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ

1) Cf. XIV, 3.

2) Un juriu ales de Neron pentru a judecă pe Octavia.

1) Adică pe Anicetus.

2) Azi Santa-Maria în golful Puzzoli.

3) Văduva lui Germanicus, exilată la 29 d. Chr., tot în insula Pandateria.

4) Julia, fiica lui Germanicus, măritată cu T. Vinicius. Acuzată de adulter cu Seneca, fu exilată și ucisă din ordinul Messalinei.

recordatione allevabant. Huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductæ in domum in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre¹; tum ancilla² domina validior, et Poppæa non nisi in perniciem uxoris nupta; postremo crimen omni exitio gravius.

LXIV. Ac puella vicesimo ætatis anno³, inter centuriones et milites, præsagio malorum jam vitæ exempta, nondum tamen morte acquiescebat. Paucis dehinc interjectis diebus, mori iubetur, quum jam viduam se, et tantum sororem⁵ testaretur, communesque Germanicos⁴ et postremo Agrippinæ nomen cieret, qua incolumi infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset. Restrigitur vinclis venæque ejus per omnes artus exsolvuntur; et quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, præfervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior sævitia, quod caput amputatum latumqua in Urbem Poppæa vidit. Dona ob hæc templis decreta. Quod eum ad finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, præsumptum habeant, quoties fugas et cæles jussit princeps, toties grates deis actas, quæque rerum secundum oîm, tum publicæ clavis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod senatus consultum adulatione novum aut patientia postremum fuit.

1) Claudiu și Britannicus.

2) Liberta Acte.

3) Avea 22 ani.

4) Era sora adoptivă a lui Neron,

5) Au fost trei Germanici. Drusus, tatăl lui Claudiu, Claudiu, tatăl Octaviei și tata adoptiv al lui Neron și Germanicus, bunicul lui Neron.

LXV. Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est, Doryphorum¹, quasi adversatum nuptiis Poppææ, Pallantem, quod immensam pecuniam longa senecta detineret². Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium ; sed validius a Seneca eodem crimine percussus est³. Unde Pisoni timor et orta insidiarum in Neronem magna moles et improspera.

1) Inlocuise pe Callistus, ca secretar al Impăratului (XII, 53). Neron îi făcuse cadou dintr'o dată 20 de milioane de sesterți.

2) Cf. XII, 53. O parte din averea liberților revenia de drept patronilor.

3) Piso nu conspiră încă. Situația lui însemnată îl făcuse însă temut de Neron.

CORNELII TACITI

ANNALIUM

LIBER QUINTUS DECIMUS

CUPRINSUL CĂRȚII XV A ANALELOR

- I — VI. Noile pretenții ale Parților asupra Armeniei :
Vologeses și Tiridates. Asediul orașului
Tigranocerta. Propunerile făcute de Cor-
bulo vrășmașilor. Sosirea lui Caesennius
Paetus, însărcinat cu apărarea Armeniei :
lăudăroșiile lui.
- VII — XI. Reluarea ostilităților. Romanii trec Eu-
fratul. Campania zadarnică a lui Paetus.
Corbulo închide Parților intrarea în Sy-
ria. Paetus, amenințat de vrăjmași, se
hotărăște, cu regret, să ceară ajutorul lui
Corbulo.
- XII — XVII. Pregătirile făcute de acesta. Situația
primejdioasă a lui Paetus și a legiunilor
sale ; lașitatea soldaților ; scrisoarea lui

Paetus către Vologeses. Răspunsul acestuia. Parții ocupă lagărul roman. Fuga grabnică a lui Paetus. Întâlnește pe Corbulo. Contrastul între cele două armate. Convorbirea celor doi generali : Invoirea dintre Vologeses și Corbulo : Armenia, evacuată, rămâne fără stăpân.

XVIII. Neron și senatul încearcă să amăgească opinia publică. Gestiunea veniturilor publice e încredințată la trei consulari : Neron dezaproabă cheltuelile prea mari ale predecesorilor săi.

XIX — XXII. Plângerile adresate senatului împotriva adopțiunilor simulate. Procesul cretanului Timarchus. Discursul lui Thrasea : Moțiunea relativă la acțiunile de grație votate guvernatorilor provinciilor, după cererea administrațiilor. Votul Senatului. Incendiul Gymnaziului. Cutremurul de pământ al orașului Pompei.

XXIII. Popaea naște o fetiță, care moare numai decât : mângâierile senatului. Neron refuză să primească pe Thrasea : cuvântul vrednic de cinste al lui Seneca.

XXIV — XXXI. Ambasada îndrăzneță a Parților. Corbulo, însărcinat să continue războiul, reînsuflește armata. Limbajul lui hotărât și moderat face pe Parți să încheie pacea. Intrevederea lui Vologeses cu Corbulo. Înțelegerea dintre amândoi șefii. Supunerea lui Tiridates, fratele lui Vologeses.

- XXXII. Se dă dreptul latin locuitorilor Alpilor maritimi. Locurile hotărâte în circ cavalerilor romani. Jocuri de gladiatori : Senatorii se coboară în arenă.
- XXXIII — XXXIV. Neron se urcă pe scena teatrului din Neapole, Jocurile de gladiatori date de Vatinius : caracterul și soarta acestuia.
- XXXV — XXXVI. Moartea violentă a lui Torquatus Gilanus, victima bănelilor lui Neron. Neron plănuiește o călătorie în Orient, pe urmă renunță la planul lui : părerea poporului și a senatului,
- XXXVII. Neron dă banchete în diferite locuri publice : desfrâul monstruos. Nunta lui Neron cu Pythagoras.
- XXXVIII — XLI. Incendiul Romei. Dărnicia lui Neron față de victime : zvonul public îl învinuiește că ar fi declamat un poem asupra ruinei Troiei, în timpul incendiului. Zece din patrusprezece părți ale Romei sunt mai mult sau mai puțin distruse. Mărimea dezastrului.
- XLII — XLIV. Neron își clădește un nou palat : somptuozitatea clădirii. Roma e reconstruită după un plan nou. Rugăciunile publice. Opinia publică stărue să învinovățească pe Neron. Persecuțiile ordonate împotriva creștinilor. Împăratul apare în Circ îmbrăcat ca vizitiu.

XLV — XLVII. Ca să-și umple tezaurul, Neron pune să se jefuiască Italia și provinciile. Seneca, pentru a doua oară, cere zadarnic permisia de a părăsi curtea. Revolta gladiatorilor din Praeneste. Nenorocirea maritimă lângă Misenum. Minuni prevestitoare de rău.

XLVIII — L. Conjurația lui Piso. Caracterul acestuia. Numele și sentimentele tovarășilor săi. Lista complicilor : Faenius Rufus, prefectul pretoriului.

LI — LIII. Rolul curtezanei Epicharis. Este arestată. Proiectele conjurațiilor. Planul definitiv pentru executarea complotului.

LIV — LIX. Pregătirile lui Scaevinus : trădarea libertului Milichus. Arestarea lui Scaevinus. Mărturisirile lui Natalis : Denunțările lui Scaevinus, Lucanus și alți conjurați urmează exemplul lui. Epicharis e supusă torturilor : tăria ei eroică. Spaima lui Neron. Inmulțirea arestărilor : interogatorul bănușilor ; rolul lui Faenius Rufus. Indemnăt să făptuiască, Pison se închide în casă. E condamnat la moarte. Testamentul său : soția sa Arria Gata.

LX — LXV. Moartea lui Plautus Lateranus. Seneca, învinuit de complicitate, e somat să dea explicații. În urma răspunsului său, Neron îi ordonă să se omoare. Tăria de caracter a lui Seneca ; îndemnurile sale către prieteni ; își ia rămas bun de la soția lui.

Paulina vrea să moară cu el ; își deschid vinele amândoi. Seneca dictează un discurs secretarilor săi. Din ordinul lui Neron, Paulina e readusă la viață ; ultimii ei ani. Suferințele lui Seneca : este dus într'o baie de aburi și moare. Proiectul — atribuit lui Subrius — de a da imperiul lui Seneca.

LXVI — LXXIV. Arestarea lui Faenius Rufus și a mai multor ofițeri din armată. Moartea vitează a tribunului Subrius ; curajul lui Sulpicius Asper și a celorlalți centurioni ; slăbiciuarea lui Faenius. Omorirea consulului Vestinus, a lui Lucanus, a lui Senecio, Scaevinus și a altor conjurați. Spaima și slugărnicia Romanilor. Destituirea, exilul și deportarea diferiților cetățeni însemnați. Dărnicile față de soldați. Convocarea senatului : edictul Împăratului. Jertfe și ofrande zeilor : se dă lui April numele lui Neron.

Istoria Romei în timpul consulilor :

Anii data fundarea Romei dela Is. Chr.

816	63	{ C. Memmius Regulus L. Virginius Rufus
817	64	{ C. Laecanius Bassus M. Licinius Crassus
818	65	{ A. Licinius Silius Nerva M. Vestinus Atticus

ANNALIUM

LIBER QUINTUS DECIMUS

I. Interea¹ rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen Armeniæ impositum, simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens, magnitudine rursum Romana et continui fœderis² reverentia diversas ad curas trahebatur, cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum³, gentis validæ, multisque ex eo bellis illigatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliæ exstimulat : quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos⁴, conterminam nationem, latius ac diutius quam per latrocinia vastaverat, idque primores gentium ægre tolerabant : eo contemptionis descensum, ut ne duce

1) Tacit reia evenimentele din Orient, părăsite în cartea XIV, 26.

2) Cf. XII, 10 și XIII, 9. Dela August nu mai fusese nici un războiu declarat între Romani și Parți.

3) Cf. XIII, 37 și XIV, 25.

4) Cf. XII, 13.

quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis¹, tot per annos inter mancipia habiti. Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, quod præsidium, aut unde peteret, rogicans. Jam de Armenia concessum, proxima trahi²; et, nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis quam captis esse. Tiridates quoque regni profugus per silentium aut modice querendo gravior erat. Non enim ignavia magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summa fortuna æquius, quod validius. Et suā retinere privatae domus, de alienis certare regiam laudem esse.

II. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit atque ita orditur: „Hunc ego, eodem mecum patre genitum, quum mihi per ætatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniæ deduxi, qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus³ ante ceperat⁴; videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiae nostrae penates rite composuisse. Prohibent Romani, et pacem, nunquam ipsis prospere lacesitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo infitias: æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram⁵. Si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, addita modestiae fama, quæ neque summis mortaliū spernenda est et a dis æstimatur.“ Simul diademate

1) Tigranes, ce fusese ca ostatec la Roma.

2) *Proxima trahi* = țările vecine erau prădate și ele.

3) Un alt frate al lui Vologeses, XII, 44.

4) O parte a Mediei; Atropatena formă, dela August, un regat distinct, guvernat de regi luați dintre fiii mai mici ai familiei domnitoare peste Parți.

5) *Malueram* = *maluisssem*.

caput Tiridatis evinxit ; promptam¹ equitum manum, quæ regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis, mandavitque Tigranen Armenia exturbare, dum ipse, positus adversus Hyrcanos² discordiis, vires intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

III. Quæ ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo³ et Vettio Bolano⁴ subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, compositius cuncta quam festinantius agerent : quippe bellum habere quam gerere malebat. Scripseratque Caesari proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet : Syriam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse. Atque interim reliquas legiones pro ripa⁵ Euphratis locat, tumultuariam provincialium manum armat, hostiles ingressus⁶ præsiidiis intercipit. Et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita ; quosdam rivos congestu arenæ abdidit.

IV. Ea dum a Corbulone tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui⁷ præiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocerta⁸, urbem copia defensorum et magnitudine mœnium validam. Ad hoc Nicephorius⁹ amnis,

1) *Promptam* = compusă din oameni hotărâți.

2) Cf. VI, 36.

3) Cf. XIV, 26.

4) Consul subrogat sub Neron, apoi propretor în Britannia la 69 și 70 ; proconsul al Asiei sub Vespasian.

5) *Pro ripa* = pe țârm.

6) *Hostiles ingressus* = intrarea trupelor inamice în provincie.

7) *Famam sui* = vestea venirii sale.

8) Azi *Sered*.

9) La est de Eufrat, azi *Khabur*.

haud spernenda latitudine, partem murorum ambit ; et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. Inerantque milites¹ et provisi ante commeatus ; quorum subvectu pauci avidius progressi et repentinis hostibus circumventi ira magis quam metu ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia : raris sagittis neque clausos exterret et semet frustratur². Adiabeni, quum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox, erumpentibus nostris, cæduntur.

V. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunæ ratus, misit ad Vologesen qui expostularent vim provinciæ illatam ; socium amicumque regem, cohortes Romanas circumsideri : omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius³ centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin⁴, septem et triginta milibus passuum a Tigranocerta distantem, adiit regem et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat arma Romana vitandi ; nec præsentia prospere fluebant. Irritum obsidium ; tutus manu et copiis Tigranes ; fugati qui expugnationem sumpserant ; missae in Armeniam legiones, et aliae pro Syria, paratae ultro irrumpere ; sibi imbecillum equitem pabuli inopia : nam exorta vis⁵ locustarum ambederat quidquid herbicum aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legatos super petenda Armenia et firmanda pace respondet.

1) Corbulo lăsase aici (XIV, 26) o mie de legionari, trei cohorțe auxiliare și două escadroane de cavalerie.

2) *Semet frustratur* = își cheltuește puterile în zădar.

3) Cf. XII, 45.

4) Cetate în Mesopotamia.

5) *Vis* = o mulțime.

Monesen omittere Tigranocerta jubet ; ipse retro concedit.

VI. Hæc plures ut formidine regis et Corbulonis minis patrata ac magnifica extollebant. Alii occulte pepigisse interpretabantur, ut, omisso utrimque bello et abeunte Vologese, Tigranes quoque Armenia abscederet¹. Cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum ? Cur deserta per otium, quæ bello defenderant ? An melius hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo retenti ? Dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio quam cum Corbulone certaret, Corbulo meritæ² tot per annos gloriæ non ultra periculum faceret. Nam, ut retuli³, proprium ducem tuendæ Armeniæ poposcerat, et adventare Caesennius Pætus⁴ audiebatur. Jamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, addita quinta, quæ recens e Mœsis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent, tertia et sexta et decima legiones priorque Syriæ miles apud Corbulonem manerent ; cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. Sed neque Corbulo æmuli patiens, et Pætus, cui satis ad gloriam erat si proximus haberetur, despiciebat⁵ gesta, nihil cædis aut prædæ, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes dictitans : se tributa ac leges, et pro umbra regis, Romanum jus victis impositurum.

VII. Sub idem tempus, legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi⁶, revertere irriti, bellumque pro-

1) Se pare că a murit puţin după aceia.

2) *Meritæ* = dobândite.

3) Cf. XV, 3

4) Cf. IV, 29.

5) *Dispiciebat* = micşoră.

6) Cf. XV, 5.

palam sumptum a Parthis. Nec Pætus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus¹ eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus² regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte tramittebant, nulla palam causa, turbatus equus qui consularia insignia gestabat, retro evasit. Hostiaque, quae muniebantur hibernaculis assistens, semifacta opera fuga perripuit seque vallo extulit : et pila militum arsere³, magis insigni prodigio quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

VIII. Ceterum Pætus, spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariæ provisu, rapit exercitum trans montem Taurum, recipiendis, ut ferebat, Tigranocertis vastandisque regionibus quas Corbulo integras omisisset. Et capta quædam castella, gloriæque et prædæ nonnihil partum, si aut gloriam cum modo aut prædam cum cura habuisset. Longinquis itineribus percursando quæ obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu et instante jam hieme⁴, reduxit exercitum composuitque ad Cæsarem litteras quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

IX. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidiis insedit ; et, ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ afferent (jam enim subjectis⁵ campis magna specie volitabant), naves

1) Guvernase ca propretor Dalmația, Pannonia și Moesia superioară.

2) Necunoscut.

3) Lovite probabil de trăsnet.

4) Iarna din 62—63.

5) *Subjectis*, subînțeleș *fluvio*.

magnitudine præstantes et connexas trabibus ac turribus auctas agit per amnem, catapultisque et balistis¹ proturbat barbaros, in quos saxa et hastæ longius permeabant quam ut contrario sagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus; collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invandendæ Syriæ, spem omnem in Armeniam verterent.

X. Ibi Pætus, imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat, reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat, donec adventare Vologesen magno et infenso agmine auditum. Accititur legio duodecima², et unde famam aucti exercitus speraverat prodita infrequentia; qua tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verum, ubi a viris militaribus adversus urgentes castus firmatus erat, rursus, ne alienæ sententiæ indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc, relictis hibernis, non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data clamitans, duxit legiones quasi prælio certaturus. Deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis præmiserat, trepidus remeavit. Et quia minus acriter Vologeses institerat, vana rursus fiducia, tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo imposuit, quo transitum regis arcerent. Alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. Con-

1) Catapultele aruncau proiectile mari; balistele aruncau pietre.

2) Ceia ce arată că fiecare legiune își avea lagărele de larnă separate. Lagărul lui Paetus eră lângă fluviul Arsanias, la mică depărtare de Taurus și hotarele Cappadociei. Nu se știe unde erau lagărele legiunei XII.

jux ac filius castello, cui Arsamosata¹ nomen est, abditum, data in præsidium cohorte ac disperso milite, qui in uno habitus² vagum hostem promptius sustentavisset. Et ægre compulsus ferunt, ut instantem Corbuloni fieretur; nec a Corbulone properatum, quo, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus et alios octingentos, parem numerum e cohortibus³ jussit.

XI. At Vologeses, quamvis obsessa a Pæto itinera hinc peditatu, inde equite accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis⁴ alares exterruit, legionarios obtulit, uno tantum centurione Tarquitio Crescente turrim, in qua præsidium agitabat, defendere auso, factaque sæpius eruptione et caesis qui barbarorum propius sugrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur. Peditum si quis integer, longinqua et avia⁵, vulnerati castra repetivere, virtutem regis, sævitiam et copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis; sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos.

XII. Ille interritus et parte copiarum apud Syriam relicta, ut munimenta Euphrati imposita⁶ retinerentur,

1) Numită astfel dela Arsames, fundatorul ei, ce domniă pe la 245 a. Chr. Astăzi Simsat.

2) *In uno habitus, si in uno habitus fuisset.*

3) Adică tot trei mii.

4) *Sed vi ac minis, subînțelele usus*

5) *Longinqua et avia, subînțelele usus petivere.*

6) Cf. XV, 9.

qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam¹, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, præter alia sueta bello, magna vis camelorum onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e percussis Paccium, primi pili centurionem², obvium habuit, dein plerosque militum; quos, diversas fugæ causas obtendentes, redire ad signa et clementiam Pæti experiri monebat: se nisi victoribus³ immitem esse. Simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere, novam gloriam ostendere. Non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana duasque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus præcipua servati civis corona imperatoria manu tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus⁴ adspiceretur, qui attulissent salutem et qui accepissent? His atque talibus in commune alacres (et erant quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent), continuum diu⁵ noctuque iter properabant.

XIII. Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum⁶, quo imbellis ætas defendebatur, appugnare, propius incendens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in prælium eliceret. At illi vix contuberniis extracti; nec aliud⁷ quam munimenta propugnabant, pars jussu ducis, et alii pro-

1) La nordul Syriei.

2) Cel dintâiu dintre centurioni.

3) *Nisi victoribus* = dacă nu se vor întoarce victorioase.

4) *Numerus* = *multitudo*.

5) *Diu* = în timpul zilei.

6) Arsamosate.

7) *Nec aliud*, subînţeles *faciebant*,

pria ignavia aut Corbulonem opperientes, ac, vis si ingrueret, provisus exemplis Caudinæ Numantinæque cladis¹ : neque eandem vim Samnitibus, Italico populo, ut Parthis, Romani imperii æmulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem², quoties fortuna contra daret, saluti consuluisse. Qua desperatione exercitus dux subactus primas tamen litteras ad Vologesen non supplices, sed in modum querentis composuit, quod pro Armeniis, semper Romanæ ditionis aut subjectis regi quem imperator delegisset, hostilia faceret. Pacem ex æquo utilem : ne præsentia tantum spectaret. Ipsum adversus duas legiones totis regni viribus advenisse : at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum juvarent.

XIV. Ad ea Vologeses nihil pro causa, sed opperandos sibi fratres, Pacorum ac Tiridaten, rescripsit ; illum locum tempusque consilio destinatum quid de Armenia cernerent ; adjecisse deos dignum Arsacidarum, simul ut de legionibus Romanis statuerent. Missi posthac a Pæto nuntii et regis colloquium petitem, qui Vasacen, præfectum equitatus, ire jussit. Tum Pætus Lucullos, Pompeios³, et si qua Caesares⁴ obtinendæ do-

1) Asupra „Furcelor Caudine“ dela 320 a Chr. cf. Titus Livius, IX. Capitularia Numanţei datează de la 137 a. Chr. Consulul Mancinus fusese închis într-o strâmtoare împreună cu două zeci şi patru de mii de soldaţi. Senatul nu voise să recunoască tratatul. El predase Spaniolilor pe Mancinus şi pusesese în fruntea armatei pe Scipio Aemilianus care bătuse pe Numantini.

2) *Antiquitatem* = Romanii din vechime.

3) Amândoi bătuse pe Tigraue, regele Armeniei. Lucullus la 69 şi 68 ; Pompei la 66 a. Chr.

4) Cf. II, 3, 56 ; VI, 31 ; XI, 8 ; XII, 44 ; XII, 34 ; XIII, 34 ; XIV, 23.

nandæve Armeniæ egerant, Vasaces imaginem retinendi largiendive penes nos, vim¹ penes Parthos memorat. Et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quæ pepigissent adhibetur. Placuitque liberari obsidio legiones et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi, quibus perpetratis, copia Vologesi fieret mittendi ad Neronem legatos.

XV. Interim flumini Arsaniæ² (is castra præfluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis ; sed Parthi, quasi documentum victoriæ, jusserant : namque iis usui fuit, nostri per diversum iere. Addidit rumor sub jugum missas legiones, et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia aut jumenta agnoscentes³ abstrahentesque. Raptæ etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua prælii causa existeret. Vologeses, armis et corporibus cæsorum aggeratis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quærebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens⁴, proximus quisque regem⁵ vi equorum perrupere, quia rumor incesserat pontem cessurum oneri, dolo fabricantium ; sed qui ingredi ausi sunt validum et fidum intellexere.

XVI. Ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent, contra-

1) *Vim* = puterea reală.

2) Un afluent al Eufratului.

3) *Agnoscentes* = recunoscându-le ca proprietatea lor.

4) *Insidens* = Vologesen.

5) *Proximas quisque regem* = cei de lângă rege.

que prodiderit Corbulo¹ Parthos, inopes copiarum et pabulo attrito², relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse. Adjicit jurejurando Pæti cautum apud signa³, adstantibus iis quos testificando rex misisset, nominem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litteræ Neronis, an paci annueret. Quæ ut⁴ augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro habentur, una die quadraginta millium spatium⁵ emensum esse Pætum, desertis passim sauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo, cum suis copiis apud ripam Euphratis obviis, non eam speciem insignium et armorum prætulit, ut diversitatem exprobraret mæsti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, non lacrimis quidem temperare; vix præ fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriæ, felicius hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

XVII. Ducum inter se brevis sermo secutus est, hoc conquerente irritum laborem; potuisse bellum fuga Parthorum finiri. Ille integra utrique cuncta respondit, converterent aquilas et juncti invaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata, Corbulo⁶; periculo legionum commotum, e provincia egressum; quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque

1) Corbulo a lăsat nişte Memorii, consultate şi de Pliniu cel bătrân.

2) *Attrito pabulo* = sfârşindu-li-se furajul.

3) Steagurile se puneau pe un altar ridicat în cartierul general.

4) *Ut* = admitând că.

5) Etapele obişnuite erau de două zeci de mile.

6) Subînţeles, răspunse,

optimam fortunam orandam¹, ut pedes, confectus spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem assequeretur. Exin Pætus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella trans Euphraten, amnemque, ut olim, medium faceret: ille Armeniam quoque diversis² praesiidiis vacuam fieri expostulabat. Et postremo concessit rex; dirutaque quæ Euphraten ultra communierat Corbulo, et Armenii sine arbitro relictii sunt.

XVIII. At Romæ tropæa de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu integro adhuc bello³ neque tum omissa, dum adspectui consulitur⁴, spreta conscientia. Quin et dissimulandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis⁵, vetustate corruptum, in Tiberim jecit, quo securitatem annonæ ostentaret; cujus pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves porto in ipso⁶ violentia tempestatis et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tres dein consulares, L. Pisonem⁷, Duceonium Geminum⁸, Pompeium Paulinum⁹ vectigalibus publicis præposuit, cum insectatione priorum principum, qui gravitate sumptuum justos redditus ante-

1) *Optimam fortunam orandam* = ar fi fost fericit.

2) *Diversis* = inamice.

3) *Integro adhuc bello* = înainte de a se fi aflat de dezastru.

4) *Dum adspectui consulitur* = pentru a lua privirile.

5) Grâul destinat a fi dat plebei fără bani sau sub preţul lui.

6) In portul Ostia.

7) Cf. XIII, 28.

8) Prefect al Romei sub Galba (*Hist.*, I, 14).

9) Cf. XIII, 53.

issent : se annum sexcenties sestertium reipublicae largiri.

XIX. Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, quum, propinquis comitiis¹ aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasque et provincias inter patres² sortiti statim emitterent manu quos adoptaverant.... magna cum invidia senatum adeunt, jus naturæ, labores educandi adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis enumerant. Satis pretii esse orbis, quod multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa legum, diu exspectata, in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota³ repente adæquaret. Factum ex eo senatus consultum, ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.

XX. Exin. Claudius Timarchus, Cretensis⁴, reus agitur, ceteris criminibus, ut solent prævalidi provincialium et opibus nimiis ad injurias minorum elati : una vox ejus usque ad contumeliam senatus⁵ penetraverat, quod dic-

1) Alegerile de magistrați care se făceau dela Tiberiu în Senat (I, 15).

2) Asupra beneficiilor oamenilor căsătoriți acordate de legea Papia Poppaea (an. 9 d. Chr.) cf. II, 51. La egalitate de voturi se acordau magistraturile candidaților cu copii mai mulți. Cei căsătoriți care nu aveau copii primeau numai jumătate din legate ; celibatarii nu primeau nimic.

3) *Longa patrum vota* = privilegiile părinților de familie, așteptate atâtă timp.

4) Creta era provincie senatorială. De aceea procesul a fost adus înaintea senatului.

5) Insultând pe proconsuli, insulta trecea asupra senatului ce-l numise.

titasset in sua potestate situm, an proconsulibus qui Cretam obtinuissent grates agerentur. Quam occasionem Pætus Thræsea¹ ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat provincia Creta depellendum, hæc addidit : „Usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem², candidatorum ambitus Julius leges³, magistratuum avaritia Calpurnia scita⁴ pepererunt. Nam culpa, quam poena, tempore prior ; emendari, quam peccare, posterius est. Ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiaque Romana capiamus consilium quo tutelæ sociorum nihil derogetur, nobis⁵ opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quam in civium iudicio esse.

XXI. „Olim quidem non modo prætor aut consul, sed privati⁶ etiam mittebantur, qui provincias viserent et, quid de cujusque obsequio videretur, referrent, trepidabantque gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus externos et adulamur, et quomodo ad nutum alicujus grates, ita promptius accusatio decernitur. Decernaturque, et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi : sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeatur quam malitia, quam credulitas. Plura sæpe peccantur dum demeremur⁷, quam dum offendimus. Quædam imo virtutes odio sunt, se-

1) Cf. XIII, 49.

2) Despre legea Cincia, XI, 5.

3) Votată de August.

4) Legea lui L. Calpurnius Piso Frugi împotriva dilapidatorilor banului public, votată la 149 a. Chr.

5) *Nobis* = guvernatorilor romani.

6) Senatori şi cavaleri trimişi în misiuni speciale.

7) *Dum demeremur* = aducând servicii.

„veritas obstinata, invictus adversum gratiam animus. „Inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et „finis¹ inclinatur, dum in modum candidatorum, suffragia „conquirimus. Quæ si arceantur, æquabilius atque constantius provinciæ regentur : nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita, vetita gratiarum actione, „ambitio cohibebitur“.

XXII. Magno assensu celebrata sententia, non tamen senatus consultum perfici potuit, abnuntiantibus consulibus² ea de re relatum³. Mox, auctore principe, sanxerunt ne quis ad concilium sociorum referret agendas apud senatum proprætoribus prove consulibus grates, neu quis⁴ ea legatione fungeretur. Isdem consulibus Gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informem æs liquefacta. Et motu terræ celebre Campaniæ oppidum, Pompeii, magna ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Lælia⁵, in cuius locum Cornelia, ex familia Cossorum⁶, capta est.

XXIII. Memmio Regulo⁷ et Verginio Rufo⁸ consulibus, natam sibi ex Poppæa⁹ filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, appellavitque Augustam, dato et Pop-

1) *Inclinat* = slăbeşte.

2) Consulii voiau să ceară mai întâiu părerea Împăratului.

3) *Relatum*, subînţeles *esse*.

4) *Neu quis*, subînţeles *provincialium*.

5) Probabil fiica lui Laelius Balbus, despre care Tacit a vorbit în cartea VI, 47.

6) Poate fiica lui Cornelius Cosus Lentulus, consul la 60 cu Neron, XIV, 20.

7) Fiul sau nepotul lui Regulus, din cartea V, f.

8) Unul din cei mai de seamă bărbaţi ai acestei epoci. A refuzat de două ori imperiul. *Hist.*, I, 8 ; II, 51.

9) Cf. XIII, 45.

pææ eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Jam senatus uterum Poppææ commendaverat dis, votaque publice susceperat, quæ multiplicata exsolutaque. Et additæ supplicationes, templumque Fecunditati et certamen ad exemplar Actiacæ¹ religionis decretum, utque Fortunarum² effigies aureæ in solio Capitolini Jovis locarentur, ludicrum circense, ut Juliae genti apud Bovillas³, ita Claudiae Domitiaque apud Antium ederetur : quæ fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Rursusque exortæ adulationes censentium honorem divæ et pulvinar⁴ ædemque et sacerdotem. Atque ipse, ut lætitiæ ita mæroris immodicus egit. Annotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum immoto animo prænuntiam imminentis cædis contumeliam excepiisse. Secutam dehinc vocem Cæsaris ferunt, qua reconciliatum se Thraseæ apud Senecam jactaverit, ac Senecam Cæsari gratulatum : unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

XXIV. Inter quæ, veris principio, legati Parthorum⁵, mandata regis Vologesis litterasque in eandem formam⁶ attulere : se priora et toties jactata super obtinenda Armenia nunc omittere, quoniam dii, quamvis potentium populorum⁷ arbitri, possessionem Parthis non sine

1) Cf. II, 53. Jocuri quinquennale orânduite de August în onoarea lui Apollo pentru a comemorâ bătălia dela Actium.

2) Fortuna eră adorată la Antium sub două nume deosebite : equestră şi prosperă.

3) La Bovillae era un sanctuar al familiei Julia.

4) Perina pe care se culcau statuele zeilor în banchetele sfinte.

5) Cf. XV, 14.

6) *In eandem formam* = concepute în acelaş spirit.

7) *Quamvis potentium* = popoarelor celor mai puternice.

ignominia Romana tradidissent. Nuper clausum Tigranem ; post Pætum legionesque, quum opprimere posset, incolumes dimisisse. Satis approbatam vim; datum et lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridaten accipiendū diademati in Urbem venire, nisi sacerdotii religione¹ attineretur. Iturum² ad signa et effigies principis, ubi, legionibus coram, regnum auspicaretur.

XXV. Talibus Vologesis litteris, quia Pætus diversa, tanquam rebus integris, scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, quo in statu Armenia esset, omnes inde Romanos excessisse respondit. Tum intellecto barbarorum irrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps an pax inhonesta placeret : nec dubitatum de bello. Et Corbulo, militum atque hostium tot per annos gnarus, gerendæ rei præficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Pæti piguerat. Igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. Syriæque executio C. Cestio³, copiæ militares Corbuloni permissæ ; et quinta decima legio, ducente Mario Celso⁴, e Pannonia adjecta est. Scribitur tetrarchis⁵ ac regibus⁶ præfectisque⁷ et procuratoribus⁸, et

1) Tiridates eră mag.

2) *Iturum* = într'o provincie romană învecinată, Syria sau Cappadocia.

3) Cf. III, 36 ; VI, 31.

4) General însemnat. Partizan al lui Galba și apoi prietenul lui Otho. Cf. *Hist.*, I, 45.

5) Guvernatorii provinciilor formate din vechile regate anexate la imperiu.

6) Regilor aliați, ca de pildă, al Commagenei, al Chalcidenei și al Sophenei. Cf. XII, 23 și 55 ; XIII, 7.

7) Comandanții trupelor auxiliare împrăștiate în provincii.

8) Administratorii civili și militari ai unor provincii, cum eră Cappadocia.

qui prætorum finitimas provincias¹ regebant, jussis Corbulonis obsequi, in tantum ferme modum aucta potestate, quem populus Romanus Cn. Pompeio; bellum piraticum gesturo, dederat². Regressum Pætum, quum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Cæsar, his ferme verbis : ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sollicitudine ægresceret.

XXVI. At Corbulo, quarta et duodecima legionibus, quæ, fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis, parum habiles prælio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quæ, per Pontum agens, expers cladis fuerat, simul quintadecumanos recens adductos, et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen³, qua transmittere Euphraten parabat. Tum lustratum rite exercitum⁴ ad concionem vocat, orditurque magnifica de auspiciis imperatoris⁵ rebusque a se gestis, adversa in incitiam Pæti declinans, multa auctoritate, quæ viro militari pro facundia erat.

1) Cilicia, Galatia, Lycia, Pamphylia.

2) Lege votată după propunerea lui A. Gabinius, în 6 a. Chr.

3) Oraş din Armenia mică.

4) La începutul sau sfârşitul unei campanii se făcea un sacrificiu (*suovetaurile*) pentru a imploră pe zei sau a le mulţumi.

5) Împăratul era comandantul tuturor armatelor.

XXVII. Mox iter L. Lucullo¹ quondam penetratum, apertis quæ vetustas obsæpserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adjungit iis centuriones cum mandatis non immittibus : nec enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quædam Parthis evenisse, documento adversus superbiam. Proinde et Tiridati conducere intactum vastationibus regnum dono accipere, et Vologesen melius societate Romana quam damnis mutuis genti Parthorum consulturum. Scire² quantum intus discordiarum, quamque indomitas et præferoces nationes regeret : contra imperatori suo immotam ubique pacem et unum id bellum esse. Simul consilio terrorem adjicere, et megistanas³ Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum excindit ; plana, edita, validos invalidosque pari metu complet.

XXVIII. Non infensum nec cum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eoque consilium ejus fidum credebant. Ergo Vologeses neque atrox in summam⁴, et quibusdam præfecturis inducias petit : Tiridates locum diemque colloquio poscit. Tempus propinquum⁵, locus in quo nuper obsessæ cum Pæto legiones⁶ erant barbaris delectus est ob memoriam lætioris sibi rei. Corbuloni non vitatus, ut dissimilitudo fortunæ gloriam augeret. Neque infamia Pæti angebatur : quod eo maxime patuit, quia filio ejus, tribuno, ducere manipu-

1) Asupra campaniei lui Lucullus, cf. Plutarch, *Lucull* 24 și 24.

2) *Scire*, subînțelea se.

3) *Megistanas* = nobilii.

4) *In summam*, subînțelea *pacis* = în tratarea păcii.

5) Subînțelea *delectum est* = s'a ales.

6) Cf. XX, 13.

los atque operire reliquias malæ pugnae imperavit. Die pacta, Tiberius Alexander¹, illustris eques Romanus, minister bello datus, et Vinicianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoria ætate², sed pro legato quintæ legioni impositus, in castra Tiridatis venere, honore ejus, ac ne metueret insidias, tali pignore³. Viceni dehinc equites assumpti. Et viso Corbulone, rex prior equo desiluit; nec cunctatus Corbulo, sed pedes uterque dexterarum⁴ miscuere.

XXIX, Exin Romanus laudat juvenem, omissis præcipitibus⁵ tuta et salutaria capessentem. Ille, de nobilitate generis multum præfatus, cetera temperanter adjungit: iturum quippe Romam laturumque novum Caesari decus non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. Tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Cæsaris⁶ insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et colloquium osculo finitum. Dein, paucis diebus interjectis, magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas e insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite dia-

1) Tiberius Julius Alexander, dintr'o familie evreiască sacerdotală. A devenit apoi procurator al Judeei, prefect al Egiptului la 67 d. Chr. Trecând de partea lui Vespasian (*Hist.* II, 74), el a ajutat la cucerirea Ierusalimului la 70, în calitate de prefect al pretoriului.

2) Trebuie pe atunci 25 de ani pentru a lua parte în senat.

3) *Tali pignore* = abl. absolut.

4) Cel mai mare jurământ la Parşi.

5) *Fraecipitibus* = planuri îndrăzneţe.

6) Statua Impăratului, în metal preţios, era înălţată în lăgăre înaintea cortului generalului.

dema imaginii subiecit, magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum¹ Romanorum cædes aut obsidio : at nunc versos casus ; iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam captivum² ?

XXX. Addidit gloriæ Corbulo comitatem epulasque : et rogitante rege causas, quoties novum aliquid adverterat, ut initia vigiliarum per centurionem nuntiari³, convivium buccina dimitti⁴, et structam ante augurale⁵ aram⁶ subdita face accendi, cuncta in majus attollens, admiratione prisci moris affecit. Postero die spatium⁷ oravit, quo, tantum itineris aditurus, fratres⁸ ante matremque viseret ; obsidem interea filiam tradit litterasque supplices ad Neronem.

XXXI. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis⁹ reperit, non incuriosum fratris ; quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, ne quam ima-

1) Erau două legiuni.

2) Cât îi lipsea de a se arăta captiv !

3) Gărzile de noapte țineau trei ceasuri fiecare, începând dela 6 ore seara și până la 5 ore dimineața. Ele se anunțau în sunetul trâmbiței.

4) La începutul primei gărzi, trompetele sunau înaintea cortului generalului. Sentințele mergeau la posturi, iar soldații se puneau la masă. Aceiaș ceremonie eră probabil și la sfârșitul mesei.

5) Locul consacrat pentru consultarea auspiciilor. Eră la dreapta cortului generalului.

6) Probabil un foc în formă de altar, aprins în fie care seară, pentru a păstra focul pentru nevoi neprevăzute.

7) *Spatium*, subînțeles *temporis*.

8) Pacorus și Vologeses.

9) Erau mai multe Ecbatane. Aceasta eră în Media. Regii Partilor își făcuse din ea un loc de reședință.

ginem servitii¹ Tiridates perferret, neu ferrum traderet² aut complexu³ provincias obtinentium arceretur foribusve eorum assisteret, tantusque ei Romæ, quantus consilibus, honor esset. Scilicet externæ superbiæ sueto non inerat notitia nostri, apud quos vis imperii valet, inaniâ tramittuntur.

XXXII. Eodem anno, Cæsar nationes Alpium maritimarum⁴ in jus Latii⁵ transtulit. Equitum Romanorum locos⁶ sedilibus plebis anteposuit apud circum : namque ad eum diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil nisi de quatuordecim ordinibus sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora ; sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam fœdati sunt⁷.

XXXIII. C. Læcanio⁸, M. Licinio⁹ consulibus, acriore

1) Aşa, de pildă, Antoniu pusese nişte lanţuri de aur pe mâinile lui Artavasde, regele Armeniei. Cf. II, 3.

2) Parţii erau înarmaţi chiar la masă.

3) Obiceiul sărutării în audienţele publice şi private era un obicei oriental ce se introduse şi la Roma sub imperiu.

4) Aşezaţi între Gallia Narbonensă şi Liguria. Erau guvernaţi de un procurator (*Hist.*, III, 42).

5) O mijlocie între dreptul de cetăţenie şi dreptul italic. Dreptul latin acordă foştilor magistraţi din această vreme puţinţa de a se bucura de toate drepturile legate de cetăţenie.

6) Legea Roscia (VI, 3) nu se ocupase de cât de teatru. Chiar senatorii nu aveau locuri deosebite în circ, de cât din timpul lui Claudiu (III, 31).

7) Suetoniu (*Viaţa lui Neron*, 12) afirmă că patru sute de senatori şi şase sute de cavaleri au luptat pe timpul lui Neron ca gladiatori.

8) Probabil fiul lui C. Laecanius, pretor urban la 32 d. Chr.

9) Fiul lui M. Licinius Crassus, consul sub Tiberiu, la 27

in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas¹ frequentandi : nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, Juvenalibus ludis, quos, ut parum ceiebres et tantæ voci angustos spernebat. Non tamen Romæ incipere ausus, Neapolim², quasi Græcam urbem, delegit : inde initium fore, ut, transgressus in Achaiam insignesque et antiquitus sacras coronas³ adeptus, majore fama studia civium eliceret. Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos e proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat, quique Cæsarem per honorem aut varios usus sectantur, etiam militum⁴ manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

XXXIV. Illic, plerique ut arbitrantur, triste, ut ipse, providum⁵ potius et secundis numinibus, evenit : nam, egresso qui adfuerat populo, vacuum⁶ et sine ullius noxa theatrum collapsum est. Ergo, per compositos⁷ cantus grates dis⁸ atque ipsam recentis casus fortunam celebrans, petiturusque maris Adriæ trajectus, apud Beneventum interim consedit, ubi gladiatorium munus a

d. Chr. (IV, 62). A fost ucis de Neron. Fratele său, Piso Licinianus, a fost adoptat de Galba.

1) *Promiscuas scenas* = teatre publice.

2) Neapoli eră o colonie a oraşului Cumae, ce fusese fondată de Grecii veniţi din Chalcis din Eubea.

3) Coroanele decernate în cele patru mari jocuri din Grecia.

4) Pretorieni.

5) *Providum* = providenţial.

6) Suetoniu (*Viaţa lui Neron*, 20) pretinde că acest cutremur s'a întâmplat în timpul ce Neron cântă. Impăratul îşi continuă cântecul până la urmă.

7) Compuse de el.

8) Subînţeles *agens*.

Vatinio¹ celebre edebatur. Vatinius inter foedisima ejus aulae ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus; dehinc optimi cujusque criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi nocendi etiam malos præmineret.

XXXV. Ejus munus frequentanti Neroni ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. Isdem quippe illis diebus Torquatus Silanus² mori adigitur, quia, super Juniae familiae claritudinem, divum Augustum abavum ferebat. Jussi accusatores objicere prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in novis rebus esse; quin eum homines habere, quos ab epistolis et libellis et rationibus appellet, nomina summæ curæ³ et meditata. Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et quum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit; secutaque Neronis oratio ex more, quamvis sontem et defensionem merito diffisum victurum tamen fuisse, si clementiam judicis⁴ exspectasset.

XXXVI. Nec multo post, omissa in præsens Achaia (causæ in incerto fuere), Urbem revisit, provincias Orientis, maxime Aegyptum, secretis imaginationibus agitando. Dehinc edicto testificatus non longam sui absentiam et cuncta in republica perinde immota ac prospera fore, super ea protectione adiit Capitolium. Illic veneratus deos, quum Vestæ⁵ quoque templum inisset,

1) Vatinius eră din Benevent. Despre dănsul, cf. *Hist.* I, 37

2) D. Junius Silanus Torquatus, consul în anul 53 (XII, 58). Eră fratele lui L. şi M. Silanus, ce au murit, victime ale Agripinei (XIII, 1).

3) *Nomina summæ curæ* = titluri cuvenite numai curţii imperiale.

4) Adică a lui Neron.

5) Vesta, fiind confidenta gândurilor ascunse, eră invocată în toate rugăciunile.

repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, cunctas sibi curas amore patriæ leviores dictitans : vidisse mæstos civium vultus, audire secretas querimonias, quod tantum iter aditurus esset, cujus ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu principis refoveri. Ergo, ut in privatis necessitudinibus proxima pignora prævalerent, ita populum Romanum vim plurimam habere, parendumque retinenti. Haec atque talia plebi volentia¹ fuere, voluptatum cupidine, et, quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur ; dehinc, quæ natura magnis timoribus, deterius credebant quod evenerat.

XXXVII. Ipse, quo fidem acquireret nihil usquam perinde lætum² sibi, publicis locis struere convivia, totaque Urbe quasi domo uti. Et celeberrimæ luxu famaque epulæ fuere quas a Tigellino paratas, ut exemplum, referam, ne sæpius eadem prodigientia narranda sit. Igitur in stagno Agrippæ³ fabricatus est ratem, cui superpositum convivium navium aliarum tractu moveretur : naves auro et ebore distinctæ remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. Volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. Crepidinibus stagni lupanaria adstabant, illustribus feminis completa, et contra scorta visebantur, nudis corporibus. Jam gestus motusque obsceni ; et postquam tenebræ incedebant, quantum juxta nemoris et circumjecta tecta consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque illicita foedatus, nihil flagitii reliquerat quo corruptior ageret, nisi pau-

1) *Volentia* = plăcute.

2) Aşa de plăcut ca şederea la Roma.

3) Basinul făcut de Agrippa în câmpul lui Marte.

cos post dies uni ex illo contaminatorum grege (nomen Pythagoræ fuit) in modum solemnium conjugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum ; visi auspices¹, dos et genialis torus et faces nuptiales ; cuncta denique spectata, quæ etiam in femina nox operit.

XXXVIII. Sequitur clades, forte an dolo principis incertum (nam utrumque auctores² prodidere), sed omnibus, quæ huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in ea parte Circi ortum quæ Palatino Cælioque montibus contigua est ; ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat quo flama alitur, simul cœptus ignis et statim validus ac vento citus³ longitudinem circi corripuit : neque enim domus munimentis sæptæ vel templa muris cincta, aut quid aliud moræ interjacebat. Impetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita assurgens, et rursus inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, et obnoxia urbe⁴ arctis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa aut rudis pueritiæ ætas, quique sibi quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos aut opperiuntur, pars mora, pars festinans, cuncta impediabant. Et sæpe, dum in tergum respectant, lateridus aut fronte circumveniebantur ; vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam quæ longinqua crediderant in eodem casu reperiebant. Postremo, quid vitarent, quid peterent ambigui,

1) Martorii religioşi ai căsătoriei.

2) Suetoniu (*Viaţa lui Neron*, 38) afirmă că Neron a dat foc Romei, pentru a o putea reconstrui după planul lui. Dione pretinde că Neron voise să aibă spectacolul pe care îl avusese regele Priam la arderea Troiei.

3) *Citus* = aţâţat.

4) Oraşul lăsat în prada flagelului.

complere vias, sterni per agros ; quidam, amissis omnibus fortunis, diurni quoque victis, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio, interiere. Nec quisquam defendere¹ audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palam faces jaciebant atque esse sibi auctorem vociferabantur, sive ut raptus licentius exercerent, seu jussu.

XXXIX. Eo in tempore Nero, Antii agens, non ante in Urbem regressus est quam domui ejus, qua Palatium² et Mæcenatis hortos³ continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et Palatium et domus et cuncta circum haurirentur. Sed, solatium populo exturbato ac profugo, campum Martis ac monumenta Agrippæ⁴, hortos quin etiam suos⁵ patefecit, et subitaria ædificia extruxit, quæ multitudinem inopem acciperent ; subvectaque utensilia ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum usque ad ternos nummos⁶. Quæ, quanquam popularia, in irritum cadebant, quia pervaserat rumor in ipso tempore flagrantis Urbis inisse eum domesticam scenam⁷ et cecinisse Trojanum excidium, præsentia mala vetustis cladibus adsimulantem.

XL. Sexto demum die apud imas Esquilias finis in-

1) *Defendere*, subînţeles *ignem*.

2) *Palatium* pe Palatin, I, 13.

3) Grădinile lui Maecenas erau pe colina Esquilină. Fusesse lăsate lui August. După întoarcerea lui de la Rhodos, Tiberiu locuise în ele.

4) Monumentele ridicate de Agrippa în câmpul lui Marte. (*Thermele, Pantheonul*).

5) Grădinele lui Neron erau pe Vatican, pe ţărmul stâng al Tibrului.

6) Baniţa : *modius*. Baniţa avea 10¹/₁₀ litri.

7) Suetoniu pretinde că-şi declamase poemul în costum de teatru pe terasa palatului său.

cendio factus, prorutis per immensum ædificiis, ut continuæ violentiæ campus et velut vacuum cœlum occurreret. Necdum positus¹ metus et redibat haud levius rursus grassatus ignis, patulis magis Urbis locis; eoque strages hominum minor, delubra deum et porticus amœnitati dicatæ latius procidere. Plusque infamiæ id incendium habuit², quia prædiis Tigellini Aemilianis³ proruperat, videbaturque Nero condendæ urbis novæ et cognomento suo appellandæ gloriam quærere. Quippe in regiones quatuordecim Roma dividitur⁴: quarum quatuor integræ manebant, tres solo tenus dejectæ; septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacerata et semusta.

XLI. Domuum et insularum⁵ et templorum, quæ amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit; sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunæ⁶, et Magna Ara fanumque, quæ præsentī Herculi⁷ Arcas Evander sacraverat, ædesque Statoris Jovis⁸, vota Ro-

1) *Necdum positus*, subînţeles *erat*.

2) *Dau loc la comentarii răutăcioase*.

3) Cartierul „emilian” eră dincolo de poarta Flaminia, între Capitoliu şi Quirinal. Şi sub Claudiu izbucnise aci un foc puternic. Probabil că Tigellinus aveă în acest cartier câteva case, căroră le dăduse foc.

4) Diviziune făcută de August la 8 a. Chr.

5) Grupuri de case, închiriate cu etajul familiilor.

6) Acest templu eră pe Aventin. În el se aflau operile de artă aduse de Mummius dela Corint.

7) Ridicat lui Hercule de Evandru, după uciderea lui Cacus (Virgil, *Ann.*, VIII, 179).

8) În partea mai ridicată de pe *Via Sacra*, la picioarele Palatinului. Romulus îl ridicase lui Jupiter pentru că *oprise* pe Romani să fugă în lupta cu Tatius şi Sabinii lui (Tit. Liviu I, 12).

mulo, Numæque regia¹ et delubrum Vestæ cum Penatibus populi Romani² exusta ; jam opes tot victoriis quæsita et Græcarum artium decora ; exin monumenta ingeniorum antiqua et incorrupta, quamvis in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quæ reparari nequibant. Fuere qui annotarent quartum decimum kalendas Sextiles³ principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam Urbem inflammaverint. Alii eo usque cura progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent⁴.

XLII. Cæterum Nero usus est patriæ ruinis, exsturxitque domum⁵ in qua haud perinde gemmæ et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvæ, inde aperta spatia et prospectus, magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare et viribus principis illudere⁶. Namque ab lacu Averno⁷ navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros

1) Locuința lui Numa se numia *Regia* și eră alături de templul Vestei, la colțul Palatinului.

2) Diferite talismane (figuri sau simboluri de metal sau argil), de care era legată soarta Romei.

3) Adică 17 Iulie.

4) Adică 418 ani și tot atâtea luni și tot atâtea zile. În total, 454 ani.

5) Palatul numit *domus aurea*, avea un portic de o mie de pași cu trei rânduri de coloane. La intrare eră statula de bronz a lui Neron de 120 picioare. Innăuntru avea un lac precum și clădiri, vii, pășune, ogoare, păduri pline de animale și nenumărate statui.

6) Iși băteau joc de averea Împăratului.

7) Lac în Campania. Canalul trebuia să albă 160 de mile lungime.

promiserant, squalenti¹ littore aut per montes adversos : neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptinæ paludes², cetera abrupta aut arentia, ac si perrumpi possent, intolerandus labor nec satis causæ. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connisus est, manentque vestigia irritæ spei.

XLIII. Ceterum Urbis quæ domui supererant³ non, ut post Gallica incendia, nulla distinctione nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis, cohibitaque ædificiorum altitudine ac patefactis areis additisque porticibus, quæ frontem insularum protegerent. Eas porticus Nero sua pecunia exstructurum⁴ purgatasque areas⁵ dominis traditurum pollicitus est. Ad-didit præmia pro cujusque ordine et rei familiaris copiis, finivitque tempus intra quod effectis domibus aut insulis apiscerentur. Ruderi accipiendo Ostienses paludes destinabat, utique naves, qua frumentum Tiberi subvectassent, onustæ rudere decurrerent, ædificiaque ipsa, certa sui parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur, quod is lapis ignibus impervius est ; jam aqua, privatorum licentia intercepta, quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes⁶ ; et subsidia reprimendis ignibus in propatulo⁷ quisque haberet ; nec communione parietum, sed propriis quæque muris

1) *Squalenti* = steril.

2) Mlaştini din vestul Laţilului vechiu.

3) Pe terenul ce mai rămăsese după construirea palatului lui Neron.

4) *Exstructurum*, subînţeles *se*.

5) Terenurile curăţite de ruine.

6) *Custodes*, acuz. după *destinabat*.

7) *In propatulo* = la îndemână.

ambirentur¹. Ea, ex utilitate accepta, decorem quoque novæ urbi attulere. Erant tamen qui crederent veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perumperentur, at nunc patulam latitudinem et nulla umbra defensam graviore² aestu ardescere.

XLIV. Et hæc quidem humanis consiliis providebantur. Mox petita dis piacula aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinæque, ac propitiata Juno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare³, unde hausta aqua templum et simulacrum deæ perspersum est; et sellisternia ac pervigilia celebrare feminæ quibus mariti erant⁴. Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. Ergo, abolendo rumori, Nero subdidit reos et quæsitissimis pœnis affecit, quos, per flagitia invisos, vulgus Christianos⁵ appellabat. Auctor nominis ejus Christus, Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum⁶ supplicio affectus erat; repres-

1) *Ambirentur*, subiectul e *aedificia* : fiecare clădire să fie împrejmuită cu zidul său.

2) *Graviore*, subînţeles *aequo*.

3) Adică la Ostia.

4) La anumite solemnităţi religioase se puneau statuetele zeilor şi ale zeiţelor în jurul altarelor încărcate cu mâncări, ca şi cum ar fi fost invitate la masă. Ceia ce se numea *sellisternia*.

5) Plinius cel tânăr vorbeşte cu mai multă cumpătare despre Creştini (*Scrisoni*, X, 97).

6) Fusese numit procurator de Tiberiu, rămânând în această calitate 10 ani. Guvernatorul Siriei, Vitellius, îl trimise la Roma ca să dea socoteală de administraţia lui. Caligula îl condamnă la exil.

saque in præsens exitiabilis superstitio rursum erumpebat, non modo per Judæam, originem ejus mali, sed per Urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primum correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens haud perinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti sunt¹. Et pereuntibus addita ludibria, ut, ferarum tergis² coniecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi vel curriculo insistens. Unde quanquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica, sed in sævitiam unius absumerentur.

XLV. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciæ eversæ³ sociique populi et quæ civitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam dii cessere⁴, spoliatis in Urbe templis egestoque auro quod triumphis, quod votis omnis populi Romani ætas, prospere⁵ aut in metu, sacraverat. Enimvero per Asiam atque Achaiam⁶ non dona tantum, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carrinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promptus; hic, Græca doctrina ore tenus exercitus⁷, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quo in-

1) Fiindcă trăiau în comunități și nu voiau să ia parte la sacrificiile publice, se credea că urăsc neamul omenesc.

2) *Tergis* = piei.

3) *Provinciae eversae*, subînțelese *opibus*.

4) Și zeii au suferit de pe urma acestui jaf.

5) *Prospere* = *per prospera*.

6) Pausanias spune că s'a luat numai din templul lui Apollo din Delfi cinci sute de statui.

7) Numai pentru a vorbi de ea.

vidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse¹, et, postquam non concedebatur, ficta valetudine quasi æger nervis², cubiculum non egressus. Tradidere quidam venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum jussu Neronis, vitatumque a Seneca prodizione liberti, seu propria formidine, dum persimplici victu et agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat.

XLVI. Per idem tempus gladiatores apud oppidum Præneste³, tentata eruptione, præsidio militis qui custos aderat coerciti sunt, jam Spartacum⁴ et vetera mala rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax); sed certum ad diem in Campaniam redire classem⁵ Nero jusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis sæviante pelago, a Formiis movere; et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus impacti, triremium plerasque et minora navigia passim⁶ amiserunt.

XLVII. Fine anni vulgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non alias crebrior, et sidus cometes, sanguine illustri semper⁷ Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino⁸

1) Cf. XIV, 51 și următoarele.

2) Seneca suferia de gută.

3) Dela școala imperială de gladiatori.

4) Spartacus scăpase din Capua, cu alți 70 de gladiatori, la 73 a. Chr.

5) Dela Misenum.

6) *Passim* = o mulțime.

7) *Semper*, = de ori câte ori apărea vreo cometă.

8) Placenza pe Po.

viam propter natus vitulus, cui caput in crure esset; secutaque haruspicum¹ interpretatio, parari rerum humanarum aliud caput, sed non fore validum neque occultum quia in utero repressum¹ aut iter juxta editum sit.

XLVIII. Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus², coepta simul et aucta conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, feminae etiam, quum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem³. Is, Calpurnio genere ortus ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversum amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum aut voluptatum parcimonia⁴: lenitati ac magnificentiae et aliquando luxu indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui, in tanta vitiorum dulcendine, summum imperium non restrictum nec perseverum volunt.

XLIX. Initium conjurationi non a cupidine ipsius fuit; nec tamen facile memoraverim quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrlum Flavum, tribunum praetoriae cohortis, et Sulpicium Asprum, centurionem, exstitisse constantia exitus docuit. Et Lucanus Annaeus⁵ Plautiusque Lateranus⁶ vivida odia intulere. Lucanum propriae causae accendebant, quod famam carminum ejus pre-

1) Capul animalului fusese oprit în creșterea lui mai înainte de a fi ieșit din pântecul mamei.

2) Poate fiul prietenului lui Claudiu.

3) Exilat sub Caligula, fusese consul sub Claudiu.

4) N'avea cumpătare în plăceri.

5) Lucanus Annaeus, poetul *Farsalei*.

6) Plautius Lateranus, cf. XI, 36.

mebat Nero prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione : Lateranum, consulem designatum, nulla injuria, sed amor reipublicæ sociavit. At Flavius Scævinius et Afranius Quintianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui principium tanti facinoris capessivere. Nam Scævino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida : Quintianus, mollitia corporis infamis et a Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

L. Ergo, dum scelera principis, et finem adesse imperio, deligendumque qui fessis rebus succurreret, inter se aut inter amicos jaciunt, aggregavere Claudium Senecionem¹, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Augurinum, Munatium Gratum, Antonium Natallem, Marcium Festum, equites Romanos. Ex quibus Senecio, e præcipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens, eo pluribus periculis conflictabatur ; Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat ; ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitæ sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Gavius Silvanus et Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus et Vennetius Paulus, centuriones. Sed summum robur in Fænio Rufo² præfecto videbatur ; quem, vita famaue laudatum, per sævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus ac sæpe in metum adduxerat, quasi adulterum Agrippinæ et desiderio ejus ultioni intentum. Igitur, ubi conjuratis præfectum quoque prætorii in partes descendisse crebro ipsius sermone facta fides, promptius jam de tempore ac loco cædis agitabant. Et cepisse impetum³ Subrius

1) Cf. XIII, 12. Fusese împreună cu Otho tovarăşul de plăceri al lui Neron.

2) Cf. XIII, 22.

3) *Impetum* = plan.

Flavus ferebatur in scena canentem¹ Neronem aggrediendi aut quum ardente domo² per noctem huc illuc cursare incustoditus. Hic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis pulcherrima, animum exstimulaverant, nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

LI. Interim cunctantibus prolatantibusque³ spem ac metum, Epicharis quædam, incertum quonam modo sciscitata⁴ (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat) accendere et arguere⁵ conjuratos; ac postremum lentitudinis eorum pertæsa, et in Campania agens⁶, primores classiariorum Misenensium labefacere et conscientia illigare connisa est, tali initio⁷. Erat navarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris proventus, ut rebatur. Is mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum merita erga Neronem sua, et quam in irritum cecidissent, aperit adjicitque questus et destinationem vindictæ si facultas oreretur, spem dedit posse impelli⁸ et plures conciliare: nec leve auxilium in classe crebras occasiones, quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu lætabatur. Ergo Epicharis plura⁹; et omnia scelera principis orditur, neque sancti quid manere: sed provisum quonam modo pœnas eversæ reipublicæ daret; accingeretur modo navare operam et

1) La serbările Juvenale, XIV, 15.

2) În focul din anul trecut.

3) Subiectul e *conjuratis*.³

4) *Sciscitata*, admisă în conjurație.

5) Îi acuza de slăbiciune.

6) *Agens* = pe când se află.

7) În chipul cum vei povesti.

8) *Posse impelli* subînțeles *ipsum*.

9) *Plura*, subînțeles *eloquitur*.

militum acerrimos ducere in partes¹, ac digna pretia expectaret. Nomina tamen conjuratorum reticuit : unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea quæ audierat ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis et cum indice composita nullis testibus innisum facile confutavit². Sed ipsa in custodia retenta est, suspetante Nerone haud falsa esse etiam quæ vera non probabantur.

LII. Conjuratis tamen, metu proditiōis permotis, placitum maturare cædem apud Baias in villa Pisonis, cujus amœnitate captus Cæsar crebro ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis et fortunæ suæ mole. Sed abnuvit Piso, invidiam³ prætendens, si sacra mensæ diique hospitales cæde qualiscunque principis cruentarentur : melius apud Urbem, in illa invisa et spoliis civium exstructa domo vel in publico patratturos quod pro republica suscipissent. Hæc in commune⁴, ceterum timore occulto ne L. Silanus⁵, eximia nobilitate disciplinaque C. Casii⁶, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, prompte daturis⁷ qui a conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tanquam per scelus interfectum. Plerique Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem crediderunt, ne ad libertatem oreretur, vel, delecto imperatore alio, sui muneris rempublicam faceret⁸. Etenim expers conjurationis erat, quamvis

1) *Partes* ⇒ conjurația.

2) *Confutavit* = îi închinase gura.

3) *Invidiam* = ura produsă de asasinat.

4) *In commune* = în public.

5) L. Silanus, fiul lui Silanus, omorât de Agrippina la sui-
rea pe tron a lui Neron, XIII, 1.

6) C. Cassius, cf. XII, 11.

7) Subînțelea, *imperium*.

8) Un împărat ce ar fi primit imperiul din mâna lui.

super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium expleverit.

LIII. Tandem statuere circensium ludorum die, qui Cereri¹ celebratur, exsequi destinata, quia Cæsar, rarus egressu domoque aut hortis clausus, ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus erant lætitia spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus et genibus principis accidens, prosterneret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens, tum jacentem et impeditum tribuni et centuriones, et ceterorum ut quisque, audentiæ habuisset, accurrerent trucidarentque, primas sibi partes expostulante Scævino, qui pugionem templo Salutis, sibi, ut alii tradidere, Fortunæ, Ferentino in oppido, detraxerat gestabatque velut magno operi sacrum; interim Piso apud ædem Cereris² opperiretur, unde eum præfectus Fænius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antonia³, Claudii Cæsaris filia, ad eliciendum vulgi favorem: quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur aut inanem ad spem⁴ Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse, nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est.

LIV. Sed mirum quam inter⁵ diversi generis, ordinis, ætatis, sexus, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint, donec proditio cœpit e domo Scævini: qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale,

1) Serbările Cererei se făceau în Aprilie dela 12 — 20. În ultima zi se dădeau jocuri de Circ.

2) Aproape de Circul cel mare.

3) Cf. XII, 2.

4) Speranța de a se căsători cu Piso.

5) Subînțele, *homines*.

dein regressus domum, testamentum obsignavit, promptum vagina pugionem, de quo supra retuli, vetustate obtusum increpans, asperari saxo et in mucronem ardescere jussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul affluentius solito convivium initum, servorum carissimi libertate et alii pecunia donati; atque ipse mæstus et magnæ cogitationis manifestus erat, quamvis lætitiâ vagis sermonibus simularet. Postremo vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eundem Milichum monet, sive gnarum conjurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus. Nam quum secum servilis animus præmia perfidiæ reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptæ libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium assumpserat, muliebri ac deterius¹: quippe ultro metum² intentabat, multosque adstitisse libertos ac servos, qui eadem viderint; nihil profuturum unius silentium; at præmia penes unum fore, qui indicio prævenisset.

LV. Igitur, cœpta luce, Milichus in hortos Servilianos³ pergit, et, quum foribus arceretur, magna et atrocia afferre dictitans, deductusque ab janitoribus ad libertum Neronis Epaphroditum⁴, mox ab eo ad Neronem, urgens periculum, graves conjuratos, et cetera quæ audierat, conjectaverat, docet. Telum quoque in necem ejus paratum ostendit, accirique reum jussit. Is, raptus per milites et defensionem orsus, ferrum, cujus arguere-

1) Şi prin acest fapt mai rău.

2) *Metum* = teama ca să nu-i apuce înainte cu divulgarea complotului.

3) Grădinile lui Servilius erau între Palatin şi poarta dinspre Ostia, nu departe de Tibru.

4) Secretarul lui Neron, *a libellis*. El a ajutat pe Neron să se sinucidă.

tur, olim religione patria cultum et in cubiculo habitum ac fraude liberti subreptum respondit : tabulas testamenti sæpius a se et incustodita dierum observatione signatas. Pecunias et libertates servis et ante dono datas, sed ideo tunc largius, quia, tenui jam re familiari et instantibus creditoribus, testamento diffideret. Enimvero liberales semper epulas struxisse¹ vitam amœnam et duris iudiciis parum probatam. Fomenta vulneribus nulla jussu suo ; sed, quia cetera palam vana objecisset, adjungere crimen, cujus sese pariter indicem et testem faceret. Adjicit dictis constantiam : incusat ultro intestabilem et consceleratum, tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset Antonium Natalem multa cum Scævino ac secreta collocutum, et esse utrosque C. Pisonis intimos².

LVI. Ergo accitur Natalis, et diversi interrogantur, quisnam is sermo, qua de re fuisset. Tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant, inditaque vincla. Et tormentorum adspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conjurationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primum fatetur, deinde adjicit Annæum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui, infensus Senecæ³, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scævinus quoque, pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. Ex quibus Lucanus Quintianusque et Senecio diu abnuere : post, promissa impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Acilium ma-

1) *Struxisse*, subinjeles *se*.

2) Piso erà de mult suspect lui Neron.

3) Cf. XIV, 52, 56.

trem suam, Quintianus Glitium Gallum, Senecio Annium Pollionem¹, amicorum præcipuos, nominavere.

LVII. Atque interim Nero, recordatus Volusii Proculi indicio Epicharim attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, tormentis dilacerari jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur², pervicere quin³ objecta deneget. Sic primus quæstionis dies contemptus. Postero, quum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat), vinclo fasciæ, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto, indidit cervicem, et corporis pondere connisa tenuem jam spiritum expressit, clariore exemplo⁴ libertina mulier, in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, quum ingenui et viri et equites Romani senatoresque, intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quintianus passim⁵ conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quanquam multiplicatis excubiis semet sæpisset.

LVIII. Quin et Urbem, per manipulos occupatis mœnibus, incesso etiam mari et amne, velut in custodiam, dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps, quasi externis⁶. Continua hinc et vincta agmina trahi ac foribus hortorum⁷

1) Probabil fiul personajului cu acelaş nume din cartea VI, 9.

2) Nevoind să fie înfrunţaţi de o femeie.

3) Nu reuşiră să împiedece.

4) *Clariore exemplo*, abl. absolut.

5) *Passim*, cu gramada.

6) De oarece erau streini.

7) Grădinile lui Servilius, în care se află Neron.

adjacere. Atque ubi dicendam ad causam introissent, lætatum erga conjuratos¹, et fortuitus sermo, et subiti occursum, si convivium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi, quum, super Neronis ac Tigellini sævas percuntationes, Fænius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, et, quo fidem inscitiae pararet, atrox² adversus socios. Idem Subrio Flavo assistenti annuentique³, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium cædemque patraret, renuit, infrigitque impetum jam manum ad capulum referentis.

LIX. Fuere qui, prodita conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scævinius, hortarentur Pisonem pergere in castra⁴ aut rostra escendere, studiaque militum et populi tentare : si conatibus ejus conscii aggregarentur, secuturos etiam integros, magnamque motæ⁵ rei famam, quæ plurimum in novis consiliis⁶ valeret. Nihil adversum hæc Neroni provisum ; etiam fortes viros subitis terreri, nedum ille scenicus, Tigellino scilicet⁷ cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret. Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari : cruciatu aut præmio cuncta pervia esse. Venturos qui ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece afficerent. Quanto laudabilius perituum, dum amplectitur rempublicam, dum auxilia libertati invocat ? Miles potius deesset et plebes desereret, dum ipse majoribus, dum posteris, si vita præ-

1) *Laetatum erga conjuratos*, subînțelea *esse*.

2) *Atrox* = nemilos.

3) *Annuenti* = care îl întrebă printr'un semn din cap.

4) Lagările pretorienilor.

5) *Motæ* = puse în execuție.

6) *Novis consiliis* = revoluție.

7) *Scilicet*, ironic.

riperetur, mortem approbaret. Immotus his et paululum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat : nam vetus miles timebatur, tanquam favore imbutus¹. Obit abruptis brachiorum venis. Testamentum foedis adversus Neronem adulationibus amoris uxoris dedit, quam degenerem² et sola corporis forma commendatam amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieri Atria Galla, priori marito Domitius Silus : hic patientia, illa impudicitia, Pisonis infamiam propagavere.

LX. Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adjungit, adeo propere ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium³ permetteret. Raptus in locum servilibus poenis sepositum⁴, manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii nec tribuno objiciens eandem conscientiam⁵. Sequitur cædes Annæi Senecæ, lætissima principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis et hactenus prompsit⁶, missum se ad ægrotum Senecam, uti viseret conquerereturque cur Pisonem aditu arceret ; melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere : ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. Haec ferre Gavius Silvanus⁷, tribunus prætoriae cohortis, et, an dicta Natalis

1) Față de Pison.

2) *Degenerem* = *indignam*.

3) Nici o clipă pentru a-și alege felul morții.

4) Aproape de poarta Esquilină.

5) Complicitatea lui în conjurație.

6) *Prompsit* = făcu o declarație.

7) Cf. XV, 50.

suaque responsa nosceret, percunctari Senecam jubetur. Is, forte an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat, quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. Illo, propinqua vespera, tribunus venit et villam globis militum sæpsit. Tum ipsi, cum Pompeia Paulina uxore et amicis duobus epulanti, mandata imperatoris edidit.

LXI. Seneca missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse¹ respondit : cur salutem privati hominis incolumitati suæ anteferebat, causam non habuisse ; nec sibi promptum in adulationes ingenium² ; idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ quam servitium expertus esset. Ubi hæc a tribuno relata sunt Poppæa et Tigellino coram, quod erat sævienti principi intimum consiliorum, interrogat an Seneca voluntariam mortem pararet. Tum tribunus nulla pavoris signa, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprensus confirmavit. Ergo regredi³ et indicare mortem jubetur. Tradit, Fabius Rusticus non eo quo venerat itinere reditum⁴, sed flexisse ad Fænum præfectum et, expositis Cæsaris jussis, an obtemperaret interrogavisse, monitumque ab eo ut exsequeretur, fatali omnium ignavia : nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit ; intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret.

1) Dăduse ca scuză.

2) Nu putea să-l linguşească pe Pison.

3) Cf. XIII, 20.

4) *Reditum*, subînţeles *esse a tribuno*.

LXII. Ille interritus poscit testamenti tabulas¹; ac denegante centurione, conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam et tamen pulcherrimum habeat, imaginem vitæ suæ relinquere testatur; cujus si memores essent, bonarum artium famam fructum constantis amicitiae laturos. Simul lacrimas eorum, modo sermone, modo intentior² in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogans ubi praecepta sapientiae, ubi tot per annos meditata ratio adversum imminencia? Cui enim ignaram³ fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris praeceptorisque necem adjiceret.

LXIII. Ubi hæc atque talia velut in commune⁴ disseruit, complectitur uxorem, et, paululum adversus præsentem formidinem mollitus, rogat oratque temperaret dolori neu æternum susciperet, sed, in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret⁵. Illa contra sibi quoque destinata mortem asseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriæ ejus non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad injurias relinqueret: „Vitæ, inquit, delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus MAVIS; non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine.“ Post quæ, eodem ictu brachia⁶ ferro exsol-

1) Testamentul erà scris mai dinnainte. Seneca voia să-l completeze. Dorință inutilă: bunurile aveau să-i fie confiscate.

2) *Intentior* = cu un ton mai autoritar.

3) *Ignaram* = ignotam.

4) Adresându-se către toți.

5) *Toleraret* = *levius faceret*.

6) *Brachia* = vinele brațelor.

vunt. Seneca, quoniam senile corpus et parco victu tenuatum lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Sævisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse, visendo ejus tormenta, ad impatientiam¹ delabertur, suadet in aliud cubiculum abscedere. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus pleraque tradidit, quæ, in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo².

LXIV. At Nero, nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, jubet inhiberi mortem. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ³. Nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petivisse, deinde, oblata mitiore spe, blandimentis vitæ evictam : cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annæum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinæ probatum, orat provisum pridem venenum⁴, quo damnati publico Atheniensium judicio exstinguerentur, promeret; allatumque hausit frustra, frigidus jam artus et cluso corpore adversum vim veneni. Postremo stagnum calidæ aquæ⁵ introlit, respergens proximos servorum, addita voce libare se liquorem illum Jovi Liberatori. Exin balneo illatus et vapore ejus exanimatus, sine ullo funeris

1) *Impatientiam* = un act de slăbiciune.

2) E inutil să-l transcriu.

3) Pierzându-și conștiința.

4) Cucută.

5) O baie de apă caldă.

solemni crematur. Ita codicillis præscripserat, quum, etiam tum prædices et præpotens, supremis suis consuleret.

LXV. Fama fuit Subrium Flavum cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinasse ut, post occisum opera Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur tradereturque imperium Senecæ, quasi insonti et claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. Quin et verba Flavi vulgabantur, non referre dedecori, si citharædus demoveretur et tragædus succederet, quia, ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat¹.

LXVI. Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit², accensis³ indicibus ad prodendum Faenium Rufum, quem eundem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantiq. renidens Scævinius neminem ait plura scire quam ipsum; hortaturque ultro redderet tam bono principi vicem⁴. Non vox adversum ea Fænio, non silentium; sed, verba sua præpediens et pavoris manifestus, ceterisque ac maxime Cervario Proculo, equite Romano ad convincendum eum connisus, jussu imperatoris a Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur vinciturque.

LXVII. Mox eorundem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo dissimilitudinem morum ad defensionem trahens, neque se armatum cum inermibus et effeminatis tantum facinus consociaturum; dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus, inter-

1) E vorba de *Mimi*, cu subiectul inspirat de tragediile antice. Piso cântă „solurile“.

2) *Fefellit*, subînţeles *Neronem*.

3) De minie şi indignare.

4) Ironic.

rogatusque a Nerone quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset : „Oderam te, inquit. Nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti : „odisse cœpi, postquam parricida matris et uxoris, auriga et histrio et incendiarius exstitisti.“ Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecæ, vulgata erant, nec minus nosci decebat militaris viri sensus incompertos et validos. Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret insolens erat. Poena Flavi Veiano Nigro tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem¹ effodi jussit, quam visam Flavus ut humilem et angustam increpans, circumstantibus militibus : „Ne „hoc quidem, inquit, ex disciplina² ;“ admonitusque fortiter protendere cervicem : „Utinam, ait, tu tam fortititer ferias.“ Et ille multum tremens, quum vix duobus ictibus caput amputavisset, sævitiā apud Neronem jactavit, sesquiplaga³ interfectum a se dicendo.

LXVIII. Proximum constantiæ exemplum Sulpicius Asper centurio præbuit, percunctanti Neroni, cur in cædem suam conspiravisset, breviter respondens non aliter tot flagitiis ejus subveniri potuisse⁴ : tum jussam pœnam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere⁵. At non Fænio Rufo par animus sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus ; sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam

1) Groapa destinată lui Subrius.

2) Subînţeles, *factum*.

3) Odată şi jumătate.

4) Nu văzuse alt mijloc de a servi un om pătat de atâtea crime.

5) *Degeneravere* = n'au fost mai preşus decât Sulpicius.

vetustis in eum simultatibus, plures quia præcipitem¹ et insociabilem credebant. Ceterum Neroni odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, sæpe asperis facetiis illusus ; quæ, ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Acceserat repens² causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam³ matrimonio sibi junxerat, haud nescius inter adulteros ejus et Cæsarem esse.

LXIX. Igitur non crimine, non accusatore existente, quia speciem judicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerellanus tribunum cum cohorte militum immittit, jubetque prævenire conatus consulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventutem, quia Vestinus imminentes foro ædes decoraque servitia et pari ætate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens an dissimulando metu⁴, quum ingressi milites vocari eum a tribuno dixere. Ille, nihil demoratus, exsurgit ; et omnia simul properantur : clauditur cubiculo, præsto est medicus⁵, abscinduntur venæ, vicens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce qua semet miseraretur. Circumdati interim custodia qui simul discubuerant, nec nisi provecta nocte omissi sunt postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus et irridens Nero satis supplicii luisse ait pro epulis consularibus.

LXX. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paulatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et

1) *Praecipitem* = de un caracter violent.

2) *Repens* = de curând.

3) Nepoată a lui Statilius Taurus, cf. VI, 11.

4) *Dissimulando metu* = dativ final.

5) Medicul venise în acelaş timp cu tribunul.

compote mentis pectore, intelligit, recordatus carmen¹ a se compositum, quo vulneratum militem per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit; eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quintianus et Scævinius non ex priore vitæ mollitia, mox reliqui conjuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

LXXI. Sed compleri interim Urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius aut propinquo aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum², genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. Atque ille, gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus, praemiis ditatus, Conservatoris sibi nomen, Græco ejus rei vocabulo, assumpsit. E tribunis Gavius Silvanus, quamvis absolutus, sua manu cecidit; Statius Proximus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitus corrumpit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur. Novio Prisco per amicitiam Senecæ, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni, infamatis magis quam convictis, data exilia³. Priscum Artoria Flaccilla conjux comitata est, Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis: quæ utraque gloriam ejus auxere. Pellitur et Rufrius Crispinus⁴ occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quod Poppæam quondam matrimonio tenuerat. Verginium Flavum et Musonium Rufum⁵ claritudo nominis expulit: nam Verginius studia juvenum eloquentia, Musonius

1) Un pasaj din *Pharsalia* (III, 634).

2) Fiecare îşi împodobia casa.

3) Amorgos, Seriphon.

4) Cf. XI, 1.

5) Cf. XIV, 59.

præceptis sapientiæ fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Aegei maris insulæ permittuntur. At Cæditia, uxor Scævini, et Cæsennius Maximus Italia prohibentur, reos fuisse se tantum pœna experti. Acilia, mater Annaei Lucani, sine absolute, sine supplicio dissimulata.

LXXII. Quibus perpetratis Nero et concione militum habita bina nummum millia viritim manipularibus divisit addiditque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonæ utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano¹, consulari, Cocceio Nervæ², prætori designato, Tigellino, præfecto prætorii, tribuit, Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud Palatium quoque effigies eorum sisteret: consularia insignia Nymphidio Sabino³. De Nymphidio, quando nunc primum oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quæ corpus decorum inter servos liberosque principum vulgaverat, ex C. Cæsare⁴ se genitum ferebat, quoniam, forte quadam, habitu procerus et torvo vultu erat, sive C. Cæsar, scortorum quoque cupiens, etiam matri ejus illisit.

LXXIII. Sed Nero (vocato senatu), oratione inter patres habita, edictum apud populum et collata in libros indicia confessionesque damnatorum adjunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tanquam viros claros et insontes ob invidiam aut metum exstinxisset. Ceterum coeptam adultamque et revictam conjurationem neque tunc dubitare quibus verum noscendi cura erat, et

1) Cf. XIV, 29.

2) Viitorul Impărat.

3) Luă locul lui Faenius Rufus ca prefect al pretoriului. Va fi ucis de Galba.

4) Caligula

fatentur qui post interitum Neronis in Urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimum mæroris in adulationem demissis, Junium Gallionem¹, Senecæ fratris morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, hostem et parricidam vocans, donec consensu patrum deterritus est, ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita aut oblitterata mansuetudine principis novam ad sævitiam retraheret.

LXXIV. Tum decreta dona et grates deis propriusque honos Soli, cui est vetus ædes apud circum, in quo facinus parabatur, qui occulta conjurationis numine retexisset; utque circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur, mensisque aprilis² Neronis cognomentum acciperet, templum Saluti extrueretur eo loci ex quo Scævinius ferrum promiserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit inscripsitque Jovi Vindici. In præsens haud animadversum: post arma Julii Vindicis³, ad auspicium et præsagium futuræ ultionis trahebatur⁴. Reperio in commentariis senatus Cerialem Anicium⁵, consulem designatum, pro sententia dixisse, ut templum divo Neroni quam maturime publica pecunia poneretur. Quod quidem ille decernebat tanquam mortale fastigium egresso et venerationem merito, sed ipse⁶ prohibuit, ne malignitate quorundam ad omen sui exitus ac dolum verteretur: nam deum honor principi non ante habetur quam agere inter homines desierit.

1) Fiind adoptat de retorul Junius Gallio, luase numele acestuia, cf. VI, 3. A fost ucis de Neron.

2) In care se descoperise conjurația.

3) Răscoala lui Vindex aduse peirea lui Neron la 68. Cf. Hist., I, 6.

4) *Trahebatur* = s'a interpretat.

5) Cf. XVI, 17.

6) Neron.

CORNELII TACITI

ANNALIUM

LIBER SEXTUS DECIMUS

CUPRINSUL CĂRȚII XVI A ANALELOR

- I — III. Pretinsa descoperire a unui tezaur. Decepția lui Neron.
- IV — V. Declamă versuri și cântă din liră în teatru.
- VI. Moartea Poppæei.
- VII — IX. Neron denunță senatului pe Cassius și pe Silanus. Exilul ambilor acuzați : asasinarea lui Silanus.
- X — XI. Proces intentat lui Antistius Vetus.
- XII. Exilul lui P. Gallus. Nume noi date lunilor Mai și Iunie.
- XIII. Un uragan pustiește Campania : Roma e decimată de ciumă. Ajutoare locuitorilor din Lyonul incendiat.

- XIV — XV. Procese noi de călcare a maiestății.
Anteius și Ostorius Scapula. Moartea lor.
Temerile lui Neron.
- XVI. Ce gândește istoricul cu tristețe.
- XVII. Noi victime : Crispinus, Annaeus Mela, tatăl lui
Lucanus, Cerealis.
- XVIII — XIX. Moartea lui Petronius : caracterul și obiceiurile lui.
- XX. Exilul Siliei. Condamnarea lui Minucius Thermus.
- XXI — XXIV. Procesul lui Thrasea și al lui Soranus.
Ura personală a lui Neron. Cossutianus Capito se ridică cu învinuiri. Scrisoarea lui Thrasea adresată Împăratului. Neron convoacă senatul.
- XXV — XXVI. Thrasea se sfătuiește cu prietenii săi dacă trebuie să se prezinte.
- XXVII. Întrările sălei sunt ocupate militarește. Mesajul lui Neron.
- XXVIII — XXIX. Atacul lui Eprius Marcellus. Uimirea senatorilor.
- XXX — XXXIII. Sabinus, la rândul lui, acuză pe Soranus. Servilia, fiica învinutului, e citată în fața senatului. Trădarea lui Egnatius ; devotamentul lui Cassius Asclepiodotus. Sentința senatului.
- XXXV. Ultima convorbire și moartea lui Thrasea.

Istoria Romei în timpul consulilor :

Anii dela fundarea Romei dela Is. Chr.

819

66

{ C. Suetonius Paulinus
C. Luccius Pontius Telesimius

ANNALIU

LIBER SEXTUS DECIMUS

I. Illusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Cæselli Bissi, qui, origine Pœnus, mente turbida, nocturnæ quietis imaginem ad spem haud dubiæ rei traxit. Vectusque Romam, principis aditum cernens, expromit repertum in agro suo specum altitudine immensa, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniæ, sed rudi et antiquo pondere: lateres¹ quippe prægraves jacere, adstantibus parte alia columnis²; quæ per tantum ævi occulta³ augendis præsentibus bonis. Ceterum, ut conjectura demonstrat Dido⁴ Phœnissam, Tyro profugam, condita Carthagine illas opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur.

1) *Lateres* = plăci în formă de cărămizi.

2) *Columnis* = în formă de drugi.

3) *Occulta*, subînțelea *esse*.

4) *Dido* acuzativ grec.

II. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis per quos nosceret an vera afferrentur, auget ultro rumorem mittitque qui velut paratam prædam adveherent. Dantur triremes et delectum remigium juvandæ festinationi : nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversa fama tulere¹. Ac forte quinquennale ludicrum² secundo lustro celebrabatur, ab oratoribusque præcipua materia in laudem principis assumpta est : non enim solitas tantum fruges, nec confusum metallis aurum gigni, sed nova ubertate provenire terram, et obvias opes deferre deos, quæque alia summa facundia, nec minore adulatione servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

III. Gliscebatur interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis quas multos per annos prodigeret. Quin et inde jam largiebatur ; et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicæ erat. Nam Bassus, offosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus⁴ asseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium efficiendo operi assumptus, tandem, posita vecordia, non falsa antea somnia sua, seque tunc primum elusum admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. Quidam vinctum ac mox dimissum tradidere, adeptis bonis in locum regiæ gazæ⁵.

1) Cei cuminţi au primit lucrul altfel.

2) Sărbătoarea Quinquennalelor, la care avea loc „jocurile Neroniane” : de gimnastică, de curse şi de cânt. Cf. XIV, 20.

3) *Provenire* = *fecundam esse*.

4) *Specus*, subînţeles *locum esse*.

5) *Regiæ gazæ* = tezaurul reginei Dido.

IV. Interea senatus, propinquo jam lustrali certamine, ut dedecus¹ averteret, offert imperatori victoriam cantus adjicitque facundiæ coronam, qua ludicra deformitas velaretur². Sed Nero, nihil ambitu nec potestate senatus opus esse dictitans, se æquum³ adversum æmulos, et religione judicum meritam laudem assecuturum, primo carmen in scena recitat : mox, flagitante vulgo ut omnia studia sua publicaret (hæc enim verba dixere), ingreditur theatrum⁴, cunctis citharæ legibus obtemperans, ne fessus resideret, ne sudorem, nisi ea quam indutui gerebat veste, detergeret, ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo flexus genu et cœtum illum manu veneratus, sententias judicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem Urbis, histrionum quoque gestus juvare solita, personabat⁵ certis modis plausuque composito. Crederes lætari ; ac fortasse lætabantur, per incuriam publici flagitii⁶.

V. Sed qui remotis e municipiis severaque adhuc et antiqui moris retinente Italia, quique per longinquas provincias lascivia inexpertii officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque adspectum illum tolerare neque labore inhonesto sufficere, quum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac sæpe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore aut silentio segni præteriret. Constitit plerosque equitum, dum per an-

1) *Dedecus* = scandalul.

2) *Ludicra deformitas* = ruşinea unui succes teatral.

3) *Æquum* = voia să fie pe picior de egalitate.

4) Neron plecase de pe scenă. Preşedintele jocurilor, Vitellius, îl chemă îndărăt în numele spectatorilor.

5) *Personabat* = aclamă pe împărat.

6) În nepăsarea ei faţă de această necinste publică.

gustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur¹, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant², morbo exitiabili correptos. Quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam³ et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem tristitiamque coeuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim irrogata supplicia, adversus illustres dissimulatum ad præsens et mox redditum odium. Ferebantque Vespasianum, tanquam somno conniveret, a Phœbo liberto increpitum ægreque meliorum precibus obtectum, mox imminentem perniciem majore fato effugisse.

VI. Post finem ludicri Poppæa⁴ mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis afflicta est: neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis quam ex fide; quippe liberorum cupiens et amoris uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed, regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumultoque Juliorum infertur. Ductæ tamen publicæ exsequiæ laudavitque ipse apud rostra formam ejus, et quod divinæ infantis parens fuisset aliaque fortunæ munera pro virtutibus.

VII. Mortem Poppææ, ut palam tristem, ita recordantibus lætam ob impudicitiam ejus sævitiamque, nova insuper invidia Nero complevit prohibendo C. Cassium⁵ officio exsequiarum: quod primum indicium mali. Neque in longum dilatum est: sed Silanus⁶ additur, nullo

1) *Enituntur* = în timp ce voiau să-și facă loc.

2) Șezând incontinuu pe bănci.

3) *Palam* = *praesentibus*.

4) Cf. XIII, 43.

5) Cf. XII, 11.

6) Cf. XV, 52.

crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modesta juventa præcellebant. Igitur, missa ad senatum oratione, removendos a republica utrosque disseruit, objectavitque Cassio quod, inter imagines majorum, etiam C. Cassii¹ effigiem coluisset, ita inscriptam : „Duci partium²“. Quippe semina belli civilis, et defectionem a domo Cæsarium quæsitam ; ac, ne memoria tantum infensi nominis ad discordias uteretur, assumpsisse L. Silanum, juvenem genere nobilem, animo præruptum, quem novis rebus ostentaret.

VIII. Ipsum dehinc Silanum increpuit isdem quibus patrum ejus Torquatum³, tanquam disponderet jam imperii curas præficeretque rationibus et libellis et epistolis liberos, inania simul et falsa : nam Silanus intentior metu et exitio patru ad præcavendum exteritus erat. Inducit posthac, vocabulo indicum, qui in Lepidam⁴, Cassii uxorem, Silani amitam, incestum cum fratris filio et diros sacrorum ritus confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tertullianus ac Marcellus Cornelius, senatores, et Calpurnius Fabatus⁵, eques Romanus ; qui, appellato principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera dentum, quasi minores evasere.

IX. Tunc, consulto senatus, Cassio et Sillano exilia decernuntur ; de Lepida Cæsar statueret. Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius⁶, et senectus ejus ex-

1) Ucigaşul lui Caesar.

2) Partidul republican.

3) Cf. XV, 35.

4) Una din cele două fete ale Domitiei Lepida (XI, 37). Cealaltă eră Julia Calvina, exilată de Agrippina, XII, 8.

5) Nepoata lui a fost nevasta lui Plinius cel tânăr.

6) Se întoarce din exil sub Vespasian.

spectabatur. Silanus, tanquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus ; post municipio Apuliæ, cui nomen Barium¹ est, clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans, a centurione ad cædem misso corripitur ; suadentique venas abrumpere, animum quidem morti destinatum ait, sed non remittere percussori gloriam ministerii. At centurio, quamvis inermem, prævalidum tamen et iræ quam timori propiorem cernens, premi a militibus jubet. Nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantum manibus nudis² valebat, donec a centurione vulneribus adversis, tanquam in pugna, caderet.

X. Haud minus prompte L. Vetus³ socrusque ejus Sextia et Polita filia necem subiere, invisi principi, tanquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum⁴, generum Lucii Veteris. Sed initium detegendæ sævitæ præbuit⁵, interversis patroni rebus⁶, ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem, ob flagitia vinctum a Vetere, Asiæ proconsule, exsolvit Nero in præmium accusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occulta custodia circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti, mariti sui, viderat : cruentamque cervicem ejus amplexa, servabat sanguinem et vestes respersas, vidua impexa, luctu continuo, nec ullis alimentis⁷ nisi

1) Azi Bari.

2) *Nudis* = fără arme.

3) Despre Vetus, XIII, 11. Socrul lui Plautus.

4) Cf. XIV, 57.

5) *Praebuit*, subînţeles *principi*.

6) După ce şi-a ruinat patronul.

7) Abl. absolut.

quæ mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus¹ obsidens, audiret insontem, neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri ejulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensa clamitabat, donec princeps immobilem se precibus et invidiæ juxta ostendit.

XI. Ergo nuntiat patri abjicere spem et uti necessitate. Simul affertur parari cognitionem senatus et truxcem sententiam. Nec defuere qui monerent magna ex parte heredem Cæsarum nuncupare atque ita nepotibus² de reliquo consulere. Quod aspernatus, ne vitam proxime libertatem actam novissimo servitio foedaret, largitur in servos quantum aderat pecuniæ; et, si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tres modo lectulos ad suprema retineri jubet. Tunc, eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur, pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precentes labenti animæ celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros. Servavitque ordinem³ fortuna; ac seniores⁴ prius, tum cui prima ætas, extinguuntur. Accusati post sepulturam, decretumque ut more majorum punirentur. Et Nero intercessit, mortem sine arbitro permittens: ea cædibus peractis ludibria adjiciebantur.

XII. P. Gallus, eques Romanus, quod Fænio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori præmium operæ,

1) *Egressus*, plural.

2) Copiii fetei lui şi ai lui Plautus.

3) *Ordinem*, subînţeles *naturae*.

4) Întâiu soacra lui Vetus, apoi Vetus însuşi.

locus in theatro inter viatores¹ tribunicios datur. Et mensis quī Aprile n eundemque Neroneum sequebatur, (Maius) Claudii, Junius Germanici vocabulis mutantur testificante Cornelio Orfio², qui id censuerat, ideo Junium mensem transmissum, quia duo jam Torquati³, ob scelera interfecti, infaustum nomen Junium fecissent.

XIII. Tot facinoribus foedum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disiecit pertulitque violentiam ad vicina Urbi; in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla coeli intemperie quae occurreret oculis. Sed domus corporibus examinibus, itinera funeribus complebantur: non sexus, non aetas periculo vacua; servitia perinde et ingenua plebes raptim extinguere inter conjugum et liberorum lamenta, qui, dum assident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant, tanquam communi mortalitate saevitiam principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyricis legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur: cladem Lugdunensem⁴ quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent; quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant, Urbis casibus⁵.

1) Intovărășiau pe tribuni și pe edili.

2) Cf. XII, 41. Consul la 51 d. Chr.

3) Cei doi Silanus, unchiul și nepotul.

4) Incendiul Lyonului dela 58 a. Chr.

5) Cele două incendii ale Romei.

XIV. C. Suetonio¹, Luccio Telesino² consulibus, Antistius Sosiānus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad cædes principem accepit, inquires animo et occasionum haud segnis, Pammenem, ejusdem loci exulem et Chaldæorum arte famosum, eoque multorum amicitiiis innexum, similitudine fortunæ sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio³ ministrari cognoscit. Neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinæ invisum Neroni, opesque ejus præcipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur, interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis ejus et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quæ de ortu vitæque Ostorii Scapulæ⁴ composita erant, scribit ad principem magna se et quæ incolumitati ejus conducerent alaturum, si brevem exilii veniam impetavisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus et sua Cæsarisque fata scrutari Exin missæ liburnicæ, advehiturque propere Sosianus. Ac vulgato ejus indicio, inter damnatos magis quam inter reos Ateius Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus⁵ auctor exstisset, monito prius Anteio ne supremas tabulas moraretur. Atque ille, hausto veneno, tarditatem ejus perosus, intercisis venis mortem approperavit.

XV. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum, id temporis erat: eo missus centurio qui cædem

1) Cf. XIV, 29.

2) Se ocupase cu filosofia. Va fi exilat de Domitian.

3) Cf. XIII, 22.

4) Cf. XII, 31.

5) Cf. XIV, 51.

eius maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius, multa militari fama et civicam coronam apud Britanniam¹ meritis, ingenti corporis robore armorumque scientia metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper et reperta nuper conjuratione magis exteritum. Igitur centurio, ubi effugia villæ clausit, jussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem sæpe adversum hostes spectatam in se vertit. Et quia venæ, quamquam interruptæ, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus ut immotum pugionem extolleret, appressit dextram ejus juguloque occurrit.

XVI. Etiam si bella externa et obitas pro republica mortes tanta casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset aliorumque tædium exspectarem, quamvis honestos civium exitus³, tristes tamen et continuos aspernantium: at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et mæstitia restringunt. Neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur exegerim, quam ne oderim tam segniter pereuntes⁴. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium⁵, semel edito⁶ transire licet. Detur hoc illustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam.

XVII. Paucos quippe intra dies, eodem agmine Annæus Mela, Cerialis Anicius⁷, Rufrius Crispinus⁸ ac T. Petronius cecidere, Mela et Crispinius, equites Romani,

1) Cf. XII, 31.

2) *Hactenus* = *ad id tantum*.

3) *Exitus* = *mortes*.

4) De a nu uri pe cei ce au pierit atât de laşi.

5) Cucerirea unui oraş.

6) După ce i-am pomenit odată.

7) Cf. XV, 74.

8) Cf. XI, 1.

dignitate senatoria. Nam hic, quondam præfectus prætorii¹ et consularibus insignibus donatus ac nuper crimine conjurationis in Sardiniam exactus, accepto jussæ mortis nuntio semet interfecit. Mela, quibus Gallio et Seneca parentibus natus, petitione honorum abstinuerat per ambitionem præposteram, ut eques Romanus consularibus potentia æquaretur : simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat per procuraciones administrandis principis negotiis. Idem Annæum Lucanum² genuerat, grande adjumentum claritudinis. Quo interfecto, dum rem familiarem ejus acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem filiumque conjurationis scientia fingitur, adsimulatis Lucani litteris ; quas inspectas Nero ferri ad eum jussit, opibus ejus inhians. At Mela, quæ tum promptissima mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum generumque ejus, Cossutianum Capitonem, erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis, tanquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse, se quidem mori nullis supplicii causis, Rufrium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui, infensos principi. Quæ composita credebantur de Crispino, quia interfectus erat de Ceriale, ut interficeretur : neque enim multo post vim sibi attulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam C. Cæsari conjurationem ab eo meminera³.

XVIII. De Petronio pauca supra repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur ; utque alios industria, ita hunc ignavia ad

1) Cf. XII, 42.

2) Cf. XV, 49 şi 70.

3) Probabil la anul 40 d. Chr.

amam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator¹, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus, quanto solutiora et quamdam sui negligentiam præferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit : dein, revolutus ad vitia seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni assumptus est, elegantiae arbiter, dum nihil amœnum et molle affluentia² putat nis quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversus æmulum et scientia voluptatum potioem. Ergo crudelitatem principis, cui ceteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Scævini³ Petronio objectans, corrupto ad indicium servo ademptaque defensione, et majore parte familiae⁴ in vincla rapta.

XIX. Forte illis diebus Campaniam petiverat Cæsar, et Cumas usque progressus⁵ Petronius illic attinebatur⁶. Nec tulit ultra timoris aut spei moras ; neque tamen præceps⁷ vitam expulit, sed intercisas venas, et, ut libitum, obligatas aperire rursum, et alloqui amicos, non per seria aut quibus gloriam constantiæ peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animæ et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus. Servorum alios largitione, quosdam verberibus affecit ; iniit epulas, somno indulsit, ut, quanquam coacta, mors fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem, quod ple-

1) *Profligator* = risipitor.

2) *Affluentia deliciarum* = din cauza belşugului plăcerilor.

Scaevinus fusese amestecat în conjuraţia lui Piso.

4) *Familiae* = sclavi.

5) Petronius voia să-i iasă în cale.

6) *Attinebatur* = primi ordin să rămâe pe loc.

7) *Praecepta* = brusc.

rique pereuntium¹, Neronem aut Tigellinum aut quem alium potentium adulatus est ; sed flagitia principis sub nominibus exoletorum feminarumque et novitatem cuiusque stupri perscripsit, atque obsignata misit Neroni ; fregitque anulum, ne mox usui esset ad facienda pericula².

XX. Ambigenti Neroni quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota et ipsi ad omnem libidinem adscita ac Petronio perquam familiaris. Agitur in exilium, tanquam non siluisset quæ viderat pertuleratque, proprio odio. At Minucium Thermum³, prætura functum, Tigellini simultatibus dedit, quia libertus Thermi quædam de Tigellino criminoſe detulerat, quæ cruciatibus tormentorum ipse, patronus ejus nece immerita lueret.

XXI. Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit, interfecto Thræſea Pæto⁴ et Barea Sorano⁵, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thræſeam, quod senatus egressus est, quum de Agrippina referretur, ut memoravi, quodque Juvenalium⁶ ludicro parum spectabilem operam præbuerat ; eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thræſea Patavii, unde ortus erat, ludis vestustis, a Trojano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat. Die quoque, quo prætor Antistius⁷, ob probra

1) Subînţeles, *facere solebant*.

2) Cu ajutorul sigiliului lui Lucanus s'a pricinuit moartea tatălui său, cf. XVI, 17.

3) Poate riul unui personaj cu acelaş nume, VI. 7.

4) Cf. XIII, 49 ; XIV, 12, 48 ; XV, 20, 23.

5) Cf. XII, 53.

6) Cf. XIV, 15.

7) Cf. XIV, 48.

in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque; et dum deum honores Poppææ decernuntur sponte absens, funeri non interfuerat. Quæ obliterari non sinebat Capito Cossutianus¹, præter animum ad flagitia præcipitem, iniquus Thræseæ, quod auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

XXII. Quin et illa objectabat, principio anni vitare Thræseam solemne jusjurandum; nuncupationibus votorum² adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio præditum; nunquam pro salute principis aut cœlesti voce immolavisse; assiduum olim et indefessum, qui vulgariibus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introisse curiam; nuperrimeque, quam ad coercendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacavisse: secessionem jam id et partes, et, si idem multi audeant, bellum esse. „Ut quondam C. Caesarem³, „inquit, „et M. Catonem⁴, ita nunc te, Nero, et Thræseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet „sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent, „Huic uni incolumitas tua sine cura, artes sine honore. „Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et „doloribus non satiatur? Ejusdem animi est Poppæam „diva non credere, cujus in acta divi Augusti et divi „Julii⁵ non jurare. Spernit religiones, abrogat leges.

1) Cf. XIII, 33.

2) Rugăciunile publice pentru sănătatea împăratului aveau loc la 3 Ianuarie.

3) Julius Caesar.

4) M. Cato din Utica.

5) Jurământul dela 1 Ianuarie era şi pe toate faptele trecute ale împăraţilor.

„Diurna populi Romani per provincias, per exercitus
 „curatius leguntur, ut noscatur quid Thræsea non fe-
 „cerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt,
 „aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista
 „secta Tuberones¹ et Favonios², veteri quoque reipubli-
 „cæ ingrata nomina, genuit. Ut imperium evertant, li-
 „bertatem præferunt : si perverserint, libertatem ipsam
 „aggredientur. Frustra Cassium amovisti, si gliscere
 „et vigere Brutorum æmulos passurus es. Denique ni-
 „hil ipse de Thræsea scripseris : disceptatorem senatum
 „nobis relinque.“ Extollit ira promptum Cossutiani ani-
 „mum Nero adjicitque Marcellum Eprium³, acri elo-
 quentia.

XXIII. At Baream Soranum jam sibi Ostorius Sabi-
 nus, eques Romanus, poposcerat reum ex proconsulatu
 Asiæ, in qua offensiones principis auxit justitia atque
 industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam
 insumpserat, vimque civitatis Pergamenæ, prohibentis
 Acratum⁴, Cæsaris libertum, statuas et picturas evehere,
 inultam omiserat. Sed crimini dabatur amicitia Plauti⁵ et
 ambitio conciliandæ provinciæ ad spes novas. Tempus
 damnationi delectum, quo Tiridates⁶ accipiendo Armeniæ
 regno adventabat, ut ad externa rumoribus intesti-
 num scelus obscuraretur, an ut magnitudinem impera-
 toriam cæde insignium virorum, quasi regio facinore,
 ostentaret.

XXIV. Igitur omni civitate ad excipiendum princi-

1) Q. Aelius Tubero, contemporanul și adversarul Grac-
 chilor.

2) M. Favonius eră prietenul lui Caton, pe care îl imită.

3) Cf. XII, 4.

4) Cf. XV, 45.

5) Cf. XIII, 19.

6) Se vorbește despre această călătorie în cartea XV, 29.

pem¹ spectandumque regem effusa, Thrasea, occursum prohibitus, non demisit animum; sed codicillos ad Neronem composuit, requirens objecta et expurgaturum asseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset. Eos codicillos Nero properanter accepit, spe exterritum Thraseam scripsisse per quæ claritudinem principis extolleret suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, vocari patres jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, tentaretne defensionem an sperneret. Diversa consilia afferebantur.

XXV. Quibus intrari curiam placebat, securos esse de constantia ejus disserunt: nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. Adspiceret populus virum morti obvium; audiret senatus voces, quasi ex aliquo numine, supra humanas. Posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus ab ignavia per silentium pereuntium.

XXVI. Contra, qui operiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem, sed ludibria et contumelias imminere: subtraheret aures conviciis et probris. Non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: superesse² qui forsitan manus ictusque per immanitatem ingesturi sint; etiam bonos metu sequi. Detraheret potius senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii, et relinqueret incertum quid, viso Thrasea reo, decreturi patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irrita spe agitari; multoque magis timendum ne in conjugem, in familiam³, in cetera pignora⁴ ejus

1) Neron sosită dela Neapoli cu Tiridates.

2) *Superesse* = mai erau și alții.

3) Avea numai o fată.

4) Ginerele său, Helvidius,

sæviret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloria peteret finem. Aderat consilio Rusticus Arulenus¹, flagrans juvenis, et cupidine laudis offerebat se intercessurum senatus consulto : nam plebei tribunus erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea, ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Sibi actam aetatem², et tot per annos continuum vitæ ordinem non deserendum : illi initium magistratum, et integra quæ supersint. Multum ante secum expenderet, quod tali in tempore capessendæ reipublicæ iter ingrederetur. Ceterum ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suæ reliquit.

XXVII. At postera luce duæ prætoriæ cohortes armatae templum Genetricis Veneris³ insedere. Aditum senatus globus togatorum obsederat, non occultis gladiis, dispersique per fora ac basilicas cunei militares. Inter quorum adspectus et minas ingressi curiam senatores, et oratio principis per quæstorem ejus audita est : nemine nominatim compellato, patres arguebat quod publica munia desererent, eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur. Etenim, quid mirum e longinquis provinciis⁴ haud venire, quum plerique, adepti consulatum et sacerdotia, hortorum potius amoenitati inservirent ? Quod velut telum corripuere accusatores.

XXVIII. Et initium faciente Cossutiano, majore vi M. Cælius summam rempublicam agi clamitabat : contumacia inferiorum lenitatem imperitantis diminui. Nimum mites ad eam diem patres, qui Thraseam descendi-

1) Avea să fie ucis de Domițian. Agricola, II, 2.

2) Iși sfârșise viața.

3) Templu construit de Caesar în forul său.

4) Căci cavalerii aveau afaceri publice sau private.

scentem, qui generum ejus, Helvidium Priscum¹, in isdem furoribus, simul Paconium Agrippinum², paterni in principes odii heredem, et Curtium Montanum, detestanda carmina factitantem, eludere impune sinerent. Requirit se in senatū consularem, in votis sacerdotem, in jurejurando civem, nisi, contra instituta et cærimonias majorum, proditorem palam et hostem Thræsea induisset. Denique, agere senatorem et principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet : facilius perlaturus singula increpantem, quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terræ, an victorias sine damno exercituum displicere ? Ne hominem bonis publicis mæstum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine³ haberet, qui minitaretur exilium suum, ambitionis pravæ compotem facerent. Non illi consulta hæc, non magistratus aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab ea civitate, cujus caritatem olim, nunc et adspectum exuisset.

XXIX. Quum per hæc atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret, non illa nota et crebritate periculorum sueta jam senatus mæstitia, sed novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus : simul ipsius Thræseæ venerabilis species obversabatur ; et erant qui Helvidium quoque miserarentur, innoxie affinitatis poenas daturum. Quid Agrippino objectum, nisi tristem patris fortunam ? quando et ille, perinde innocens, Tiberii sævitia concidisset. Enimvero Montanum⁴ probæ juventæ neque famosi carminis, quia protulerit⁵ ingenium, extorrem agi.

1) Cf. *Hist.*, IV, 5, 6.

2) Fost proconsul al Cretei doi ani sub Claudiu.

3) Fugia de ele ca de un pustiu.

4) *Enimvero Montanum* = în ce priveşte pe Montanus.

5) Pentru că şi-a dat în vileag talentul.

XXX. Atque interim Ostorius Sabinus, Sorani accusator, ingreditur, orditurque de amicitia Rubellii Plauti, quodque proconsulatum Asiæ Soranus pro claritate sibi potius accommodatum quam ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatum. Vetera hæc : sed recens et quo discrimini patris filiam connectebat, quod pecuniam magis dilargita esset. Acciderat sane pietate Serviliæ (id enim nomen puellæ fuit) ; quæ, caritate erga parentem, simul imprudentia ætatis, non tamen aliud consultaverat quam de incolumitate domus, et an placabilis Nero, an cognitio senatus nihil atrox afferet. Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi ante tribunal consulum grandis ævo parens, contra filia intra vicesimum ætatis annum, nuper marito Annio Pollione¹ in exilium pulso viduata desolataque, ac ne patrem quidem intuens, cujus onerasse pericula videbatur.

XXXI. Tum, interrogante accusatore, an cultus doctales, an detractum cervici monile venum dedisset, quo pecuniam faciendis magicis sacris contraheret, primum strata humi longoque fletu et silentio, post altaria et aram² complexa : „Nullos, inquit, impios deos, nullas „devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, „quam ut hunc optimum patrem tu, Caesar, et vos, patres, servaretis incolumem. Sic gemmas et vestes et „dignitatis insignia dedi, quomodo si sanguinem et vitam poposcissent. Viderint isti³, antehac mihi ignoti, „quo nomine sint, quas artes exercent : nulla mihi „principis mentio, nisi inter numina, fuit. Nescit „tamen miserrimus pater, et, si crimen est, sola deliqui“.

1) Conspirase cu Piso.

2) Senatul eră adunat în templul lui Venus.

3) *Isti* = Chaldeenii.

XXXII. Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per ætatem nosci potuisse, non criminibus mariti connexam; nimiae tantum pietatis ream separarent¹ atque ipse quancumque sortem subiret. Simul in amplexus occurrentis filiae ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus; et, quantum misericordiae sævitia accusationis permoverat, tantum iræ P. Egnatius² testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolos, avaritiam ac libidinem occultans. Quæ postquam pecunia reclusa sunt³, dedit exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos et amicitiae fallaces.

XXXIII. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos⁴, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit; exutusque omnibus fortunis et in exilium actus, æquitate deum erga bona malaque documenta. Thræseæ Soranoque et Serviliæ datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri⁵ concessus est, prædicto ne in republica haberetur. Accusatoribus, Eprio et Cos-

1) *Separarent*, subînţeles *a causa sua*.

2) Aiuri Tacit îl numeşte Publius Celer. Procesul şi condamnarea lui, *Hist.*, IV, 10 şi 40.

3) Când lăcomia de bani îl demască.

4) Eră din Nicea.

5) Tatăl lui Montanus eră prietenul lui Neron şi al lui Domitian.

sutiano, quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies et quæstoria insignia tribuuntur.

XXXIV. Tum ad Thraseam, in hortis agentem¹, quæstor² consulis missus, vesperscente jam die. Illustrium virorum feminarumque cœtus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio³, Cynicæ institutionis doctori : cum quo, ut conjectare erat intentione vultus et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animæ et dissociatione spiritus corporisque inquirebat, donec advenit Domitius Cæcilianus⁴, ex intimis amicis, et ei quid senatus censuisset exposuit. Igitur flentes queritantesque qui aderant facessere propere Thrasea, neu pericula sua miscere cum sorte damnati hortatur ; Arriamque, tentantem mariti suprema et exemplum Arriæ matris⁵ sequi, monet retinere vitam, filiæque communi subsidium unicum non adimere.

XXXV. Tum progressus in porticum, illic a quæstore reperitur, lætitiæ propior, quia Helvidium, generum suum, Italia tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc senatus consulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit ; porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quæstore : „Libamus, inquit, Jovi Liberatori.

1) *Agere* == *esse*.

2) Fiecare consul avea sub ordinele lui 2 questori aleşi printre magistraţii de acest rang.

3) Un filosof lăudat de Seneca.

4) Necunoscut.

5) Cf. Pliniu cel tânăr, *Agricola*, III, 16.

„Specta, juvenis¹ : et omen quidem dii prohibeant ;
„ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare ani-
„mum expediat constantibus exemplis“. Post, lentitu-
dine exitus graves cruciatus afferente, obversis in De-
metrium...²

1) Questura se obține pe atunci între 25 și 27 de ani.

2) Aici începe o lacună, cuprinzând evenimentele dela sfâr-
șitul anului 66 și cele din ani 67 și 68, adică : povestirea că-
derii lui Neron, întâmplată în Iunie 68, urcarea lui Galba și
începutul domniei acestuia până la 1 Ianuarie 69, când încep
Historiae

INDICE ISTORIC

INDICE ISTORIC

A

- Acbarus*, regele Arabilor, XII, 12, 14.
- Acerronia*, prietena Agripinei este ucisă pe mare, XIV, 5.
- Achemenes*, întemeietorul dinastiei Achemenizilor, XII, 18.
- Achaia*, e despoiată de Neron, XV, 45.
- Aelia*, mama lui Lucanus, XV, 56, 71.
- M. Acilius*, consul, XII, 64.
- Acilius Strabo*, pretorul, e acuzat de locuitorii din Cyrenaica, XIV, 18.
- Acratus*, libertul lui Neron, care a despoiat Grecia XV, 45; XVI, 23.
- Acte*, concubina lui Neron, XIII, 12, 46; XIV, 2.
- Actumer*, căpetenia Chattiilor, XI, 16 sq.
- Adiabenia*, provincie la răsaritul Tigrului, XII, 13; XV, 4.
e pustiită de Tigranes, XV, 1.
- Are ca rege pe Izates, XII, 13, 14.
are ca rege pe Monobazes, XV, 1, 14.
- Adopțiunea* lui Neron, XII, 25.
simulată, e interzisă, XV, 19.
- Adriatica*, mare, XV, 34.
- Adrumetum*, oraș din Africa, XI, 21.
- Advocați*, reaua lor credință, XI, 5.
- Aegea*, oraș din Cilicia, XIII, 8.

Aelia Paetina, nevasta lui
Claudiu, XII, 1.

Aelius Gracilis, legatul Bel-
giei, XIII, 53.

Aelius Sejanus, XIII, 45.

Aemilia Lepida, v. *Lepida*,

Aemilius Mamercus, XI, 22.

L. Aemilius Paulus, XII, 38.

Aeneas, XII, 58.

Aesculap, tezaurul lui în Cy-
renaica, XIV, 18.
urmaşii lui, XII, 61.

Aesernini, XI, 7.

Afranius Quintianus, cons-
piră împotriva lui Ne-
ron, XV, 49, 56.
e ucis, XV, 70.

Africa, vânt, XV, 46.

Agerinus, libertul Agrippi-
nei, XIV, 6.

Agrippa Julius, XV, 71.

Agrippa, regele Iudeilor,
XII, 23.

un rege cu acelaş nume
primeşte poruncă să
pornească împotriva
Parţilor, XIII, 7.

M. Agrippa, retragerea lui
la Mytilene, XIV, 53.
tovarăş al lui August,
XIV, 53.

primeşte supunerea Ubii-
lor, XII, 27.

monumentele lui, XV, 39.
lacul lui, XV, 37.

Agrippina, soţia lui Germa-

nicus, exilul ei, XIV,
63.

Agrippina, fiica lui Germa-
nicus, e urâtă de Mes-
salina, XI, 12.

cucereşte pe Claudiu,
se căsătoreşte cu el, XII,
7.

ucide pe Lolliia, XII, 22.
adulterul cu Pallas, XII,
25, 65, XIV, 2.

e numită Augustă, XII,
26.

fundează colonia Agrip-
pina, XII, 27.

prezidează steagurile ro-
mane, XII, 37.

se sue pe Capitoliu în
„carpentum”, XII, 42.

prezidează în chlamidă de
aur o luptă navală,
XII, 56.

duşmăneşte pe Narcissus,
XII, 57.

otrăveşte pe Claudiu, XII,
67.

doreşte să ia parte la şe-
dinţele senatului, XI, 1,
5.

puterea ei scade, XIII,
12.

răspunde unei acuzaţi,
XIII, 21.

ispiteşte pe Neron la in-
cest, XIV, 2.

scapă dintr'un vas ce nu
fragiază, XIV, 5.

e ucisă din porunca lui
Neron, XIV, 8.

Agrippinus Paconius, pro-

- consul în Creta, XVI, 28, 29, 33.
- Alba*, obârșia Juliilor, XI, 24.
- Albană*, piatra, XV, 43.
- Albani*, popor, XII, 45; XIII, 41.
- Alesia*, XI, 23.
- Alexandru*, regele Macedoniei, XII, 13.
- Tib. Alexander*, cavaler roman, XV, 28.
- T. Alledius Severus*, cavaler, XII, 7.
- Altarul*, lui Hercule, XII, 24; XV, 41.
- lui Consus, XII, 24.
- în senat, XVI, 31.
- Altinus Julius*, XV, 71.
- Amfiteatrul* lui Neron în câmpul lui Marte, XIII, 31.
- Ampsivarii*, popor germanic, XIII, 55, 56.
- Anicetus*, libertul lui Neron, XIV, 3.
- pune la cale uciderea Agrippinei, XIV, 3, 7, 8.
- pricinuește peirea Octaviei, XIV, 62.
- ē isgonit în Sardinia, XIV, 62.
- Anicius Cerialis*, consul, XV, 74.
- ē ucis, XVI, 17.
- Annaeus Lucanus*, v. Lucanus.
- Annaeus Mela*, tatăl lui Lucan, ē ucis, XVI, 7.
- L. Annaeus Seneca*, ē chemat din exil, XII, 8.
- devine pretor, XII, 8.
- învățătorul lui Neron, XIII, 2.
- puterea lui scade odată cu moartea lui Burrus, XIV, 52.
- ē acuzat, XIV, 65; XV, 56.
- roagă să i se dea un concediu, XV, 45.
- ē ucis, XV, 60.
- ē socotit vrednic de a ajunge Împărat, XV, 65.
- legatul lui, XIII, 42.
- Annaeus Serenus*, XIII, 13.
- Annaeus Statius*, XV, 64.
- Anale*, XIII, 31.
- Annius Pollio*, conspiră împotriva lui Neron, XV, 56.
- ē exilat, XV, 71.
- ē soțul Serviliei, XVI, 30.
- Annius Vinicianus*, XV, 28.
- P. Anteius*, guvernator al Siriei, XIII, 22.
- ē otrovit, XVI, 14.
- Antenor*, XVI, 21.
- Antiochus*, regele Ciliciei, XII, 55; XIII, 7, 37.
- Antiochus Magnus*, regele Siriei, XII, 62.
- Antistia*, soția lui Plautus, XIV, 22.

- Antistius Sosianus*, tribun al plebei, XIII, 28.
pretor, XIV, 48.
e exilat pentru versuri injurioase, XIV, 48; XVI, 21.
e rechemat din exil, XVI, 14.
- C. *Antistius*, consul, XII, 25.
- L. *Antistius Vetus*, consul, XIII, 11.
comandă în Germania, XIII, 53.
îndeamnă pe ginerele său Plautus la răscoală, XIV, 58.
proconsul al Asiei, XVI, 10.
moare, XVI, 10 sq.
- Antium*, XIV, 4, 27.
ogorul XIV, 3.
patria lui Neron, XV, 23.
locul lui de retragere, XV, 39.
- Antonia*, fiica lui Claudiu, XII, 2, 68.
soția lui Cornelius Sulla, XIII, 23.
părtașă în conjurația împotriva lui Neron, XV, 53.
- Antonia Minor*, mama lui Cn. Domitius și a Domitiei Lepida, XII, 64.
- Antonia*, mama lui Claudiu, XI, 3; XIII, 18.
- Antoninus Haterius*, fost consul, XIII, 34.
- Antonius Felix*, fratele lui Pallas, procuratorul Judeei, XII, 54.
- Antonius Natalis*, conspiră împotriva lui Neron, XV, 50, 54, 55.
scapă nepedepsit, XV, 56, 71.
- Antonius Primus*, e condamnat pentru fals, XIV, 40.
- Aorsi*, popor din Asia, XII, 15 sq, 19.
- Apamensis*, XII, 58.
- Apio*, regele Cyrenaicei, XIV, 18.
- Apollo din Claros*, XII, 22.
Pythicul, XII, 63.
citharoedul, XIV, 14.
- April*, luna, e numită „Neroniană”, XV, 74; XVI, 12.
- Apronius Caesianus*, propretorul Germaniei inferioare, XI, 19.
- Apulia*, XVI, 9.
- Aqua Claudia*, XI, 13.
Marcia, XIV, 22.
- Aquila Julius*, XII, 15.
- Arar*, fluviu în Gallia, XIII, 53.
- Araricus Vulcatius*, XV, 50.
- Araxes*, fluviu din Armenia, XII, 51.
trece pe la Artaxate, XIII, 39.

Arborele Ruminal, XIII, 58.
Arcadia, regii ei, XII, 53.
Argivii, în Cos, XII, 61.

Arii, popor în Asia, XI, 10
Aristobulus, regele Armeniei mici, XIII, 7: XIV, 26.

Aristonicus, din Pergam, XII 62.

Armenia, se luptă cu Hiberii, XII, 44.
 e ocupată de Parti, XIII, 6.
 e lăsată fără stăpân, XV, 17.

Armenia mică, XI, 9; XIII, 7.

Armenii, sunt supuși de Mithridate, XI, 9.
 sunt devastați de Corbulo, XIV, 23.
 perfidia lor, XII, 46.

Arria Galla, soția lui C. Piso, XV, 59.

Arria, soția lui Thrasea, XVI, 34.

Arrius Varus, prefect de cohortă, XIII, 9.

Arruntii, XI, 7.

Arruntius Stella, XIII, 22.

Arsacizi, XV, 1; XIV, 26.

Arsamosata, castel în Armenia, XV, 10.

Arsanias, fluviu în Armenia, XV, 15.

Artabanus, e ucis de fratele său Gotarzes, XI, 8.

Artaxata, capitala Armeniei, XII, 50.

e cucerită și arsă de Romani, XIII, 41; XIV, 23.

Artele, grecești, XV, 41.
 jocuri, XIV, 16.
 militare, XII, 12.
 teatrale, XIV, 21.

Antoria Flaccilla, XV, 71.

Arulenus Rusticus, tribunal plebei, XVI, 26.

Asconius Labeo, XIII, 10.

Asiaticus Valerius, v. Valerius.

M. Asinius Marcellus, XIV, 40.

consul, XII, 64.

L. Asinius, consul, XIV, 48.

Asinius Pollio, XI, 6.

Assyria, XII, 13.

Atimetus, libertul și aman-tul Domitiei, XIII, 19, 21.

e omorât, XIII, 22.

Atticus, v. Pomponius, Vestinus.

Attus Clausus, XII, 25.

Augural, XV, 30.

Augurinus, v. Julius.

Augurium salutis, XII, 23.

August, crează patricii, XI, 25.

mărește pomeriul, XII, 23.

dă un spectacol de luptă navală, XII, 57.

M. Aurelius Cotta, XII, 34.

Avern, lacul, XV, 42.

Avitus, v. Dubius.

Avona, fluviu în Britannia, XII, 31.

B

- Bactriani*, XII, 60.
câmpiile, XI, 8.
- Baiae*, XI, 1; XIII, 21; XIV, 4; XV, 52.
Iacul, XIV, 4.
- C. Babillus*, XIII, 22.
- Bae*, a înnăbuși în aburii băei, XIV, 64; XV, 64, 96; XVI, 11.
- Balbus*, un Spaniol ajuns puternic prin influența lui Caesar, XI, 24; XII, 60.
- Baleare*, insulele, XIII, 43.
- Baliste*, XII, 56; XV, 9.
- Barea Soranus*, XII, 53; XVI, 21, 23.
Neron îi lasă alegerea morței, XVI, 33.
- Barium*, oraș în Apulia, XVI, 9.
- Bauli*, o vilă, XIV, 4.
- Beneventum*, XV, 34.
- Bithynii*, acuză pe Cadius Rufus, XII, 22.
acuză pe Tarquitiu Priscus, XIV, 46.
- Blaesus*, v. Pedius.
- Blandus*, v. Rubellius.
- Blitius Catulinus*, XV, 71.
- Boiocalus*, șef german, XIII, 55, 56.
- Bolanus*, v. Vettius.
- Bononia*, colonia, XII, 58.
- Bosporus*, XII, 15, 63.

- Boudicca*, regina Icenilor, 31 sq.
se sinucide, XIV, 37.
- Bovillae*, oraș din Lațiu, XV, 23.
- Brigantii*, popor din Britania, XII, 32.
- Britannii*, aduc jertfe omenesți, XIV, 30.
- Britannicus*, fiul lui Claudiu și al Messalinei, XI, 4, 11, 32; XII, 2.
Neron îi ia înaintea, XII, 25, 41.
e otrăvit de Neron, XIII, 16.
- Bructeri*, popor germanic, XIII, 56.
- Burrus Afranius*, prefectul pretoriului, XII, 43.
educatorul lui Neron, XIII, 2, 6.
e bănuț de Neron, XIII, 20.
e consultat asupra uciderii Agrippinei, XIV, 7.
ia parte la Juvenale, XIV, 15.
moare, XIV, 51.
- Byzanț*, XII, 63.
e scutit de tribut, XII, 64.

C

- Cadius Rufus*, e condamnat pentru dilapidare de bani, XII, 22.

- Cadmus*, aduce alfabetul în Grecia, XI, 14.
- P. Caecina Largus*, XI, 33 sq.
- Caecina Tuscus*, XIII, 20.
- Caedicia*, soția lui Scaevinus, XV, 71.
- Caelius Pollio*, prefect de tabere, XII, 45.
- Caeranus*, filosof, XIV, 59.
- C. Caesar*, dictator, v. Julius.
- Caesar Augustus*, v. Augustus.
- C. Caesar Caligula*, se însoară cu Lollia, XII, 22.
- Caesellius Bassus*, un Carthaginez, XVI, 1.
se sinucide, XVI, 3.
- Caeseninus*, v. Paetus.
- Caesius Nasica*, XII, 40.
- Caesoninus Suillius*, XI, 36.
- Caesonius Maximus*, XV, 71.
- Caesonius Paetus*, consul, XIV, 29.
- Caëus*, tatăl Latonei, XII, 51.
- Calabria*, e tulburată de o răscoală a sclavilor, XII, 65.
- Calavius Sabinus*, XV, 7.
- Calendele*, lui Ianuarie, când se depune jurământul, XVI, 22.
- Calenus*, v. Julius Calenus.
- Caligula*, v. C. Caesar.
- Callistus*, libertul lui Claudiu, XI, 29, 38.
sprijină pe Lollia Paulina, XII, 1.
- Calpurnia*, e exilată, XII, 22.
- Calpurnia*, o concubină a lui Claudiu, XI, 30.
- Calpurnia*, legea, XV, 20.
neamul XV, 48.
- Calpurnianus Decius*, XI, 35.
- Calpurnius Fabatus*, XVI, 8.
- Calvina*, v. Junia.
- Calvisius*, clientul Silanei, XIII, 19, 21.
e exilat, XIII, 22.
e achitat, XIV, 12.
- Camerinus Sulpicius*, XIII, 52.
- Camerium*, XI, 24.
- Campania*, XIII, 26.
o furtună o pustiește, XVI, 13.
- Câmpul lui Marte*, aici e înmormântat Britannicus, XIII, 17.
- Camulodunum*, colonie în Britannia, XII, 32; XIV, 31.
- Canal*, al lui Corbulo, XI, 29.
între Arar și Mosella XIII 53.
navigabil, XV, 42.
- Canninefați*, XI, 18.
- Capito*, v. Ateius, Cossutianus, Fonteius, Instenius, Lucilius, Valerius, Verginius.
- Capitolul*, adăugat Romei, XII, 24.
e asediat de Gali, XI, 23.

- Cappadocia*, XV, 12.
procuratorul ei, XII, 49.
cohortele din ea, XII., 8.
nobilimea, XIV, 26.
- Capua*, colonia, XIII, 31.
- Caratacus*, conducătorul Britanilor, XII, 33.
e prins prin viclenie, XII, 36.
e adus la Roma, XII, 36.
e iertat de Claudiu, XII, 37.
- Carenas*, general Part, XII, 12 sqq.
- Carinas Celer*, senator, XIII, 10.
- Carinas Secundus*, XV, 45.
- Cartagina*, XVI, 1.
- Cartimandua*, regina Brigantilor, XII, 36.
nevasta lui Venutius, XII, 40.
- Căsătoria*, se aprobă între unchiu și nepoată, XII, 7.
solemnitățile, XI, 26; XII, 5; XV, 37.
facilele, XV, 37.
mesele, XI, 30.
- Casperius*, centurion, XII, 45 sq.
e trimis la Vologeses, XV, 5.
- Cassia*, familia, XII, 12.
legea, XI, 25.
- Cassius Asclepiodotus*, un Bithynian, XVI, 33.
- Cassius*, un soldat, XV, 66.
- C. Cassius*, ucigașul lui Caesar, statuele lui, XVI, 7.
- C. Cassius*, guvernator al Syriei, XII, 11.
juris-consult, 12.
cuvântarea lui împotriva sclavilor, XIV, 43.
severitatea lui, XIII, 41.
moravurile lui austere, XIII, 48; XVI, 7.
disciplina lui, XV, 52; XIII, 41.
e exilat, XVI, 7, 9, 22.
- Catapulta*, XII, 56; XV, 9.
- M. Cato*, XV, 22.
- Catus Decianus*, XIV, 32.
- Caudium*, XV, 13.
- Cavaleri*, locul lor în circ, *Cecrops*, XI, 14.
- Celer*, v. Carinas, Domitius, Egnatius.
- Celer*, arhitectul lui Neron, XV, 42.
- P. Celer*, cavaler roman, XIII, 1.
e acuzat, XIII, 33.
- Celsus*, v. Marius.
- Cerialis*, v. Anicius.
- Cerialis Petilius*, XIV, 32.
- Ceres*, zeița, XV, 44, 53.
templul ei, XV, 53.
jocuri, XV, 53, 74.
- Cervarius Proculus*, cavaler roman, XV, 50.

- acuză pe Faenius Rufus, XV, 66.
 nu e pedepsit, XV, 71.
Cetățean, răsplata pentru salvarea lui, XII, 31; XV, 12.
Cetățenie, XIII, 54.
Cestius Proculus, XIII, 30.
Chalcedonii, XII, 63.
Chaldeii, astrologi, XII, 22, 52, 68; XIV, 9; XVI, 14.
Chamavi, popor germanic, XIII, 55.
Chauci, popor germanic, năvălesc, XI, 18.
 isgonesc pe Ampsivari, XIII, 55.
Cheruştii, popor germanic, se luptă cu Chattii, XII, 28.
 cer un rege dela Roma, XI, 16.
Chiliarch, XV, 51.
Christos, XV, 44.
Cilicia, provincie în Asia, XIII, 8.
Cilicieni, XII, 55; XVI, 21.
Cilo Junius, XII, 21.
Cingonius Varro, XIV, 45.
Circ, jocuri de circ, XI, 11; XII, 41; XV, 23, 44, 53, 74.
 arderea circului, XV, 38.
Clarus, oracolul lui Apollo, XII, 22.
Classicianus Julius, XIV, 38.
Claudius Demianus, XVI, 10.
Claudius Senecio, XIII, 12; XV, 50.
Claudius Timarchus, din Creta, XV, 20.
T. Claudius, prostia lui, XI, 3; XIII, 28.
 e censor, XI, 13.
 aduce apă în oraş, XI, 13.
 adaugă alfabetului litere noi, XI, 13 sq.
 cuvântarea lui în favoarea Gallior, XI, 24.
 oratoria lui, XIII, 3.
 încheie lustrul, XI, 25.
 nu poate rămâneă celibatar, XII, 1.
 e sclavul nevestelor lui, XI, 28; XII, 1.
 ucide pe Messalina, XI, 38.
 se căsătoreşte cu Agripina, XII, 5.
 măreşte pomeriul Romei, XII, 53.
 preferă pe Neron fiului său, XII, 25, 41.
 împarte dreptatea, XII, 42.
 dă o luptă navală pe un lac, XII, 56.
 e otrăvit, XII, 67.
 apoteoza lui, XII, 69.
 un templu al lui în Britannia, XIV, 31.
Clausus, v. Attus.
Clemens Salienus, XV, 73.

Cleonicus, libertul lui Seneca, XV, 45.

Cleopatra, o concubină a lui Claudiu, XI, 30.

Clitii, *popor, XII, 55.

Clodius Quirinalis, XIII, 30.

C. Clodius, XI, 7.

P. Clodius, XI, 7.

Cluidienus Quietus, XV, 71.

Cluvius, un istoric, XIII, 20; XIV, 2.

Cocceius Nerva, v. Nerva.

Cos, locuitorilor din Cos li se dă inimitate, XI, 61.

Comete, XIV, 22; XV, 47.

Commagena, provincie din Asia, XV, 12.

Condamnării, li se interzice testamentul și îngroaparea, XV, 62.

Congiarium, XI, 41; XIII, 31; XIV, 11.

Conjurația împotriva lui Neron, XV, 48 sqq.

Consus, altarul, XII, 24.

Consulare, insemne, XII, 21; XIII, 10; XV, 7, 72; XVI, 17.

Corbulo Domitius, general sub Claudiu, XI, 18.

e trimis împotriva Germanilor, XI, 18.

sever la disciplină, XIII, 35.

face un canal între Rin și Meusa, XI, 20.

e trimis în Armenia de Neron, XIII, 8.

își împarte forțele împotriva Parților, XIII, 37.

dărimă Artaxata, XIII, 41.

pune mâna pe Tigranocerta, XIV, 24.

se retrage în Syria, XIV, 24.

trimite ajutor lui Tigranes, XV, 3.

se așează pe țărmul Eufratului, XV, 9.

vine în ajutorul lui Paetus, XV, 12.

e trimis împotriva Parților, XV, 25.

Cornelia Cossa, vestală, XV, 22.

Cornelius Balbus, v. Balbus.

Cornelius Cossus, XIV, 20.

P. Cornelius Dolabella, părerea lui în privința spectacolelor de gladiatori, XI, 22.

Cornelius Flaccus, XIII, 39.

Cornelius Lupus, XII, 43.

Cornelius Marcellus, XVI, 8.

Cornelius Martialis, XV, 71.

Serv. Cornelius Orfitus consul, XII, 41; XVI, 12.

Cornelius Sulla, ginerele lui Claudiu, XIII, 23.

consul, XII, 52.

trândăvia lui, XIII, 47.

e exilat la Marsilia, unde e ucis, XIV, 57.

Cornelius Tacitus, istoricul
lui Domitian, XI, 11.
preot quindecimviral, XI,
11.

Corona, civică, XII, 31; XV,
12; XVI, 15.
elocinței, XVI, 3.

† IX 'αῖδος ἀρ
Corunicani, XI, 24.

Cossus Cornelius, v. *Corne-
lius*.

Cossus, familia, XV, 22.

Cossutianus Capito, e con-
tra reintroducerii le-
gei Cincia, XI, 6.

e condamnat pentru dila-
pidare, XIII, 33; XVI,
21.

e reprimat în senat XIV,
48.

acuză pe fostul pretor
Antistius, XIV, 48.

ginerile lui Tigellinus,
XVI, 17.

acuză pe Thræsea, XVI,
28.

e dăruit, XVI, 33.

Cotys, regele Armeniei mici,
XI, 9.

Cotys, regele Bosforului,
XII, 15, 18.

Crepeius Gallus, XIV, 5.

Crescens Tarquiti, XV, 11.

Creștini, XV, 44.

Creta, XV, 20.

Crispinus, v. *Rufrius*.

Cumæ, XVI, 19; XV, 46.

Curtilius Mancian, XIII, 56.

Curtius Montanus, XVI, 28.

acuzat pentru niște ver-
suri satirice, XVI, 29.

mulțumită tatălui său, e
achitat, XVI, 33.

Curtius Rufus, XI, 20 sq.

Curtius Severus, XII, 55.

Cyrenaica, XIV, 18.

D

Dahi, popor, XI, 8, 10.

Dandarica, XII, 16, 15.

Darius Codomanus, XII, 13.

Decrius Calpurnianus, XI,
35.

Decuriile, XIV, 20

Demaratus din Corint, XI,
14.

Demetrius, filosof cinic, XVI
34.

Demianus, v. *Claudius*.

Demonax, prefect, XI, 9.

Densus Julius, XIII, 10.

Diana, dumbrava ei, XII, 8.

A. *Didius Gallus*, legatul
Britanniei, XII, 40;
XIV, 29.

șeful expediției împotri-
va lui Mithridates din
Bosfor, XII, 15.

Dido, XVI, 1.

Discursul, lui Caratacus, XII
34, 37.

al lui C. Cassius, XIV,
43.

al lui Claudius, XI, 15,
24.

al Juliei Agrippina, XIII,
21.

al lui Neron, XIV, 55.

al lui Thræsea, XV, 20.

- al lui Seneca, XIV, 53.
 al lui Tigellinus, XIV, 57.
 al lui Vologeses, XV, 2.
Domitia Lepida, mătușa lui Neron, XII, 64 sq.
 sora ei e o rivală a Agrippinei, XIII, 29.
Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl lui Neron, i se ridică o statuă, XIII, 10.
Domitius Afer, moare, XIV, 19.
Domitius Balbus, XIV, 40.
Domitius Caecilianus, XVI, 34.
Domitius Corbulo, v. Corbulo.
Domitius Silus, XV, 59.
Domitius Statius, XV, 71.
Donativum, XII, 41; XIV, 11.
Doryphorus, libertul lui Neron, XIV, 65.
Dotă, XV, 37.
Dreptul, (jus) de războiu, XII, 17.
 de colonie, XIV, 27.
hastae, XIII, 28.
 de a obține onoruri, XIV, 50.
 imperii, IV, 31.
 Lațului, XV, 32.
 proconsular, XIII, 21.
 senatorilor, XI, 25.
 de ași da părerea, XIII, 49.
Druizii, XIV, 30.
Dubius Avitus, legatul Ger-

maniei inferioare, XII, 54, 56.

Ducenius Geminus, fost consul, XV, 18.

E

- Ecbatana*, XV, 21.
Edessa, XII, 12.
Edili, li se înfirmă puterea, XIII, 28.
Edui, devin frații Romanilor, XI, 25.
Efigiile Împăratului la armată, XII, 17.
 ale lui Neron, XII, 8; XV, 22, 29.
 ale Octaviei, XIV, 61.
 ale Poppaeci, XIV, 61.
 ale celor condamnați erau distruse, XI, 38.
Egea, mare, XV, 71.
Egipt, XI, 14.
Egnatia Maximilla, XV, 71.
P. Egnatius Celer, XVI, 31.
Epaphroditus, libertul lui Neron, XV, 55.
Ephesieni, XVI, 23.
Epicharis, ia parte la conjurația împotriva lui Neron, XV, 51.
 bărbăția ei, XV, 57.
Eprius Marcellus, pretor de o zi, XII, 4.
 e achitat de acuzația de dilapidare, XIII, 33.

elocință lui, XVI, 22.
 acuză pe Thrasea, XVI,
 22, 28.
 i se dă 5 milioane de ses-
 terți, XVI, 33.
Equestru, ordinul, XIV, 53;
 XII, 60.
Erindes, fluviu, XI, 10.
Esquiliae, cartier din Roma,
 XV, 40.
Etruscii, XI, 14.
 aruspicii, XI, 15.
Eucaerus, din Alexandria,
 XI, 60.
Eunones, căpetenia Aorsilor,
 XII, 15.
 recomandă pe Mithrida-
 tes lui Claudiu, XII,
 19.
Euphrate, fluviul, XII, 11;
 XIII, 7; XIV, 25; XV,
 3, 17.
Evandru, XI, 14; XV, 41.

F

Fabatus Calpurnius, XVI, 8.
Fabianus Valerius, XIV, 40.
Fabius Romanus, XVI, 17.
Fabius Rusticus, istoric,
 XIII, 20; XIV, 2; XV,
 61.
Fabricius Veiento, XIV, 50.
Faenius Rufus, prefectul a-
 provizionării, XIII, 22.
 pretoriului, XIV, 51.
 prietenul Agrippinei, XIV
 57.

conspiră împotriva lui
 Neron, XV, 50, 53.
 lasă ca Seneca să fie ucis,
 XV, 61.
 e acuzat, XV, 66.
 e ucis, XV, 68.
 prietenii lui sunt uciși,
 XVI, 12.
Favonii, XVI, 22.
Faustus Sulla, consul, XII,
 52.
Fecunditate, templul ei, XV,
 23.
Felix, v. Antonius Felix.
Femeile, căpetenii de răz-
 boiu la Britanni, XIV,
 35.
 se pogoară în arenă, XV,
 32.
 în lupanare, XV, 37.
 sunt pedepsite când au
 relații cu sclavii, XII,
 53.
Flacilla Artoria, XV, 71.
Flaccus Cornelius, XIII, 39.
Flavius Nepos, tribunul, XV,
 71.
Flavius Scaevinus, XV, 49
 un libert al lui divulgă
 conspirația împotriva
 lui Neron, XV, 54.
 se apără bărbătește, XV,
 55.
 e ucis, XV, 70.
Flavus, fratele lui Arminius,
 XI, 16.
Flota, marinarii, XII, 56;
 XIV, 4.
Fonteius Capito, consul,
 XIV, 1.
Formiae, XV, 46; XVI, 10.

Fortuna, templul ei, XV, 53.
statui, XV, 23.

Fortunatus, un libert, XVI,
10.

Forum romanum, XII, 24.

Frisii, sunt supuși de Cor-
bulo, XI, 19.

ocupă ogoare romane,
XIII, 54. 3

Fucinus, lac, XII, 56.

Funisulanus Vettonianus, XV
7.

Furii, XIV, 30.

*Furius Camillus Scribonia-
nus*, provoacă război
civil, XII, 52.

fiul lui, XII, 52.

G

Galatia, XIII, 35.

guvernată la un loc cu
Pamphylia, XV, 6.

Galii, capătă cetățenie ro-
mană XI, 23.

Gallia, comata, XI, 23.

Narabonensis, XII, 23;
XIV, 57; XVI, 13.

țărml, XI, 18.

Gallio, v. Junius.

Gallus, v. Annius, Crepere-
ius, Didius, Glitius;
Vipstanus.

P. Gallus, cavalier roman,
XVI, 12.

Gannascus, căpetenia Chat-
tilor XI, 18 sq.

Gavius Silvanus, tribun al
pretorienilor, XV, 50.

e trimis de Neron la Se-
neca, XV, 60.

se sinucide, XV, 71.

Gerelanus, tribun, XV, 69.

Geta, v. Lusius.

Gladiatorii, încearcă o răs-
coală, XV, 46.

jocuri, XI, 22; XII, 57;
XIII, 3; XV, 32, 34.

Glitius Gallus, XV, 56, 71.

Gorneae, castel în Armenia,
XII, 45.

Gotarzes, fratele lui Artaba-
nus, XI, 8.

devine regele Parților.
XI, 10.

Parții cheamă împotriva
lui pe Meherdates,
XII, 10.

moare, XII, 14.

Gracilis Aelius, legatul Bel-
giei, XIII, 53.

Grădinile lui Lucullus, XI,
1, 32, 37.

ale lui Maecenas, XV, 39.

ale lui Neron, XV, 39.

ale lui Sallustius, XIII,
47.

ale lui Servilius, XV, 55.

Graptus, libertul lui Neron,
XIII, 47.

Gratus Munatius, XV, 50.

Grâu, scoborârea, prețului,
XV, 39.

dat soldaților fără bani,
XV, 72.

stricat de vechime, XV,
18.

Gymnaziu, e dedicat de Ne-
ron, XIV, 47.
arde, XV, 22.

H

Halotus, eunucul lui Clau-
diu, XII, 66.

Haruspicii, XIII, 24; XV,
47.

colegiul lor, XI, 15.

Q. Haterius Antoninus, con-
sul, XII, 58; XIII, 34.

Helius, libert, XIII, 1.

Helvidius Priscus, legat de
legiune, XII, 49.

tribun al plebei, XIII, 28.

ginerile lui Thræsea, XVI
28, 35.

e exilat din Italia, XVI,
33.

Herculeius, trierarch, XIV,
8.

Hermunduri, popor germa-
nic, XII, 30; XIII, 57.

Hiberii, se luptă cu Arme-
nii, XII, 44.

atacă pe Mardi, XIV, 23.

Hiberia, regat mic, XII, 44.

Hibernia, insulă, XII, 35.

Histricni, sunt isgoniți din
Italia, XIII, 25.

aduși dela Etrusci, XIV,
21.

protectorii lor, XIII, 25,
28.

Hyrcania, XI, 9; XII, 37.

I

Iazygii, Sarmati, XII, 29.

Icenii, popor din Britannia,
XII, 31 sq.

regele lor, XIV, 31.

Illyria, legiunile, XVI, 13.

Imaginea, triumfală, XV, 72.

Indus, v. Julius.

Insteius, centurion, XIII, 9.

Insteius Capito, prefect al
castrelor, XIII, 39.

Insubrii, popor, XI, 23.

Italia, păstrează moravurile
ei antice, XVI, 5.

Italicus, fiul lui Flavius, rege
al Cherusților, XI, 16.

e izgonit și apoi reîntro-
nat, XI, 17.

Itureii, sunt trecuți la Syria,
XII, 23.

Iturius, clientul Silanei, acu-
ză pe Agrippina, XIII,
19.

e exilat, XIII, 22.

e achitat, XIV, 12.

Izates, Adiabenul, XII, 13
sq.

J

Jocuri, seculare, XI, 11.

ale troianului Antenor,
XVI, 21.

îngrijitorul lor, XIII, 22.

odinioară erau privitye din
picioare, XIV, 20.

asistă la ele o cohortă
pretoriană, XIII, 24.
quinquennale, XIV, 20;
XVI, 2.
troiane, XI, 11.

Judeii, sunt trecuți la pro-
vincia Syria, XII, 23.

Julia, fiica lui Germanicus,
e exilată de Claudiu,
XIV, 63.

Julia, fiica lui Drusus, e
condamnată la moar-
te, XIII, 32, 43.

Julius Agrippa, XV, 71.

Julius Altinus, XV, 71.

Julius Aquila, XII, 15.

obține însemnele de pre-
tor, XII, 21.

Julius Augurinus, XV, 50.

Julius Classicianus, XIV, 38.

Julius Densus, cavaler, XIII,
10.

Julius Montanus, e ucis,
XIII, 23.

Julius Pelignus, procurato-
rul Cappadociei, XII,
49.

Julius Pollio, tribun, XIII,
15.

Julius Vindex, revolta lui
împotriva lui Neron,
XV, 74.

Julii, chemați din Alba, XI,
24.

mormântul lor, XVI, 6.

Juncus Vergilianus, senator,
XI, 35.

Junia, familia, XV, 35.

Junia Calvina, sora lui Si-
lanus, XII, 4.

e exilată din Italia, XII,
8.

e rechemată, XIV, 12.

Junia Silana, soția lui C. Si-
lius, XI, 12.

divorțează de bărbatul
său, XI, 12, 13, 19.

încurajează pe acuzatorii
Agrippinei, XIII, 19.

e exilată, XIII, 22.

moare, XIV, 12.

D. Junius, consul, XII, 58.

Junius Cilo, procuratorul
Pontului, XII 21

Junius Gallio, fratele lui Se-
neca, XV, 73.

Junius Lupus, senator, XII,
42.

Junius Marcellus, consul de-
semnat, XIV, 48.

Junius Silanus, proconsul al
Asiei, XIII, 1.

e ucis, XIII, 1.

App. Junius Silanus, e ucis
din îndemnul lui Narcis-
sus, XI, 29.

D. Junius Silanus Torquatus
consul, XII, 58.

e ucis, XV, 35.

unchiul lui Silanus, XVI,
8.

L. Junius Silanus, logodni-
cul Octaviei, fiica lui
Claudiu, XII, 3.

e scos din pretură, XII,
4.

se sinucide, XII, 8.

L. Junius Silanus, crescut de
C. Cassius XV, 52.

e acuzat, XVI, 7.
trimis în exil, e ucis,
XVI, 9, 12.

Junona, XV, 44.

Juppiter Capitolinus, XV,
23.

liberator, XV, 64; XVI,
35.

stator, XV, 41.

vindex, XV, 74.

Juvenale, jocurile lui Neron,
XIV, 15, XVI, 21.

Neron, cântă la ele, XV,
33.

L

Labeo, v. Asconius.

Lacedemonienii, XI, 24.

Laco, v. Cornelius.

Lacul, Avern, XV, 42.

dela Baiae, XIV, 4.

Fucin, XII, 56.

Lucrin, XIV, 5.

C. Laecanius, consul, XV, 33.

Laelia, virgina Vestală, XV,
22.

Langobarzii, ajută pe regele
Cheruștilor, XI, 17.

Laodicia, oraș din Syria, e
izbit de un cutremur
de pământ, XIV, 27.

P. Largus Caecina, XI, 33
sqq.

Lațiul, XI, 23.

dreptul, XV, 32.

Latona, XII, 61.

Laurul, adăogat fascelor im-
periale, XIII, 9.

casa împodobită cu laur,
XV, 71.

Legea Cassia, XI, 25.

Cincia, XI, 5; XIII, 42;
XV, 20.

Cornelia, XIV, 40.

asupra asasinilor XIII,
44.

asupra questorilor, XI,
22.

curiată, XI, 22.

asupra intrigei, XV, 20.

de dilapidare, XI, 6; XII,
22; XIII, 33.

Roscia, XV, 32.

Saënia, XI, 25.

Servilia, XII, 60.

Julia, XV, 20.

regelui Tullus, XII, 8.

Legerda, XIV, 25.

Legiunea, a doua XIV, 37.

a treia, XIII, 40; XV, 6,
26.

a patra, XV, 6 sq., 26.

a șasea, XIII, 38, 40;
XV, 6, 26.

a noua, XIV, 32, 38.

a zecea, XIII, 40; XV, 6.

a douăsprezecea, XV, 6,
7, 10, 26.

a patrusprezecea, XIV,
34.

a cincisprezecea, XV, 25
sq.

a douăzecea, XIV, 34, 37.

Lentinus Terentius, XIV, 40.

Lepida, soția lui Cassius,
XVI, 8.

Lepida, mama Messalinei,
XI, 37.

Lepidus, amantul Agrippinei,
XIV, 2.

Liberator Jupiter, XV, 64;
XVI, 35.

Libertii, viclenia lor împotriva stăpânilor, XIII,
26.

discuția în jurul lor,
XIII, 26.

fiii lor ajung în magistratură, XI, 24.

bogațiile lor, XII, 53;
XIV, 55.

M. Licinius, XV, 33.

Licinius Gabolus, XIV, 12.

Ligurii, XVI, 15.

Linus, Thebanul, XI, 14.

Liris, fluviu, XII, 56.

Liferele, XI, 14.

adăugate de Claudiu, XI,
13.

Livineius Regulus, XIV, 17.

Locusta, otrăvitoarea, XII,

Locusta, otrăvitoarea, XII,
66; XIII, 15.

Lollia Paulina, dorește să
devină nevasta lui
Claudiu, XI, 1.

e ucisă, XII, 22.

mormântul, XIV, 12.

M. Lollius, tatăl preceden-
tei, XII, 1.

Londinium, oraș în Britan-
nia, XIV, 33.

Longus, v. Cassius.

Lucania, XI, 24.

Lucanus Annaeus, poetul,
XV, 49; XVI, 17.

divulgă pe mama sa, XV,
56.

e ucis, XV, 70.

Luccius Telesinus, XVI, 14.

Lucrin, lacul, XIV, 5.

Lucullus, grădinile lui, XI,
1, 32, 37.

personajul, XII, 63; XIII,
34; XV, 27.

Lugdunum, dezastrul, XVI,
13.

Luna, templul ei, XV, 41.

Lupanare, XIII, 25; XV, 37.

Lurius Varus, XIII, 32.

Lusius Geta, prefectul pre-
toriului, XI, 31, 33.
e scos din prefectură,
XII, 42.

Lusius Saturninus, XIII, 43.

Lustrația, orașului, XIII, 24.

jocurile lustrate, XVI, 4.

Lustrul, încheiat de Claudiu,
XI, 25; XII, 4.

al doilea sub Neron, XVI,
2.

M

Maecenas, XIV, 53.

grădinele, XV, 39.

Magi, XVI, 30.

superstiții, XII, 59.

Malorix, căpetenia Marșilor,
XIII, 54.

Manlius Valens, legatul unei
legiuni din Britannia,
XII, 40.

- Marcellus*, v. Aeserninus, E-prius, Granius.
- Marcia*, apa, XIV, 22.
- Marcus Festus*, XV, 50.
- Mardi*, popor Part, XIV, 23.
- Marinus*, v. Valerius.
- Marius Celsus*, legat de legiune, XV, 25.
- P. Marius*, consul, XIV, 48.
- Marte*, zeul Chattilor, XIII, 57.
- Mattiaci*, popor germanic, XI, 20.
- Mezi*, XIII, 41; XV, 2.
- Meherdates*, fiul lui Phraates, XI, 10.
e chemat la domnia Partilor, XI, 10; XII, 10.
sfaturile date de Claudiu, XII, 11.
prins, Gotarzes îi taie urechile, XII, 14.
- Mela*, v. Annaeus.
- Melitene*, XV, 26.
- Memmius Pollio*, consul desemnat, XII, 9.
- Memmius Regulus*, se căsătorește cu Lollia Paulina, XII, 22.
moare, XIV, 47.
- Memmius Regulus*, e consul, XV, 23.
- Mesopotamia*, XII, 12.
- Messala Valerius*, consul, XIII, 34.
- Messalina*, soția lui Claudiu, XI, 2.
iubește pe Silius, XI, 12, 13, 19.
destrăul ei, XI, 26.
se căsătorește cu Silius, XI, 26, 30.
serbează culesul viilor, XI, 31.
e acuzată de Narcissus, XII, 65.
e ucisă, XI, 38.
- Messalina Statilia*, v. Statilia.
- Milichus*, libertul lui Scaevinus, XV, 54.
divulgă conjurația împotriva lui Nero, XV, 55.
e răsplătit, XV, 71.
- Milvius*, v. Mulvius.
- Minerva*, templul XIII, 4.
statua, XIV, 12.
- Minucius Thermus*, XVI, 20.
- Miracule*, XIII, 41.
- Misenum*, flota din acest port, XIV, 3 sqq.; XV, 51.
capul, XIV, 3 sq.; XV, 46, 51.
- Mithridates*, din Bosfor, XII, 15.
e trimis la Roma, XII, 21.
- Mithridates*, din Hiberia, ocupă Armenia, XI, 9.
se întoarce în regat, XI, 8.
e izgonit de Radamistus, XII, 45.
e ucis, XII, 47.
- Mnester*, libertul Agrippinei, XIV, 9.

Mnester, amantul Messali-
nei, XI, 14
e ucis, XI, 36.

Mona, insulă, XIV, 29.

Moneses, Part nobil, XV
2, 4.

Monobazus, regele Adiabe-
nilor, XV, 1, 14.

Montanus, v. Julius,

Moschi, popor, XIII, 37.

Mosella, fluviu, XIII, 53.

Mulvius, pod, XIII, 47.

L. Mummius, cel dintâi care
dă spectacole teatrale,
XIV, 21.

Munat'us Gratus, cavaler ro-
man, XV, 50.

Musonius Rufus, filosof,
XIV, 59; XV, 71.

Mytilene, XIV, 53.

N

Narbonensă, v. Gallia.

Narcissus, libertul lui Clau-
diu, XI, 29.

acuză pe Messalina, XI,
30, 33.

împiedică apărarea Mes-
salinei, XI, 34.

grăbește uciderea ei, XI,
37.

obține însemnele questu-
rei, XI, 38.

protejează pe Aelia Pae-
tina, XII, 1.

acuză pe Agrippina, XII,
57.

cuvintele lui împotriva
Agrippinei, XII, 65.
e silit la moarte, XII
1.

Natalis, v. Antonius.

Natta, v. Pinarius.

Naxos, XVI, 9.

Neapoli, XIV, 10; XV, 33,
XVI, 10.

Nemetii, popor germanic,
XII, 27.

Neron, înainte de adopție
mit L. Domitius, e în-
conjurat de favoarea
populară, XI, 11.

miracule legate de copi-
lăria lui, XI, 11.

e adoptat de Claudiu și
preferat lui Britannic-
us, XII, 25.

se logodește cu Octavia,
XII, 9.

i se dă mai înainte toga
virilă, XII, 41.

i se dă puterea precon-
sulară în afară de o-
raș, XII, 41.

principe al tinereții, XII,
41.

se căsătorește cu Octa-
via, XII, 58.

apără cauza Troenilor,
XII, 58.

devine Impărat, XII, 69.

face elogiul funerar al
lui Claudiu, printr'un
discurs scris de Se-
neca, XIII, 3.

talentele lui, XIII, 3;
 XIV, 16.
 refuză statui, XIII, 10.
 iubește pe liberta Acte,
 XIII, 12.
 nu poate suferi pe Octa-
 via, XIII, 12.
 o alungă, XIV, 60.
 o recheamă, XIV, 60.
 o ucide, XIV, 64.
 otrăvește pe Britannicus,
 XIII, 16.
 pe cale de a săvârși un
 incest cu mama lui,
 XIV, 2.
 vrea să ucidă pe Agrip-
 pina, XIV, 3.
 poruncește să fie ucisă,
 XIV, 7.
 se duce la Neapoli, XIV,
 10.
 se întoarce la Roma, XIV,
 13.
 institue jocurile Juvenale
 XIV, 15.
 vițiile lui, XIV, 15.
 înclină spre cei răi, XIV,
 52.
 răspunsul lui către Se-
 neca, XIV, 55.
 iubește pe Poppaea, XIII,
 46.
 o ia de nevastă, XIV,
 60.
 cântă pe scenă la Nea-
 poli, XV, 33.
 scapă de o primejdie,
 XV, 34.
 se căsătorește cu Pytha-
 gora, XV, 37.

dorește lucruri minunate,
 XV, 42.
 pune la torturi pe Creș-
 tini, XV, 44.
 conjurația împotriva lui,
 XV, 48.
 cântă din chitară în tea-
 tru, XVI, 4.
 ucide pe Poppaea, XVI,
 6.
 elogiul ei funebru, XVI,
 6.
Nerva Caesar, e desemnat
 pretor, XV, 72.
Nerva Silius, consul, XV, 48.
Nerullinus, fiul lui Suillius
 XIII, 43.
Nicephorius, fluviu din Ar-
 menia, XV, 4..
Niger, v. Brutteditus, Veja-
 nus.
Nisibis, oraș, XV, 5.
Cn. Novius, cavaler roman,
 XI, 22.
Novius Priscus, exilat, XV,
 71.
Nuceria, colonia, XIII, 31.
Nucerinii, XIV, 17.
Numa, palatul lui, XV, 41.
Numantia, XV, 13.
Numicius Thermus, XVI, 20.
Nymphidius Sabinus, i se dă
 însemnele consulare,
 XV, 72.

O

Obaritus, centurion, XIV, 8.
Obultrinius Sabinus, questor

- rul tezaurului, XII, 28.
Octavia, fiica lui *Claudiu*, XI, 32; XII, 2, 68.
 e logodită cu *L. Silanus*, XII, 3.
 apoi cu *Domitius*, XII, 9.
 căsătoria ei, XII, 58.
 devine odioasă lui *Neron*, XII, 12.
 e izgonită, XIV, 60.
 e rechemată, XIV, 60.
 e exilată, XIV, 63.
 e ucisă, XIV, 64.
Octavius Sagitta, tribun al plebei, XIII, 44.
T. Ollius, tatăl *Poppaei*, XIII, 45.
C. Oppius, cavaler roman, XII, 60.
Ordovicii, popor din *Britania*, XII, 33.
Orfitus, v. *Cornelius*, *Paccius*.
Ostia, XI, 26; XV, 39; XVI, 9.
 mlaștinile, XV, 43.
Ostorius Sabinus, cavaler roman, XVI, 23.
 acuză pe *Barea Soranus*, XVI, 30.
 i se dă insemnele *questurei*, XVI, 33.
P. Ostorius Scapula, pretorul *Britanniei*, XII, 31.
 e victorios, XII, 35.
 obține insemnele triumfului XII, 38.
 moare, XII, 39.
M. Ostorius Scapula, obține *corona civică*, XII, 31; XVI, 15.
 prieten devotat, XIV, 46.
 e acuzat, XVI, 14.
 e ucis, XVI, 15.
Otho, prietenul lui *Neron*, XIII, 12.
 se căsătorește cu *Pop-paea*, XIII, 45.
 e trimis în *Lusitania*, XIII, 46.

P

- Paccius Orfitus*, XIII, 36.
 centurion *primiplar*, XIII, 16; XV, 12.
Paconianus, v. *Sextius*.
Paconius Agrippinus, XVI, 28 sq., 33.
Pacorus, regele *Mezilor*, XV, 2.
 frate cu *Voluseses*, XV 14.
 se duce la *Mezi*, XV, 31.
Paetina, v. *Aelia*.
Paetus, XIII, 23.
Paetus Caesennius, guvernator al *Armeniei*, XV, 6.
 firea lui *nestatornică*, XV
 e atacat de *Parți*, XV, 11.
 cere o *întrevedere* cu regele *Parților*, XV, 14.

primește condițiile Par-
ților, XV, 14.

convorbirea lui cu Cor-
bulo, XV, 17.

iernează în Cappadocia,
XV, 17.

atitudinea lui Neron față
de dânsul, XV, 25.

fiul lui e tribun sub Cor-
bulo, XV, 28.

Paetus Thrasea, v. Thrasea.

Palamedes, XI, 14.

Palatin, munte, XII, 24; XV,
38.

Palatium, XV, 39.

Pallas, libertul lui Claudiu,
XI, 29, 38.

se bucură de mare fa-
voare, XI, 29.

sustine pe Agrippina, XII
2.

grăbește adopția lui Ne-
ron, XII, 25.

i se dau însemnele pretu-
rii, XII, 53.

amantul Agrippinei, XII,
25, 65; XIV, 2.

e îndepărtat din funcție
de Neron, XIII, 14.

e acuzat, XIII, 23.

trufia lui, XIII, 23.

e ucis, XIV, 65.

Pammenes, astrolog, XVI,
14.

Panda, fluviu, XII, 16.

Pandateria, insulă, XIV, 63.

Pannoni, XII, 29.

Paris, actor, XIII, 19.

acuză pe Agrippina, XIII,
20.

e puternic pe lângă Ne-
ron, XIII, 22.

e declarat de naștere li-
beră, XIII, 27.

Parraces, XII, 14.

Parții, certurile lor, XI, 8.
cer un rege dela Claudiu,
XII, 10.

duc războiul cu Armenia,
XII, 44.

năvălesc din nou în Ar-
menia, XIII, 6.

războiul cu Romanii, XIII
34.

sunt ținuti în loc de Hyr-
cani, XIV, 25.

un nou războiu pentru
Armenia, XV, 1.

silesc la pace pe Paetus,
XV, 14.

trimet legați la Corbulo,
XV, 27.

trufia lor, XIV, 26.

Patavium, XVI, 21.

Paulina, v. Lollia.

Paulinus, v. Lollius, Sueto-
nius, Valerius.

Paulus Venetus, XV, 50.

Pedanius Secundus, prefec-
tul Romei, XIV, 42.

Pedeapsă, după vechiul obi-
ceiu, XIV, 18; XV,

femeilor ce trăesc cu
sclavii, XII, 53.

Pedius Blaesus, e izgonit
din senat, XIV, 18.

- Pelago*, eunucul lui Neron, XIV, 59.
- Pelignus*, v. *Julius*.
- Penatii*, poporul roman, XV, 41.
- Pergamon*, oraș în Asia, XVI, 23.
- Perșii*, XII, 38, 62.
- Petronius Priscus*, XV, 71.
- Petronius Turpilianus*, consul, XIV, 29.
e trimis în Britannia, XIV, 39.
- T. Petronius*, consul, XVI, 18.
e ucis, XVI, 19.
viața și caracterul lui, XVI, 18.
- Pharasmanes*, regele Hiberiei, își ațâță fiul împotriva fratelui său, XII, 44.
își ucide fratele, XII, 47.
trebuie să părăsească Armenia, XII, 48.
își ucide fiul, XIII, 37.
- Phoebus*, libertul lui Neron, XVI, 5.
- Phraates*, regele Parților, XI, 16; XII, 20.
- Pilat*, din Pont, XV, 44.
- Piratii*, războiul cu ei, XII, 62; XV, 25.
- C. Piso*, conspiră împotriva lui Neron, XIV, 65; XV, 48.
neamul și firea lui, XV, 48.
uciderea lui, XV, 59.
- L. Piso*, consul desemnat, XIII, 28.
consul, XIII, 31.
e pus peste impozitele publice, XV, 18.
- A. Plautius*, legatul Britaniei, XII, 32.
- Plautius Lateranus*, amantul Messalinei, XI, 30.
e iertat dela moarte, XI, 36.
se întoarce în senat, XIII, 11.
conspiră împotriva lui Neron, XV, 49.
e ucis, XV, 60.
- C. Plinius*, istoricul, XIII, 20; XV, 53.
- Poenius Postumus*, XIV, 37.
- Pollio Julius*, tribun, XIII, 15.
- Pollio*, v. *Annius Memmius*.
- Pollitta*, fiica lui L. Vetus, e ucisă, XVI, 10 sq.
- Polyclitus*, libertul lui Neron, XIV, 39.
- Pomeriul* orașului, e mărit de Claudiu, XII, 23 sq.
- Pompeia Paulina*, nevasta lui Seneca, XV, 60.
vrea să moară cu bărbatul său, XV, 63.
e împiedecată de Neron, XV, 64.
- Pompei*, oraș, în Campania, XV, 22.
- Pompeiani*, XIV, 17.
- Pompeius Aelianus*, XIV, 41.

Cn. Pompeius Magnus, XII, 62; XIII, 6, 34; XIV, 20; XV, 14.

Pompeius Paulinus, XIII, 53; XV, 18.

Pompeius, tribun, XV, 71.

Pompeius Urbicus, XI, 35.

C. Pompeius, consul, XII, 5.

Pomponia Graecina, XIII, 32.

P. Pomponius Secundus, XI, 13.

înfrânează pe Chatti, XII, 27.

i se acordă onorurile triumfului XII, 28.

Pomponius Silvanus, e acuzat, XIII, 52.

e achitat, XIII, 52.

Q. Pomponius, fratele lui în războiul civil, XII, 43.

Pontia Postumia, e ucisă de amantul ei, XIII, 44.

Pontine, mlaștinele, XV, 42.

Pontul, mare, XIII, 39.

provincia, XII, 63; XV, 26.

Ponticus Valerius, XIV, 41.

Pontius Pilatus, XV, 44.

Poppaea Sabina, XIII, 45.

e urită de Messalina, XI, 2.

e silită la moarte, XI, 2.

Poppaea Sabina, fiica lui T. Ollius, XIII, 45.

soția lui Rufrius Crispinus, XV, 71.

se căsătorește cu Otho, XV, 71.

ademeneste pe Neron, XIII, 46.

e cerută în căsătorie, XIV, 1.

se căsătorește, XIV, 60.

are o fată, XV, 23.

moare, XVI, 6.

statueile ei sunt răsturnate, XIV, 61.

i se decretează onoruri divine, XVI, 21.

Poppaeus Sabinus, v. Sabinus.

Porci, XI, 24.

Praeneste, XV, 46.

Prefecții, flotei, XIV, 3. cohortei, XII, 17.

Prefectura, tezaurului, XII, 29.

castrelor, XIII, 39; XIV, 37.

Romei, XIV, 41.

Pretura, însemnele, XII, 21, 53.

Prasutagus, regele Icenilor, XIV, 31.

Priscus, v. Helvidius, Lutorius, Novius, Petronius, Tarquinius, Tarquitius.

Proconsul, puterea, XII, 41, 59; XIII, 52.

Proculus, v. Cervarius, Cestius, Volusius.

Procuratori, puterea lor e mărită de Claudiu, XII, 60.

ai Britanniei, XIV, 32.

ai Cappadociei, XII, 49.

ai Judeei, XII, 54; XV, 44.

ai Pontului, XII, 21.

Prodigii, la Roma, XII, 43, 64; XIV, 12; XV, 7, 47

Proserpina, XV, 44.

Proximus Statius, XV, 50, 71.

Pseudo-Philippus, regele Macedoniei, XII, 62.

Publicani, XIII, 50.

Pythagoras, soțul lui Neron, XV, 37.

Q

Quadratus, v. Seius, Ummedius.

Questorul, Împăratului, XVI, 27.

al consulului, XVI, 34.

al tezaurului, XIII, 28.

pe timpul regilor, XI, 22.

nu sunt obligați să dea jocuri, XI, 38; XVI, 33.

Quindecemvirii, XI, 11; XVI, 22.

Quinquenal, jocul, XIV, 20; XVI, 2, 4.

R

Redamistus, din Hiberia, XII, 44.

își omoară socrul și pe sora sa, XII, 47.

pune mâna pe Armenia, XII, 48.

e alungat de popor, XII, 50.

o recâștigă, XII, 51.

părăsește războiul, XIII, 6.

e ucis de tatăl său, XIII, 37.

Rebilus, v. Caninus.

Regiunile Romei, în număr de patrusprezece, XIV, 12; XV, 40.

Regulus, v. Livineius, Memmius.

Rhodanus, XIII, 53.

Rhodos, XII, 58.

se dă libertatea, XII, 58.

Roma, arsă de Senoni, XV, 41.

strănepoată a Troei, XII, 58.

iubitoare de intrigi, XIII, 6.

împărțită în regiuni, XIV, 12; XV, 40.

reclădită, XV, 43.

arsă sub Neron, XV, 38.

lovită de ciumă, XVI, 13.

vechea Romă, XV, 38.

pomeriul ei, XII, 23 sq.

Romanii, au suferit jugul Samniților, XI, 24.

urmași ai Troianilor, XII, 58.

dezastrul lor în Britania, XIV, 32.

Romanus, delatorul lui Seneca, XIV, 65.

Romulus, XI, 11, 24 sq.; XII, 24; XV, 41.

copilăria lui, XIII, 58.

Roscia, legea, XV, 32

Rubellius Plautus, XIII, 19;
XVI, 30.

e bănuie de Neron, XIV,
22, 57.

e exilat în Asia, XIV, 22.

e acuzat de Tigellinus,
XIV, 57.

e ucis, XIV, 59.

ginerele lui L. Vetus,
XVI, 10.

Rufrius Crispinus, prefect
al pretoriului, XI, 1.

i se dă insemnele pretu-
rii, XI, 4.

i se ia prefectura, XII,
42.

e soțul Poppaei, XIII,
45.

se sinucide, XVI, 17.

Rufus, v. Atilius, Crutius,
Faenius.

Rusticus, v. Fabius, Junius.

S

Sabina Poppaea, v. Poppaea.

Sabinus Calavius, XV, 7.

Sabinus, v. Julius, Nymph-
dius, Obultronijs, Os-
torius.

Sabinus Poppaeus, bunicul
Poppaei, XIII, 45.

Sabrina, fluviu în Britannia,
XII, 31.

Saenia, legea, XI, 25.

Sagitta, v. Claudius.

Salienus Clemens, XV, 73.

Sallustius, grădinile lui, XIII
47.

Salvius Otho, consul, XII,
52.

Salus, templul zeiței, XV,
53, 74.

augurium salutis, XII, 32.

Sanbulos, munte, XII, 13.

Sanquinus Maximus, moare,
XI, 18.

Sardinia, XIII, 30; XIV, 62;
XVI, 9, 17.

Sarmatii Iazygi, XII, 29.

Saturnalele, XIII, 15.

Saturninus, v. Lusius.

Saufeius Trogus, XI, 35.

Scaevinus, v. Flavius.

Scapula, v. Ostorius.

Scaurus Maximus, centurion,
XV, 50.

P. Scipio Cornelius, soț

Poppaei, XI, 2.

răspunsul lui la uciderea
soției sale, XI, 4.

lingușește pe Pallas, XII,
53.

fiul lui e consul, XIII,
25.

P. Scipio Africanus, învin-
gătorul lui Syphax,
XII, 38.

Scribonii, frații, XIII, 48.

Secundus, v. Carinas, Julius,
Pomponius, Satrius,
Vibius.

Seleucic, oraș pe Tigru, XI,
8.

Sellisternia, XV, 44.

Sempronia, legea, XII, 60.

Senatori, se aleg printre E-
dui, XI, 25.

se scoboară în arenă, XV,
32.

- din provincia Narbonen-
să, XII, 23.
mulți au origine printre
liberți, XIII, 27.
vârsta de senator, XV,
28.
Senatul, ține ședințe în ie-
tacul Impăratului,
XIII, 5.
în templul lui Venus Ge-
netrix, XVI, 27.
procesele-verbale, XV, 74
reîntărirea autorității lui,
XIII, 4.
purificarea lui, XI, 25.
și cei săraci sunt isgoniți
din el, XII, 52.
Senatus consulte, erau să-
pate, XII, 53.
despre haruspici, XI, 15.
despre Edui, XI, 25.
despre procuratorii Im-
păratului, XII, 60.
despre pedeapsa sclavilor
în caz că stăpânul lor
era asasinat de un
sclav, XIII, 32; XIV,
43.
despre cei ce iau bani ca
avocați, XIII, 42.
despre limitarea numă-
rului gladiatorilor,
XIII, 49.
despre prevaricatori, XIV
41.
împotriva adopțiilor fic-
tive, XV, 19.
despre astrologi, XII, 52.
despre rugăciuni, XIII,
41.
despre mulțumirile aduse
magistraților, XV, 22.
- Seneca*, v. Annaeus Seneca.
Senecio, v. Claudius, Tul-
lius.
Senoni, XI, 24; XV, 41.
Serenus, v. Annaeus.
Servilia, fiica lui Soranus,
XVI, 30.
e condamnată la moarte,
XVI, 33.
Servilia, legea, XII, 60.
Servilius, grădinile lui, XV,
55.
M. Servilius Nonianus, moa-
re, XIV, 19.
Servius Tullius, XV, 41.
Severus, arhitectul lui Ne-
ron, XV, 42.
Severus, v. Cassius, Cestius,
Claudius.
Sextia, soacra lui L. Vetus,
e ucisă, XVI, 10 sq.
Sextius Africanus, XIII, 19;
XIV, 46.
Sybilla, cărțile ei, XV, 44.
Sicilia, XII, 23.
Sido, XII, 29.
regele Suevilor, XII, 30.
Silana, v. Claudia, Junia.
Silanus, v. Junius.
Silia, e exilată, XVI, 20.
Silius Nerva, XV, 48.
C. Silius, XI, 35.
C. Silius, consul desemnat,
XI, 5.
e iubit de Messalina, XI,
12.
cere să se căsătorească
cu ea, XI, 20.

- se căsătoresc, XI, 27.
 își ascunde frica, XI, 32.
 e ucis, XI, 35.
 soția lui, XIII, 19.
- Silvanus*, tribunul, XV, 60.
Silvanus, v. Granius, Plautus, Pompeius, Pompeius.
- Siluri*, popor din Britannia, XII, 32, 38, 40.
- Simbruine*, lacurile, XIV, 22.
 colinele, XI, 13.
- Simonides*, XI, 14.
- Sindes*, fluviu, XI, 10.
- Sinuessa*, oraș, XII, 66.
- Siraci*, popor, XII, 15 sq.
- Soare*, templul lui, XV, 74.
- Societăți*, de cavaleri, XIII, 50; XII, 47.
- Sofoñius Tigellinus*, XIV, 48.
 prefectul pretoriului, XIV 51.
 trecerea lui pe lângă Neron, XIV, 57; XV, 50.
 desfrânat, XIV, 51, 60.
 dă un ospăț, XV, 37.
 acuză pe Faenius Rufus, XV, 50.
- obține podoabele triumfale, XV, 72.
 captează moșteniri, XVI, 17, 19.
 dușmănește pe Octavia, XIV, 60.
- Sohaemus*, regele Itureilor, XII, 23; XIII, 7.
- Sophene*, provincie, XIII, 7.
- Soranus*, v. Barea.
- Sosibius*, învățătorul lui Britannicus, XI, 1.
 capătă un dar în bani, XI, 4.
- Soza*, oraș al Dandariceii, XII 16.
- Spartacus*, XV, 46.
- Spectacule*, guvernatorii de provincii sunt opriți de a da spectacole, XIII, 31.
 de gladiatori și animale, XI, 22; XIII, 31, XIV, 17; XV, 32.
- Statilia Messalina*, XV, 68.
- Statilius Taurus*, XII, 59; XIV, 46.
- Statius Annaeus*, XV, 64.
- Statius Domitius*, XV, 71.
- Statius Proximus*, XV, 50, 71.
- Statius*, tribunul, XV, 60.
- Stator Iuppiter*, templul lui, XV, 41.
- Stoici*, XVI, 32; XIV, 57.
- Sublaqueum*, villa lui Neron, XIV, 22.
- Subrius Flavus*, conspiră împotriva lui Neron, XV, 49.
 vrea să-l ucidă pe Neron cântând, XV, 50.
 vrea să treacă imperiul lui Seneca, XV, 65.
 e ucis, XV, 67.
- Suevi*, XII, 29.

C. Suetonius Paulinus, legatul Britanniei, XIV, 29
se pregătește împotriva
Britannilor, XIV, 34.
e victorios, XIV, 37.

Sicambrii, XII, 39.

Suillius Caesoninus, XI, 36.

M. Suillius, consul, XII, 25 ;
XIII, 43.

P. Suilius, acuză pe Asia-
ticus, XI, 1.
delator celebru, XI, 4 sq.
e condamnat, XIII, 42.
e exilat în insulele Bal-
eare XII, 43.

L. Sulla, e ajutat de locui-
torii din Byzanț, XII,
62.
se luptă cu Marius, XII,
60.
mărește pomeriul, XII,
23.

Sulpicius Asper, conspiră
împotriva lui Neron,
XV, 49, 50.
e ucis, XV, 68.

Sulpicius Camerinus, XIII,
52.

Sulpicius Rufus, procurato-
rul jocurilor, XI, 35.

Superstiții, magice, XII, 59.

Suplicații, XIII, 41.
pentru uciderea Agrippi-
nei, XIV, 12.

Syphax, regele, XII, 38.

Syracuză, XIII, 49.

Syracuzani, XIII, 49.

Syria, XIII, 22 ; XV, 9.
rămâne goală, XIV, 26.

i se adaugă Itureii și
Judeii, XII, 23.

T

Tacitus, v. Cornelius.

Talies Geminus, XIV, 50.

Tamesa, estuar în Britania,
XIV, 32.

Tarais, fluviu, XII, 17.

Tarent, XIV, 12, 27.

Tarquitius Crescens, XV, 11.

Tarquitius Priscus, XII, 59.
e condamnat pentru dila-
pidare, XIV, 46.

Taurus, munte, XII, 28.

Tarauniți, XIV, 24.

Tauri, popor, XII, 17.

Taurus, v. Statilius.

Telesinus Luccius, consul,
XVI, 14.

Templul. Cererei, XV, 53.
al lui Claudiu în Britan-
nia, XIV, 31.

al Fecundității, XV, 23.

al Fortunei, XV, 53.

al lui Hercule, XV, 41.

al Lunei, XV, 41.

al lui Marte, XIII, 8.

al Minervei, XIII, 24.

al lui Neron, XV, 74.

al fiicei lui Neron, XV,
23.

al zeiței Salus, XV, 53,
74.

- al Soarelui, XV, 74.
 al lui Venus Genetrix, XVI, 27.
 al Vestei, XV, 36.
 despoiate, XV, 45.
Tencterii, popor germanic, XIII, 56.
Terentius Lentinus, XIV, 40.
Testamentul, Acerroniei, XIV, 6.
 al lui Anteius, XVI, 14.
 al lui Claudius, XII, 69.
 al lui Petronius, XVI, 19.
 al celor condamnați, XV, 64.
 cu lingușiri față de cei puternici, XIV, 29; XVI, 19.
 injurioase față de Impărat, XVI, 19.
 lăsând pe Impărat și pe prietenii lui ca moștenitori, XIV, 31; XVI, 11, 17.
Tetrarch, XV, 25.
Teatrul, Neapolitani'or, XII, 33.
 cum era odinioară, XIV, 20.
Thrasea Paetus, XIII, 49.
 născut la Patavium, XVI, 21.
 părăsește senatul, XIV, 12; XVI, 21.
 părerea lui asupra lui Antistius, XIV, 48.
 tăria de suflet, XIV, 49.
 cuvântarea lui împotriva trufiei provincialilor, XV, 20.
 nu e primit de Neron, XV, 23.
 e acuzat, XVI, 21, sq.
 îi scrie o scrisoare lui Neron, XVI, 24.
 ia parte la jocuri XVI, 21.
 i se lasă libertatea de a'si alege moartea, XVI, 33.
 își taie vinele, XVI, 35.
 e virtutea însăși, XVI, 21.
 socrul lui Helvidius, XVI, 28, 35.
Thurii, XIV, 21.
Tibru, XV, 2.
 stricat, XV, 18.
 se aruncă în el grâul
Tiberius, v. Alexander.
Tiberius Nero, Impăratul, XIII, 3.
Tigellinus, v. Sofonius.
Tigranes, regele Armeniei, XIV, 26.
 e chemat de Parți străin, XV, 1.
 devastează pe Adiabeni, XV, 1.
Tigranocerta, oraș al Armeniei, XII, 50.
 se predă lui Corbulo, XIV 24.
 e ocupată de Tigranes, XV, 4.
 e asediată de Parți, XV, 4.
 e eliberată XV, 5, XIV, 23, XV, 6, 8.
Tigru, fluviu, XII, 13.
Timarchus, din Creta, XV, 20.

Tiridates, fratele lui Vologeses, XII, 50.
 devine regele Armeniei XIII, 34, XV, 14.
 se luptă pentru Armeniai, XII, 37.
 se pregătește de război cu Romani, XIII, 40.
 pleacă din Armenia, XIII, 40.
 e alungat din Armenia, XIV, 26; XV, 1.
 e încoronat de Vologeses, XV, 2.
 nu refuză de a primi coroana de la Romani, XV, 24.
 trimite legați la Corbulo, XV, 27.
 convorbirea cu Corbulo, XV, 28.
 vine la Roma, XVI, 23.
Toga, virilă, XII, 41.
Torquatus Silanus, v. Junius.
Trapezunt, XIII, 39.
Trebellius Maximus, XIV, 46.
Tribunii, cohortei pretoriene XII, 15.
 dreptul de intercesie, XVI, 26.
 viatores, XVI, 12.
Trierarch, XIV, 8.
Trinobanti, popor din Britannia, XIV, 31.
Triumfale, imagine, XV, 72.
 insigne, XI, 20; XII, 3, 28, 38; XV, 72.
Troia, XII, 58, XV, 39.
 jocul troian, XI, 11.

Troiane, XVI, 21, XI, 14.
Trofee, XV, 18.
Troxobores, căpetenia Clitilor, XII, 55.
Tuberoni, familia lor, XII, I; XVI, 22.
Tullius Senecio, conspiră împotriva lui Neron, XV, 50.
 tăgăduște multă vreme, XV, 56.
 mărturisește, XV, 56.
 e ucis, XV, 70.
Tullius Hostilius, XII, 8.
Turpilianus, v. Petronius.
Tusci, XI, 24; XIV, 21.
Tusculum, XI, 24; XIV, 3.
Tyrus, XVI, 1.

U

Ubii, popor germanic, XII, 27.
 cetatea lor, XIII, 57.
Ummidius Quadratus, guvernatorul Siriei, XII, 45.
 înfrânează pe Judei, XII, 64.
 se ceartă cu Corbulo, XIII, 9.
 moare, XIV, 26.
Urbicus Pompeius, XI, 35.
Usipetii, popor germanic, XII, 55 sq.

V

Valerius Asiaticus, consul,
XI, 1.

născut la Vienna, XI, 1.
e dușmănit de Messalina,
XI, 2.

e acuzat de Suillius, XI,
2; XIII, 43.

Valerius Capito, e rechemat
din exil, XIV, 12.

Valerius Fabianus, XIV, 40.

Valerius Ponticus, XIV, 41.

Valerius Potitus, XI, 22.

Vangio, regele Suevilor, XII,
29 sq..

Vangioni, popor din Germa-
nia, XII, 27.

Vannius, regele Suevilor, e
isgonit din regat, XII,
29.

Vardanes, e chemat de Parți
în locul lui Gotarzes,
XI, 8, 10.

e ucis, XI, 10.

fiul lui, XIII, 7.

Varus, dezastrul lui, XII,
17; XV, 25.

Vasaces, prefectul cavaleri-
lor Parți, XV, 14.

Vatican, XIV, 14.

Vatinius, bufon, XV, 34.

dă jocuri de gladiatori,
XV, 34.

Veianus Niger, XV, 67.

Veiento, v. *Fabricius*.

Venetus Paulus, XV, 50.

Ventidius Cumanus, XII, 54.

Venutius, căpetenia Britan-
nilor, XII, 40.

Q. Veranius, consul, XII, 5.
legat al Britanniei, XIV,
29.

Vergilianus Juncus, XI, 36.

Verginius Rufus, consul, XV,
23.

Verginius Flavus, XV, 71.

Verulamium, municipiu din
Britannia, XIV, 33.

Verulanus Severus, legat,
XIV, 26.

e trimis în ajutorul lui
Tigranes, XV, 3.

Vesta, templul ei arde XV,
41.

Vestinus Atticus, consul,
XV, 48.

fire aprigă XV, 52.

e ucis XV, 68.

Vettius Bolanus, legat al le-
giunei, XV, 3.

Vettius Valens, amantul Mes-
salinei, XI, 30 sq.

e ucis XI, 35.

Vettonianus v. *Funisulanus*.

Via, Miseni, XIV, 9.

Ostiensis, XI, 23.

Visul, lui Bassus, XVI, 11.
al lui Petra, XI, 3.

Viatorii, tribunilor, XVI, 12.

Vivia, mama lui Scribonia-
nus, XII, 52.

Vibidia, vestală, XI, 32. 34.

Vibius Crispus, XIV, 28.

Vibius Secundus, cavaler, e condamnat pentru dilapidare, XIV, 28.

Vibullius, pretor, XIII, 28.

Vienna, XI, 1.

Vindex, v. *Julius*.

Vinianus, v. *Annius*.

Vinicius Rufinus, XIV, 40.

Vipsanius Laenas, e condamnat, XIII, 30.

C. Vipstanus Apronianus, consul, XIV, 1.

L. Vipstanus, consul, XI, 23.

B. Vitellius, consul, XI, 23. fricos XIV, 45.

L. Vitellius, tatăl Impăratului urzește căsătoria lui Claudiu cu Agripina, XII, 5.

e acuzat XII, 42.

lingușitor, XI, 3.

lingusește pe Messalina, XI, 33.

censor, XII, 4.

Volandum, castel în Armenia, XIII, 39.

Vologeses, regele Partilor, XII, 14.

fiul unei curtezane grece, XII, 44.

intră în Armenia, XII, 50.

iese din Armenia XIII, 7. dă ostatici Romanilor, XIII, 9.

reîncepe războiul XIII, 34.

e ținut în loc de răscoala Hyrcanilor, XIII, 37. XIV, 25.

face un conciliu, XV, 2. evită armata romană, XV, 5.

pleacă împotriva lui Pae-tus, XV, 10.

îl silește la o capitulare, XV, 14.

trimite legați lui Neron XV, 24.

Volusius Proculus, XV, 51, 57.

L. Volusius, XII, 22. moare foarte bătrân, XIII, 30. bogățiile lui, XIV, 56.

Q. Volusius, consul, XIII, 25.

face recensământul Gal-liei, XIV, 46.

Vonones, e chemat ca rege al Partilor, XII, 14. moare, XII, 14.

Vulcanus, XV, 44.

Vulcatius Araricus, XV, 50.

Vulcatius Tullinus, e acuzat, XVI, 8.

Vulsci, XI, 24.

X.

Z

Xenophon, doctorul lui Claudiu, XII, 61, 67.

Z *Zenobia*, soția lui Radamistus, XII, 51.

Zeugma, oraș, XII, 12.

Z *Zorzines*, regele Siracilor, XII, 15, 17, 19.

Tabla de materie

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Prefața	5
Introducere	7
Cartea XI	77
„ XII	113
„ XIII	169
„ XIV	227
„ XV	285
„ XVI	347
Indice istoric	I

VOLUMUL ACESTA S'A TIPĂ-
RIT ÎN ATELIERUL TIPOGRA-
FIEI „ROMÂNIA NOUĂ”
TH. I. VOINEA, CALEA GRIVI-
ȚEI, 41, ÎN ANUL UNA MIE
NOUĂ SUTE DOUĂZECI ȘI DOI,
ÎN BUCUREȘTI. =====

DIN PUBLICAȚIUNILE
„CASEI ȘCOALELOR”

I. Biblioteca autorilor clasici Greci și Romani

No. 1.	Eutropius, tradus de <i>G. Popa Lisseanu</i>	12.—
” 2.	Juvenalis, tradus de <i>Anghel Marinescu</i>	30.—
” 3.	Analele lui Tacit, Vol. I, tradus de <i>E. Lovinescu</i>	22.—
” 4.	Analele lui Tacit, Vol. II, tradus de <i>E. Lovinescu</i>	20.—
” 5.	Iliada, traducere de <i>G. Murnu</i>	11,50
” 6.	Visul lui Scipio, traducere de <i>St. Ioan</i>	—,50
” 7.	Correspondența lui Pliniu cu împăratul Traian, traducere de <i>G. Popa Lisseanu</i>	4.—
” 8.	Sofocle, Oedip la Colona, trad. de <i>Mihail Iorgulescu</i>	3,25
” 9.	Alcesta, traducere de <i>M. Iorgulescu</i>	2,25
” 10.	Comediile lui Terențiu, trad. de <i>Vintilă Pop</i>	8,75
” 11.	Despre Legea agrară—Cicero—traducere de <i>I. Suchianu</i>	4.—

II. Biblioteca textelor latine

No. 1.	Cornelii Taciti Annalium (libri I—VI)	
	Vol. I	sub t par
” 2.	Oratio pro Marcello	1.—
” 3.	Titi Livii Ab urbe condita	7,75
” 4.	P. Virgii Maronis Opera Aeneidos	9,50
” 5.	Sallustius. De conjuratione Catilinae	3,75
” 6.	Ovidius, Tristia	10,50
” 7.	Caesar De bello gallico	18.—
” 8.	Ovidius, Metamorfosele	18.—
” 9.	Cornelii Taciti Annalium (libri XI—XVI)	
	Vol. II	30.—